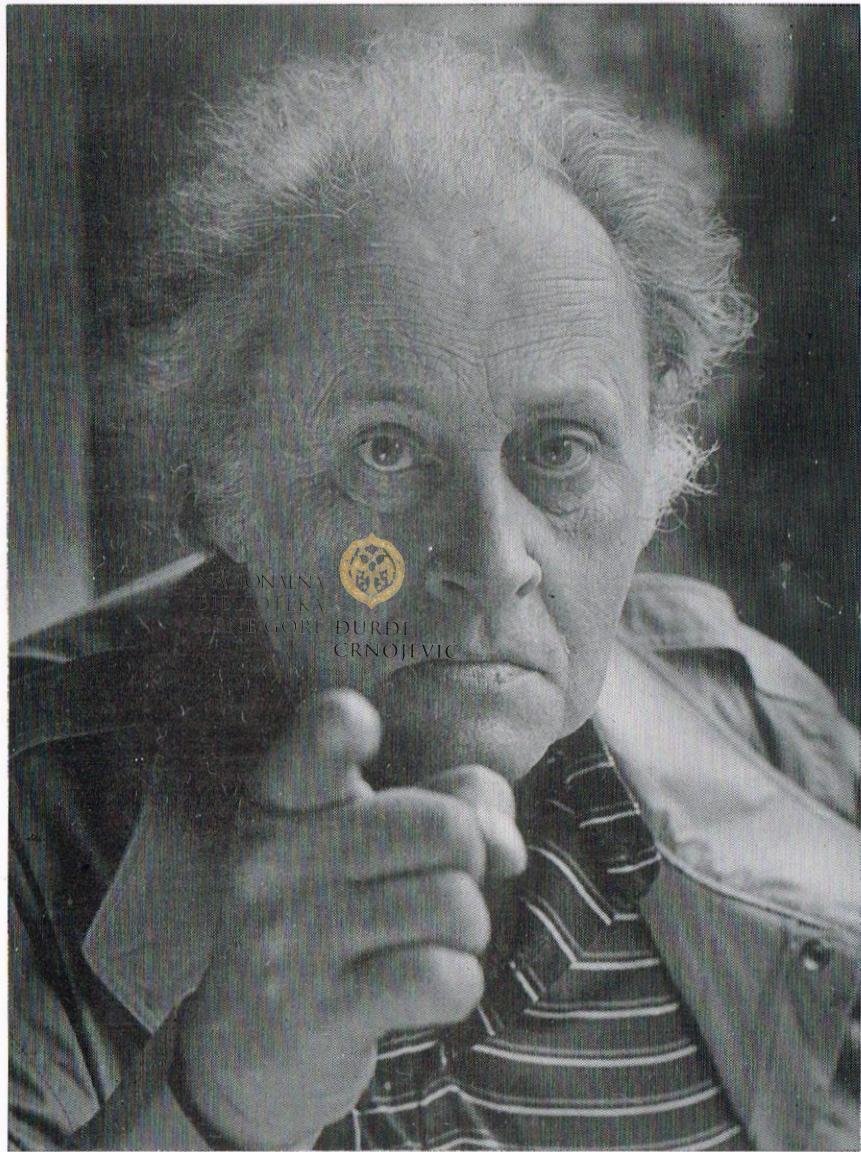

ČOVJEK PRAVIH LJEDA U ZEMLJI GRBA VIIH

Radivoje Lola Đukić

CNB RCG
"DURĐE CRNOJEVIĆ"
CETINJE

**INTERVJUI I KOMENTARI
ZAPISI O PRIJATELJIMA**

Radivoje Lola Đukić rođen je 3. aprila 1923. godine. Začet u Srbiji od oca Crnogorcea, a tvrdi da je Jugosloven. Studirao, ozbiljno, slikarstvo i filmsku režiju, a najveći deo života posvetio – smešnom! Na ponos porodice, a svoj užas, bio je svakakav rukovodeći trudbenik: urednik Dečjeg i Dramskog programa i odgovorni urednik Zabavnog programa Radio Beograda; osnovao Humorističko pozorište u Beogradu (koje se prekrstilo u Pozorište na Terazijama), a u Televiziji Beograd radio od njenog početka kao glavni i odgovorni, sporedni i neodgovorni – po svim programskim pitanjima.

Stvaralaštvo mu je još obimnije i raznovrsnije, mada je najčešće vezano samo za humor i satiru (...)

Dokumentarni, nastavni i lutka-film su samo epizode u njegovom radu, kao i pesme, i pozorišni komadi za decu. Međutim, pozorištu se često vraća. Uvek prvi režira svoje teatarske komedije (...)

Komedije su mu igране bez republičkih ograničenja i, kako kažu statistike, nekoliko godina bio je najgledaniji pozorišni autor u zemlji. Ipak..., glavna ljubav i tuga mu je televizija. Ako ne računamo stotine satiričnih priloga u informativnim TV programima, napisao je i režirao preko 200 humorističkih emisija i TV – komedija (...)

Mladi su možda čitali njegove *Sklerotične memoare* (1987), ili roman *Ovca na bulevaru Oktobarske revolucije* (1989).

Svoju prvu i poslednju slikarsku izložbu imao je 1992. godine u Muzeju pozorišne umetnosti u Beogradu, pod nazivom *Vreme slepih miševa* (...)

(Izvodi iz autobiografske skice)

*

Aprila 1994. Đukić se preselio u Crnu Goru. Poslije depresivne krize uslovljene nacionalističkim ludilom i političkim raspadom Jugoslavije, vratio se literaturi: završio je roman *Budale jedu maglu*, skicirao nastavak *Sklerotičnih memoara* i komediju *Demokratija kumove slame*, ali je iznenadna smrt 7. septembra 1995. prekinula njegov stvaralački uzlet. Posthumno, CNB Crne Gore "Đurde Crnojević" realizovala je naučni skup *Radivoje Lola Đukić – jugoslovenska odiseja*, zatim izložbu Đukićevih radova *Moji prijatelji i oni drugi*, i publikovala *Katalog Đukićevog Legata*, zbornik radova sa navedenog naučnog skupa, i zbornik Đukićevih intervjua i posebnih komentara pod naslovom *Čovjek pravih leda u zemlji grbavib*.

ČOVJEK PRAVIH LEĐA U ZEMLJI GRBAVIIH
-Intervjui i komentari Radivoja Lole Đukića-

Centralna narodna biblioteka
Republike Crne Gore "Đurđe Crnojević"
Cetinje

Posebna izdanja
knjiga 38

Urednik
Čedomir Drašković

СИР - Каталогизација у публикацији
Централна народна библиотека
Црне Горе "Ђурђе Црнојевић"
886.1/2:929 Ђукић, Р.Л.

ЂУКИЋ, Радивоје-Лола

Čovjek pravih leđa u zemlji grbavih : intervju i komentari : zapis o prijateljima - skice za portrete, nekrolozi, in memoriam / Radivoje Lola Đukić ; priredio Čedomir Drašković. - Cetinje : Centralna narodna biblioteka Republike Crne Gore "Đurđe Crnojević", 1998 (Podgorica : Yugrafic). - 278 str.; 24 cm. -(Posebna izdanja / Centralna narodna biblioteka Republike Crne Gore "Đurđe Crnojević"; knj. 38)

Tiraž 500. - Čovjek pravih leđa u zemlji grbavih / Čedomir Drašković:
str. 5-14.

ISBN 86-7079-064-5

1 Drašković, Чедомир

886.1/2-94

П.к.: а) Ђукић, Радивоје - Лола (1923-1995) - Интервјуи

ČOVJEK PRAVIH LEĐA U ZEMIJI GRBAVIH

RADIVOJE LOLA ĐUKIĆ
NACIONALNA
BIBLIOTEKA
CRNE GORE ĐURĐE
*CRNOJEVIĆ

INTERVJUI I KOMENTARI

ZAPISI O PRIJATELJIMA

**SKICE ZA PORTRETE
NEKROLOZI
IN MEMORIAM**

Priredio: Čedomir DRAŠKOVIĆ

CETINJE, 1998

Čedomir DRAŠKOVIĆ

ČOVJEK PRAVIH LEĐA U ZEMLJI GRBAVIH

I pri samom prisjećanju na Radivoja Lolu Đukića, povodom naslovljavanja kraćeg saopštenja u vezi sa komentarisanjem Đukićevih intervjuja i njegovih sličnih istupanja u tragično pregrijavanoj atmosferi na jugoslovenskim prostorima zadnje decenije (u okviru sadržaja naučnog skupa "Lola Đukić - jugoslovenska odiseja")¹, stalno su mi se nametale riječi Jovana Skerlića, davno upućene humanisti i revolucionaru Branku Krsmanoviću - Čovjek pravih leđa u zemlji grbavih! Tako je i naslovjen ovaj skromni pokušaj korespondencije sa vjerovatno aktuelnošću najzaokupljenijim i najdosljednjim našim stvaraocem, plodnim i izuzetno popularnim dramskim piscem i nedostiznim satiričarem naše hrvatske epohe, raznovrsnim i uvijek angažovanim neimarom čovječnosti - Lolum Đukićem - neumornim istraživačem i markerom naših neobičnih ličnosti, naših brojnih devijantnih tipova, naših naivnih ali i prepredenih naravi, površnih zvezaka i lukavih licemjera - ali i Đukiću humanisti, patrioti i intelektualnom borcu kakvih je malo nametnula naša neposredna prošlost. Moguće je da naša kulturna baština nema tako uspješno razuđenog stvaraoca, kakav je bio Đukić: naročito uspješan dramski pisac, i iznenada zapažen romanopisac, pjesnik i slikar sa naglašenom ličnom i humanom poentom, čovjek koji i kad zabavlja i uveseljava narod - lucidno i jasno apostrofira moralne norme i porive amoralne, pa filmski radnik i scenski autoritet... a uz to i istorijski zaslužan za razvoj televizije. On je sav i uvijek bio usredsređen protiv nečovještva, protiv nehumanosti, protiv naših kržljavih provincijskih moćnika ili politički odurnih samodovoljnika - uvijek u dramskoj tenziji protiv kvazi ljudi i kvazi rukovodilaca, protiv uopštavanja i mitologiziranja: protiv svih oporih, opskurnih i suicidnih od kojih posrće ili čak propadaju ljudske sudbine!

Od svojih prvih umjetničkih sadržaja, a to se naročito da zaključiti sredujući utiske poslije čitanja njegovih intervjuja, Lola Đukić je pokazivao, upozoravao, provocirao i kritikovao mnoga naša naivna vjerovanja, zaglupljivanja, prazna nadanja, a u posljednje vrijeme i pogubno tragična

manipulisanja sa narodom, i narodima: trudio se da ukaže i pomogne, da nas najčešće indolentne i jalove probudi i pokrene - na dijalog sa sobom, na kritičko preispitivanje naše bliže i dalje okoline, i naše ukupne političke stvarnosti. Njegovi brojni intervjuji, naročito iz zadnjeg perioda, i posebno motivisani komentari i novinski članci - bili su i ostaće snažni otpor povodljivom, razvodnjrenom i bljutavom, do svih onih zadnjih najsloženijih, bestijalnih i patološko-paklenih pojava u našem okruženju. Uvijek je popularisao duhovnu i etičku čistotu, i jednostavnost, nasuprot patetičnim i nacionalističkim egzaltacijama, tradicionalističkim obmanama i politikantskim podvalama. Bio je čovjek stvarnosti, prijatelj ljudi, intelektualac bez fraza i klišea, bez pretenciozne nadobudnosti - iskreni i spontani čovjek njere, i stvaralac mudre i nadahnute ekspresije; i rodoljub rijetkog kova: **humanistički ponos Domovine!**²

Javni istupi Lole Đukića iz pomenutog perioda i tretiranog opusa čine potpuni napor ove popularne i ponosne ličnosti da se razgrne tmasta, olovno teška duhovna i etička pomrčina - iako svjestan da se sa perom, i sa riječju - umjetnošću - ne može učiniti mnogo, ne može promijeniti ništa: utoliko su njegova tuga, i neskriveno očajanje bili sve veći i jači, pod teškim saznanjem da ni pakao nije više što je bio, da su davali pušteni, i da odasvud vrebaju demoni mraka i iskežene nakaze iz najnižeg kruga ljudske patnje, i da se njeguju samo rizici za moralnu degradaciju i fizičku likvidaciju čovjeka. Uzalud mu je bila sva upornost i snaga održednosti: Lola Đukić nije uspio da nas svojom čestitošću i mudrošću makar malo skloni od nadrealističkog bujanja nacionalističke tiranije - tako tipične za male i nedozrele pojedince i narode, malobrojne i istorijski malodobne. Dugo posvojeni narodi imaju tešku i siromašnu prošlost, i objektivnim uslovljenostima suženo pamćenje, što je idealan teren za bučne i bahate istorijske "osvetnike", koji lako i brzo prave potrebnu političku scenografiju za deklamovanje "božje volje" (kao maltene razgovora bližnjih), za satanizovanje i nemilosrdno verbalno uništavanje prijeko potrebnih i žestoko dužnih političkih krivaca, za ljigavo podilaženje tzv. narodnoj volji i krivokletno zaklinjanje na vjernost mitologizovanim i romantizovanim idealima nacije... Vode su uspješno dirigovale svim generacijama: malo je bilo ostalo pravih boraca na usahlu nam bilu ljudskosti. Ordije modernih neznabozaca su pomamno nasrtali na tuđe pragove kućne, na krov domaćinski i čednost porodičnu, otvoreno kadeći otrovom i bezočno skrnaveći božje ime - bezdušno se sveteći budućnosti, u interesu favorizovanih krhotina iz inače nenaklonjene nam prošlosti...

U takvom metežu i opštoj halabuci, ipak se iznenadjujuće brzo uspostavlja novokomponovani poredak: brzo stasavaju bivši drugovi u lidere i uglednu gospodu, gazduju politički i policijski trabanti, preostala intelektualna snaga društva najčešće se sklonila u nekom diskretnom grmu, dok ne prođe nevrijeme; dosta brojni piljari i sitni šverceri nervozno čepukaju

i kojekako se dovijaju; cijeli kvartovi poltrona i umišljenih javnih redara i hroničara bez ostatka se podaju dražima filozofije novog "razvoja", a široke narodne mase se ljudaju i talasaju, mlitavo i disharmonično - uživajući u neradu i masnim zalogajima političkog i stranačkog voluntarizma, i anarhičnoj težnji ka nepomišljenosti.

Radivoje Lola Đukić je i po tome značajan stvaralač jer je bio rijetko kultivisana pojava iz naše novije prošlosti - u stvari raritetna ljudska dimenzija, koja je stasala na etičnosti, dosljednosti i intelektualnoj zagledanosti u ljudska raskršća i ljudske sudbine, na nivou rijetke angažovanosti, promišljenosti, i uzorne građanske kuraži. Decenijama je Đukić koračao uspravno, duhovno nadmoćan i mladalački impulsivan i, andrićevski rečeno, dobar među zlima i mudar u opštoj ludosti - uvijek usmjeren na otpor i protest, na borbu protiv brojnih i neuništivih licemjernih porobdžija narodnih, koji srozavaju vrijednost našeg vremena, i političke, i materijalne, i moralne dimenzije kud god hode. Pogotovo je ovaj spartanski borac za istinu ostao preneražen, a povremeno prosto zagrcnut veličinom nesreće na razvalinama jugoslovenskim. S obzirom da nikad nije bio čovjek podaničke nemoći, intelektualnog uzmicanja ili malograđanske nesigurnosti, Lola Đukić je naročito svoje zadnje i najteže godine života proveo u neizvjesnosti otpora i grču borbe: kićicom, stihom, proznom sintezom, ili dodatno britkim i analitičkim kratkim komentarom protiv tih destruktivnih načinčnih i tragično svemoćnih - samorodno naših sila, koje podnemimo uruše, i truju, i gutaju, kao moćna mutna ponornica.

Ljudski poštano i stvaralački odgovorno, Đukić je uvijek bio i jasan i precizan zagovornik i govornik njegove najuže zavičajne mark-miljanovske etičnosti, bez praktikantskog traženja efekata i koketnog provociranja virtuoznosti. Dosljedno je, kako bi kazali služeći se jednom starogrčkom poslovicom - užgajao svoje žito, ne mareći za okolna kokodakanja, duboko svjestan da "bez češljanja nema tkanja", da nema popravke ni boljite tamo gdje se ne govori javno i kritički, nego se javnost rada zasniva na djelovanju poltrona i ulizica, koji inače sve, sistematski, upropaste i opogane. Znao je, i lično osjetio, Đukić dobro da su, u konačnom, "intelektualci autsajderski izdanak u svakom društvu", i da je, kako je to ranije primjećeno, pisanje "sirotinjska alhemija", ali je kao častan čovjek i ugledni javni radnik uporno pokušavao da pomogne toj našoj najširoj javnosti, ukazujući činjenicom, razumom, istinom - pokazujući da čovjek nije pravi ako nije svoj, samostalan i misleći, da je čak najčešće štetan ako samo kobajagi razmišlja, ponašajući se po onome kako to već zaduženi politički i javni sveznadari smisle.

Dukićovo stalno prkošenje pogonlucima - pokazalo je pravu dimenziju ove ličnosti: suptilni humanista, borac za osnovna ljudska prava običnog, malog čovjeka, koji je izgrađenim artizmom političke trivijalnosti tragikomično obezličen i doveden u plićak društvene amnezije. Ovaj čovjek od stila, i

narodski rečeno "pravi gospodin", podizao bi glas kad god bi bilo teže, a kad je bilo najteže zalagao se bezrezervno, ustajao prsimice protiv ključajućeg nacionalizma i njegovih svaštočinih bastadura, protiv poturenog epskog i mitomanskog - u službi varvarskog i rušilačkog, folklorno začinjenog i okičenog, protiv huškačko-bukačkog i lažno-ratničkog delirijuma, jednom riječju protiv najtragičnijeg trenutka u novijoj istoriji na širem južnoslovenskom horizontu.

Dukić je bio patnik duše, i njen neumorni vidar. Stalno je bio nadvijen nad sjenkama ili ponorom komšijske i prijateljske, ljudske boli. Kada se taj otvor s treskom rastvorio u bezdanu provaliju, iz koje su pokuljali demoni smrti i pakla, on je bez predaha kidisao, preticao i zaustavljao, pokazujući i braneći tjesnac za izlaz, vaseći i ponavljajući da je jedini spas - da budemo ljudi, ljudi a ne nacionalistički drznici i lažni osvetnici, i hijene sa krvavog pira...

I kada se na kraju svode računi, i kratkim potezima dodaju karakterni detalji na portretu ove ličnosti - postane nam jasno da je svo saznanje R. L. Đukića iz najteže nauke, čovječnosti, i svo njegovo ponašanje, trajanje i stvaralačko djelovanje bilo podređeno, i uslovljeno rigidnim moralnim zakonom, formulisanom u jednostavnom pitanju i kratkom odgovoru o neprolaznoj i najvažnijoj istini, koja je zapisana kao mudrost Sule Radova, poznatog crnogorskog pametara iz XIX vijeka:

Što je najskuplje?

- Obraz!

A što je najjevtinije?

- Obraz, ko ga ne zna cijeniti!

*

Humorističko-satirični mag jugoslovenskog prostora - "Lola nationale", ili "čovjek koji je uveseljavao naciju" - postao je neutješno turoban, i mrk - čim je, među najpronicičljivijima, osjetio najavu nacionalističkog podrhtavanja uoči tragičnog političkog zemljotresa, koji mu je sa strahovitim posljedicama, tragično razorio Domovinu. Pregnuo je sa žarkom željom (a ispalio je don-kihotovski); u početku odlučan i u nadi da se nešto ipak može učiniti i spasiti - da upozorava, pokazuje, imenuje, obrazlaže - kako bi se oduprlo nacionalističkoj stihiji i politički izmanipulisanoj svjetini, koja je nezaustavivo kao plima nadirala, i satirala sve što joj je bilo na putu. Uznemirio se i zatalasao naš vazda zbumjeni i neupućeni svijet: poasio se kmet Siman... Naivni i nedosoljeni samoupravni svijet iz vremena šaljivo-ironičnih i lucidnih Đukićevih komedija (kada su se "pitali" svi: i neradnici, i neznalice, i naivne galamđije, i perfidni huškači) - žustro su povedeni od bolesno licemjernih i kratkovidih voda. Groteskno bučno i zablenjavljeno javno mnjenje uzelo je

stvar u svoje ruke: "istorija" je zagospodarila politikom, zavijorili su se krstaši barjaci, krenuli su korakom apsolutno nadmoćne vojne sile indisponirani kosovski osvetnici... Desilo se ono najtragičnije što se može desiti malom narodu: natureni su mu imperijalni apetiti ("Svi Srbi u jednoj državi!") - uz snažnu omamljenost i obuzetost nacionalnim lamentom. I nije iznenadenje što su potom brojni zločešću pričešćeni Srbi, i njihova bračka crnogorska varijanta, i mnogi zatečeni "montenigersi" - iliti "crni Crnogorci", u autentičnom tumačenju istoimenig benda - po(h)itali na reski znak ratne trube, u želji da se, u važničarski smišljenom i zvanično proklamovanom "ratu za mir" (!!!) "viteški" vaskrsnu Grahovac i Vučji dolovi, i ostvari neostvareno i prituljeno gospodarevičko "onamo 'namo" i po toj strani, konačno tada - bar do Neretve!

Nacionalizam je nedostojan čovjeka - jer stvara iščašenu situaciju i užeglu klimu, i srozava humanizam i duhovnost na najnižu mjeru. Ustuknuo je Đukić iz svijeta svojih popularnih junaka, malih šefova i malih činovnika, naivnih ali i pritvornih smetenjaka i licemjernih ugursuza; prošla su vremena šale i šegačenja: duhoviti i nekad lirske razbarušeni Lola smrknuto i bolno je zaječao:

*"Iz crnog neba, na crnu zemlju, liju crne kiše...
i sve je crno, i ništa više..."*

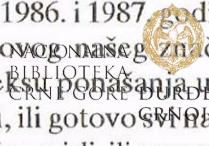
Našao se osamljen i NACIONALNE BIBLIOTEKE
KRAĆEĆE KOMISIJE (Balkbi) (Barbić) od sveopštег jada i ličnog bola ostajao - nijem), i javnom riječju kada bi mu se ukazala prilika - da ukaže i upozori, redovno bez šireg odziva! Bio je među prvima u Beogradskom krugu, u Građanskom savezu, i Ujedinjenoj demokratskoj inicijativi. ("UJDI je bio moja poslednja zabluda", dodatno snevoljen situacijom priznao je Lola). Sve njegove želje, i napor, pa i nadanja - ako su zaiskrila u dubokoj južnoslovenskoj pomrčini - ostajali su bez avaza, bez rezonance, bez publike. Nekada intimno najpopularnija ličnost "od Triglava do Đevđelije" ostao je gotovo sam, i bez imalo mogućnosti da utiče na smirivanje haotične i mazohističke histerije.

Makar - spasio je Lola Đukić dušu; odnosno sačuvao je, a u intervjuima i drugim razgovorima za najširu javnost još jače je potvrdio svoj nepatvoreni humanistički, stvaralački i ljudski dignitet. Njegovi dosta česti intervjuji iz toga perioda nedvosmisleno i snažno svjedoče o duboko iskrenoj i nepokolebljivo odanoj patriotskoj crti Đukićevog karaktera. Užasnut i prosto zgaden zbog odurne i guste mreže nacionalističkih balkanskih tarabica, Đukić se dosljedno i nepopravljivo zalagao za jugoslovenstvo; iako konačno uvidjevši svu naivnost takvih nadanja, govorio je da se ipak mora krenuti naprijed, i da u budućnost mogu da povuku ljudi mladi, i duhovno svježi, i zanesenjaci koji su spremni da se žrtvuju za sjutra svojeg potomstva - a ne za vaskrsnuće

dodatno romantizovanih nacionalističkih mitova iz prebogate nam baštine istoriografiskog praznoslovlja.

U sadržini Legata Lole Đukića³ pronađeno je, tj. trudom Loline supruge g-de Jelene Đukić uključeno 37 intervjua, koje je ovaj lucidni sagovornik dao jugoslovenskim glasilima, i to uglavnom od kraja osamdesetih do 1995. godine.⁴ Njih je sigurno i više (ne računajući period iz ranijih, i mirnih faza Đukićeva života), ali ovi iz zadnje i najteže, politički tragične faze su trenutno aktuelniji - zasnovani na stavovima jedne samosvojne i odvažne, intelektualno i moralno superiorne ličnosti, izuzetne ličnosti koja je imala i posebnu gradansku kuraž da se pojedinačno i otvoreno protivnim pokaže prema dominantnim morbidno-licemjernim političkim nemanima, a sve opet zarad našeg otužnog građanina pokornog, koji je svakoj vlasti najčešće bezdušno spremjan na uslugu i servilnost.

Loline intervjuje iz pomenutog opusa nalazimo, prije svega, u beogradskoj štampi: *RTV informatoru*, *TV novostima*, *Večernjim novostima*, *Novostima 8*, *Borbi*, *Politici*, *TV reviji*, *NIN-u*, *Ekonomskoj politici*, *Bazaru* i dr, ali i veoma često i u zagrebačkim listovima *Vjesniku*, *Globusu*, *Republici*, sarajevskim *Oslobodenju* i *Valteru*, skopskoj *Novoj Makedoniji*, podgoričkim *Istoku* i *Polisu*, *Primorskim novinama* iz Budve, itd, a u ovaj korpus Đukićevih opservacija i razmišljanja naknadno su uključena i dva intervjua koja je dao *Cetinjskom listu* (Cetinje) 1986. i 1987. godine.

O ličnim stavovima znatnog i prvog TV disidenta, i njegovom osobrenom kodeksu ponašanja u tom nemilosrdnom političkom nevremenu - govore mnogi, ili gotovo sva naša u pominjanih intervjua, koji su izvučeni iz konteksta Loline misli, ili su esencijalna sinteza njegovih stavova. Ima ih naravno i tipično Lolinih, sa nešto humora i više sarkazma, kao na pr. "Velika gužva u malom mozgu", "Nacija Građanina pokornog", "Političari su ožalošćena porodica", ili su cinična analiza stanja poput "Zavera novog poretka", "Ako je verovati istoriji, nikome ne treba verovati", ali je više jasno kazanih upozorenja i otvorenih prijekora u stilu "Ko je odan taj je prodan", "Politička poltronjerija", "Samo država jednakih građana", "Brod u magli", "Sulude želje", "Šešelj je smešniji od Čkalje", "Društvo tužnih ljudi", "Vreme slepih miševa" (gdje slijepi miševe - koji lete, a ne vide, ali između ostalog mogu efikasno da prenose bjesnilo - poistovjećuje sa slavljenim narodnim vodama iz SFRJ razvaline), do otvorenog krika i vapaja "Kuku dabome", "Stidi se voljena zemljo" i sl.

Lola Đukić je povremeno (kada ga je posebno opterećivao tjesnac političkih i ljudskih nevolja, i s tim u vezi više nego drska prijetvornost nekih značajnih političkih faktora) - reagovao i direktno, otvoreno i provokativno, polemički u najmanju ruku - kao u slučaju negodovanja, tj. odgovora dr Miri Marković (Milošević) na njen neočekivani traktat o "nepotrebnom i nemoralnom ratu"(!) 1991-1993. na jugoslovenskim prostorima; drugčije

intonirano, ali sa velikim ogorčenjem Dukić je prije toga pisao ondašnjem predsjedniku Predsjedništva SFRJ Raifu Dizdareviću, u kojem - kao nevini i potpuno obespravljeni i ugroženi Jugosloven - traži malo zvanične pozornosti i milosti, i uslova za preživljavanje i te skupine ljudi, koji su ljudi bez domovine i koje niko neće, i koji ostadoše kao najproskribovanija, vanbračna sorta bez domovine i ljubavi... Sličnih namjera i naboja su i plediranja u Otvorenom pismu redakciji "Skupštinske hronike" ovog vrhunskog cajtnot-majstora, što je takođe ostalo samo kao dio dokumentacije i (ipak snažne) argumentacije o prisustvu i zrncu pameti i poneke i dobre namjere u onom našem i naškom kovitlaku pomenjenosti i nemoći u zadnjoj dekadi SFRJ državnosti.

* * *

I kad je bio najpopularniji zbog svog ironičnog humora, i kad je oduševljavao mase zabavljajući ih svojim lako prijemčivim televizijskim serijama (koje su u jednom periodu bile opšteprihvaćena baština narodna) - Lola Dukić je suštinski bio vrlo ozbiljan, i sa veoma jasnim namjerama: da markira društvene slabosti, i da pokaže političke i moralne nedostatke u svom okruženju; da sa svojom melanholičnom vidovitošću i dobrotom istinskog humaniste ukaže i pomogne da nešto što je krivo, sakriveno ili ukriveno bude ispravljen, otkriveno, popravljeno... Tada pogotovo, a ni kasnije - u vremenu suludih političkih opstrukcija, državnog propadanja i potpunog unižavanja ličnosti - Lola Dukić nije mogao da bude grub i nemilosrdan. Jednostavno, zbog narodne političke strukture svoje ličnosti nije mogao da se spušta u često kaljavu i brutalnu ravan svojih neistomišljenika i protivnika, a kamoli da se pokazuje u bujicama i ekstazama osvetničkog gnjeva. Bio je intelektualac najfinijeg tkanja, i čovjek rijetkog kova - džentlmen koji je sve video i sve znao; imao o svemu sud, i javnu riječ, i preciznu dijagnozu, ali je uvijek ostajao na distanci, van domašaja društvene i moralne prljavštine: podsmjehnut, pa i ciničan, ponekad sa jačim sarkastičnim udarcima, ali nikad u osvetoljubivim nasrtajima, zakrvničen. Što je društvena bijeda bila veća, on se samo ponašao otvorenije i odvažnije; manje sa stvaralačkim i umjetničkim pretenzijama, a više s namjerom da decidno govoriti o aktuelnim političkim i ljudskim problemima.

Dukićevi stavovi, promišljanja i pojedinačni komentari posebno su eksplicitni, kako je naglašeno konkretizovao u odgovorima na novinarska pitanja u brojnim intervjuima. Ovaj "pračovjek" televizije (kako je za sebe jednom prilikom šaljivo rekao, s obzirom da je bio jedan od utemeljivača televizije u nas), čutao je, nažalost, dugo i dosljedno - uvrijeđen, zbog "neusaglašenosti" sa tadašnjim SFRJ političkim establišmentom: sa 50-tak godina života, u najboljoj stvaralačkoj snazi, poslat je prisilno i prevremeno u penziju! A kad se najavio opasan politički raskol, kada je predosjetio novi

rat, i nova klanja, i nove jame (kao "jugoslovenski susret generacija") - to Đukićeva ličnost nije mogla da očuti! Ušao je u tešku i bezizglednu borbu - u nemjeri da probudi svijest, ljudsku i jugoslovensku, da ponovo dopre do svijesti ljudi, tih nekad njemu veoma privrženih narodnih masa. Još tada, u tim prvim fazama političkih trauma i nacionalističkih egzaltacija u zadnjoj fazi SFRJ, upozoravao je i tvrdio da "nikakvih nacionalističkih trvenja između naroda ne može biti da ne postoje politička trvenja na vrhu i trabantska štampa koja to raspaljuje" ("TV novosti", Beograd, 03. II 1989, str. 8-9), te da je to više nego strašno kako su vlast i mediji u nas časkom brisali, crtali... manipulisali našim zbumjenim narodima, a književnici "politikanti i mutivode" postali listom egzaltirani "brojači tudih grehova - da bi stvorili publicitet u domaćoj čaršiji".

-Pojedinačno ludilo se može liječiti, kaže Lola: tu su bolnice za takve tragične slučajeve, ali što sa kolektivnim ludilom! Što sa užasom u kojem je srpstvo i hrvatstvo postala profesija! Kakva pustoš, kakva dekadencija, preneraženo je vatio Đukić: svijet se ujedinjuje, a mi se prosipamo, drobimo, stvaramo nekakve balkanske Lihtenštajne...

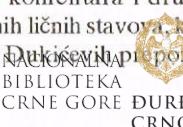
- Okružujemo se svjetskom izolacijom i bratskim ratom, govorio je dalje, potencirajući potpunu apsurdnost i užas takve situacije. Lične slobode smo pogazili, a naši lažni patrioti žurno nas vode u srednji vijek: gledaju unazad, organizuju međunalacionalne hajke, patetično zvone o nacionalnoj pravdi i nacionalnim slobodama, stvarajući uslove za razmah čopora, i sve to bogateći pikantnim nacionalističkim žartinama i religijskom isključivošću kao božjim providenjem... **Da imam gde da odem, napustio bih domovinu! Da umrem od tuge, a ne od užasa i stida...**", rezignirano je znao da se požali intelektualno superiorni i emotivno bogati Đukić ("Vjesnik", Zagreb, 16. VII 1989, str. 8).

Tugujući, kako je sam kazao, za preminulom i zločinački ubijenom domovinom - Lola je duboko i trajno patio⁵, ali nije gubio moralnu krepkost i snagu ličnosti. Njegov govor se čuo, i pretrajao, i ostaće zapisan kao naročiti dokumenat... Knjiga sa njegovim intervjuima to će naročito uspješno da pokaže.

U posljednjim godinama Đukićevog inače naglo pretrgnutog života, čemerno vrijeme iz posljednje decenije nije mu omogućilo mirne dane i dozvolilo lucidniju stvaralačku koncentraciju. U dugim časovima osame, i posebne intime - slikao je, i pisao poneku pjesmu: to su bile bolne pripovijesti o tragičnoj sudbini na tragičnom prostoru, zgusnuta tuga oko nevinih grobova i duboki uzdah pred izvaljenim kućnim pragom i ubogim raseljeničkim karavanom. Kada mu je, na kraju jednog razgovora, novinar zahvalio riječima: "Hvala Vam, iako ste bili vrlo mračni", Radivoje Lola Đukić mu je odgovorio jednostavno i naizgled šaljivo, ali i duboko promišljeno, i čak tragično:

- *Što mogu, nestala je struja...*⁶

Napomene

- 1) Ovo saopštenje je nastalo (početkom 1997) po iščitavanju Đukićevih intervjuja, pojedinačnih komentara ili snažnih samoinicijativnih istupa, publikovanih mahom u dnevnoj i revijalnoj štampi, koji svakako predstavljaju sublimat Đukićevih ličnih stavova po mnogim značajnim, ključnim, a na kraju i tragičnim događajima iz njegove savremenosti - što će, kao posebna izdavačka cjelina, biti ubjedljivo i dragocjeno svjedočanstvo o vremenu kad smo bili "i slepi, i miševi"...
- 2) Uz manje intervencije, ovaj tekst je preuzet iz zbornika radova pomenutog naučnog skupa o Loli Đukiću "Radivoje Lola Đukić - jugoslovenska odiseja" (u izdanju Centralne narodne biblioteke Crne Gore "Đurđe Crnojević", Cetinje 1998).
- 3) Legat, tj. duhovna zaostavština Lole Đukića - po njegovoj želji, i uz više nego revnosno njen poštovanje od strane gospode Đukić - ustupljen je Centralnoj narodnoj biblioteci Crne Gore "Đurđe Crnojević", odnosno preuzet je od strane ove ustanove na trajno čuvanje, prezentiranje i korišćenje u maju 1996. godine. Uz sredovanje i stručnu obradu Legata, i štampanje njegovog kataloga (1998. godine, u izdanju CNB CG "Đurđe Crnojević" i stručnoj obradi njenog bibliografa Milorada Milovića), prioritetno nam se nametnula obaveza da pripremimo i realizujemo naučni simpozij o Loli Đukiću, i to međunarodni - od Triglava do Đevdelije (što je sredinom 1997. godine i uradeno, i zbornik publikovan, kako je već naglašeno). Takođe, nesrazmerno malom štampanom opusu Đukićevih djela - u odnosu na brojnost rukopisa - dodajemo i ovu knjigu, simbolično ali i istinito naslovljenu "Čovjek pravih leđa u zemlji grbavih", koja predstavlja sjajnu nisku njegovih intervjuja, posebnih komentara i drugih sličnih nadahnutih zapisa iz mnogo bogatog mu mozaika autentičnih ličnih stavova, koji su redovno dozrijevali u duhu kodeksa najviše etičnosti, i bili produkt Đukićevih najpoznatljivih, često vrlo originalnih i naročito lucidnih misaonih uporišta.
- 4) Javna pažnja u navedenom periodu bila je mahom usmjerenja na aktuelnu političku i ratničku situaciju u nas, pa je ova tema uglavnom i tema Đukićevih razmišljanja i odgovora na postavljana novinarska pitanja. Ima u tim razgovorima i pojedinosti koje se tiču i šireg konteksta iz njegovog stvaralačkog opusa, pa su zbog toga informativni i korisni. U dio legatske cjeline "Intervjui i feljtoni" uključeno je i desetak inserata iz humorističkih "Sklerotičnih memoara" (Beograd, "Novosti 8", 1980), izazovnih i po samim naslovima: "Ko me gurnu u televiziju", "TV u zgradi za posrnule devojke", "Prozor će u dvorište, a ne u svet", "Glume glumci, glumi i narod" i sl, i ovi tekstovi se posebno i u potpunosti odnose na ranije faze Đukićevog stvaralaštva, o kojim se uglavnom mnogo više zna...
- 5) Što bi se u narodu reklo - nesreća nikad ne ide sama! I Lola Đukić je doživio tu duboku i dvostruku nesreću - da s politički i ljudski najtragičnijim posljedicama gubi domovinu (za koju se najiskrenije i predano borio), i da mu biološki nestaju najdraži prijatelji, najbolji drugovi i saradnici. U tim suštinski najturobnijim godinama života, kad su iole moralni i normalni ljudi živjeli bez radosti i s premašno nade, Lola Đukić i naša nekad kreativno evropski bogata umjetnička scena - ostali su bez Mija Aleksića, Novaka Novaka, Dragutina - Gute Dobričanina, Dragana Lakovića, Mića Tatića, pa Saše Markovića, Laza Lotvina, Boža Ilića... Đukić je i o tome ostavio traga, ljudski osobenog i lirske. Njegovi kratki posmrtni tekstovi o ovim svojim prijateljima i stvaraocima rijetkog formata iznjedreni su iz dubine tanano lirske Loline duše, i kao takvi predstavljaju poseban doprinos njegovom humanističkom i duhovnom rukopisu, pa ih stoga (pronadene u Legatu) dajemo u posebnom prilogu, na kraju ove knjige. Tu mini-cjelinu dopunjaju i nekolike "skice za portret prijatelja" (Marije Crnobori, Boža Ilića, dr Jovana Čađenovića), koje je Đukić

zapisivao u trenucima posebnih inspiracija, malo ili ni malo sa spisateljskim ambicijama - već su to prevashodno pripreme i neka vrsta kreativnog treninga za planirani likovni potez, slikarski portret prijatelja, kojih je ovaj autor uradio na desetine, naročito posljednjih godina. U osnovi, reklo bi se da Lola inač nije imao nekih zgušnutih stvaralačkih ambicija, pogotovo ne pretencioznih i sebičnih nauma (kako to često čine mnogi isforsirani autoriteti željni pokazivanja i prestiža).

- 6) Prepričavati Đukićeve riječi, i parafrazirati njegovu misao - uvijek bi moglo biti slabije od originala: s toga, sa osjećanjem posebnog duga, Centralna narodna biblioteka Crne Gore publikuje ovu knjigu, knjigu manje značajnu za umjetničko i kreativno praćenje i valorizovanje Đukićevog stvaralaštva - ali veoma korisnu za pobliže upoznavanje i razumijevanje ove duhovno izuzetno bogate i razudene ličnosti, čovjeka osobenog moralnog digniteta i angažovanog stvaraoca najviše patriotske i humanističke rezonance.

POUKE IZ POUKA *

-samokritika o filmu "Jezero"-

*odgovor Lole Đukića i Jugoslava Đorđevića
na kritiku ovog filma, 29. VIII 1950.*

Još nijedan naš umetnički film nije izazvao toliko diskusije i tako oštru kritiku kao film "Jezero". U toj kritici bilo je, i po našem mišljenju, mnogo opravdanih primedbi i zamerki, ali je bilo i takvih (i to u većem broju) o kojima bi vredelo govoriti, ako ni zbog čega drugog, ono bar radi ilustrovanja pojave koju je M. Bogdanović nazvao "kritikom po svaku cenu". Pa ipak, da se u nekima od tih članaka nisu pojavile reči kao "iskriviljivanje socijalističke stvarnosti", i "dobija prizvuk klevenjanja naše izgradnje", i da je najošttrije od tih kritika pisao ma ko drugi, a ne bivši sadašnji umetnički rukovodioci naše kinematografije - mi nikada ne bismo napisali ovaj odgovor.

Cilj ovog članka nije održana idejnih i umetničkih kvaliteta filma "Jezero", već da se bar jednom progovori otvoreno o odnosima u našoj kinematografiji, o odgovornosti umetničkog rukovodstva, i da se, po mogućnosti, izvuku izvesni principijelni zaključci.

Kao neutralne i objektivne sudije, pošli su u borbu za idejnu čistoću i umetnički kvalitet našeg filma (na primeru "Jezera") umetniči rukovodioci naše kinematografije, Aleksandar Vučo, Vicko Raspor i Mile Vitorović. U svojim člancima oni su mnogo govorili o "gresima" koji padaju na dušu autora, ali su propustili da se bar jednom reči osvrnu na svoju ulogu u stvaranju tog filma.

Scenario za film "Jezero" pregledali su i primili pre više od dve godine umetnički savet Komiteta za kinematografiju i Stefan Mitrović, koji je insistirao da se u scenario unese kompleks hidrogradnje sa motivom borbe protiv sabotera. Posle te izmene scenario je reditelju predao Aleksandar Vučo, tadašnji predsednik Komiteta za kinematografiju, kao "najbolji naš scenario", (reči Aleksandra Vuča). To svoje mišljenje A. Vučo nije izmenio

*) Književne novine, Beograd, 3/1950 (29. VIII).

(Prilog preštampan iz autorove kopije ovog priloga, koji se čuva u Legatu).

tokom celog snimanja "Jezera", već ga je često ponavljao sve do nekoliko meseci pre premijere. I ne samo to. Uloga A. Vuča u doterivanju scenarija bila je vrlo velika i neprekidna. Utoliko je svima nama, koji znamo te činjenice, čudnija Vučova izjava u "Književnim novinama" br. 26, u kojoj baš on (!), osудuje nepravilan stav prema našoj tehničkoj inteligenciji. Kao što je propustio da u toj osudi, pored scenariste i reditelja, pomene i sebe, A. Vučo je izgleda zaboravio i to da je na prvom čitanju knjige snimanja filma "Jezero", a i kasnije, baš on insistirao da se, radi ubrzavanja dramskog razvoja, ne poklanja mnogo pažnje razlozima zbog kojih Suvić sabotira, već da se postavi kao "gotov" saboter sa zadatkom "da uništi jednu veliku hidrocentralu naše petoljetke" (sadašnje reči A. Vuča, "Književne novine" br. 26) - što on sada osuđuje.

Pored A. Vuča, scenario danas kritikuju, i to prilično oštro, i Vicko Raspot i M. Vitorović. Nama se čini da bi bilo mnogo korisnije i pravilnije, da su oni te svoje primedbe stavili ranije, u vreme kada su se mogle iskoristiti, a to im je kao umetničkim rukovodiocima i bila dužnost.

Isti je slučaj i sa pregledom snimljenog materijala. Možda nije svima poznato da se nijedan objekt, nijedna scena na filmu nisu mogli smatrati snimljenim dok materijal ne pregledaju i odobre Aleksandar Vučo, umetnički direktor i Vicko Raspot, umetnički savetnik...

KAKO JE POČELO *

Odlomci iz neobjavljenih humorističkih memoara o televiziji

Praistorija

Nove, mlađe generacije ne pamte njen prvi dolazak...

Ja pamtim.

Godina 1938. Beše kraj leta ili početak jeseni - onda kada pada lišće i pare na panađurima, vašarima i sajmovima.

Preko Save se nije prelazilo novim mostovima i u Novi Beograd, nego starim mostom na staro sajmište. A to sajmište je bilo dobro za zabavu: bilo je lepe robe za gospodice, bilo je lepih gospodica za gospodu, bilo je ringispila i zidova smrti za klince, a za NACIONALNA BIBLIOTEKA (jer tinejdžera tada nije bilo) na sred CRNEGO BURDE dva dinara, mogao da skočiš s CRNOJEVIĆ padobranom.

Za istoriju Televizije sigurno nije bitno ko se sve od mojih drugova popeo sa mnom na toranj da doživi taj divni strah skakanja u trideset metara duboko ništa, ali moj skok je bio vrlo značajan - da ne kažem presudan - za razvoj tog budućeg medijuma.

Popeo sam se, dakle, te 1938. godine, na taj toranj, vezali su mi taj čudesni padobran, zakačen sajalom za čekrk i rekli: skači!

Pogledam dole - strašno! Nisam lud da skačem! Ali, pošto i drugi čekaju da plate dva dinara da dožive strah, dežurni gurač me munu u led i ja, sa očajničkim vriskom, sleteh na zemlju.

Taj vrisak je bio sudbonosan i najavio je moj susret s Televizijom. Jer, kad se dočepah čvrstog tla pod nogama, sunuh u prvi šator preko puta. Dadoh još dinar samo da pobegnem od daljih padanja i nađoh se oči u oči sa - Njom. (Ne "Oči u oči" sa Duškom Mitevićem, jer se on u tom trenutku baš radao, već sa njom - Televizijom lično!)

Na sred mračnog, memljivog šatora, na nekom povisokom sanduku prekrivenom tamnim platnom zbog finoće i lepog izgleda, stajala je Ona, okružena grupom vašarski raspoloženih posetilaca. Ona tada baš i nije bila

*) Televizijsko čudo (sveska *Politike*). - Beograd, 1978, str. 44-55.

naročito ugledna: mala gvozdena kutija sa staklenim prozorčetom u kome je treperila neka zelena slika!

Jedan blagoglagoljivi čovek objašnjavao je narodu, koji je patrijarhalno grickao semenke, i stezao rukama kupljenu robu da je neko u mračnom TV šatoru ne zdipi, da je to Televizija, čudo tehnike koje će preporoditi ovaj nesavršeni svet!

Na tom čudu baš je počinjala svoju kulturno-preporodnu akciju Vuka Šećerović, uz pratnju narodnog orkestra. Slika je bila zelena i treperava, iako nije bila u koloru, a prenošeni su i Vuka i njen glas, kako nam je stručno objašnjavao, čak iz drugog šatora, dobrih 20 metara daleko.

- Može to, kaže čovek, i iz veće daljine, možda iz Beograda ili Zemuna, samo kad bi ovde imali tako dugačke kablove.

Ne znam da li je tetka Vuka pevala "Crven fesić", ili neki drugi tadašnji hit. Mi smo, za svoju prvu pretplatu od jednog dinara stajali otvorenih usta od divljenja, iako još potpuno nesvesni šta nas u budućnosti čeka od te sprave.

Da mi je onda neko rekao da ћu najlepši deo svog života provesti uz Nju (ne mislim na gospodu Šećerović) verovatno bih se smesta udavio u prvoj obližnjoj bari, jer sam tada još maštao o slikarstvu, poeziji i tzv. pravim umetnostima. Na žalost, to нико nije mogao da mi kaže, pa sam sledećih 18 godina proveo spokojno i srećno - ako ne računamo rat i neke druge sitnije brige i sekiracije.

Ja, kao prosvećeni marketešnik, ne vejem u sudbinu, predskazanje i slične gluposti, ali otkud da se ne moram da padnem s tornja i uletim pravo u šator s tom vašarskom atrakcijom.

Da li sam bio predodređen za cirkusijade i puzanja u visine s kojih se lako i s vriskom pada, ili sam slučajno nabasao na puteljak koji vodi ka Televiziji - nije naučno utvrđeno. U svakom slučaju, ma koliko se kopreao sledećih godina, menjao fakultete i zanimanja, bežao od slikarstva na film, od filma u pozorište, od vidljive scene na nevidljive radio talase - od Nje nisam pobegao!

Hipnotisala me je svojim malim ekranom, kao i mnoge od vas i vas, podarila mi popularnost i čir na dvanaestercu, zaludela me svojom efemernošću i neposrednošću...

Šta bismo mi bez Nje, te divne i odvratne članice naših domaćinstava, koja ume beskrajno da priča, kao najgora torokuša, da nas obaveštava bolje od svih susetki zajedno, da peva kao Bisera ili Lepa, da se bije kao Alen Delon i Klej, da nas zasmejava kao Čkalja i da nam dosaduje kao najdosadnija tetka?

Dani bi nam bili dosadni kao na izletu, noći uvek duge, decembarske!

Pakosnici nam kažu:

- Od čega biste živeli da nije nje?

... a zanesenjaci i ljubitelji fudbala:

- Kako bismo živeli da nije Nje?
Pa kako smo mi to živeli sa Njom tih prvih dana?

Porođajne muke

Početkom 1956. godine sedeо sam kao glavni urednik Zabavnog programa Radija u svojoj kancelariji i brinuo humorističko-zabavne brige kada me pozvao generalni direktor lično.

- Ti si se do sada bavio raznim glupostima, reče mi osećajno čim sam kročio u njegov kabinet. - Sada ćeš da radiš nešto ozbiljno!

- Nemojte, druže direktore, zavapim ja. - U kinematografiji sam napravio prvu domaću filmsku - političku aferu, iz rođenog pozorišta sam pobegao zbog sopstvenog naopakog rukovođenja, nisam ja za ozbiljne poslove.

- Pa nisi, majkoviću, valjda toliki baksuz da uvek sve upropastiš, poče da me teši direktor.

- Znaš kako se kaže: treća sreća! A ti si nam najpogodniji: član si kolegijuma, viden čovek, svaštar, a i ne mogu, brate, da odvojam nekog boljeg za to - potrebni su mi za radio program.

- A šta to treba da radim - upitah, a neka čudna nada ščepa me za grlo kao gorušica. Možda me je kadrovska komisija predložila za sekretara za kulturu, pomislio sam i ispravio se koliko mi je dozvoljavala spondiloza. Već dovoljno i znam a dovoljno ~~da~~ funkiju.

- Pripremaćeš televizijski program i odgovori mirno direktor.

- Prelazim u Zagreb?! CRNOJEVIĆ

- Zašto? Uvešćemo i mi Televiziju.

Bila je rekoh, 1956. godina savremene istorije i 33. mog ličnog života.

Da sam bio neskroman, kao što Novak govori da jesam, pomislio bih na čudnu koincidenciju: i Isus je u 33. počeo da propoveda novu veru koja je fascinirala nišće duhom i koja ga je dovela do krsta. Ja, istina, neću biti baš tvorac nove vere i medijumov najmiliji sin, ali ću bar propovedati kao jedan od proroka i biti razapet na antenu - i to više puta, u skladu sa razvojem i usavršavanjem modernog društva.

Pošto sam po prirodi skroman preskočiću takve misli i vratiti se faktografiji. U direktorovom kabinetu saznao sam da je neko, ko je odlučio o tom istorijskom radanju beogradske Televizije, odredio i ostale zamorčice za taj porođajni eksperiment: inženjera Rođu Žižića, da priprema tehniku i Duška Vučkovića da smišlja organizaciju.

Tako je formiran triumvirat, istina bez ikakve vlasti i bilo kakvih znanja, ali sa vrlo ambicioznim zadacima. Srećom, otkriven je na radiju i čovek koji je, još kao student elektrotehnike, sam napravio TV kameru, pa smo sa tim praktičnim i osvjedočenim stručnjakom Zoranom Manojlovićem od trija prerasli u kvartet.

Prvih dana, naravno, uopšte nismo znali šta treba da radimo, a onda nas je čista logika izvela na pravi put:

a) da bi jedan kvartet, recimo gudački, mogao da muzicira, mora da zna note;

b) da bi kvartet znao note - mora da ih nauči;

c) od koga?

Naša glavna nevolja bila je u tome što smo morali da putujemo čak u inostranstvo da bismo tu Televiziju naučili.

Direktor je shvatio naše muke.

- Uskoro će, reče, krenuti jedna delegacija na jugoslovenskom nivou da ošacuje čija je TV tehnika najbolja za kupovinu. Krenite i vi da upoznate organizaciju i programske probleme.

- U koje zemlje, zapitam složno i počesmo da se prisećamo koje jezike smo učili u kom razredu gimnazije. Ja sam već unapred bio očajan: najbolje mi je išao latinski, a ti stari Rimljani su odlučili da izumru mnogo godina prije Televizije.

- Idite u SSSR, Češku, Francusku, Nemačku, Italiju... Ali za 28 dana da vas vidim ovde! Proučite, naučite, odlučite... Niste valjda glupi pa da vam treba mnogo vremena da shvatite tu Televiziju.

Tako je, bar po mojim nesigurnim sećanjima, stvorena prva zajednička jugoslovenska TV delegacija. U stvari, bila je krnja, jer su išli predstavnici (delegatski sistem uveden je kasnije) NACIONALNA
GRNE GORE PURPE
CRNOJEVIĆ iz tri buduća studija: Ljubljane, Zagreba i Beograda. Tek mnogo godina kasnije Televizija je usavršila svoju organizaciju, pa za svaku utakmicu u inostranstvu šalje komentatore za svaki jezik, područje i za svaki studio. Tada smo bili još potpuno neupućeni, pa je pored grupe inženjera iz tri centra išao samo Duško za organizaciju, ja za program i arhitekta Bratislav Stojanović da vidi kako treba da se zidaju te TV šatre i kancelarije.

Nemojte mi zameriti što u ovim sećanjima ne oživljujem odmah naše utiske i saznanja o Televiziji, već vas opterećujem na prvi pogled nevažnim pričicama. Želeo bih da upoznate ljude koji su vas usrećili tim novim medijumom da shvatite te prve stvaralačke muke, a o Televiziji vi sada i onako znate mnogo više nego što smo mi tih prvih godina saznali i što ću vam ja o njoj reći. Zato ću o tim našim saznanjima govoriti nešto kasnije, upoređujući ono što nam se čini najznačajnijim i najosobenijim na Istoku i na Zapadu. Jer samo tako ćete moći razumeti zašto smo stvorili baš ovakvu Televiziju, sa ovakvom organizacijom, i ovakvim programom.

Pardon. Za ovaj sadašnji program mi stari nismo zaslužni - on je sada, hvala bogu, mnogo drugačiji nego u naše, pionirsko i eksperimentalno vreme.

Dakle...Moskva.

Arhitekta Bratislav Stojanović i ja mnogo više smo se divili crkvi Vasilija Blaženog na Crvenom trgu nego televizijskom centru na Šabolovki. Satima

smo sedeli pred njom, obilazili je sa svih strana i nepobitno utvrdili da nikad niko nije sagradio ništa lepše i šašavije. Vi sigurno znate tu crkvu, bar sa razglednicu: ne postoje dva ista kubeta, dva ista prozora, ili detalja. Kao da se neko genijalno dete igralo kockicama, lukovima, bojama... Istini za volju: unutrašnjost crkve je nefunkcionalna, sa mnogo oltarčića, sobica, prolaza...

Smatram da bi svi scenografi zabavnih TV emisija morali da odu na specijalizaciju na Crveni trg: nefunkcionalnost su već odavno savladali i zato u crkvu neka ne ulaze, ali kad već upotrebljavaju toliko šarenila u svojim delima mogli bi nešto da nauče od svog srednjovekovnog kolege.

Sama Televizija nije nas naročito impresionirala. Radilo se tada još crno-belo, bez magnetoskopa i sa samo tri studijske kamere. Nije bilo ni onih uzbudljivih zumova napred i nazad kojima će nas kroz koju godinu ošamućivati naš Anton Marti i koji su TV gledalište dovodili do vizuelnog pijanstva. Sve je bilo dosta primitivno i mi smo, kao inteligentni ljudi, shvatili za tri dana i otisli u Lenjingrad. U Lenjingradu, sada već kao iskusni, razumeli smo i bez prevodioca i bele noći i Ermitaž i vratili se u Moskvu posle dva dana.

- Zašto već idete? - žalio se jedan simpatični krnjonosi momak koji nas je vodio tih dana. Kakva je to delegacija koja sedi samo sedan dana?

Pošto sam za tu nedelju dana potpuno shvatio ne samo Televiziju već i ruski jezik, odgovorio sam mu na njemu:

- Znate, tovariš, mi **NACIONALNA** **CRNE GORE** **DURDE** **ERIJOEVIĆ** toliko žurimo da osnujemo Televiziju da nas u Beogradu već psuju što se **nismo** **matili!**

Zbog te žurbe i u Prag smo bizo žurili još brže iz njega otisli. Njihova Televizija nam se nije dopala. Bila je nalik na neku amatersku družinu. U jednoj maloj sali gurali su kulise od papira, šminkali se po hodnicima...

Program nismo razumeli, jer su igrali na češkom.

Uostalom ni u radnjama nije bilo ništa za kupovinu i poklone. Zato smo žurili na Zapad!

A Zapad je nešto drugo i zato što te niko ne dočekuje, što te ne gleda ni kao suvu šljivu, što je delegasion, ili delegacione, ostavljena sama sebi na ulicama Pigala, Via veneto ili u predvorju nekog kupler-hotela. Konjake, kao poklon, ne dobijaju svi članovi ekipe, nego fabrike što prave TV uređaje dele električne brijače samo inženjerima koji odlučuju o kupovini...

I TV program je sasvim drugačiji.

Mnogo je manje dosadnog obrazovanja, a mnogo više dosadne zabave.

Tu smo prvi put doživeli histeriju nazvanu kviz, videli striptiz i popove na lambretama. I tu su se pravi TV centri tek gradili, planovi su bili grandiozni, ali mi nikada nećemo doživeti sreću da vidimo njihova ostvarenja. Bar ja neću.

Ono što je ostalo isto i na Zapadu kao i na Istoku, to je bilo naše ponašanje. Ogromna žed za znanjem terala nas je da u svakoj TV stanicici Evrope upiremo prst u monitore i pitamo na dotičnom jeziku:

- Kes k se k sla?

- Monitor, odgovaraju uobraženo ti srećnici što već imaju televiziju.

Monitori su, istina, svuda isti i svuda se isto zovu, ali mi smo upravo pitali za njih da nam slučajno neka finesa ne bi izmakla iz vida.

Moram priznati da mi se program u Mulen ružu više dopao nego program na Televiziji i njega jedino i pamtim iz Pariza.

Iz Italije pamtim samo to da kao predjelo daju dinje s pršutom i da su nam negde između Venecije i Trsta ukrali u vozu ceo ostatak dnevница. Sve ostalo sam zaboravio, pa je propalo za čovečanstvo i istoriju.

Oh, pardon! Sećam se i prvog principijelnog TV sukoba, to jest podele mišljenja o sistemskim pitanjima (kako bi se to danas reklo.)

Već od prvog susreta, s Televizijom, u Moskvi, nas je najviše fascinirao onaj čovek što pritiska dugmiće u režiji i tako ubacuje s kamera onu sliku koju hoće.

- Eto, to je prava TV profesija, uskliknuo je ushićeno neko od nas.

- Reditelji postoje i na filmu, novinari i spikeri i na radiju, inženjeri i u fabrikama - ali video mikseri samo na Televiziji!

To opšte TV oduševljenje pomračila je i prva TV sumnja: ko će kod nas to da radi?

Rođa je čvrsto rekao da te dragocene dugmiće na aparaturama sme da pipne samo tehnički visokoobrazovano lice.

Ja sam se usprotivio u INSTITUTSKOJ

- To je montaža! Smene kadrova daju ritam emisiji, a postoji i neka umetnička zakonitost u montaži.

BIBLIOTEKA
CRNE GORE BUDUĆE
CRNOJEVIĆ

- Ono što ide u program - to je pre svega politički stav, rekao je Duško.

- Nije svejedno koga će taj mikser da ubode, pa to mogu da rade samo politički obrazovani drugovi.

- Ne dozvoljavam da skupocene elektronske uređaje pipa lice koje nije završilo Elektrotehnički fakultet, ostajao je pri svome Rođa, kao budući tehnički direktor TV.

Taj značajni visokostručni sukob trajao je u delegaciji svih 28 dana puta. I stalno je rastao, jer je svaki TV centar u Evropi davao za pravo nekom drugom.

U Moskviji miksovanje rade pomoćnici reditelja, ili, kako mi to ovde zovemo, sekretarice režije. Zato sam ja likovao na početku.

U Nemačkoj i Italiji - tehničari! Rođa ih je zadovoljno tapkao po ledima.

U Austriji su video mikseri neka neidentifikovana lica ili mi nismo dobro razumeli nemački, pa je Duško tvrdio da su to policajci dodeljeni od vlade.

Pravi šok nas je čekao u Parizu: tamo miksuju sami reditelji!

Video mikserska rasprava prenela se i na kamermane. Oni čak i vuku skupocene elektronske kamere, ali za nesreću, moraju da komponuju i kadrove - što je domen umetnosti.

Ta bitna podela mišljenja nije zaustavila uvođenje Televizije kod nas, ali je zaoštirla odnose, pa je komplikovala kasniju amandmansku reorganizaciju.

Roda se u početku izborio da najbolji inženjeri budu mikseri, ja sam uspeo da ubacim filmske snimatelje za kamermane, ali su vremenom i jedni i drugi pobegli s tih mesta. Ili nisu shvatali značaj tih najtelevizijskih profesija, ili su im plate bile male - nije nikada utvrđeno!

Prva godina priprema

Od jeseni 1956, kada se delegacija vratila s puta i godišnjih odmora, do leta 1957. godine, kada su prvi TV poslenici otišli u svet na specijalizaciju, tekla je prva godina priprema za taj epohalni početak. Tehnički stručnjaci skoknuli su još malo do Nemačke, Engleske i Amerike da utvrde i njihove mogućnosti za prodaju uredaja, a Duško i ja smo ostali u domovini da preko konkursa (i na druge načine) biramo kadrove.

Ako mislite da su se ljudi i tada otimali da dođu na Televiziju - grdno se varate.

Filmadžije, koje su se još zavaravale grandioznim koprodupcionim spektaklima i ličnim autorskim uspesima, prezrivo su odbijale da s velikih ekrana uđu u male TV kutijice.

- To je degradantno, govoreći učeno i stručno.

Pozorišta su još imala pristojne trudbenike dotacije, još nisu bili izmišljeni SIZ-ovi za kulturu i udruživanje rada s privredom, pa nemaštoviti teatarski ljudi nisu želeli da prime novo za gotovo.

A o radiju i da ne govorim. Televizija je bila pastorče koje je izdržavao Radio, a niko ne želi da bude siromašni rođak u spahijskoj kući. Zato su na Televiziju došli samo avanturistički raspoloženi zanesenjaci i oni koje je, po kadrovskoj listi, zadužio ili premestio direktor Radija.

Ja nisam nikad putovao na Antarktik, ali prepostavljam da se tako okuplja i ekipa istraživača za ledene krajeve ili džungle: neka dode onaj koji ima travu stiskavac da život posveti nepoznatom. Jer mnogi mudri i iskusni osećali su da na tom putu, istina, ne vrebaju divlje zveri, ali da čekaju kritičari, da će prvi osvajači tog novog sveta raditi u nekim skelepanim barakama, okruženi podsmehom kao santama leda. Jedino su zaboravili da prezivele istraživače uvek čeka slava kao nagrada. Kakva - to je već posebno pitanje, jer neko postane poznat i zbog višestrukog zločina, ali, u svakom slučaju, TV radnici ne umiru bez imena na odjavnoj špici.

Da sam pažljiviji statističar ili evidentičar ja bih sada uzeo iz Personalnog odeljenja spisak prvih TV trudbenika i istraživača, pa objavio tih stotinak imena. Radni vek im je i onako gotovo svima pri kraju, pa bi ta lista mogla da stoji kao krajputaš pred novim zdanjem Televizije. Ali pošto znam našu

već poslovičnu TV skromnost ne usuđujem se da ih sve nabrajam. A oni kojima slava ne smeta, neka slobodno svima pričaju:

- Ja sam tu i tada bio najvažiji, ali me je Lola iz pakosti preskočio.

Evo, ja potvrđujem da je tako, samo napominjem da preskakanje nije iz pakosti, jer ne postoji kolektiv koji se voleo tako kao što smo se mi voleli.

Ali... ne budimo sentimentalni prema svojoj prošlosti!

Šta je bilo najvažnije te prve godine?

Prvo: Gde da se lično smestimo?

Programska grupa dobila je okrugli hol u zgradи Radija, pregradila kolonadu nekim pregradicama od lesonita i mogla je da počne da razmišlja.

Prvo: Gde sazidati TV studio?

Počelo se od grandioznih temelja nedovršenog hrama svetog Save iznad Slavije. Obilazili smo zidine obrasle korovom, zamišljali pet ili šest studija u onim kriptama, video režije u oltarima, dekore umesto fresaka...

Pošto je Svetom Sinodu bilo više stalo do liturgije nego do TV programa, osvećene zidine su ostale samo zidine. Sećam se da sam ja predlagao da Televiziju ne zovemo TV Beograd, nego TV Sveti Sava i da, umesto budućeg Pobednika, za špicu ili zaštitni znak uzmemu poznatu sliku bivšeg Rastka Nemanjića kako blagosilja bivše srpske siročice... Samo da bismo privoleli njegovu Svetost na TV saradnju!

Nisu me poslušali (kao i objično) smo umesto grandioznog hrama spali na privremenim paviljonima na sajamistu. Arhitekti Pantoviću objašnjeno je da će taj studio raditi dve-tri godine, eksperimentalno, do podizanja pravog TV centra. Tako ga je i projektovao. Ali, dela često nadžive svoje autore, pa zato i danas, u obojenoj eri, sve što vidite crno-belo dolazi iz tog privremenog studija.

Drugo: Trebalo je odrediti ko je koliko značajan u televizijskoj hijerarhiji i tehnologiji, pa mu shodno tome dati i platu. (U to vreme, kao ni danas, na Televiziji se još nije plaćalo po učinku).

Svi znaju da se od glave riba jede, pa se počelo od rukovodećih programske kadrova. Ko je važniji: urednici ili reditelji?

Urednici su tvrdili da oni moraju imati veće plate, makar kao dodatak za strah od političkih posledica u njihovim promašajima.

Reditelji su isticali svoje stvaralaštvo, rukovodstvo u tehnološkom lancu i naknadu za brukanje što su spali na mali ekran.

Urednici, kao ljudi iz Radija, kuće bliske imperatoru (čitaj direktoru) odneli su pobedu i dobili veće plate, ali taj principijelno - finansijski spor nije okončan sve do treće reorganizacije, kada se proizvodnja izdvojila u zaseban OOUR i sama odlučila da izjednači, po značaju i parama, svoje rukovodstvo sa programskim.

Treće: Kako praviti TV program?

Svi su bili saglasni da je i to vrlo važno pitanje, ali pošto o tome niko

ništa nije znao tražili su da im ja, koji sam išao po svetu da to gledam, objasnim kako izgleda to što ćemo raditi. Nisam smeo da im priznam da nisam bog zna koliko razumeo, jer su programi bili na stranim jezicima, pa sam im držao predavanja toliko stručno da sad ni sam ne znam o čemu sam sve govorio.

Najzad je odlučeno da je pravljenje programa isuviše teško za taj trenutak i da treba sačekati srećnije dane - to jest specijalizaciju u inostranstvu. Kao što vidite, uz toliko poslova ta prva godina je začas prošla...

Šta je sve tehnika radila - pojma nemam, ali prepostavljam da su njima Rođa i Zoran držali predavanja.

Specijalisti - na specijalizaciju

Poslije dugih, stvaralačkih razmišljanja, a i cenzanja s direktorom matične radio - kuće oko deviza, mali kolegijum našeg malog kolektiva odlučio je da se specijalizacija može obaviti samo na dva načina:

1. Grupna putovanja sa diskusijama i dnevnicama.

2. Pojedinačne studije "na bazi razmene", bez deviznih sredstava i bez mogućnosti diskusija.

Učenje kod kuće nije dolazilo u obzir.

Kolektivna putovanja isplanirali smo za sve programske ljude, a pojedinačnu specijalizaciju za prave stručnjake - reditelje. Tada su, prvi i posledni put, reditelji imali NACIONALNA BIBLIOTEKA ČRNE GORE PUBLIKACIJE CRNOJEVIĆ značaj. Ali, o tome kasnije.

Setiće se prvo grupnog putovanja u Raj (nije u pitanju biblijski Raj nego italijanski, što je velika sreća, jer za vreme Adama i Eve sigurno nije bilo šuškavaca i velikih lutaka koje hodaju i kmeče: mama).

Mali TV kolektiv bio je podeljen u dve još manje grupe, da slučajno ne bi došlo do nekog saobraćajnog udesa u toj motorizovanoj Italiji, pa da Televizija Beograd bude odjednom obezglavlјena.

Jednu grupu vodio je čika Paja Maletin, glavni urednik nepostojećeg umetničkog programa, a drugu Vlada Mitrović - glavni urednik budućih informacija. Prvi su imali maršrutu: Beograd - Milano - Rim - Beograd, a drugi: Beograd - Rim - Milano - Beograd! Vrlo inteligentno zamišljeno da se nijedan italijanski TV centar ne bi odjednom uplašio tolikog broja marksistički nastrojenih misilaca. U prvoj grupi, između ostalih, bio je Novak Novak, a u drugoj ja, tako da nijedna ne može da se požali da je preterano neozbiljno koncipirana.

Ne mogu da tvrdim da je sve istina u onome što ću vam ispričati za tu prvu grupu, jer su informacije dobijene od Novaka a on nikada nije radio za TV dnevnik, pa se čovek ne može sasvim pouzdati u njegova saopštenja (nije ih skidao s teleprintera).

Čika Paja je s razlogom zaveo gvozdenu disciplinu na putu: svakog jutra sve je muškarce pregledao da utvrdi jesu li sveže izbrijani, umiveni i

presvučeni u čisto. Za higijenu je, inače, bila zadužena Dušica Manojlović, urednik Dečjeg programa, koja im je uveče svima prala čarape i, kao stručnjak za vaspitanje davala ostale korisne savete. Posle jutarnje smotre grupa je, u koloni po jedan, odlazila u milanski TV centar i u horu se divila svemu što je tamo videla. Domaćinima je pitanja postavljao isključivo čika Paja, na pažljivo odabranom i precizno akcentovanom francuskom jeziku.

- Ki e 1 šef? - bilo je uvek prvo pitanje.

Dotični šef bi se predstavio.

- Kes k se, mesje? - pitao bi Paja, uperivši prst na kaširane lutke u rekviziti.

- Lutke - odgovara ljubazno šef rekvizite, videvši pred sobom stručnjake željne znanja.

- A kako se to pravi? - nastavio bi čika Paja i svi bi se prihvatili notesa i novokupljenih hemijskih olovaka da zapišu odgovor i obogate svoja znanja.

- Pa, valjda, kao u pozorišu - bubne Novak i, zamislite, ostane živ. Jer od strogog glavnouredničkog pogleda još нико nije umro.

A Novak je i inače bio neozbiljan. Čak je jednom tražio i da sam prošeta kroz Milano, i to u večernjim satima kada je grupa morala da sedi u našem Konzulatu, gleda TV program i analizira emisije. Te diskusije su izuzetno obogatile saznanja prvih TV trudbenika, jer su polemike bile oštре i principijelne. Svako je izvlačio neki drugi kvalitet u emisiji, već prema tome što je uspeo da razume. Jer NACIONALNA
BIBLIOTEKA
GRADSKOG DUBROVNIČKOG
CRNOJEVIĆ jezik je, brate, težak, a svi glumci i neglumci stalno mašu rukama, pa ne možeš da uhvatiš gde je poenta a gde dramski akcenat.

Naša grupa je bila mnogo demokratičnija, a može biti i uobraženija. Pošto niko nije htio da prizna da mu nešto na Televiziji nije jasno, mi smo se prema rimskom centru ophodili s dostojnim omalovažavanjem, protrčavali jutrom kroz video - režije, garderobe i scensku tehniku lakin šprinterskim korakom, popodneva provodili u detaljnem razgledanju Foruma, Koloseuma i magazina Standa, a noću, u našem pansionu "Zara", igrali poker i preferans. To je, najzad i normalno: u grupi je većina bila informativnih novinara, a oni su sposobni da sve za tren oka shvate!

Nisam imao sreće da sa grupom odem i do Milana, jer me u Rimu uhvati neko pasje zapaljenje nerva u ramenu, pa posle injekcija morfijuma i konstatacije lekara da, ipak, neću umreti - vratim se za Dubrovnik na lečenje i duboko razmišljanje o poslovima koji nas čekaju.

Da zaključim: u Rimu nam se ništa presudno i značajno za istoriju i nije dogodilo. Jednom je Bata Konjović sa svojih 120 kilograma nagazio neku Italijančicu u autobusu i rekao joj ljubazno:

- Skuzate sinjorina - dok su je odnosili u bolnicu...

Konstatovali smo da Saša Marković bolje igra poker nego preferans... i to je, čini mi se, bilo sve!

Počelo je, počelo...

Vratio sam se u domaću Televiziju lakši za pet kilograma, teži za polovni "ševrolet" koji sam u tudini zaradio i pun ružičastih iluzija o crno - beloj televiziji. Svi mi TV prvtvorci bili smo puni utisaka sa raznih strana i meridijana i menjali smo ih na sastancima i simpozijumima kao deca šarene klikere. Svako je doneo po neku ideju kako program treba da izgleda, po neku veliku teoretsku misao, pa smo držali jedni drugima predavanje, ubedeni da radimo izuzetno značajan i mudar posao.

Pošto su me još kao maloga naučili da je ružno lagati, neću ni da pokušam da se setim o čemu su predavale kolege iz Ljubljane, Zagreba i Beograda, jer će sigurno pobrkatи tude misli i ideje. Ali, nekih svojih referata se sećam. Recimo: sličnosti i razlike između filma, pozorišta i televizije... zatim: scenografija na TV... zatim: TV drama i pozorište na malom ekranu itd.

Zaista, ne znam jesmo li mi bili neuka i nedozrela generacija, pa smo se zato mučili i teoretskim i principijelnim pitanjima, ili smo u svom entuzijazmu verovali da se za posao treba ozbiljno pripremiti. Jer kasnije generacije, koje su nam stizale tokom ovih 20 godina, nisu obraćale pažnju na te situacije. Novodošavši su uvek sve znali - što se i na programu vidi.

Šta su bila naša primitivna verovanja?

1. Programska šema mora da bude tako napravljena da, smenjujući umetnost sa informacijom, ~~informaciju~~ sa zabavom, zabavu sa poukom, veže gledaocu pažnju, da ga nauči ~~da~~ ~~NE~~ ~~zamiri~~, da ga informiše, a ne dosadi, da ga relaksira i raspoloži. Proveli smo da ~~zvono~~ ~~zvone~~ tražeći ključ za raspored emisija, za dobre odnose u dužini i raznovrsnosti...

Šta da bude karakteristika ponedeljka, šta srede ili subote? Koja emisija u ključno vreme u 20 časova?

Posmatram sadašnji program i shvatam da smo se u svojoj gluposti i neukosti uzalud mučili: sada svakoga sata idu iste vesti, dani nemaju fisionomiju, program ide lepo naslagan kao doboš - torta i svi su zadovoljni!

2. Televizija je, u dramsko - umetničkom smislu, ni riba ni devojka. Film, u svom hipnotičkom bioskopskom mraku, govori, uglavnom, slikom. Televizijska slika na maleckom ekranu, u osvetljenom stanu, s kafom i komšijama, nema tu snagu i ne primorava gledaoca da se prenese u prostor zbivanja. Zato je TV nešto drugo!

Pozorište govori rečima, a fascinira neposrednim kontaktom sa glumcima. U pozorištu je gledalac aktivan učesnik u drami, jer plače zajedno s nesrećnom Ofelijom, ili bulji u dekor, ako mu se to više dopada. I Televizija prenosi reči, a glumci su samo svoje slike, a kadrovi su rediteljevi, a ne gledaočevi. Zato je Televizija nešto treće.

A to traži i treću dramaturgiju, bez dugih šetnji i pasaža koji stvaraju atmosferu na filmu i bez predugih govorancija kao u pozorištu. To su, sasvim ukratko, razlike.

A sličnosti s filmom su u rukopisu: reditelj se izražava kadrovima koje reda po istim montažnim principima, a s pozorištem sličnost je u interpunkciji: glumci razvijaju svoje likove u jednom dahu, u kontinuitetu.

Tako smo mi tada mislili.

Sada se, međutim, tako retko praveigrane emisije da ti principi uopšte više nisu važni!

3. Najveća vrednost Televizije je u tome što gledaoca dovodi na mesto zbivanja u trenutku zbivanja. Čovek je već odavno mogao da kupi mali kino - projektor i da vrati snimljene filmove, dokumentarce i reportaže u svom stanu, ali do dolaska Televizije nije mogao da, sedeći u svojoj fotelji, bude na stadionu u Ljubljani, ili na aerodromu u Parizu. Svaki može da kupi ploču Šarla Aznavura, ili Cuneta Gojkovića, ali ako ne ode na njihov koncert ne može da prisustvuje trenutku njihovog stvaranja, trenutku čija je draž u nadahnucu i improvizaciji, a ne u perfekciji izvođenja. Televizija, u direktnom prenosu, slika pravi trenutak. Tako smo verovali.

A onda su uvedeni plej-bekovi, pa su pevači samo zevali na davno snimljene melodije, slikali svoje profile i anfase i tako je prezentirana prva laž na Televiziji.

Zatim su izmišljeni magnetoskopi i Televizija se pretvorila u kućni bioskop. Program je postao sigurniji za urednike, tačniji po minutaži za programske režisere, ali je sve više prestajao da bude televizijski. Tako ja sada mislim!

Verovatno zato što se čovek teško oslobođa slatkih zabluda svoje mladosti...

Ali ja sam se udaljio od 1957. godine i od teme.

Ta godina je bila godina učenja, diskusija i užurbanih priprema za slavni početak. Bilo nas je već 22 u programskoj grupi i pravo je da bar sve nabrojam.

Prvi direktor bio je Miloš Miša Hadžić. Čudnom koincidencijom i on i Pavle Maletin, glavni urednik kulturno - umetničkog sektora, došli su iz Novog Sada, odakle je bio i direktor Radija. Pardon i Ružica Kurtović, sekretar Televizije, došla je odande.

Glavni urednik aktuelno - novinarskog sektora (kako se onda zvao Informativni program, valjda zbog toga što je bio zamišljen kao aktuelan) bio je domaći radio - kadar - Vlada Mitrović. Urednik Političke redakcije, tj. Dnevnika, Igor Leandrov i urednik za kulturu Ljubomir Zečević, kako dodoše tako i dosad ostadoše na Televiziji, samo uz odgovarajuće napredovanje.

Urednik TV žurnala, a ja se sad više nikako ne mogu da setim šta li mu je to, ako nisu Vesti, bio je Saša Marković, koji kao i Vlada Mitrović, kasnije prede u "Politiku".

I Kulturno - umetnički program imao je tada već nešto rukovodilaca. Pored čika Paje Maletina koji je brinuo o celokupnoj umetnosti, Dušica

Manojlović se starala o deci, Novak Novaković, čije se prezime zbog prevelike upotrebe izlizalo u Novak, zabavljao se zabavom, dramaturg je bio Bata Konjović koji je nešto kasnije doktorirao scenografiju pa postao doktor Jovan i prešao u reditelje i Vladimir Petrić, urednik Filmskog programa. I on je kasnije doktorirao i prešao, ali ne u reditelje nego u - Ameriku.

Ja sam bio pomoćnik direktora TV za izvođenje TV programa tj. šef Producije, koju je trebalo da produkuju tri reditelja: Bosanka Mirjana Samardžić, poznatija kao lepa Beca, Janez Šenk, Slovenac iz Jugoslovenskog dramskog pozorišta i Minja Dedić, Crnogorac iz Beograda. Beca je kao što znate, još na malom ekranu, a ova dvojica pobegoše nazad, svojoj prvoj ljubavi - teatru.

Imali smo i snimatelja Vuka Karanovića i šefa Scenske tehnike Seleta Petrovića i scenografa Dragoljuba Lazarevića Mikija. Za Produciju koja još nije radila - dovoljno.

Za ostale TV poslove brinuli su Branka Gligorijević - za pravo, Ružica Micić - za administraciju, Milica Đorđević - za daktilografiju i Miloš Vojinović - da neko ne upadne u nepostojeću Televiziju i da nas ne ometa u stvaralačkom neradu.

Dvadeset dvoje u holu Radija, proglašenom za Televiziju.

Ali, kad svanu ta čudesna 1958. godina, počesmo da okupljamo i kamermane i asistente i sekretarice i da sve više ličimo na medijum.

U nedostatku sopstvene tehnike studija, planirali smo gostovanje u Zagrebu, da bi se naši kadrivi bacili u prve stvaralačke vatre. Ako se ne varam, prva emisija beogradskog TV studija bila je (naravno iz Zagreba) aprila 1958. godine. Za decu. Beca Samardžić je režirala dečju igru Dušice Manojlović "April i detektivi".

Krajem aprila izvedena je i prva TV drama: "Slučaj u tramvaju" Miodraga Đurđevića, u režiji Janeza Šenka, a 15. maja i prva strana drama "Pogubljenje" u režiji Minje Dedića.

Gostovanje novinara sa dokumentarnim programom nije bilo spektakularno pa ga se i ne sećam.

Tako dode i leto i prvi kolektivni televizijski godišnji odmor. Novi studio na Sajmištu ostavljen inženjerima i tehničarima da ga opremaju do otvaranja Sajma, kada ćemo i mi, istina nezvanično, reći svoju reč na tom polju svetske tehnike, umetnosti i informacija!

Vašar je bio, a na vašaru...

Prva beogradska emisija iz Beograda... Izvinite, prva je bila ona na predratnom vašaru, preko Save, pa su 1956. godine emitovane TV sličice po izlozima radnji, (povodom proslave stogodišnjice Teslinog rođenja), a

spikerisala je Ljiljana Marković i glumio skečeve Duško Antonijević, ali ova prva prava emisija TV Beograd bila je otvaranje jesenjeg beogradskog vašara 23. avgusta 1958. godine (sada se to zove Sajam).

To jest, ni to se ne smatra prvom emisijom, nego samo prigodnim sajamskim programom. Prema tome, naša Televizija ima nekoliko početaka, a kraja joj, izgleda, nema. Današnji gledaoci sigurno misle: vrlo važno, koga briga kako se počinjalo! To je bar lako: uključiš kamere i program teče...

- A šta je pre slike s kamere, pitam ja vas?

- Kako da se zna da je to beogradska Televizija?

Kad onih 150 ljudi uključe svoje prijemnike moraju da znaju koga i šta gledaju. Čak i najobičniji deterdžent ima svoj zaštitni znak.

Naš reporter Slava Čortomić ispucao je po Beogradu nekoliko filmova. Najviše mi se dopao Pobednik iza koga se prostire pustara preko Save. Pobednik s pesmom "Beograde" Mihovila Logara najviše je, pored ostalog, odgovarao i našem euforičnom raspoloženju. Izabrazao sam ga za špicu, za znak koji će većito biti početak i kraj naših televizijskih ostvarenja. Stoji taj Pobednik, onako go i ispršen i danas u sitne i krupne sate po TV šemi, ali mu je pozadina promenjena. Grešni Slava nekoliko puta je još morao da trčka na Kalemeđan da pravi nove fotose, jer je Novi Beograd rastao i stalno pretio da našu Televiziju, zbog njene špice, proglaši za prevazidenu i demodiranu. Tako Televizija i dan - danas, dabi dokazala svoju aktuelnost, i korak s vremenom, mora da preslikava bar svoj zaštitni znak.

Ali da se vratimo prvoj emisiji. Sećam se: bio je topao letnji dan... Opet je, kao i na onom predratnom vašaru pre 20 godina, bilo lepe robe za gospodice, koje su u međuvremenu postale drugarice, bilo je lepih drugarica za drugove, ali umesto tornja za padobran bio je podignut relezni toranj za Televiziju. Skokovi u ništa nisu planirani. Kamere su podignite na praktikable, da bi pratile svečani trenutak otvaranja vašara.

Čika Paja Maletin, koji baš nikakve veze nije imao s tim prvim prenosom, obukao crni sako, geštrajft pantalone, stalno briše lice svilenom maramicom i solidarno uzdiše:

- Bože, kako ćemo ovo preživeti?!

I mi ostali patimo, ali ne tako elegantno, jer smo u to vreme, prema internom propisu, svi oblačili neka drapkasta radna odela.

Minju Dedića, koji režira prvi prenos, i ne vidimo. Verovatno se zavukao u novokupljena reportažna kola i prelistava beleške sa specijalizacije u Pragu ili neki referat s naših stručnih simpozijuma.

Kamermani već juče naoštirili slike na kamerama i samo očekuju početak - ili sunčanicu. Šta pre dođe.

Prvu spikerku, Olgu Nad, našminkali i nafrizirali još sabajle, pa Vera šminkerka kuka što nema neki veliki frižider da Olgu u njemu konzervira do početka.

Posle mi rekoše da je sve proteklo sjajno. Ja se ne sećam. Ili nisam bio pri sebi, ili je ta emisija bila beznačajna, pa nisam imao šta da zapamtim. U svakom slučaju, sajamski program, dakle naša predistorijska i pre-eksperimentalna faza, protekla je na opšte zadovoljstvo. Svi smo preživeli, svi smo se grlili od radosti, svi smo voleli i sebe i druge i tu Televiziju i posle tih desetak napornih radnih dana uzeli smo zasluženi odmor do 29. novembra, da se pripremimo za jedan novi početak. Ovoga puta pravi! Početak koji bez prekida traje do danas, do sutra, do prekosutra.

KO ME GURNU U TELEVIZIJU!? *

*"Ako pišeš o sebi nikad ne zaboravljam
da si ti najpametniji. A ako baš moraš da
spomeneš i druge - budi i tu objektivan.
Bolje nisu ni zaslužili!"
(Nepoznati mislilac XXI veka)*

- ❖ Pametni ljudi kad više ne znaju šta će - napišu memoare.
- ❖ Rodio sam se između dva svetska rata, ali iako nisam postao svetski čovek, imaću šta da pišem i o tome. Prvi savet Loli

SKLEROTIČNIH MEMOARA:

- Ako pišeš o Televiziji, piši o Čkalji i Miji.
- Pisaću i o njima, ali mora da postoji neki red.
- E, tu grešiš. Ti piši sмеšno, a o redu se brinu panduri!

* * *

VRATA SU se prilično nežno zatvorila za mnom...

Čulo se i okretanje ključa. Tiho.

Čudno, pomislih. - Zar vrata u zatvoru nisu veća i teža, kao u filmovima?

I milicioneri se ne deru, nego mirno rade svoj posao!

Pogledao sam po sobi... (kažem: soba, a možda se i ova prostorija puna ljudi zove celija!?)

Jedan proćelavi čuči u čošku i čita Plankovu "Kvantnu teoriju". Poznajem je po koricama. Neobično.

*) Novosti 8, Beograd, br. 34/1980 (22. do 29. XI); str. 40-43.

Feljton iz romana "Sklerotični memoari"; 1. dio.

Nije ni podigao glavu kada sam ušao. Ostali pilje u mene, zaprepašćeno.

- Jesi li ti Lola ĐUKIĆ? - pita me sredovečni čovečuljak, čačkajući nos.

- Aha... - kažem ja.

- Znači i tebe su? Dešava se? - kaže on.

- Dešava - kažem opet ja.

I opet svi čute. Dosta je kao prvi razgovor.

Sednem na klupicu. Šta sad da radim, kad nemam šta da radim?

Pametni ljudi, kad više ne znaju šta će - napišu memoare?

Zašto da ja ne probam bar jednom da budem pametan? Vremena nemam baš mnogo, ali ja pišem brzo. A i skleroza je izbrisala iz sećanja mnoge dane i događaje, oslobodila me ružnih uspomena, pa će ovo malo što mi je ostalo u pameti, biti taman za jednu knjigu.

Dakle, unapred znam da će preskočiti mnoge značajne trenutke i ljude iz moga života, jer čovek je nesavršeniji i od najbednije seoske arhive, pa uglavnom pamti samo ono što je njega peklo ili zasmejavalo, što je sam video, ili što je želeo da vidi. Šta mogu?

Jedan mislilac... cinik... ne sećam se kako se zvaše, ali bio je cinik, to znam... e, on je tvrdio da je i cela ljudska istorija proizvoljno pisana.

- Poredaju se - kaže - datumi iz neke arhive, a oni koji su na vlasti opišu ljude i događaje kakonijima odgovara, ili kako su u svojim nesavršenim sećanjima zapamtili. A najčešće kako je u tom času politički opravdano!

BIBLIOTEKA
CRNE GORE BURDE
CRNOJEVIĆ

A deca posle to uče... Što da ne, i onako je svejedno kad je već prošlo!

Uostalom, sećanja treba korigovati. Naročito ako ih beležiš, pa treba da postanu javno dobro.

Ja sam, recimo, doživeo nešto što vrlo jasno pokazuje kako je teško praviti, ili prepričavati, istoriju...

* * *

Snimao sam svoj prvi film "Jezero". Bila je još 1947. godina kad je Jugoslav Đorđević napisao scenario. Pazite: važna je godina. U istoriji su godine važne! Dok je projekat prošao kroz sve tadašnje filmsko - političke forme i počelo snimanje - došla je 1950. godina i ja, po odobrenom scenariju, snimim scenu u kojoj neki špijun hoće da sruši našu prvu hidroelektranu. Špijun je, naravno, bio - Amerikanac!

Medutim, dok smo mi montirali film, Informbiro nam se već bio popeo na vrh glave i odgovorni drugovi odluče da presnimimo špijuna, pa da on bude Staljinov agent - Rus.

Završim ja i to, kad dode Aca Vučo, tadašnji direktor pa kaže: gledali su drugovi iz Agitpropa i ne slažu se. Napravi da je špijun - Arapin!

Tako je i ostalo u filmu, ali ja sad mislim, iz današnjeg istorijskog i političkog trenutka, da je trebalo da špijun bude Izraelac!

Je li tako? Sa njima i nemamo diplomatske odnose!

Čovek u pisanju memoara mora biti prilagodljiv - što da se nekom zamera zbog sitnica?!...

Inače, ja sam se rodio i rastao odavno, u ono vreme između dva svetska rata, pa iako nisam postao svetski čovek, imaću šta da pišem i o tom... (da kažemo politički tačno) nazadnom periodu naših naroda i narodnosti.

Sećam se ja dobro tog vremena!

Što rekao onaj poznati drug... zaboravih mu ime... (opet skleroza!)... e, pa on je lepo rekao: mi pre rata nismo imali ništa, a onda su došli Nemci i uzeli nam sve!

Pisaću ja i o ratu - što da ne?

A za kasnije periode je još lakše: to je bliže pa se bolje pamti. A ima i zvaničnih podataka.

Uzeo sam papir... ne treba gubiti vreme!

- Ručak, reče dežurni milicioner otvarajući bučno vrata.

Krompir čorba.

Izvinjavam se istoriji, ali čorba mi je trenutno važnija!

Nove mlade generacije ne pamte njen prvi dolazak...

Ja pamtim.

Godina 1939. Beše kraj leta ili početak jeseni - onda kada pada kiša i pare na panadurima, vašarima i sajmovima.

Preko Save se nije prelazilo novim mostovima i u Novi Beograd, nego starim mostom na staro sajmište. A to sajmište je bilo dobro za zabavu: bilo je lepe robe za gospodice, bilo je lepih gospodica za gospodu, bilo je ringišpila i zidova smrti za klince, a za nas dečake (jer tinejdžera tada nije bilo) na sred sajma dizao se visoki toranj sa koga si, za dva dinara, mogao da skočiš s padobranom.

Za istoriju Televizije sigurno nije bitno ko se sve od mojih drugova popeo sa mnom na toranj da doživi taj divni strah skakanja u trideset metara duboko ništa, ali moj skok je bio vrlo snačajan - da ne kažem presudan - za razvoj tog budućeg medijuma.

Popeo sam se, dakle, te 1949. godine, na rečeni toranj, vezali su mi taj čudesni padobran, zakačen sajalom za čekrk i rekli: skači!

Pogledam dole - strašno! Nisam lud da skačem! Ali, pošto i drugi čekaju da plate dva dinara da dožive strah, dežurni gurač me munu u led i ja, sa očajničkim vriskom, sleteh na zemlju.

Taj vrisak je bio sudbonosan i najavljuje moj susret s Televizijom. Jer kad se dočepah čvrstog tla pod nogama, svrnuh u prvi šator preko puta. Dadoh još dinar samo da pobegnem od daljih padanja i nađoh se oči u oči sa - Njom. (Ne Oči u oči sa Duškom Mitevićem, jer se on u tom trenutku baš rađao, već sa njom - Televizijom lično!)

Na sred mračnog, memljivog šatora, na nekom povisokom sanduku prekrivenom tamnim platnom zbog finoće i lepog izgleda, stajala je Ona, okružena grupom vašarski raspoloženih posetilaca. A Ona tada baš i nije bila naročito ugledna: mala gvozdena kutija sa staklenim prozorčetom u kome je treperila nekakva zelena slika!

Jedan blagoglagoljni čovek objašnjavao je narodu, koji je patrijarhalno grickao semenke, i stezao rukama kupljenu robu da je neko u mračnom TV šatoru ne zdipi, da je to Televizija, čudo tehnike koje će preporoditi ovaj nesavršeni svet!

A na tom čudu baš je počinjala svoju kulturno-preporodnu akciju Vuka Šećerović, uz pratnju narodnog orkestra. Slika je bila zelena i treperava, iako nije bila u koloru, a prenošene su i Vuka i njen glas, kako nam je stručno objašnjeno, čak iz drugog šatora, dobrih 20 metara daleko.

- Može to, kaže čovek, i iz veće daljine, možda iz Beograda ili Zemuna, samo kad bi ovde imali tako dugačke kablove.

Ne znam da li je tetka Vuka pevala "Crven fesić", ili neki drugi tadašnji hit. A mi smo, za svoju prvu preplatu od jednog dinara stajali otvorenih usta od divljenja, iako još potpuno nesvesni šta nas u budućnosti čeka od te sprave.

Da mi je onda neko rekao da ću najlepši deo svog života provesti uz Nju (ne mislim na gospodu Šećerović) verovatno bih se smesta udavio u prvoj bari, jer sam tada još uvek maštalo o slikarstvu, poeziji i tzv. pravim umetnostima. Na žalost, to нико nije mogao da mi kaže, pa sam sledećih 17 godina proveo spokojno i srećno - ako ne računamo rat i neke druge sitnije brige i sekiracije.

Ja, kao prosvećeni marksista, ne verujem u sudbinu, predskazanje i slične gluposti, ali otkud da se baš meni desi da padnem s tornja i uletim u šator sa tom vašarskom atrakcijom?

Da li sam bio predodređen za cirkusijade i puzanje u visine s kojih se lako i s vriskom pada, ili sam slučajno samo nabasao na puteljak koji vodi ka Televiziji - nije naučno utvrđeno. U svakom slučaju, ma koliko se koprcao sledećih godina, menjao fakultete i zanimanja, bežao od slikarstva na film, od filma u pozorište, od vidljive scene na nevidljive radio talase - od Njegu nisam pobegao!

Hipnotisala me je svojim malim ekranom, kao i mnoge od vas i podarila mi popularnost i čir na dvanaestercu; zaludela me svojom efemernošću i neposrednošću...

Šta bi smo mi bez Nje, te divne i odvratne članice naših domaćinstava, koja ume beskrajno da priča, kao najgora torokuša, da nas obaveštava bolje od svih susetki zajedno, da peva kao Bisera ili Lepa, da se bije kao Alen Delon i Klej, da nas zasmejava kao Čkalja i da nam dosaduje kao najdosadnija tetka?

Dani bi nam bili dosadni kao na izletu, noći uvek duge decembarske!

Pakosnici nam kažu:

- Od čega biste živeli da nije nje?

... a zanesenjaci i ljubitelji fudbala:

- Kako bismo živeli da nije Nje?

Pa kako smo mi to živeli sa Njom tih prvih dana?

Zamorčići za porođajni eksperiment

Negde početkom 1956. godine sedeо sam kao glavni urednik Zabavnog programa Radija u svojoj kancelariji i brinuo humorističko-zabavne brige kada me pozvao generalni direktor lično.

- Ti si se do sada bavio raznim glupostima, reče mi osećajno čim sam kročio u njegov kabinet. - Sada ćeš da radiš nešto ozbiljno!

- Nemojte, druže direktore, zavapim ja. - U kinematografiji sam napravio prvu domaću filmsku - političku afetu iz rođenog pozorišta sam pobegao zbog sopstvenog naopakog NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNOJEVIĆ nukleovanja. Isam ja ni za ozbiljne poslove.

- Pa nisi, majkoviću, valjda toliki hvalosuz da uvek sve upropastiš, poče da me teši direktor Beli Tepavac. - Znas CRNOJEVIĆ kako se kaže: treća sreća! A ti si nam najpogodniji: član si kolegijuma, viđen čovek, svaštar, a i ne mogu, brate, da odvojam nekog boljeg za to - potrebni su mi za radio - program.

- A šta to treba da radim - upitah, a neka čudna nada ščepa me za grlo kao gorušica. Možda me je kadrovska komisija predložila za sekretara za kulturu, pomislio sam i ispravio se koliko mi je dozvoljavala spondiloza. Već dovoljno i znam a dovoljno i ne znam za tu funkciju.

- Pripremaćeš televizijski program, odgovori mirno direktor.

- Prelazim u Zagreb??!

(Istini za volju, a i mlađim generacijama na znanje, Zagreb je već tada imao tri pozajmljene francuske TV kamere i nekoliko televizora u gradu, pa smo se svi mi osećali kao nerazvijena područja).

- Zašto u Zagreb - reče Beli. - Uvešćemo i mi Televiziju.

Bila je rekoh, 1956. godina savremene istorije i 33. mog ličnog života.

Da sam bio neskroman, kao što Novak Novak govori da jesam, pomislio bih na čudnu koincidenciju: i Isus je u 33. počeo da propoveda novu veru koja je fascinirala nišće duhom i koja ga je dovela do krsta. Ja, istina, neću biti baš tvorac nove vere i medijumov najmiliji sin, ali ću bar propovedati kao jedan od proroka i biti razapet na antenu - i to više puta, u skladu sa

razvojem i usavršavanjem modernog društva.

Pošto sam po prirodi skroman preskočiću takve misli i vratiti se faktografiji: u direktorovom kabinetu saznao sam da je neko ko je odlučio o tom istorijskom radanju beogradske televizije, odredio i ostale zamorčice za taj porodajni eksperiment: već poodavno inženjera Rodu Žižića, da priprema tehniku i Duška Vučkovića da smislja organizaciju.

Tako je formiran triumvirat, istina bez ikakve vlasti i bilo kakvih znanja, ali sa vrlo ambicioznim zadacima. Srećom, otkriven je na Radiju i čovek koji je, još kao student elektrotehnike, sam napravio TV kameru, pa smo sa tim praktičnim i osvedočenim stručnjakom Zoranom Manojlovićem od trija prerasli u kvartet.

Prvih dana, naravno, uopšte nismo znali šta treba da radimo, a onda nas je logika izvela na pravi put:

a) Da bijedan kvartet (recimo gudački) mogao da muzicira, mora da zna note.

d) Da bi kvartet znao note - mora da ih nauči.

c) Od koga?

Naša glavna nevolja bila je u tome što smo morali da putujemo čak u inostranstvo da bismo Televiziju naučili.

Direktor je shvatio naše muke.

- Uskoro će - reče - krenuti jedna delegacija na jugoslovenskom nivou da ošacuje čija je TV tehnika najbolja za kupovinu pa krenite i vi da upoznate organizaciju i programske probleme.

- U koje zemlje? - zapitasmo složno i počesmo da se prisećamo koje jezike smo učili u kom razredu gimnazije. Ja sam unapred bio očajan: najbolje mi je išao latinski, a ti stari Rimljani su odlučili da izumru mnogo godina pre otkrića Televizije.

- Idite u SSSR, Češku, Francusku, Nemačku, Italiju... ali za 28 dana da vas vidim ovde! Proučite, naučite, odlučite... Niste valjda glupi da vam treba mnogo vremena da shvatite tu Televiziju.

Tako je, bar po mojim nesigurnim sećanjima, stvorena prva zajednička jugoslovenska TV delegacija. U stvari, bila je krnja, jer su išli predstavnici (delegatski sistem uveden je kasnije) samo iz tri buduća studija: Ljubljane, Zagreba i Beograda. Tek mnogo kasnije Televizija je usavršila svoju organizaciju pa za svaku utakmicu u inostranstvu šalje komentatore za svaki jezik, narečje, područje, i, naravno za svaki studio. Tada smo bili još potpuno neupućeni, pa je pored grupe inženjera iz tri centra išao samo Duško za organizaciju, ja za program, i arhitekta Bratislav Đorđević da vidi kako treba da se zidaju te TV šatre i kancelarije.

Umorio sam se od sećanja. A i ruka mi nije više tako brza i ne beleži sve, pa mnoge velike misli propadaju za Istoriju...

* * *

Protežem se... hladno je.

Onaj pročelavi iz čoška iznenada baci knjigu.

- Ne slažem se - prasnu - Priroda materije je dualistička, jednovremeno i korpuskularna i talasna! Je li tako?

Svi se u zatvoru složiše.

- A vi pišete, pišete - obrati se meni. - Koga može da zanima to što pišete?

- Nikoga - odgovori umesto mene, svojim meketavim glasom, šofer sa trećeg kreveta. - Maločas sam zavirio, sve neka filozofija. Ako već piše o televiziji, što ne piše o Čkalji i Miji?

- Pisaču i o njima - počeh da se pravdam: - Ali prvo nešto važnije. Mora valjda da postoji neki red?

- E, tu gresiš! Ti piši smešno, ako umeš, a o redu se brinu panduri.

To reče on - ne ja!

DELJEGACIJA - U MASKVU! *

- ❖ Prva jugoslovenska delegacija priprema srećnu TV budućnost.
- ❖ Već na početku, programski ljudi postaju - višak.
 - ❖ U Moskvi smo sve shvatili - osim jelovnika.
 - ❖ U zlatnom Pragu s dežurnom cicijom.
- ❖ A na Zapadu nešto drugo: Pigal, Via Veneto ili predvorje nekog kupler-hotela...

* * *

JESTE li jeli zatvorsku hranu?

NE MISLIM NA NEKE RATNE ILI NEGRADNE ZATVORE JER TAMO JE HRANA
BILA BUDIBOGSNA, NEGO NA OVAJ NAS SAVMOUNUPRAVN ZATVOR I SAVREMENU
HRANU. NIJE LOŠE!

Sve je u mojoj sobi posle dobre krompir čorbe uhvatila laka popodnevna dremka. Samo ja pišem. Nemam mnogo vremena, a ostalo je toliko nezabeleženih uspomena...

Televizija!!!

Televizijo, ljubavi...

Bio sam toliko zaljubljen u tebe, a ti si me prevarila. Krišom si se spandala sa nekim urednicima i postala običan, bedni kućni bioskop!

Ali ne... ne mogu tako da pišem. Nemam pravo. Sociolozi tvrde da ako neka žena postane prostitutka, treba obavezno ispitati njen detinjstvo i mladost. Tu su korenji poroka. A i ja sam iz televizijske mladosti!

Moraću da budem objektivan. Evo, pišem krupnim slovima:

PRVA JUGOSLOVENSKA DELEGACIJA PRIPREMA SREĆNU TV BUDUĆNOST!

Sedam je biblijski broj. Znate sigurno iz Svetog pisma: sedam debelih krava, sedam mršavih krava.

*) Novosti 8, Beograd, br. 35/1980 (29.XI do 6. XII); str. 40-43.

Feljton iz romana "Sklerotični memoari"; 2. dio.

Bilo je i sedam članova delegacije. Zvaničnih. Meni je saopšteno da putujem kao prekobrojni. Taj običaj je ostao do sada: na televiziji su programski ljudi uvek neki višak.

* * *

Krenuli smo na prvi susret sa Televizijom jednog letnjeg popodneva, jedne značajne 1956. godine, jednim malim "Iljušinom".

Inženjer Roda Žižić, kao šef delegacije, prvi se popeo uz stepenice u avion, podigao ruku u vidu putokaza i uzdrhtalim glasom rekao:

- Deljegacija - u Maskvu!

Kao što primjećujete već je pokušavao da govori na ruskom (koji nije znao), a glas mu je bio drhtav, jer je prvi put leto.

Avion prazan. Istina, mi smo u njemu. Neki lete prvi put i užasno se plaše. Mi, iskusniji, smejemo se njihovom strahu i igramo preferans. Slećemo u Budimpeštu i tu nam se priključuje jedan mađarski general u pratnji dva viša oficira. Avion je star, sa sedištima od otrcanog mebl - štofa, nema ni pojaseva za vezivanje, ali ima na zidu, prema pilotskoj kabini, visinomer, tako da putnici mogu da uživaju u saznanju na kojoj su ličnoj visini.

Negde iznad Kijeva pojavi se stjuardesa i reče:

- Vot Kijev, stoljica Ukrajini... (ovo će da vam prevedem jer sam razumeo: Evo Kijeva, prestonice Ukrajine).

Mi pogledamo kroz prozore kabinu pocepane oblake, zaista vidimo neki grad. Pogledamo na visinomer: 4.500 metara. U tom trenutku pilot, da ne bi mnogo kružio i gubio vreme u spuštanju, prevrne avion na krilo i sunovrati ga kroz jedan procep oblaka pravo na aerodrom.

Pošto postoje gravitacione i centrifugalne sile i još neke fizičke gluposti, mi se svi odjednom nađemo zalepljeni po plafonu kao muve. Zajedno sa kartama od preferansa u rukama i strahom u očima. Sada su oni, neiskusni, hladnokrvno očekivali da svrate u sedišta, misleći da se tako uvek spušta avionom, a mi sa dugogodišnjim stažom plakali smo na plafonu, opraštajući se u mislima od svojih rođaka i prijatelja...

Za divno čudo avion slete na pistu i pojavi se jedan čosavi rumeni pilot, sav srećan što je tako uspešno primenio svoje znanje iz ratnog vazduhoplovstva. Prve reči koje sam rekao kada sam prvi put stao na tle SSSR bile su:

- Ja dalje idem peške!

Odmah tu, na pisti, delegacija je održala i prvi sastanak sa jednom jedinom tačkom dnevnog reda:

- Da li se odmah vratiti vozom i sačuvati sopstvene živote, koji su pregurali II svetski rat, ili nastaviti avionom pa, ako baš treba, dati i život za Televiziju?!

Sve smo shvatili - osim jelovnika

POBEDILA je Televizija većinom glasova. Ja sam bio protiv. Ne zbog straha, nego zbog principa, ali moj glas ni tada, a ni kasnije, nije bio odlučujući.

Uđosmo u prostoriju gde graničari pregledaju pasoše. Jedan stari oficir odvoji sa gomile moj pasoš, ustade kao oparen, i viknu drhtavim glasom:

- Tavarish Džukić!

Ja priđoh.

On preblede kad me ugleda, oštro me pogleda i dade znak i onom mađarskom generalu. I on stade mirno, sa rukom uz šapku. Počast je, očigledno, bila na najvišem nivou i ja osetih uzbudjenje što se u toj velikoj zemlji toliko cene umetnici.

- Vi i vaša delegacija... - poče predstavnik graničnih vlasti, ali se tada skromno umeša Rođa:

- Izvinite, ja sam šef delegacije.

- Vi?... - Oficir se prezrivo smešio gledajući Rođu i njegov pasoš. Kao da je htio da kaže: znam za jadac.

Jer i njegov i svi ostali pasoši, bili su obični - crveni. Samo sam ja pre puta kupio divnu smeđu futrolu od kože, sa огромnim zlatnim grbom i pasoš mi je zaista izgledao impozantno. Nije se moglo ni pretpostaviti da čovek sa tako lepim kožnim pasošem nije bar ministar. Tako sam već na samom početku našeg televizijskog grada shvatilo da je forma važnija od sadržaja i mnogo pre uvođenja kolor - programa video da šarena ambalaža dobro prodaje robu.

Ako niste bili u Moskvi verujte mi na reč da je to čudestan grad. Naročito ako ste član neke delegacije. Tamo je već stvoren komunizam (bar delegacijski) i sve je besplatno: banketi, automobili, sa šoferima, šišanje, cigarete, čišćenje cipela...

Nemojte mi zameriti što u ovim sećanjima ne idem odmah na naše utiske i saznanja o Televiziji, već vas opterećujem na prvi pogled nevažnim pričicama. Želeo bih da upoznate ljude koji su vas usrećili tim novim medijumom, da shvatite te prve stvaralačke muke, a o Televiziji vi sada i onako znate mnogo više nego što ćemo mi tih prvih godina saznati i što ću vam ja o njoj reći. Zato ću o tim našim saznanjima govoriti nešto kasnije, upoređujući ono što nam se čini najznačajnije i najosobenije na Istoku i na Zapadu. Jer samo tako ćete moći razumeti zašto smo stvorili baš ovakvu Televiziju, sa ovakvom organizacijom i ovakvim programom.

Pardon. Za ovaj sadašnji program, mi stari nismo zasluzni - on je sada, hvala bogu, mnogo drugačiji nego u naše, pionirsko i eksperimentalno vreme.

Dakle ... Moskva.

Arhitekta Bratislav Stojanović i ja, mnogo više smo se divili crkvi Vasilija Blaženog na Crvenom trgu nego televizijskom centru na Šabolovki. Satima

smo sedeli pred njom, obilazili je sa svih strana i nepobitno potvrdili da никад nije sagradio ništa lepše.

Smatram da bi svi scenografi zabavnih TV emisija morali da odu na specijalizaciju na Crveni trg: nefunkcionalnost su već odavno savladali i zato u crkvu neka ne ulaze, ali kad već upotrebljavaju toliko šarenila u svojim delima mogli bi nešto da nauče od svog srednjovekovnog kolege.

Sama Televizija nije nas naročito impresionirala. Radilo se tada još uvek crno - belo, bez magnetoskopa, i sa svega tri studijske kamere. Nije bilo ni onih uzbudljivih zumova napred i nazad kojima će nas kroz koju godinu ošamućivati naš Anton Marti i koji su TV gledalište dovodili do vizuelnog piganstva. Sve je bilo dosta primitivno i mi smo, kao inteligentni ljudi, sve shvatili za tri dana i otišli u Lenjingrad. U Lenjingradu, sada već kao iskusni, razumeli smo i bez prevodioca i bele noći i Ermitaž i vratili se u Moskvu posle dva dana na službene razgovore.

Pošto smo svi mi bili predratni daci niko nije znao ruski, ali to, verujte, nije bila nikakva prepreka, jer su nam jezici vrlo bliski. To smo uvideli već na prvoj moskovskoj večeri. Gledamo jelovnik od tridesetak stranica, uredno potpisani od direktora hotela, i overen od Ministarstva za ugostiteljstvo i nikako da se odlučimo. Razumemo šta piše, cirilica je - nije gotica, ali ne znamo kakvog su ukusa ta "cepjata tabaka", "Kijevski kotleti" ili borščevi. Zato Roda reče:

- Ama, što da mislim, ~~PREĐUJUĆO~~ sto znam šta je. Molim vas: pečenje!
- Pečenje? - upita kelner?
- Pečenje.
- I još?

- Sta će mi više, vidite da sam vitak čovek?!

Pojedosmo mi naša nepoznata jela, a Roda još čeka pečenje.

Najzad dolazi lično rukovodilac kelnera i svečano nosi kutiju uvijenu u belu hartiju i zaveznu šarenom, lepo ukrašenom trakom.

- Što eta? - upita sad Roda ruski?

Pečenje - pokloni se rukovoditelj i spusti mu kutiju u tanjur. Uslužni domaćini pekli su mu dvopek, iliti pečenje (sa akcentom na prvo "e") puna dva sata, pakovali i ukrašavali trakicama.

Zbog tog pečenja, šef Roda je na zvaničnim razgovorima sa zamenikom ministra ipak govorio preko prevodioca. Srećom, razgovori nisu dugo trajali. Drug zamenik nam je pokazao planove za TV centar kakav će nam izgraditi u Beogradu, a kakav su već podigli u Pekingu, objasnio nam je koliko ćemo imati studija, kamera, pomoćnih prostorija, ljudi, itd.

- A pošto su kod vas kamerni lanci, pošto masteri, telekina, i tako te stvari? - upita ga Roda.

- Kako pošto? - zaprepasti se zamenik. - Mi ćemo to vama besplatno izgraditi, kao našu pomoć bratskoj jugoslovenskoj Televiziji.

- Hvala, imamo mi pare - reče Roda autorativno. - Mi sad putujemo po svetu, gledamo kvalitet i cene, pa što nam se dopadne, kupićemo.

- Onda ste u pogrešnom Ministarstvu - reče ljubazno zamenik i pozdravi se sa nama. - Ja sam zadužen za pomoć, a vi izvolite kod trgovaca, ako uopšte ima nešto za prodaju, jer i nama puno toga treba.

Pošto za prodaju nije bilo ničega, dobili smo po bocu divnoga konjaka, seli u "zisove" i pošli na aerodrom.

- Zašto već idete? - žalio se jedan simpatični momak koji nas je vodao tih dana. - Kakva je to delegacija koja sedi samo sedam dana.

Pošto sam za tih nedelju dana potpuno shvatio ne samo Televiziju već i ruski jezik, odgovorio sam mu na ruskom:

- Znaete, tovariš, nas u Beogradu već psujut što se nismo vratili.

U zlatnom Pragu s dežurnom cicijom

BIO je vreo dan kada sletesmo na praški aerodrom. Ostale je putnike spopala muka i vrućina, ali mi, svesni važnosti naše misije - ništa.

Na aerodromu, prva scena ista kao u Kijevu: moj kožni pasoš stavljen odozgo, iznad svih pasaša, i uzbudeni policijac koji deklamuje:

- Pan Đukić, Vi i vaša delegacija...

- Ja sam šef delegacije - opet će Roda.

- Ma pusti Lolu da šefuje NACIONALNA
BIBLIOTEKA
SRBIJE
DIREKTOR
CRNOJEVIĆ - reče mu Duško Vučković. - I programski ljudi će imati nečinacaj na Televiziji.

Takov je bio Duško: sanjar, uvek van svog vremena.

Na vratima aerodroma čeka nas češki domaćin. Prvo što je upitao bilo je:

- Ko je pan Đukić, redaktor, koji je ovde o svom trošku?

A onda je samo meni dugo i ljubazno tresao ruku.

Zaboravih da vam detaljno objasnim: u zvaničnom pismu zemljama u koje smo išli, pisalo je da dolazi delegacija od sedam članova. A onda je stigao i teleks, da će, pored stručnjaka, doći i jedan programski čovek. U Moskvi, kad im se predstavih kao prekobrojni, samo odmahnuše rukom i rekoše nešto kao:

- Čortovoj materi, sedam, osam ili dvadeset - vsjo ravno. I nas je mnogo.

... I nisu hteli da čuju da ja sam nešto plaćam. Tako sam tamo umanjio svoju dnevnicu za 75% i bio gost.

U Pragu su mi se obradovali: bar jedan koji će sve sam da plaća.

Pred aerodromom nekakav stari kombi. Nigde "zisova". Domaćin nam objasni da ćemo u kombi da stavimo stvari, a mi ćemo peške - nije daleko.

- E, nećemo nikuda peške - pisnu Roda kao šef delegacije, koji se već navikao na televizijski komfor.

Platio sam im taksi, kao čovek sa dnevnicama i stigosmo na Vaclavske namesti.

Na recepciji naš domaćin šapnu portiru:

- Ovo je pan Đukić, koji će sam da plati. On je o svom trošku.
Obojica me gledaju zadivljeno.

U sobama oprasmo se od nebeske prašine, neko se i presvuče, pa siđosmo u hol.

A tamo već i neki vrlo zvanični domaćini, pored onog koji je zadužen za cicijašenje.

- Izvolite na večeru... - pozvaše nas po svim protokolarnim principima.

- Ja ču na hrenovke i da malo razgledam zlatni Prag - rekoh i podoh ka vratima.

- A ne... - užurba se onaj sa aerodroma. - Večeras ste i Vi naš gost! A osmehuje se na mene kao da sam Sofija Loren.

- Dodi, očeši se - reče mi Duško saosećajno.

Prekrasan sto, pun cveća, tanjira i nepotrebnog escajga. Za nas desetak, deset kelnera i deset malih pomoćnika. Iznesoše neku rusku salatu kao predjelo, a mene uhvati pasjaluk.

- Ja neću to - kažem svom kelneru - dajte mi jelovnik. Za svoje pare jedem šta ja hoću!

Ali pane, sad ste gost - šapnu preko stola onaj aerodromski, a već poče da ga obliva neprotokolarni znoj...

- Hvala, imam ja pare... - izbacim ja parolu svog šefa Rođe i uživam u svojoj sitnoj pakosti.

NACIONALNA
BIBLIOTEKA
KRNE GORE DURĐE

Najzvaničniji pogleda preko ramena, pog manje zvaničnog ovaj pogleda aerodromca, a on cvili razapet između pravila i štednje državne imovine.

Kelneri prestadoše da služe, ja otimam jelovnik, zvaničnici bledi... napetost kao u budućim TV dramama, nagrađenim na nekom TV festivalu.

- Zezaj ih još malo, pa posle pristani - zacrtan mi Rođa zvanični delegacijski stav.

Tako je okončan spor, ali mi smo se ipak opredelili za Evroviziju, a ne za Interviziju!

Sledeća tri dana bio sam ravnopravni član delegacije i gost, ali muke onog aerodromca nisu prestajale: za obed smo uvek svī naručivali najskuplja jela, a ne jeftine nacionalne knedličke koje je on predlagao, ostavljali smo po pola piva, sladoleda i kolača, a on je sedeo sa nama, bledeo i nije jeo, jer je uvek baš ručao kod kuće.

Uostalom takva im je bila i Televizija: na lik na neku amatersku družinu. U jednoj maloj sali, gurali su kulise od papira, šminkali se po hodnicima...

Program nismo razumeli jer su igrali na češkom, a TV oprema nam se nije dopala. Nema elegancije.

Uostalom, ni u radnjama nije bilo ništa za kupovinu i poklone. Zato smo žurili na Zapad!

Na Zapadu nešto drugo

ZAPAD je nešto drugo i zato što te riko ne dočekuje, što te ne gleda ni kao suvu šljivu, što je **delegation**, ili **delegacione** ostavljena sama sebi na ulicama Pigala, Via veneto, ili u predvorju nekog kupler - hotela. Konjake kao poklon ne dobijaju svi članovi ekipe, već fabrike što prave TV uređaje, dele električne brijače samo inženjeri na koji odlučuju o kupovini...

I TV program je sasvim drugačiji.

Mnogo je manje dosadnog obrazovanja, a mnogo više dosadne zabave.

Tu smo prvi put doživeli histeriju nazvanu kviz, videli striptiz i popove na lambretama. I tu su se prvi TV centri tek gradili, planovi su bili grandiozni, ali mi nikada nećemo doživeti sreću da vidimo njihova ostvarenja. Bar ja neću.

Moram priznati da mi se program u Mulen ružu više dopao nego program na Televiziji i njega jedino i pamtim iz Pariza.

Iz Italije pamtim samo to da kao predjelo daju dinje sa pršutom i da su nam negde između Venecije i Trsta ukrali u vozu ceo ostatak dnevnicu. Sve ostalo sam zaboravio, pa je propalo za čovečanstvo i Istoriju.

Oh, pardon!... Sećam se i prvog principijelnog TV sukoba, tj. podele mišljenja u sistemskim pitanjima (kako bi se to danas reklo).

Već od prvog susreta sa Televizijom u Moskvi, nas je najviše fascinirao onaj čovek što pritiska dugmiće na teži i tako ubacuje sa kamera onu sliku koju hoće.

- Eto, to je prava TV profesija - ushićeno neko od nas. - Reditelji postoje na filmu, novinari i spikeri na radiju, inženjeri u fabrikama ali video - mikseri samo na Televiziji!

To opšte TV oduševljenje pomračila je i prva TV sumnja: ko će kod nas to da radi?

Rođa je odlučno rekao da te dragocene dugmiće na aparaturama sme da pipne samo tehnički visoko obrazovano lice.

Ja sam se usprotivio u ime umetnika:

- To je montaža! Smene kadrova daju ritam emisiji, a postoji i neka umetnička zakonitost u montaži.

- Ono što ide u program - to je pre svega, politički stav - rekao je Duško. - Nije svejedno koga će taj mikser da ubode, pa to mogu da rade samo politički obrazovani ljudi.

- Ne dozvoljavam da skupocene elektronske uređaje pipa lice koje nije završilo Elektrotehnički fakultet - ostajao je pri svome Rođa kao budući tehnički direktor TV.

Taj značajni visokostručni sukob trajao je u delegaciji svih 28 dana puta. I stalno je rastao jer je svaki TV centar u Evropi davao za pravo nekom drugom.

U Moskvi, miksovanje rade pomoćnici reditelja, ili kako mi to ovde zovemo: sekretarice režije. Zato sam ja likovao na početku.

U Nemačkoj i Italiji - tehničari! Roda ih je zadovoljno tapšao po ledima.

U Austriji su video - mikseri neka neidentifikovana lica, ili mi nismo dobro razumeli nemački, pa je Duško tvrdio da su to policajci dodeljeni od vlade.

Pravi šok nas je čekao u Parizu: tamo miksuju sami reditelji! Ta podela mišljenja nije, na žalost, zaustavila uvođenje Televizije kod nas, ali je ostavila duboki trag: ni danas se na televiziji za mnoge ljude ne zna šta rade i zašto su uopšte tu!

Ali... o tome drugi put... ukoliko ne zaboravim!

TV U ZGRADI ZA POSRNULE DEVOJKE *

- ❖ Zgrada u Aberdarevoj podignuta je kao Dom za posrnule devojke, ali pošto posle oslobođenja i uvođenja socijalizma devojke više nisu posrtale tu se uselio film... pa Televizija.
- ❖ Sprinterskim korakom kroz TV studija i robne kuće u Italiji.
 - ❖ Nova specijalizacija u inostranstvu.
 - ❖ Lola u Moskvu - Lola iz Moskve.

NEŠTO me žiga sa desne strane. Biće da je čir!

Ne valja da vas nešto žiga dok pišete memoare, jer postanete jetki i mrzovljni, pa vam i ljudi iz spomena izgledaju neprijatni. A ljudi, bar u sjećanjima, treba da su fini, predusretljivi i nezlobivi.

Opet čupa!

- Ako lupam na vrata, hoće li mi dati nešto za varenje? - pitam onog nosatog jer mi se čini da on ima najviše zatvorskog iskustva.

- Otkud znam? Prvi put sam ovde. Svi smo mi jake firme... Da je sa nama neki pravi razbojnik, on bi znao red u kući...

Priča nosonja i dalje ali ja ne slušam. Piši, kažem ja sebi, piši - biće ti lakše... I evo pišem:

BOŽE, KOLIKO SMO SPOSOBNI!

* * *

Ako mislite da su se ljudi i tada, 1957. godine otimali da dodu na Televiziju - grdno se varate.

Filmadžije, koje su se još uvek zavaravale grandioznim koprodukcionim spektaklima i ličnim autorskim uspesima, prezrivo su odbijale da sa velikih ekrana uđu u male TV kutijice.

- To je degradantno - govorili su učeno i stručno.

*) *Novosti 8*, Beograd, br. 36/1980 (06. do 13. XII); str. 40-43.
Feljton iz romana "Sklerotični memoari"; 3. dio.

Pozorišta su još uvek imala pristojne društvene dotacije, još nisu bili izmišljeni SIZ-ovi za kulturu i udruživanje rada sa privredom, pa nemaštoviti teatarski ljudi nisu želeli da prime novo za gotovo.

A o Radiju i da ne govorim. Televizija je bila pastorče koje je izdržavao Radio, a niko ne želi da bude siromašni rođak u spahijskoj kući. Zato su na Televiziju došli samo avanturistički raspoloženi zanesenjaci i oni koje je, po kadrovskoj listi, zadužio ili prenestio direktor Radija.

Da me ne muči zaboravljanje, napravio bih spisak prvih TV trudbenika i objavio tih stotinak imena. Radni vek im je i onako skoro svima pri kraju pa bi ta lista mogla da stoji kao krajputaš pred novim zdanjem Televizije. Ali pošto znam našu već poslovičnu TV skromnost ne usuđujem se da ih sve nabrajam. A oni kojima slava ne smeta, neka slobodno svima pričaju:

- Ja sam tu i tada bio najvažniji, ali me je Lola iz pakosti preskočio.

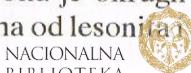
Evo, ja potvrđujem da je tako, samo napominjem da preskakanje nije iz pakosti, jer ne postoji kolektiv koji se voleo tako kao što smo se mi voleli.

Ali... ne budimo sentimentalni prema svojoj prošlosti!

Šta je bilo najvažnije te prve godine?

Prvo: Gde da se lično smestimo?

Programska grupa dobila je okrugli hol u zgradji Radija, pregradila kolonadu nekim pregradama od lesova, mogla je da počne da razmišlja.

Drugo: Gde sazidati TV studio?

Počelo se od grandioznih temelja nedovršenog hrama svetog Save iznad Slavije. Obilazili smo zidine obrasle korovom, zamisljali pet ili šest studija u onim kriptama, video režije u oltarima, dekore umesto fresaka...

Pošto je Svetom Sinodu bilo više stalo do liturgije nego do TV programa, osvećene zidine su ostale samo zidine. Sećam se da sam ja predlagao da Televiziju ne zovemo TV Beograd, nego TV Sveti Sava i da, umesto budućeg Pobednika, za špicu ili zaštitni znak uzmememo poznatu sliku bivšeg Rastka Nemanjića kako blagosilja bivše srpske siročice... samo da bismo privoleli njegovu Svetost na buduću TV saradnju!

Nisu me poslušali (kao i obično) i mi smo umesto grandioznog hrama spali na privremenim paviljonima na Sajmištu. Arhitekti Pantoviću objašnjeno je da će taj studio raditi dve-tri godine, eksperimentalno, do podizanja pravog TV centra. Tako ga je i projektovao. Ali, dela često nadžive svoje autore, pa zato i danas, u obojenoj eri, sve što vidite crno-belo dolazi iz tog privremenog studija.

Uostalom, to i nije važno jer svaki Generalni direktor RTB obeležava svoju eru nekim značajnim ličnim spomenikom. Na primer, čim je postavljen Zdravko Vuković, on odmah stručno oceni da budući Radio i TV dom na Novom Beogradu neće biti dobar i sa punim poverenjem u sebe pocepa sve

projekte koji su pobedili na konkursu i bili pošteno plaćeni i vrati dobijeno zemljište Opštini.

Zatim se Zdravko duboko zamislio i izabrao Tašmajdan. Atelje Avala - filma učinio mu se sasvim prikladnim, a on se sigurno razumeo u to, čim je bio direktor.

Tu zgradu u Aberdarevoj ulici podiglo je pre rata Njeno veličanstvo Marija kao Dom za posrnule devojke, pa pošto posle oslobođenja i uvođenja socijalizma devojke više nisu posrtale, tu se uselio film...

Kad je film posrnuo (naravno, samo finansijski), zgradu je kupila Televizija. Volimo mi tradiciju!

Ali onda je došao Milan Vukos, kome je Tašmajdan bio mali, pa je kupio zemljište u Košutnjaku, u Filiksom gradu. Tu su nekada snimani "Marko Polo", "Dugi brodovi" i ostale grandiozne teme i šećerleme. Šta će odatle emitovati Televizija, videće se već od ove jeseni...

To jest: video se...

Na dan Radija i Televizije emitovana je jedna uspela koljačka emisija! U nekoj drami, nekog Radovića, neki Mandić zakla pred milionima gledalaca, uživo i u krupnom planu, jednu kravu - ni krivu ni dužnu.

Vesela stvar. Praznična!

Treće: Trebalo je odrediti ko je koliko značajan u televizijskoj hijerarhiji i tehnologiji, pa mu shodno NACIONALNA BIBLIOTEKA I PLATU
GRADSKOG PURDE
ČRNOJEVIĆ. (U to vreme, kao ni danas, na Televiziji se još nije plaćalo POUČINKU)

Svi znaju da se od glave riba jede, pa se počelo od rukovodećih programske kadrova. Ko je važniji: urednici ili reditelji?

Urednici su tvrdili da oni moraju imati veće plate, makar kao dodatak za strah od političkih posledica u njihovim promašajima.

Reditelji su isticali svoje stvaralaštvo, rukovodstvo u tehnološkom lancu i naknadu za brušanje što su spali na mali ekran.

Četvrto: Kako praviti TV program?

Svi su bili saglasni da je i to vrlo važno pitanje, ali pošto o tome niko ništa nije znao tražili su da im ja, koji sam išao po svetu da to gledam, objasnim kako izgleda to što ćemo raditi. Nisam smeо da im priznam da nisam bog zna koliko razumeo, jer su programi bili na stranim jezicima, pa sam im držao predavanja toliko stručno da sad ni sam ne znam o čemu sam sve govorio.

Najzad je odlučeno da je pravljenje programa isuviše teško za taj trenutak i da treba sačekati srećnije dane - to jest specijalizaciju u inostranstvu. Kao što vidite, uz toliko poslova ta prva godina je začas prošla...

Šta je sve tehnika radila - pojma nemam, ali pretpostavljam da su njima Roda i Zoran držali predavanja.

Prvo putovanje u raj

Poslije dugih, stvaralačkih razmišljanja, a i cenjkanja s direktorom matične radio - kuće oko deviza, mali kolegijum našeg malog kolektiva odlučio je da se specijalizacija može obaviti samo na dva načina:

1. Grupna putovanja sa diskusijama i dnevnicama.
2. Pojedinačne studije "na bazi razmene", bez deviznih sredstava i bez mogućnosti diskusija.

Učenje kod kuće nije dolazilo u obzir.

Kolektivna putovanja isplanirali smo za sve programske ljude, a pojedinačnu specijalizaciju za prave stručnjake - reditelje. Tada su, prvi i poslednji put, reditelji imali neki prioritetni značaj. Ali, o tome kasnije.

Setiće se prvo grupnog putovanja u Raj (nije u pitanju biblijski Raj nego italijanski Radio Televizija Italijana, izgovara se RAJ). Mali TV kolektiv bio je podeljen u dve još manje grupe, da slučajno ne bi došlo do nekog saobraćajnog udesa u toj motorizovanoj Italiji, pa da Televizija Beograd bude odjednom obezglavljenja.

Jednu grupu vodio je čika Paja Maletin, glavni urednik nepostojećeg umetničkog programa, a drugu Vlača Mitrović - glavni urednik budućih informacija. Prvi su imali maršrutu: Beograd - Rim - Milano - Beograd! Ingeniozno zamišljeno, da se nijedan Italijanski TV centar ne bi odjednom uplašio tolikog broja marksistički nastrojenih misilaca. U prvoj grupi, između ostalih, bio je Novak Novak, a u drugoj Jovo, tako da nijedna ne može da se požali da je preterano neozbiljno koncipirana.

Ne mogu da tvrdim da je sve istina u onome što će vam ispričati za tu prvu grupu, jer su informacije dobijene od Novaka a on nikada nije radio za TV dnevnik, pa se čovek ne može sasvim pouzdati u njegova saopštenja.

Čika Paja je s razlogom zaveo gvozdenu disciplinu na putu: svakog jutra sve je muškarce pregledao da utvrdi jesu li sveže izbrijani, umiveni i presvučeni u cisto. Za higijenu je, inače, bila zadužena Dušica Manojlović, urednik Dečjeg programa, koja im je uveče svima prala čarape i, kao stručnjak za vaspitanje, davala ostale korisne savete. Posle jutarnje smotre grupa je, u koloni po jedan, odlazila u milanski TV centar i u horu se divila svemu što je tamo videla. Domaćinima je pitanja postavljao isključivo čika Paja, na pažljivo odabranom i precizno akcentovanom francuskom jeziku.

- **Ki e l šef?** - bilo je uvek prvo pitanje.

Dotični šef bi se predstavio.

- **Kes k se, mesje?** - pitao bi Paja, uperivši prst na kaširane lutke u rekviziti.

- Lutke - odgovara ljubazno šef rekvizite, videvši pred sobom stručnjake željne znanja.

- A kako se to pravi? - nastavio bi čika Paja i svi bi se prihvatili notesa i novokupljenih hemijskih olovaka da zapišu odgovor i obogate svoja znanja.

- Pa, valjda, kao u pozorištu - bubne Novak i, zamislite, ostane živ. Jer od strogog glavnouredničkog pogleda još нико nije umro.

A Novak je i inače bio neozbiljan. Čak je jednom tražio i da sam prošeta kroz Milano, i to u večernjim satima kada je grupa morala da sedi u našem Konzulatu, gleda TV program i analizira emisije. Te diskusije su izuzetno obogatile saznanja prvih TV trudbenika, jer su polemike bile oštре i principijelne. Svako je izvlačio neki drugi kvalitet u emisiji, već prema tome što je uspeo da razume. Jer taj italijanski jezik je, brate, težak, a svi glumci i neglumci stalno mašu rukama, pa ne možeš da uhvatiš gde je poenta a gde dramski akcenat.

Naša grupa je bila mnogo demokratičnija, a može biti i uobraženija. Pošto niko nije htio da prizna da mu nešto na Televiziji nije jasno, mi smo se prema rimskom centru ophodili s dostoјnjim omalovažavanjem, protrčavali jutrom kroz video - režije, garderobe i scensku tehniku lakim šprinterskim korakom, popodneva provodili u detaljnem razgledanju Foruma, Koloseuma i magazina Standa, a noću, u našem pansionu "Zara", igrali poker i preferans. To je, najzad i normalno: u grupi je većina bila informativnih novinara, a oni su sposobni da sve za tren oka shvate!

Da zaključim: u Rimu nam se ništa presudno i značajno za istoriju i nije dogodilo. Jednom je Bata Konjović sa svojih 120 kilograma nagazio neku Italijančicu u autobusu i rekao joj ljubazno:

- Skuzate sinjorina - dok su je odnosili u bolnicu...

Konstatovali smo da Sasa Marković igra poker nego preferans... i to je, čini mi se, bilo sve!

Posle boravka u Italiji, jedna minijaturna rediteljska grupa (minijaturna samo po broju, jer smo u santimetrima svi bili veliki reditelji) trebalo je da krene na novu specijalizaciju. Svako je imao pravo da izabere zemlju, ili bar da je poželi, a moglo se ići svuda sem u Ameriku, za koju Televizija još nije imala para, jer pare će doći tek kasnije, za boks - mečeve Mohameda Alija, itd, to jest, kada Nikita i Vladanko postanu komentatori.

Mirjana Samardžić - Beca, oputovao vozom u Varšavu, jer se mnogo bojala aviona. Janez Šenk odlete u Nemačku, jer nije voleo vozove i poljsku kujnu, a Minja Dedić se opredelio za Prag - jer nije voleo Nemce.

Ja sam se jedini odlučio za Moskvu. Računao sam: pošto ni jedan strani jezik ne govorim dovoljno dobro, najmanje će se patiti sa ruskim. Pored toga, ja sam želeo da režiram, a ne samo da gledam, a ko će me u Parizu ili Rimu pustiti da sednem za pult u video - režiji? Šta za njih znaži što sam ja režirao u svim medijumima sem televizijskog, ako ne mogu dijalektički da im objasnim moju potrebu za praksom?! U Rusiji će to biti lakše, mislio sam, jer će problem moći da postavim na ideoološko - prijateljske osnove. Osim toga - dopadala mi se i Moskva. Mnogo.

Lola u Moskvu - Lola iz Moskve

PRVI dani septembra u Moskvi bili su kao Ćurčinovi stihovi:

"Dode tzv. jesen, tj. stade da opada lišće itd." ...

Upoznao sam se sa svim značajnim ljudima ondašnje Televizije, primio rublje (ne veš) za hranu i džeparac, jer mi je stan plaćen, gledao ponovo "Labudovo jezero" i, uopšte, počeo da živim kao pravi specijalizant.

Naročito mi se dopao direktor Televizije: krupan naočit čovek, koji je došao sa mesta glavnog urednika njihovih filmskih novosti. Baš se bio vratio sa svoje specijalizacije u Londonu, pa je valjda zato i razumeo moju usamljenost i bio nežan i pažljiv prema meni. Zadojen nekim novim TV idejama, otkrivenim na tom, inače nazadnom, Zapadu, pričao mi je kako će osvežiti program i načiniti ga mnogo manje didaktičnim i dosadnim.

- Mi smo - pričao je - već imali letos jednu kviz-emisiju, kada je ovde održavan neki svetski omladinski skup. Odlično je prošlo, pa ćemo to i nastaviti.

- Svake nedelje? - pitam ja naivno.

- Ne, to je preterano teško - kaže on, sa svojim bogatim TV iskustvom.

- Prvi kviz se zvao "Ve, Ve,..."

- Večer vaprosa ("Veče pitanja" - moj prevod) a sada idemo dalje, još snažnije uz zdravu rekraciju: "Ve, Ve, Ve...", "Večer, vesjolih vaprosa" ("Veče veselih pitanja" - ako niste razumeli) - Dođite, tvariš Džukić na emisiju, to treba da vidite, pa i vi da stavite nešto sličnog na program.

Došao sam. A šta drugo da radi učenak? Šta ga uči?

Morate sada za zamislite moskovski Univerzitet Imeni Lomonosova, na Lenjinovim gorama, što će reći malo dalje od centra Moskve, preko reke, na jednom brdašcu odakle puca prekrasni pogled na taj milionski i arhitektonski potpuno kontroverzni grad. Zgrada Univerziteta ogromna, sa špicastim centralnim zdanjem. U velikoj sali održava se kviz koji direktno prenose tri kamere. (U to vreme nije bilo magnetoskopa pa je Televizija još bila Televizija!)

Sedim pored direktora u drugom redu, jer je prvi pun predstavnika štampe, koji prisustvuju tom čudu moskovske televizijske emancipacije i treba da obaveste svet o rekreativnoj demokratiji.

Na velikoj pozornici odgovarajuće šarene kulise, kao i u svakom pozorištu avangardnog tipa...

Izlazi voditelj, kompozitor Bogoslovska, sredovečan šarmantan čovek, malog rasta, marinsko-plavog odela u šimi-cipelama po poslednjoj zapadnoevropskoj modi.

Kviz je lepo koncipiran: voditelj postavlja pitanja studentima, a oni odgovaraju. Neko odsvira nekoliko taktova neke muzike:

- Šta je to?

- Čajkovski!

Bravo! Publika isključivo studentska, oduševljeno pljeska, Bogoslovski se malo podivi znanju kandidata, uruči mu poklon Televizije - gitaru - i novi učesnici ulaze.

Bilo je tu i nekih skečića i grupnih pitalica i sve bi išlo po predviđenom protokolu da autori kviza nisu preterali u inventivnosti. Jer posle petnaestak minuta Bogoslovski se, sa svojim počnatim osmehom tipa Mića Orlović, obrati direktno gledaocima kraj televizora:

- A sada, dragi zritelji (dragi gledaoci), jedna nagradna igra i za vas: mi se nalazimo na Univerzitetu na Lenjinovim gorama. Ko prvi od vas stigne ovamo, ali obučen u krvna kao Čeljuskinac, dobiće električni samovar!

Kviz se nastavi... ali posle dvadesetak minuta začusmo neko bruhanje, prvo kao veliki roj trutova, kad juri maticu u svom svadbenom letu, zatim neko hučanje mora o hridine... i... odjednom... na scenu iza voditelja i nesrećnih kvizomana nagrnu rulja obučena u krvna, sa ušankama na glavi, valjenkama na nogama...

Lica, zajapurena od tople septembarske večeri i debelih bundi poleteše ka voditelju vičući uglaš:

- Ja prvi!...

Za njima novi talas od nekoliko stotina, pa nekoliko hiljada ljudi željnih te nečuvene demokratske igre.

Kulise počeše da se ~~NACIONALNA~~ ~~PA~~ ~~D~~ se ruše, novi talasi potiskuju prvodošavše ka proscenijumu ~~BAK~~ ~~NE~~ ~~KA~~ ~~ERAM~~... Bogoslovski se uhvatio za mikrofon kao za sidro svoga spasa, ali neka nepregledna masa iz hodnika i predvorja potiskuje ga sve više ka publici. Svi žele da se vide preko televizije, da mahnu rukom svojim rođacima kraj prijemnika...

Automobilima, autobusima, metroom, biciklima, pa i peške, hitaju Moskovljani da se patriotski odazovu pozivu na novu TV igru.

Na sceni pakao.

Prvi red iza voditelja ukopao se nogama u ivice proscenijuma, ali pritisak onih nepreglednih iza leda sve je veći.

- Komsomolci vperjod!... (napred) - pisnu najzad nesrećni Bogoslovski i u sali se podiže grupa najsavesnijih omladinaca i polete u pomoć. Guraju oni spreda, gura nesvesna masa otpozadi...

A nesrećnom reditelju nikako da dode do svesti da zatamni sliku i prekine prenos, već uporno emituje guranje naprednih komsomolskih snaga i zajapurenih i televizijom zavedenih gradana.

Odjednom - začu se pištaljka... druga... treća...

Na vratima se pojaviše dostojanstveni predstavnici milicijske vlasti i kvizomani nestadoše negde u mraku Lenjinskikh gora.

Sutradan me je u holu TV centra već čekao veliki afiš na kome je pisalo:

- Direktor Televizije, drug taj i taj, premešten je na novo radno mesto zbog nedovoljnog političkog rada sa kadrovima!

Glavni urednik otpušta se zbog nebudnosti... Urednik, reditelj i ... (ne sećam se više svih) otpuštaju se, a po neki samo premeštaju iz različitih razloga...

- Ali sam ja odabrao dobru profesiju, pomislih čitajući spisak.

Jedna ruka blago me lupnu po ramenu.

- Da se pozdravimo, tavariš Džukić - reče mi bivši direktor, koji je baš napuštao svoj bivši kabinet. - I zapamtite moj savet: kada osnujete Televiziju, nikako nemojte praviti zabavne i kviz - emisije!

Na žalost, nisam ga poslušao, jer niko nikada i ne sluša starije i pametnije. Uostalom, znao sam: kod nas direktori neće biti otpušteni ni zbog većih gluposti!

PROZOR(ČE) U DVORIŠTE, A NE U SVET *

Utakmica Dinamo - Spartak. Režisor R. L. Džukić

- ❖ Zašto je u fudbalu potrebna režija
 - ❖ Njihovo je da igraju, a naše da od toga napravimo dramu
 - ❖ Povratak s polovnim "ševroletom" i novim iluzijama
 - ❖ Prva laž na televiziji
 - ❖ Više početaka, a nikad kraja!
- Kako sam režirao u Moskvi 1957.**

JA SAM mislio da se ljudi u zatvoru brzo zbliže ili bar odmah upoznaju. Kao mladi na žurkama i matori na prijemima. Ali zatvor i prijem očigledno nisu isto.

Bio sam na raznim prijemima, a uvek ista lica, ista pića i isti neukusni roštilj na čačkalici. Znaš svakoga, makar iz novina... fino!

Ovi moji pajtaši ovde, izgleda da još nisu stigli do slike u novinama. Istina, ovaj pročelavi, što nervozno prelistava "Kvantnu teoriju", dosta mi je sumnjiv - njega kao da sam već viđao.

Sada čita današnje novine.

Da li ste razmišljali o tome koliko su dnevne informacije smešna i nesigurna stvar u istorijskim razmerama?

Čitate danas: iračke trupe osvojile mesto N... a već sutra: iranske trupe povratile mesto N...

Ili: danas je sunčano i prohладно, a juče je bilo toplo i kišovito...

Pa gde je onda tu neka istina, neka sigurnost?!

Tek kada prođe vreme ti znaš kako je okončan neki rat, ili kakva je bila klima te i te jeseni!

Zato je nama, starcima, lepo u našim uspomenama! Znamo kako je bilo i ništa ne može više da nas iznenadi jer je sve prošlo i postalo, takoreći, okamenjeno. Prošle su i ofanzive i uspesi, a ostala su sećanja i fotosi koje smo sami izabrali. Ono ružno smo pocepali. Što da se sećamo neprijatnih stvari? Na primer:

*)Novosti 8, Beograd, br. 37/1980 (13. do 20. XII); str. 40-43.

Feljton iz romana "Sklerotični memoari"; 4. dio.

KADA prvi put gledate televiziju, učini vam se da odmah shvatite šta je to: prozor u svet kroz koji gledate događaje onako kako se dešavaju, onda gde se dešavaju i one najvažnije koji se dešavaju. To je, međutim, najveća zabluda!

Vaš prozor okrenut je prema odgovornom drugu i vi vidite samo ono što on želi da vidite i samo onako kako on kaže da može da se vidi. To vam je isto što i prozorče na vašem stanu: posmatrate uvek svoje dvorište, a da li je ono okrenuto na istok, zapad, sever, li jug zavisi od toga gde vam je dodeljen stan. Ne možete probijati prozor po svojoj volji. Pikanje lopte gledaćete onda kada deca istrče i hauzmajstor im to odobri, a svađe komšiluka - kada im do toga dođe!

Naravno, na Televiziji se to još izrežira pa ćeete iz tog odbira videti samo odbir.

Već tada sam shvatio koliko je važno ko će kod nas doći za tog vrhovnog odbirača jer će milioni živeti po njegovom ukusu, saznavati prema njegovim afinitetima, zabavlјati se ako je njemu do zabave, a mučiti se - ako je on namršten.

Znam da će mnogi sada reći ili pomisliti da je suviše uprošćena istina. Kod nas postoji programski saveti, kolegijumi, kolektivno i samoupravno rukovođenje, naših zajedničkih shvatanja - naravno, ako tako misli i onaj inokosni organ!

Uostalom, ja svoja sećanja sada vežujem za 1957. godinu u Moskvi, pa se i ta saznanja ne odnose na nas. Ona ćemo razmišljati kada stignemo do naše televizije.

Kada je prošlo petnaestak dana moje specijalizacije, shvatio sam da više nemam što da učim i da je vreme da sa reči pređem na delo - kako nam uvek govore sve političke, ekonomski i druge smernice. Za prvu režiju izabrao sam sportski prenos. Fudbal je sport u kome smo mi Jugosloveni svi stručnjaci pa ja započeh veliku trodnevnu akciju da mi dodele jedan prenos utakmice.

- Otkud znate to da režirate? - pitali su me prvog dana. - Pa vi još nemate televiziju u Beogradu.

- Gostujem ja u Zagrebu - odgovaram samouvereno - Kad se zaželim fudbalskog prenosa, ja samo skoknem do Maksimira.

Drugog dana već se govorkalo po hodnicima da je tu jedan inostrani stručnjak za sportske prenose, a trećeg dana me upisaše u plan rada:

Utakmica Dinamo - Spartak. Režisitor R. L. Đukić

MISLIM da ne bi bilo fer da ovaj sledeći odlomak pročitaju Moma Martinović, Zvonko Simonović i naši ostali stručnjaci za sportske prenose, pa ih molim da preskoče nekoliko stranica. Jer, taj prenos fudbalske utakmice bio je takav novitet u tom domenu režije da nije pravo da još neko počne tako da radi - sem mene.

Utakmica je igrana u nedelju popodne, na velikom moskovskom stadionu. Došao sam sat ranije i odveli su me u neku veliku prostoriju u kojoj se nalazio ogroman polukružni pult sa bezbroj dugmića, polugica, mikrofona i samo jedna stolica.

- Video režija - reče momak koji me je uveo i - ode.

Prenosi sa tog stadiona nisu se radili reportažnim kolima, jer su tehnika i sve potrebne TV prostorije ugradene u veliko zdanje.

Osvrem se... otvorim jedna, pa druga vrata - nigde nikog!

Pošto su doveli inostranog specijalistu za fudbal i prenose, ljubazni domaćini su se izgubili, ili da mu ne smetaju, ili da ih on (tj. ja) ne postidim svojim međunarodnim znanjem.

To što sam prvi put sam u video - režiji, nije me plašilo.

- Bože moj, rade to i drugi koji su možda gluplji od mene! Kad pritisnem dugme, izaći će slika na izlazni monitor pa će znati da li ide u emisiju. Važno je da pritisnem gde treba i kad treba!

Probam... sličice se stvarno smenjuju.

- Gde li je sad Rođa, da vidi kako može i sam reditelj da miksuje - ne treba mu tehničko znanje.

Stavio sam slušalice na uši i obratio se kamermanima, koji su već šarali kamerama po polu napunjrenom stadionu!

- Zdravo, drugovi, govorim vam jugoslavski režisator Džukič.

- Zdravstvujte - odgovara NACIONALNA BIBLIOTEKA "JAZBINA" I U horu.

- Molim vas da vidim Rođe Objektive imate - kažem ja, jer sam već jednom čuo da reditelji tako rade.

Obrnu oni svoje objektive, od opštih do "telaca" - pošto "zumove" još nisu koristili.

"Ide lako", pomislim i kažem svakome koji će objektiv da mu bude osnovni:

- Kamera 2, koja je u sredini, neka opštim planom prati loptu, a kamere 1 i 3 neka drže golove i golmane - unakrst. Krupno. Jasno?

- Jasno - odgovaraju kamermani.

Da, zaboravih da vam kažem: razgovor se sve vreme vodio na ruskom, tj. oni su govorili ruski...

Kako se od fudbala pravi drama

KAD JE došlo 16 časova, jedan glas iz zvučnika reče da mogu početi prenos kroz 5 sekundi.

- Pet... četiri... tri... dva... jedan... Povučem jednu ručicu - slika stadiona se zaista pojavi na centralnom monitoru.

Fino!

A tada nastade haos. Igrači potrčaše po igralištu, kamermani opaljuju švenkove za njima, a meni se učini da utakmica nije dovoljno napeta pa

počeh da je režiram. Taman Spartak krene u napad, ja recnem na kameru koja pokazuje golmana Dinama, da bih dočarao njegovo uzbuđenje. Sa golmana prerežem na desno krilo...

- Daj publiku! - vičem kamermanu sa trojke, obuzet strašću režiranja. - Krupno, da se vidi kako grizu nokte... Dvojka, prati loptu, ali daj objektiv tri!

Rezao sam montirao kao u najboljem filmskom žurnalu i jedino što gledaoci nisu mogli da shvate, bilo je šta se dešava na terenu.

Izdržao sam tako skoro celo poluvreme, a onda oblichen znojem i pošto sam već rekao kamermanima sve što sam znao na ruskom, uključih kamero dva i pustih da utakmica teče kako hoće.

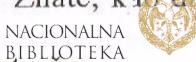
- Šta je sa režiserom? - pitaju se kamermani preko slušalica. Je li živ, ne čuje se više...

Nisam imao snage ni da odgovorim. Nije teška režija, teško je režirati na ruskom!

Sutradan su me na televiziji gledali i sašaptavali se. Najzad se jedan osmeli i reče mi:

- Neobičan prenos, tavarš Džukić. A mi smo do sad mislili da je za gledaoca važno da vide šta se na terenu dešava, gde je lopta. Čak smo planirali da ubuduće postavljamo kamere jednu iznad druge, da ih ne bi zbunjivale promene pravca gledanja. Znate, kao da je kamera gledalac koji prati pogledom loptu.

- Pogrešno - kažem ja

- Zašto bi onda postojala režija? Otišla neka igraju, a naše je da od toga napravimo dramu.

Uvideo sam da me sport ne zanima, pa sam režirao TV dnevnik, prenose iz cirkusa (te dve stvari nisu isti žanr, ali je dobro da se vidi moja rediteljska raznovrsnost) i na kraju dramu "Na kraju puta" po Marijanu Matkoviću.

Za dramu sam dobio takve pohvale da sam rešio da više nikad ne režiram ozbiljne stvari. Zašto da pokvarim utisak? A pošto se bolje od toga i ne može režirati - mene više taj posao ne zanima.

Na oproštajnom banketu, koji mi je priređen posle drame, a pred mojo povratak u Beograd, umetnički direktor TV Moskva svečano i tronuto je rekao da ću uvek biti dobrodošao gost u njihovom programu!

On je bio stari, poznati umetnik i verovatno je ubrzo penzionisan, čim me odande više nisu zvali. To vam je kao na festivalu u Puli: glumica koja dobije "Arenu", može slobodno da promeni profesiju - niko je više ne uzima za film.

Ali... o filmu - drugom prilikom.

Televizija ne nešto drugo...

VRATIO sam se u domaću televiziju lakši za pet kilograma, teži za polovni "ševrolet" koji sam u tuđini zaradio i pun ružičastih iluzija o crno - beloj televiziji. Svi mi TV prvovali bili smo puni utisaka sa raznih strana i meridijana i menjali smo ih na sastancima i simpozijumima kao deca šarene klikere. Svako je doneo po neku ideju kako program treba da izgleda, po neku veliku teoretsku misao, pa smo držali jedni drugima predavanja, ubedeni da radimo izuzetno značajan i mudar posao.

Zaista ne znam jesmo li mi bili neuka i nedozrela generacija, pa smo se zato mučili i teoretskim i principijelnim pitanjima, ili smo u svom entuzijazmu verovali da se za posao treba ozbiljno pripremiti. Jer kasnije generacije, koje su nam stizale tokom ovih 20 godina, nisu obraćale pažnju na te situacije. Novodošavši su uvek sve znali - što se i na programu vidi.

Šta su bila naša primitivna verovanja?

1. Programska šema mora da bude tako napravljena da, smenjujući umetnost sa informacijom, informaciju sa zabavom, zabavu sa poukom, veže gledaocu pažnju, da ga nauči a ne zamori, da ga informiše, a ne dosadi, da ga relaksira i raspoloži. Proveli smo dane i mesece tražeći ključ za raspored emisija, za dobre odnose u dužini i raznovrsnosti...

Šta da bude karakteristika ponedeljka, šta srede ili subote? Koja emisija u ključno vreme u 20 časova?

Posmatram sadašnji program i shvatom da smo se u svojoj gluposti i neukosti uzalud mučili: sada svakoga sata idu iste vesti, dani nemaju fisionomiju, program ide lepo naslagan kao doboš - torta i svi su zadovoljni!

2. Televizija je u dramsko - umetničkom smislu, ni riba ni devojka. Film, u svom hipnotičkom bioskopskom mraku, govori, uglavnom, slikom. Televizijska slika na maleckom ekranu, u osvetljenom stanu, s kafom i komšijama, nema tu snagu i ne primorava gledaoca da se prenese u prostor zbivanja. Zato je TV nešto drugo!

... Ali, TV je i nešto - treće!

POZORIŠTE govori rečima, a fascinira neposrednim kontaktom sa glumcima. U pozorištu je gledalac aktivan učesnik u drami, jer plače zajedno s nesrećnom Ofelijom, ili bulji u dekor, ako mu se to više dopada. On sam bira svoje kadrove. I Televizija prenosi reči, ali glumci su samo svoje slike, a kadrovi su rediteljevi, a ne gledaočevi. Zato je Televizija i nešto treće!

A to traži i treću dramaturgiju, bez dugih šetnji i pasaža koji stvaraju atmosferu na filmu i bez predugih govoranja kao u pozorištu. To su, sasvim ukratko, razlike.

Sličnosti sa filmom su u rukopisu: reditelj se izražava kadrovima koje reda po istim montažnim principima, a s pozorištem sličnost je u interpunkciji: glumci razvijaju svoje likove u jednom dahu, u kontinuitetu.

Tako smo mi tada mislili.

Sada se, međutim, tako retko praveigrane emisije da ti principi uopšte više nisu važni!

3. Najveća vrednost Televizije je u tome što gledaoca dovodi na mesto zbivanja u trenutku zbivanja. Čovek je već odavno mogao da kupi mali kino - projektor i da vrti snimljene filmove, dokumentarce i reportaže u svom stanu, ali do dolaska Televizije nije mogao da, sedeći u svojoj fotelji bude na stadionu u Ljubljani, ili na aerodromu u Parizu. Svako može da kupi ploču Šarla Aznavura - ili Cuneta Gojkovića, ali ako ne ode na njihov koncert ne može da prisustvuje trenutku njihovog stvaranja, trenutku čija je draž u nadahnuću i improvizaciji, a ne u perfekciji izvođenja. Televizija, u direktnom prenosu, slika pravi trenutak. Tako smo verovali.

A onda su uvedeni plej-bekovi, pa su pevači samo zevali na davno snimljene melodije, slikali svoje profile i anfase i tako je prezentirana prva laž na Televiziji!

Zatim su izmišljeni magnetoskopi i Televizija se pretvorila u kućni bioskop. Program je postao sigurniji za urednike, tačniji po minutaži za programske režisere, ali je sve više prestajao da bude televizijski. Tako ja sada mislim!

Verovatno zato što se Nacionalna
SLOVNIČA
CRNE GORE DURDE
CRNOJEVIĆ

Ali ja sam se udaljio od 1957. godine i od teme.

Prvi direktor bio je Miloš - Miša Hadžić. Čudnom koincidencijom i on i Pavle Maletin, glavni urednik kulturno - umetničkog sektora, došli su iz Novog Sada, odakle je bio i direktor Radija Mirko Tepavac Beli. Pardon, i Ružica Kurtović, sekretar Televizije, došla je odande.

Više početaka, a nikad kraja!

Prva beogradska emisija iz Beograda... Izvinite, prva je bila ona na predratnom vašaru, preko Save, pa su 1956. godine emitovane TV sličice po izlozima radnji, (povodom proslave stogodišnjice Teslinog rođenja), a spikerisala je Ljiljana Marković i skečeve glumio Duško Antonijević, ali ova prva prava emisija TV Beograd bila je otvaranje jesenjeg beogradskog vašara 23. avgusta 1958. godine. (Sada se to zove Sajam).

To jest, ni to se ne smatra prvom emisijom, nego samo prigodnim sajamskim programom. Prema tome, naša Televizija ima nekoliko početaka, a kraja joj, izgleda, nema. Današnji gledaoci sigurno misle: vrlo važno, koga briga kako se počinjalo! To je bar lako: uključiš kamere i program teče...

- A šta ćemo pre nego što počne program pitam ja vas? Kako da se zna da je to beogradska Televizija.

Kad onih 150 ljudi uključe svoje prijemnike moraju da znaju koga i šta gledaju. Čak i najobičniji deterdžent ima svoj zaštitni znak.

Naš reporter Slava Čortomić ispucao je po Beogradu nekoliko filmova. Najviše mi se dopao Pobednik iza koga se prostire pustara preko Save. Pobednik s pesmom "Beograde" Mihovila Logara najviše je, pored ostalog, odgovarao i našem euforičnom raspoloženju. Izabrao sam ga za špicu, za znak koji će većito biti početak i kraj naših televizijskih ostvarenja. Stoji taj Pobednik, onako go i ispršen i danas u sitne i krupne sate po TV šemi, ali mu je pozadina promenjena. Grešni Slava nekoliko puta je još morao da trčka na Kalemeđdan da pravi nove fotose, jer je Novi Beograd rastao i stalno pretio da našu Televiziju, zbog njene špice, proglaši za prevaziđenu i demodiranu. Tako Televizija i dan - danas, da bi dokazala svoju aktuelnost, i korak s vremenom, mora da preslikava bar svoj zaštitni znak.

Ali da se vratimo prvoj emisiji. Sećam se: bio je topao letnji dan... Opet je, kao i na onom predratnom vašaru pre 20 godina, bilo lepe robe za gospodice, koje su u međuvremenu postale drugarice, bilo je lepih drugarica za drugove, ali umesto tornja za padobran bio je podignut relejni toranj za Televiziju. Skokovi u ništa nisu planirani. Kamere su podignute na praktikable, da bi pratile svečani trenutak otvaranja vašara.

Čika Paja Maletin, koji baš nikav
NACIONALNA
obukao crni sako, geštrajft pantalone,
stano briše lice svilenom maramicom
i solidarno uzdiše:
CRNE GORE DURDE
CRNOJEVIĆ

- Bože, kako ćemo ovo preživeti?!

I mi ostali patimo, ali ne tako elegartno, jer smo u to vreme, prema internom propisu, svi oblačili neka drapkasta radna odela.

Minju Dedića, koji režira prvi prenos, i ne vidimo. Verovatno se zavukao u novokupljena reportažna kola i prelistava beleške sa specijalizacije u Pragu ili neki referat s naših stručnih simpozijuma.

Kamermani već juče naoštirili slike na kamerama i samo očekuju početak - ili sunčanicu. Šta pre dode.

Prvu spikerku, Olgu Nad, našminkali i nafrizirali još sabajle, pa Vera šminkerka kuka što nema neki veliki frižider da Olgu u njemu konzervira do početka.

Posle mi rekoše da je sve proteklo sjajno. Ja se ne sećam. Ili nisam bio pri sebi, ili je ta emisija bila neznačajna, pa nisam imao šta da zapamtim. U svakom slučaju, sajamski program, dakle naša predistorijska i pred-eksperimentalna faza, protekla je na opšte zadovoljstvo. Svi smo preživeli, svi smo se grlili od radosti, svi smo voleli i sebe i druge i tu Televiziju i posle tih desetak napornih radnih dana uzeli smo zaslужeni odmor do 29. novembra, da se pripremimo za jedan novi početak. Ovoga puta pravi!

SERVISNA STANICA - PRVA KЛАPA! *

Urnebes počinje -

Prva humoristička TV serija "Servisna stanica" - Glavni junak

**V. D. šef Raka - Mija Aleksić - Miodrag Petrović - Čkalja
odlukom direktora zaboravljen na godinu dana a posle**

uskočio u ulogu - i bazen -

Zašto radnici kradu kavijar?

- DRŽ' se Amazonac! - vrismu jedan glas u prepunoj, ali tihoj i ozbiljnoj sali Jugoslovenskog dramskog pozorišta.

Strašno! Vi, mladi, to ne možete razumeti.

Ljuba Tadić, danas Ljuba Štuka Sokat, ili prota Mateja, Ljuba Tadić, zbog čijih tragicarskih monologa ljudi mračuju, a žene se bacaju u zanos kao patke u nabujali potok, taj Ljuba kida na sceni svoje srce u paramparčad, a neki nepoznati gledalac cvili:

- Drž' se Amazonac!

Amazonac je (za one koji se ne sećaju) bio smešni, glavati rukovodilac i drugar Culeta Pokornog, iz moje humorističke TV serije.

Igrao ga je, naravno, Ljuba, uživao i cerekao se na snimanjima, igrao ga divno, ali ljudi, nema smisla, to je ipak samo komedija, nije ozbiljna umetnost!

Oni koji ne pamte 20 godina unazad ne mogu nikako da zamisle kakva je bila popularnost starih humorističkih serija. Subotom uveče kafane su se zatvarale; jedan kongres u Sarajevu prekinuo je rad, jer delegati nisu hteli da propuste humorističku emisiju; Ugostiteljska komora mi je nudila honorar dva puta veći od televizijskog, samo da ne pišem serije i ne kvarim promet u restoranima; Čkalja, Mija i Đokica nisu smeli da idu sami ulicama, a jednog popodneva, usred Jovanove ulice, jedan čovek je klekao i poljubio me u ruku...

*) Novosti 8, Beograd, br. 38/1980 (20. do 27. XII); str. 40-43.
Feljton iz romana "Sklerotični memoari"; 5. dio.

Uopšte mi nije jesno kako ovi sadašnji stvaraoci TV humora uspevaju da se spasu od oduševljenog naroda. Jer mi smo radili pod bednim uslovima, sirotinjski, a pisali smo i spremali svaku emisiju jedne nedelje za tu istu nedelju, pa je igrali "uživo", jer magnetoskopa u početku nije bilo...

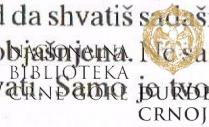
Sada - vidite i sami - sada se aktuelni humor sprema pažljivo i dugo, često nekoliko godina, elektronika ima sve moguće trikove, serije imaju koliko hoćete para... Lako je njima sada da prave dobre emisije!

Ponekad (ovih dana u starosti!) sedim ispred savršenog kolor - televizora i plačem! Ne zbog toga što mi ništa nije smešno... naprotiv, mnogo štošta je da se iskidaš od smeha! Tugujem valjda iz pakosti što i mi nismo mogli ili umeli tako da živimo i radimo...

Novak Novak, moj prijatelj i dugogodišnji spisateljski partner, još i uspeva da svoje staro "Pozorište u kući" prilagodi novim shvatanjima i uslovima u kojima je humor prefinjeniji i ne sme da bude prostački smešan i gde su teme stare, proverene i uvek deluju kao divno sećanje na nečiju tuđu prošlost.

Kako i zašto ja nisam uspeo da se uklopim u nove humorističke tendencije jugoslovenske televizije, zašto ne pišem ove moderne "TV kabaree", "Štuke", ili "papazjanije" - objasniću kasnije.

A možda je bolje ništa i ne objašnjavati!

- Ne pokušavaj uzalud da shvatiš sadašnjost - kažem sám sebi - ona će ti jednog dana biti zvanično objasnjena. Ne danjari ni o budućnosti, jer ne znaš koliko ćeš u njoj učestvovati. SAMO JEDNOJA prošlost, sigurno tvoja. Ako dokažeš da je tvoja!

Kako su se nekad pravile TV serije

NE SEĆAM se više kome je od nas palo na pamet početkom 1959. godine da bismo mogli da stavimo na TV program nešto kao humor u nastavcima! Imali smo dugogodišnje iskustvo sa "Veselih večeri" Radio Beograda, imali smo komičare, imali prostor na TV ekranu... Pa šta čekamo?

Tada je TV program trajao samo dva-tri časa dnevno i to ne svaki dan.

Možete li uopšte da zamislite takvu neponovljivu lepotu? Ljudi su imali vremena i da razgovaraju i da se vole, pa je poneko čak i knjige čitao!

Trebalо je razbiti taj malogradanski životni šablon i mi smo tada smisljali nove emisije, punili gledalački život novim sadržajima... a sad je već televizija dostigla takvo savršenstvo i bogatstvo da pravi i emituje programe koje niko ne gleda, ali koji vrebaju zatvoreni u TV kutije, pa ako si pijan, ili neurotičan, izvoli, za svoju TV pretplatu imaš i ponoćnu zabavu.

Ali... kud ja to odoh? Ostavimo prepametnu sadašnjost i vratimo se u naše naivno i čedno TV detinjstvo.

**Prva humoristička serija bila je "Servisna stanica". Glavni junak:
v. d. šef Raka - Mija Aleksić!**

Pored njega Đokica Milaković, Žarko Mitrović, Jovan Gec, Mika Viktorović, Mića Tatić, Guta Dobričanin, Bata Paskaljević, Danica Aćimac... itd.

- A Čkalja? - čujem vaš vrisak?

Miodrag Petrović je učestvovao u nekom glumačkom štrajku protiv Radio Beograda, pa je odlukom direktora bio zaboravljen na godinu dana. Uskočio je posle toga u seriju kao novoprimaljeni kuvar Jordan, čim nam se vratila memorija.

Svaka epizoda "Servisne stanice" trajala je bar jedan čas, a ritam emitovanja bio je - tronodeljni.

TV program je tada bio polujugoslovenski, to jest isti program je emitovan za celu zemlju, ali su ga pravila svega tri studija: Ljubljana, Zagreb i Beograd. Zato smo mi dolazili na red svake treće nedelje. To je još bilo vreme eksperimenata, ali i velike komocije za Novaka i mene, jer smo imali mnogo vremena za pisanje - celih sedam dana za jednu komediju.

Ali pošto je sve išlo uživo (za magnetoskop smo već čuli, ali to čudo još nismo videli!) dešavale su nam se najneobičnije stvari. Radilo se sa tri kamere. Ja sam u to vreme još pisao detaljne knjige snimanja u kojima je ceo tekst bio raskadriran, pa se odmah znalo koja kamera koga hvata, kog prati... itd. Lepota božja!

Međutim, u sedmoj epizodi "Servisne stanice", tokom emitovanja "crče" jedna kamera! U studiju panika. Sekundarne režije Nada Serdanov više kamermanima gde će ko da se postavi i šta da radi u toj novoj situaciji, Zdravko Šotra, tada još moj asistent, rastrčao se po studiju i goni glumce na neka nova mesta da preostale dve kamere mogu da ih uhvate...

Glumci malo razgoraćili oči, ali i pričaju hrabro dalje svoje tekstove...

Kad - i druga kamera izgubi sliku!

Do kraja emisije glumci su igrali na ovaj način: kad Čkalja treba nešto da kaže on gurne, recimo, Đokicu, postavi se pred jedinu živu kameru i izgovori tekst. Njega onda šutne Mija, pa se baci u duboke šefovske misli svoga v. d. Rake... I tako do kraja emisije.

A gledalački narod bio je srećan i sa tom jednom kamerom. Eto kako narodu malo treba! Nije tada bilo ni "sloumošna" da dvatriput prikazuje isti gol, ni kolora, ali je tada narod bio fini, pa mu je sve izgledalo dobro.

Nego, kad spomenuh Šotru... Završio Šole pozorišnu režiju i došao kod nas. U to vreme smo još mislili da treba učiti posao na televiziji, pa smo postavili Šoleta prvo za asistenta, da nauči zanat. A on je bio toliko zbumen i zanesen kao asistent da sam odmah rekao:

- Ljudi, ovo će biti reditelj prve klase!

Naravno, imao sam pravo, jer ja sam u to vreme, možda i zbog funkcije, uvek imao pravo. A i nije mi bilo teško da pogodim, jer što rekao Gorki:

- Rođen da gmiže - leteti ne može!

... a reditelji su rođeni da zapovedaju, a ne da slušaju.

Moja glumačka ekipa u to vreme bila je mlada i uvek spremna za zavitlavanje, pa je vrlo brzo prozrela Šoleta. Vide da on presmatra scenu uvek kao čovek koji bi to malo drugačije režirao, a ne kao oprezni čuvan i izvršilac. Zato mu na desetoj emisiji i podmetnu tekstu devete i on je emisiju vodio, suflirao i pomagao glumcima i ne primećujući da oni igraju i govore nešto drugo.

Sutradan sam mu, kao šef proizvodnje, čestitao unapredjenje i postavio ga za reditelja. Nije se imalo više kud!

To je osiromašilo atmosferu u našoj ekipi, ali je televizija dobila izvrsnog reditelja.

Kako udaviti Miju i Čkalju

Inače, o toj prvoj humorističkoj TV seriji i nema bogzna šta da se priča... ili je to bilo tako davno da sam zaboravio?

Negde pred kraj serije pade mi na pamet genijalna misao: da upotrebim bazen koji postoji u studiju. Napravili su ga na moj zahtev, pa ga je trebalo bar jednom iskoristiti. Zamislio sam da odjava špice ide preko slike bazena u koji upadaju Mija i Čkalja.

Bio sam smetnuo sa NACIONALNA BIBLIOTEKA Mija i Čkalja, kao pravi Šumadinci i kontinentalci, nisu ljubitelji plivanja. Zaboravio sam da je Čkalja, još kad smo snimali film "Jezero" 1950. godine, sa čika Milivojem Živanovićem, umesto na Neretvu, išao na kupanje u jedan jaz koji navodnjava bašte. Sednu tako naš najveći tragičar i naš najveći komičar, sednu u jaz kao u koritance, pa se brčkaju i sanjare o umetnosti.

Dakle - zaboravio ja to. Oduvek me, izgleda, mučila skleroza.

A bazen u studiju dubok oko dva metra. Neće Mija, neće ni Čkalja.

- U bazen? Bože sačuvaj!

Prividno pristanem na taj akt neposlušnosti, ali kao svaki iskusni rukovodilac rešim da ipak bude po inome. Popustiš li glumcima jednom, moraćeš još ponekad, a na kraju će oni početi da propovedaju da reditelji i nisu potrebni, da oni mogu da glume i bez nas... (to su propovedi po Ljubi Tadiću, Olgi Ivanović itd)... ili će, što je još gore, odlični glumci postati... reditelji! (Citaj: Branko Pleša, Stevo Žigon itd).

Zato ja tajno naredim da se u poslednjem kadru svojeglavi glumci ipak gurnu u bazen, a da se moji glavni junaci i tadašnji ljubimci ne bi i odistinski podavili, zagnjurim u bazen Božu Miliću i Dušku Kandiću, da ih love po vodi.

Kraj emisije bio je veličanstven: Mija i Čkalja su tako iskreno vrištali kad su uleteli u ledenu vodu, takav strah im se video na licu i to u krupnom

planu, da je gledalište jednodušno izjavilo da tako nešto mogu da odglume samo njih dvojica!

Oni i jesu neponovljivi.

Niko kao oni nije mogao tako brzo i tako precizno da nauči ulogu i tako iskreno i doživljeno odmah da je odigra!

Naše serije, naročito one kasnije kao "**Muzej voštanih figura**", "**Ogledalo građanina Pokornog**" ili "**Licem u naličje**", pisane su u ponedeljak i utorak, u sredu su prekučavane i umnožavane, u četvrtak su tekst dobijali glumci, u petak su snimali, a u subotu smo to emitovali. I tako svake nedelje. Trebalo je, znači, naučiti komediju od jednog časa za jedan dan! I oni su to umeli. Ne samo oni, već i cela moja ekipa...

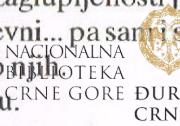
Ali Mija... Mija je bio fenomen!

Za petu emisiju o Culetu Pokornom, pošto sam zakasnio sa tekstom, on je pred svaku sekvencu učio tekst, snimao ga... i odmah zaboravlja! Za pola časa mogao je da nauči tekst dugačak 15 minuta. I to od reči do reči. I da ga briljantno odigra!

Istina, ja sam pisao za njih, rečenicama koje njima najviše odgovaraju, izrazima koji su bili sasvim naši, godinama korišćeni u našoj ekipi, još od "Vesele večeri" ... ali sve je to ipak bilo na granici neverovatnog.

U nekoj mladalačkoj zaglupljenosti ja sam mislio da humor na televiziji treba da bude aktuelan, dnevni... pa sam i sebe i Novaka mučio tim ubitačnim ritmom. I glumce. Naročito mi

Ne verujete? Šta mogu.

Zašto radnici kradu kavijar?

ZAVRŠILI smo seriju "**Muzej voštanih figura**", prošli su dani odmora i na jednom kolegijumu glavnih urednika jugoslovenske radio-televizije, meni direktor šapne:

- Druga tačka je tvoja serija.

- Analiza? - pitam ja? - Zašto?

- Nećemo govoriti o staroj nego o novoj seriji - kaže on. - Obećao sam im da ćeš ti startovati kroz 15 dana, objasni drugovima o čemu će biti.

A ja uopšte nisam znao da treba opet da pravim novu seriju!

Zadubim se ja, jako, za vreme one prve tačke... mislim, mislim... ali kako nešto smisliti na silu?

U tom direktor najavi:

- Lolo, reci drugovima kako ti se zove nova serija?

Evo, kunem se pred Istorijom, da je sve bilo baš tako. I da sam, kao iz rukava, ali ne znam zašto, rekao:

- "**Ogledalo građanina Pokornog**"!

Zašto će se serija tako zvati, šta će to u stvari biti, i to već kroz 15 dana - ja nisam znao!

- Dobar naslov - reče drug iz Zagreba. - A o čemu je?

- Moja tajna - odgovorim samouvereno. Jer, tajna je zaista bila i za mene.

Sutradan mi scenograf Miki Lazarević kaže:

- Čujem da idemo sa serijom iduće nedelje. Daj mi scenario da napravim objekte.

- Izmisli jedan stan... onako... starinski, malogradanski... pa jedno stepenište... i jednu učionicu...

Nisam znao šte će mi baš ti objekti, ali tako sam rekao. I otisao kući da pišem tekst prema naručenoj scenografiji!

Znate li šta su svi tvrdili, pa čak i kritika? Da mi je to bila i ostala najbolja serija!

Jer gledaoci su nas i takve kakvi smo bili - voleli. To sam ja još na početku rekao, ali nisam završio misao...

Evo vam jednog divnog primera, pa ko ga razume - razume!

Izmislili Novak i ja mnogo lepu seriju: "Spavajte mirno".

Gradani, kobajagi, osnovali samoupravni sud dobrih ljudi, pa sude našim sitnim greškama i slabostima. Dokica Milaković, predsednik suda, Mika Viktorović i Žika Milenković tuže i branje.

A optuženi u prvoj emisiji Srećko Napast, iliti Miodrag Petrović Čkalja.

Sude mu zato što je iz samoposfuge kradao kavijar.

- Zašto kradeš Srećko? - upita sudija.

- Nezaposlen sam, ne mogu da nadem službu, a porodica...

- A zašto kradeš baš kavijar, i uvek samo kavijar?

- Pa ja nisam lopov da kradem hranu radnom narodu. Uzimam samo ono što se jede na prijemima. Džabe. A pošto mene tamo niko ne zove, računam da uzmem svoj deo.

Tako je nekako bilo... ukratko.

Branilac je tada izneo podatak o broju nezaposlenih kod nas... i, uopšte, bilo je vrlo smešno!

Naročito zato što se tada prvi put javno i jasno reklo da i kod nas ima nezaposlenih.

Posle puno peripetija Dokica na kraju emisije zaključi suđenje:

- Dragi gledaoci, sví ste vi porota, pa nam napišite svoju presudu: da li je kriv Srećko Napast što je kradao kavijar, a ako nije - ko je kriv?

Te večeri i te noći telefon u mom stanu je bez prestanka zvonio. Gledaoci iz cele zemlje čestitali su mi i govorili:

- Alal ti vera! Ti jedini imаш stiskavac! Jedini umeš da postaviš pravo pitanje!

Sutradan me je, još sabajle, pozvao generalni direktor Zdravko Vuković.

- Ti nisi normalan - kaže on, a nešto mi izgleda bled, bled...
- Stiglo je već preko 20.000 pisama - kažem ja, neispavan, ali prezadovoljan. - Porota glasa!
- Ti si kontrarevolucionar!
- Ko kaže?... - promucam ja, a sad sam ja bled, bled...
- Kažu drugovi. Nego ti sad za subotu da napišeš nešto zaista lepo i ispravno!

Sednemo Novak i ja i u drugoj epizodi opalimo po zanatlijama koji zarađuju grdne pare, a ne plaćaju porez društvu.

Opet je cele noći zvonio telefon.

- Bedniče!... - grdi me onaj isti narod.
- Ala si našao jak problem!?
- Čega si se uplašio, usranko?
- Tada sam konačno shvatio da ljudi mnogo vole da imaju svoje idole, ljubimce, ali još više vole da ruše idole i psuju ljubimce!

GLUME GLUMCI, GLUMI I NAROD! *

**Grejs Keli je princeza od Monaka, Čkalja je iz Bivolja kod
Kruševca ♦**

**Narod je iskreno odan svojim ljubimcima, ali kad preteraju -
onda i narod počne da glumi ♦**

Veće lole od Lole ♦

**Karakterni portreti Miodraga Petrovića, Mije Aleksića, Đokice
Milakovića i Bate Paskaljevića ♦**

"Ne cepajte strasti u dronjeku!" (Šekspir, Hamletovo uputstvo
glumcima, III čin, II scena) NACIONALNA BIBLIOTEKA
GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

NE ZNAM kako da počem svađu sećanja na glumce? Celog života živim i radim sa njima, čini mi se da ih poznajem, da ih volim... a onda se razočaram. Duboko. Naravno, moja slika o glumcima ne obuhvata sve njih - ceo stalež, i ne može da se uzme kao tipična. Mi znamo da oni prave karijeru jer govore tuđe reči, žive tuđe živote, osećaju tuđim osećanjima... A ipak, recimo, glumac Regan je postao predsednik SAD! Tu glumački talenat sigurno nije odlučivao, jer bi onda Džon Vejn postao predsednik mnogo ranije. Ili Fernandel... a ne, on ne bi mogao, jer on je bio komičar!

Zaista ne znam kako da pišem o njima? Pisaću zato samo o glumcima sa kojima sam radio.

Svaki reditelj ima svoju glumačku ekipu. On je dopunjuje, podmlađuje, ali srž ostaje ista. Tako kroz godine rada nađu neki zajednički jezik, pa žive zajedno, uživaju, ili pate zajedno.

Poznato je da je glavna Hičkokova glumica dugo bila Grejs Keli, princeza od Monaka, ili da reditelj ser Lorens Olivije najviše voli kao glumca ser Lorensa Olivijea... a moji junaci su bili iz Bivolja kod Kruševca (Čkalja), iz Crnuća kod Kragujevca (Mija), iz Darde kod Osijeka (Đokica)... i ja sam vodim poreklo iz sela Brskuta na planini Kom.

*) Novosti 8, Beograd, br. 39-40 (27.XII 1980. do 10. I 1981); str. 46-49.
Feljton iz romana "Sklerotični memoari"; 6. dio.

Osećate li razliku u mogućnostima između mene, i Hičkoka, i Čkalje, i princeze od Monaka?

Šta se može očekivati od glumačke ekipe kojoj je, umesto dubokoumnih razgovora o bitefima i novim umetničkim tendencijama sprudnja bila osnovni zakon?

Primer broj 1:

RAZBOLEO se naš čika Jova Gec, stari glumac, komičar... Završili smo "Servisnu stanicu" na televiziji, pa dva filma na istu temu... i naš čikica hoće da umre. Došao Aca "srce" kod njega u bolnicu, prošvercovao mu malo rakijice ako želi da okrepi staru dušu, a čika Gec mu kaže:

- Aco, ostavljam ti u amanet da me u sanduk položite potrbuške kad umrem!

- Zašto? - upita Aca snuždeno.

- Da kolege mogu da me poljube u stražnjicu - odgovori čika Gec!

Razumete li sada sa kim sam ja radio? A i da ne govorimo kakvi su bili na sceni. Ozbiljni dramski glumci unesu se u atmosferu pa plaču ili se deru, zajedno sa očaranom publikom, a ovi moji...

Primer broj dva:

Igrao Gutu Dobričanin Zganarela u Molijerovoju komediji "Silom lekar".

A stari glumac Gašić igra nekog gradačanina i ima samo jednu rečenicu da kaže:

- Gospodine doktore, moja žena Perla je bolesna...

Guta ga pogleda, pa mirno upita:

- A kako se vi zovete?

Gašić zinu! U komadu on i nema ime.

- Pitam kako se Vi zovete - ne odstupa Guta, a oseća da su se svi ostali glumci naredali iza kulisa i očekuju koje će francusko ime Gaša uspeti da smisli.

Gaša ga gleda, gleda... pa mu se unese u lice i dreknu:

- Andelić!

Probajte vi da glumite u takvoj atmosferi.

Rasol na adresu televizije

GLUMA je, mora se priznati, jedna vrlo neobična profesija. Živiš od laganja! Lažeš i sebe i druge da si junak, ili kukavica, da si doktor, ili propali mornar... lažeš tudim i naučenim rečima i, začudo, što bolje lažeš - sve si veći umetnik!

Ali zamislite kako bi se, recimo, Čkalja uvredio kad biste mu rekli recimo:

- Bože, kakav si ti veliki lažov!

Jer on je, zaista, veliki glumac i umetnik i veruješ u sve njegove laži, sмејеш се kad god on to hoće. Divno! A on bi se verovatno uvredio ako bi pohvalu shvatio bukvalno, a ne u prenosnom smislu.

Ta njegova sugestivnost, a i nevidena popularnost, naročito su se pokazali jednom prilikom:

Snimao sam seriju "Muzej voštanih figura". To je bila treća moja i Novakova serija i imala je 20 jednočasovnih epizoda. Čkalja je igrao čuvara muzeja Mitu.

U emisiji koja je išla posle Nove godine (valjda 1963 - ne znam tačno!) zavijemo mi Čkalji glavu maramom i on fenomenalno odjeći jednu scenu - kobajagi boli ga glava od dočeka!

Pogleda Čkalja u kameru i sa onim svojim poznatim izrazom zavapi:

- Kad bih imao malo rasola ... ljudi!...

Cele sledeće nedelje u TV studio stizao je rasol! U flašama, balonima, teglama iz Srbije, Makedonije, Bosne... bogtepita gde se sve ne toči taj rasol?! A stizao je u ogromnim količinama.

U svakom paketu pisamce sa izrazom ljubavi...

Vidimo mi: ide stvar! Ide kontakt, kako se to sada zove na televiziji. Zato odmah u sledećoj emisiji Čkalja zahvali svom zaljubljenom gledalištu i ponovo zavapi:

- Ljudi, istrošio sam se... kad bi mi neko sad poslao 5.000 dinara!

Hteli smo da vidimo možemo li poboljšati ekonomski položaj televizije
pošto je preplata bila mala.

Opet su stizale pošiljke cele nedelje. Neke starinske banknote, fotokopije petohiljadarki, crteži... a neki keramičar napravio je i otisak banknote u keramici.

Ali nijednog jedinoga pravog dinara!

Zaključili smo: narod je iskreno odan svojim ljubimcima, ali kad preteraju - onda i narod počne da glumi!

* * *

A gluma je, u stvari, jedna divna prirodna osobina. Jeste li probali?

Kad sam ja bio mlad, pozorište je bilo velika moda, da ne kažem: kulturna potreba.

Ja sam 1941. godine imao svoju amatersku družinu, kao i Mita Đurković, Guta Dobričanin i Slavko Simić, ili Olivera i Rade Marković.

Moja trupa spremila je samo jednu dramu: "Branko Radičević" od Pecije Petrovića.

Režirao je Vojče Mićović, sada filmski glumac, a pred premijeru, koja je bila i "pravzvedba", umešao se i sam autor. Ja sam, to se, valjda, samo po sebi razume, igrao Branka Radičevića. Beba Živković, sada spikerka u Radio

- Beogradu, igrala je Minu Karadžić, njena sestra Mirjana njenu majku, i tako dalje, i tako dalje.

Uspeh je bio fantastičan.

Igrali smo na Kolarčevom univerzitetu, u korist naših zarobljenika, a patriotski nadahnuta publika, kada sam posle mnogo muka skončao na pozornici, uzela me je na ruke, nosala po sali i jecala:

- Ode i naš Branko...

Čika Milivoje Živanović je gledao predstavu, poljubio me i rekao:

- Sine, ti ćeš biti veliki glumac!

U tu njegovu autoritativnu laž ja sam verovao čitavih mesec dana. Išao sam kroz Beograd sa dugačkom kosom, delio osmehe obožavateljkama, a uveče slikao aktove - jer sam tada studirao slikarstvo.

Veće lole od Lole

Jednoga popodneva banu na Akademiju neki mladić.

- Lolo, pomozi nam, zavapi nesrečni amatersko - pozorišni trubbenik. Večeras imamo premijeru na Kolarcu, a razboleo nam se glumac. Uskoči. Tebi to nije teško, kad si mogao onako da odigraš Branka!

Vidim - verziran mladić. Gleda me.

- Dobro, de, nije to teško... - kažem ja sa svoje olimpijske visine. - Pomoći ću vam.

Dodjem predveče na Nacionalni Univerzitet i pročitam plakat: prvi deo priredbe je folklorni koncert **Mage Magazinović**, drugi deo jednočinka... (ubijte me, ali sam zaboravio naslov!)

Udem u garderobu.

Za pultom sedi Slavko Simić, koji još nije znao da će postati prvak Jugoslovenskog dramskog, ali je već lepio sede brkove. Vežbao je budući fah.

- Zdravo, Slavko.

- Zdravo, Lolo... nego, da te zamolim nešto - kaže on. - Večeras ovde uskačem u jednu ulogu, zamolili me ovi momci, pa da mi i ti pomognes.

- Ja - tebi?... - pitam, i dohvativim delo da vidim u šta to nas dvojica uskačemo.

Jednočinka je imala samo dva lica: učitelj ću očigledno biti ja, a moj otac Slavko!

Momci se dobro setili: zakazali predstavu, pronašli neki dekor, i namagarčili dva ambiciozna idiota (izvini Slavko, ovaj idiot se odnosi samo na mene, a tebi ako hoćeš, neka ostane ambicija!).

Sećam se: sedim na nekom doksatu i čistim pušku...

Diže se zavesa i ja pričam mali monolog koji sam uspeo da naučim. Osećam žagor u publici - poznali svog glumca? Fino.

Tih nekoliko rečenica lako sam zapamatio i vrlo lepo odglumio. A tada sa leve strane nađe Slavko.

- Tata - vrismem ja dramskim glasom.
- Sine - kaže tatica starački.

Zagrlimo se i gledamo ka sufleru. A on стоји čak u vratima sa strane, daleko... daleko...

- Tata - kažem ja još glasnije.
- Molim, sine... mekeće Slavko, a osećam da ni on nema pojma o čemu dalje da pričamo.

- Znaš šta, tata?... Da mi malo prošetamo, imam mnogo da ti pričam!

Uhvativimo se tako pod ruku, pa kroz portal u foaje, pa iz foajea pravo na ulicu!

Zavesa je, kažu, pala posle dva minuta tog premijernog izvođenja. Ja ne znam, nisam sačekao.

Slavko je otiašao trčeći ka pozorištu svoje budućnosti, a ja sam pobegao levo, u Akademiju, i konačno shvatio da nisam glumac. Kasnije sam shvatio da nisam slikar. Ali to je već druga priča... Što da se lažemo ako ne umemo da lažemo?

A glumaca ima raznih. Reći ću po nešto o ponekim...

Miodrag Petrović - zvan Čkalja

Roden 1924. godine. Znamo se od 1946. godine kada je u mojoj dramatizaciji romana "Kako se kamo" igrao u sali današnjeg Jugoslovenskog dramskog pozorišta u rajsckromniju ulogu: "Jedan glas" !

Međutim, već tada je postao i ostao zauvek "prvi glas" naše komedije, a što više nikad nije igrao u toj sali - šteta za Jugoslovensko dramsko pozorište, a ne za njega.

Neosporno: najsmešniji i najpopularniji domaći komičar cele prve glumačke lige.

Sporno: Kad se Čkalja prilagođava nekom liku, to nije tako dobro kao kad se lik prilagodi Čkalji. Ali i Čaplin je bio veliki samo kad je bio Čarli... Kao razni mesje Verdui - bio je sasvim osrednji.

Pouka: Za Čkalju treba posebno pisati! Kad je on - On, niko nije kao on!

Mija Aleksić - Raf

Roden je 1923. godine. Radili smo zajedno od 1949. godine, od emisije "Veselo veče", gde je zbog lika Rafajla Maksića stekao prvi popularni nadimak "Raf", pa preko filmova i TV serija do poslednje prekinute - "Dobročinitelji".

Izgleda da nismo bili učinitelji ničeg dobrog jer više ne radimo za Televiziju!

Neosporno: Najraznovrsniji savremeni glumac. Može da igra sve, sem mladih zavodnica, a i to samo zbog godina. Ako znate nekog ko napravi lik bolji od njega - javite mi, baš bih voleo i to da vidim!

Sporno: Kod Mije ništa nije sporno, sem... da li je smešan isto toliko koliko i Čkalja.

Pouka: Za Miju možete pisati, ili pisati za drugog pa dati Miji. Svejedno. On je On i kad nije on!

Đokica Milaković - Medeni

Rođen 1925. godine. Pobegao iz Zagreba 1952. godine iz sentimentalnih razloga - da bi se na miru oženio sa Željkom Rajner. Dobegao u humorističko pozorište na Terazijama, koje sam baš ja osnovao. Od onda radimo zajedno. Jedino su on i Bata Paskaljević igrali u **svim mojim serijama**.

Neosporno: Najbolji direktor pozorišta među svim komičarima i najbolji komičar među direktorima.

Sporno: Ne zna se ko je bolji kao drug i priatelj - on ili Bata Paskaljević.

Pouka: Poučen svim tim njegovim kvalitetima napisao sam već i drugu komediju za njegovo "Pozorište na točkovima".

Bata Paskaljević

Roden 1923. godine. Negde u decembru 1944. godine na jednoj sedeljci u Omladinskom kulturno umjetničkom društvu "Ivo Lola Ribar", Bata iznenada reče:

- Da čujete kako sam spremio jednu deklamaciju?!

Slušali smo ga zaprepašćeni i Soja Jovanović na kraju prošapta:

- Jao, nije moguće - i Bata hoće da bude glumac!

Vidite li šta sve od čoveka može da ispadne, ako je uporan?!?

Neosporno: Neko svoj talent bezdušno rasipa. Bata ništa ne rasipa. On je skupljaо svoje snage, skupljaо i s pravom postao prvak!

Sporno: Moderno doba stvorilo je antidramu i traga za antimaterijom. To su novi revolucionarni kvaliteti. Ne zna se ko je veći uspjeh napravio antiglumom: Bata Paskaljević, Mića Tomić ili Hemfri Bogart!

Pouka: Ne pokušavaj, ni pod kakvim uslovima, da od Bate tražиш pare na zajam.

(NAPOMENA REDAKCIJE: POŠTO SU OVO SAMO ODLOMCI IZ "SKLEROTIČNIH MEMOARA" OSTALI GLUMCI IZ ĐUKIĆEVE EKIPE MORAJU SAČEKATI OBJAVLJIVANJE KNJIGE DA BI SAZNALI KAKO IZGLEDAJU UNJEGOVOM SEĆANJU. ZA NJIH I MNOGE DRUGE DOGAĐAJE TRENTUTNO NEMA PROSTORA)

* * *

MODERNA nauka stalno tvrdi da su stresovi glavna muka i opasnost za savremeno čovečanstvo. Kažu: ako hoćeš dugo da živiš ne treba da se uzbuduješ, plašiš, ne smeš živeti napetim, napregnutim životom... jednostavno, ne smeš ništa.

Čovek bi rekao: ima li većih stresova od onih koje doživljava glumac? Trema pred izlazak na scenu, strah od neuspeha i zlih kritičara, stalna uzbudjenja koja doživljavalju u likovima koje tumače i tako dalje i tome slično...

Pa ipak, glumci uglavnom žive dugo, vrlo dugo. I retko dobijaju infarkte.

Pa gde je istina? Laže li nauka, ili lažu glumci, pa svoje strasti u stvari shvataju kao običnu igru, kao nešto što i ne dotiče njihovo srce?!

Uostalom, nije važno. Bitno je da je gluma veličanstvena igra u našem bitisanju... Ili, što rekao Dobrica Milutinović... ne znate šta je rekao?

Snimao se negde odmah posle oslobođenja naš drugiigrani film "Živeće ovaj narod". Reditelj Nikola Popović uzeo za jednu malu ulogu, nekoga starca, čika Dobricu, doajena i sigurno najvećeg među najvećim glumcima. Unuka mu je igrao Miša Mirković, onaj što je počeo svoj život najozbiljnije, kao kurir Save Kovačevića, čika Moše i Peka Dapčevića, onaj što je ušao u čitanke kao kurir Miša, pa se posle opredelio za neozbiljnu profesiju i postao glumac i reditelj. Srećom, sad se ponovo uozbiljio pa brine o RTB kao pomoćnik generalnog direktora. Ali

NACIONALNA
BIBLIOTEKA
"DUKE MIŠI"
CRNE GORE ĐURĐE
CRNOJEVIĆ

Došlo na red snimanje njegove scene...

Klapa, početak!

- I dosad su se, sine, bune dizale... - vikne Dobrica svojim čuvenim dramskim glasom, koji se uvek čuo i na trećoj galeriji.

- Stop! - kaže reditelj. - Običnije to, čika Dobrice!

Klapa, početak!

- I dosad su se, sine, bune dizale... - ponovi čika Dobrica, a glas mu zadrhti na drugom mestu i suza ponovo kane.

- Stop! - opet će Nikola.

- Šta je sad? - pita čika Dobrica?

- Morate to reći običnije.

- Kako običnije?

- Pa, kao u životu. Jednostavno.

- Kao u životu?... zaprepasti se čika Dobrica. - O, prdnem ti na glumu!

RAZVOD BEZ PARNICE *

JUTROS je u zatvoru hladno. Možda se drug zadužen za grejanje uspavao... A i kafu ne serviraju u sobi.

Muči me spondiloza...

Muči me skleroza.

Kad čovek ostari nije više ni za zatvor. Dok ostali spavaju, ja sedim zadubljen u svoja sećanja...

Da li sam baš morao da odem u penziju u 53. godini? Invalid sam odavno, zašto sam baš tada osetio da sam invalid? Jer, znate, poneki penzioner ne oseća se kao običan čovek. Oseća se samo kao gomila uspomena, on je ličnost uvredljena saznanjem da je nepotrebna!

Nikome nije lako da ~~BOŠNJAČKA~~^{NACIONALNA} ~~GORE DURDE~~^{BIBLIOTEKA} ~~CRNOJEVIĆ~~^{ovdašnji}". Pokušaću ipak da ne budem zlopamtilo (a stari ljudi to često jesu) i pokušaću da pišem najlepše o ovim mojim naslednicima na Televiziji.

Strašno su, brate, oni sposobni!

Ne znaš prosto ko od njih bolje razume ovaj život i ovu našu politiku. I zato guraju! Alal im vera! Ako treba nešto pohvaliti - tu su oni, ako je kudenje - i u to se razumeju. Nisu oni tvrdoglavci i inadžije pa da se zabandoglave za neko svoje mišljenje i stav! Bože sačuvaj!... Oni prave TV program na najbolji i najbezbolniji način i zato s pravom primaju aplauze od svih drugova.

Još je dosta mračno, pa teško vidim šta pišem. Zato mi ne zamerite, ako u nečem i pogrešim. Uostalom, čovek u penziji ima pravo i da greši. Ne može time štetiti svojoj radnoj organizaciji (kao neki) jer je i nema!

Sećam se... da, sećam se: imao sam tri razloga da napustim Televiziju. Ja ću ih izneti, a vi ćete odlučiti da li sam bio u pravu ja ili Ona? To vam je kao u brakorazvodnim parnicama: svaka strana ima svoju istinu, a sudija odluči na čiju se štetu razvode.

Vi ćete sada biti sudije, iako ja već odavno znam da je sve bilo na moju štetu.

*) Novosti 8, Beograd, br. 41/1981 (10. do 17. I); str. 40-43.
Feljton iz romana "Sklerotični memoari"; 7. dio.

Osetio sam da je vreme da se rastanem od svoje ljubavi ♦

Prvi razlog - ključni

Drugi razlog po ZUR - u

Treći razlog - nevidljiv

**"Zlatan prsten" ja nemam na ruci... ali imam zvanične podatke
Nije mi tražila ni alimentaciju jer naša zajednička deca više ne
postoje**

Prvi razlog - ključni

ŠEZDESET i neke godine dođe jednoga dana za generalnog direktora srednje mladi kadar Zdravko Vuković i proglaši opštu rotaciju u RTB. Smeni svih 18 direktora i glavnih urednika (i mene sa njima) i reče da bi i TV reditelje trebalo prebaciti u pozorište, pozorišne reditelje na film, a filmske u Televiziju.

- Da se ne izvitopere u svojoj vlasti - reče generalni.

Tada je ta čarobna reč - rotacija - bila u velikoj modi. Moram priznati da je on kasnije shvatio šta je šta u umetnosti i organizaciji i sa njim se moglo lepo raditi, ali ovaj slučaj spominjem sam zbog istorijske istine.

Tako sam, u tim danima, i glavni i odgovornog urednika postao umetnički urednik. Da bih, kako rekose, imao više vremena za svoje serije koje su...

- Nama vrlo značajne!

Ali vremena se menjaju, pa i glavni urednici i kad zadužiše Boška Vučinića za kulturu i umetnost na TV, termini za humor se prorediše, ali zato ostade zvanična žalost zbog nedostatka zdravog TV smeha.

Ja, kao fleksibilan čovek, (ovo je vrlo lepa reč i zato je koristim, mada sam više bio svaštar!) odmah počnem da se bavim programskim pitanjima i teorijom, pa i samoupravnom organizacijom. Lepo kaže narod:

- Ako nema kiše, dobar je i grad!

Baš se nekako desilo da je došao na red i jedan od festivala u Portorožu. Dogovorim se sa kolegama rediteljima iz cele zemlje da pripremimo sastanak i svojim zamislima pomognemo dragoj nam Televiziji koja je baš zakoračila u neki od svojih čorsokaka. Pozovemo, naravno, i sve direktore, programske direktore i glavne urednike.

Spremio ja i referat "O programskoj krizi Televizije", spremili drugi koreferate, a Portorož pun programskih stručnjaka.

Čudno. To popodne, kad je održan rečeni sastanak, svi glavni urednici imali su kijavicu sa glavoboljom, a direktori već i ne moraju da se pravdaju.

Kako sam po prirodi dosta bistar, shvatim odmah da odgovorni drugovi imaju važnija posla nego da diskutuju sa stvaraocima. Pravilno!

Sutradan se završi festival i ja videh da su nagrade opet, kao i uvek, pravilno podeljene: svaki studio da dobije po nešto, svaki narod i narodnosti po nagradicu, jer, bože moj, nismo mi neki apolitični ljudi pa da vrednujemo umetnička dela prema kvalitetu, bez obzira ko ih pravi!

Kad bismo tako naopako mislili ne bismo morali ni žiri da pravimo "po ključu", ne bi se oni u njemu zalagali iz petnih žila samo za svoju republiku i pokrajinu i sve bi bilo budibogsnama.

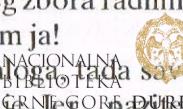
Pošto konačno shvatih da i po tom pitanju nisu važni stvaraoci i umetnička vrednost i da se "Pozorište u kući", ili "Kockice", na televiziji posmatraju kao federativna politika... u meni nešto kvrcnu! I psihički i fizički!

Vratim se u Beograd i svom snagom svoje poznate vrednoće bacim se na...

Drugi razlog - po ZUR-u

DONELI smo Zakon o udruženom radu. Treba se opet reorganizovati. To je pravi posao za starog trudbenika, to jest mene. Još su me samoupravljači izabrali i za predsedavajućeg zbora radnih ljudi.

- Nema vrdanja - kažem ja!

Odem i kod druga BIBLIOTEKA
NACIONALNA
GRADUJEĆE
TELEVIZIJE
ČRNOJEVIĆ
... pažljivo

Po ZUR-u, trudbenici odlučuju o svom radu i to je jedna od osnovnih poruka u nagradivanju prema radu i produktivnosti...

... A po Zakonu o informisanju o svemu odlučuje glavni i odgovorni urednik koga bira osnivač, i samo on zna ko će i koliko da radi, koju emisiju da pravi.

A za Televiziju važe i jedan i drugi zakon.

- Drugarice i drugovi - kažem ja, zaneto - to je problem koji treba izneti pred drugove. Nemojte da lažemo i sebe i one iznad sebe da možemo nagradivati ljude prema radu, kad ne možemo o svom radu ni da odlučujemo!
A sem toga drugarice i drugovi, mi primamo pretplatu unapred, po sili zakona, nama je bolje da ne pravimo program, jer nam više para ostaje. Čist je čar kad ništa ne radiš, a to opet ne odgovara ZUR-u. Šta sad?

I sednem ja da crtam neke šeme i da se bacam u dilemu... Niko me ne sluša!

Vidim, drugovi rešili stvari bez menę i to na najbolji mogući način: izvestili su merodavne da Televiziji predivno pasuju svi zakoni i da ništa na svetu ne treba poboljšavati! Samo ne talasaj!

U meni, tada, nešto ozbiljno puče! Nikome nije lako kad shvati da neke stvari više ne može da shvati!

"Šta mogu, pomislim, ako sam nedorastao u pravno-organizacionim pitanjima, u TV humoru sam tata-mata".

I počnem pripreme za...

Treći razlog - nevidljiv

ZUCKALO se te godine po čaršiji, a i na odgovornim mestima, da je u našoj spoljnoj trgovini došao davo po svoje.

Setio se ja da sam Crnogorac i da volim da sam u svemu prvi, pa brzo izmislim seriju o nividljivom čoveku. Računao sam: pomoću hromakija (to je jedan TV štos) mogu lako da napravim da čovek nestaje, a pomoću zvaničnih podataka pokazaću ko treba da nestane i iz našeg društva.

Sednem tako i sročim serijsku temu o **Nevidljivom čoveku** koji je kriv za naše slabosti. U svakoj emisiji po jedna slabost - dosta. A prva slabost: spoljna trgovina!

Drug Emil Ludviger, tadašnji savezni sekretar za spoljnu trgovinu, primio me lepo, porazgovarao ljubazno, pozvao jednog svog pomoćnika i rekao mu da mi da sve podatke. Kud ćeš bolje?

Napisao sam, dakle, TV komediju o spoljnoj trgovini, upotrebio zvanične podatke, dao glavnom uredniku Bošku i ostalim TV merodavcima i - naravno -, poslao drugu Ludvigeru da on kaže jesen li se "usaglasio sa našim zvaničnim stavovima".

Čim on reče da je sve u redu i svi zvanični na televiziji primetiše da je to baš zgodna stvar i ja krenuh u pripreme. Bila je jesen i žurio sam da završim seriju pre nego što počnu javne i tajne diskusije o tim našim temama.

Ali ovoga puta... sve je odjednom išlo mnogo sporije nego inače. Prolazile su nedelje, a ja nisam mogao da dobijem studio... prolazili su meseci, a mi nikako da se dogоворимо.

Najzad sam nekako snimio prvu priču i ona je stavljen na program jednog zimskog ponedeljka.

Ujutru, u devet časova, zove me generalni Vukos:

- Emisija neće danas ići. Neki drugovi smatraju da si netačno izneo situaciju u spoljnoj trgovini.

- Otkuda znaju kad nisu gledali? - pitam naivno. - I ko su oni?

- Čuli su. Zakazaću sastanak na nivou, pa ćemo zajedno pogledati, uteši me Milan prijateljski.

Pregledu emisije prisustvovali su, izmedu ostalih: savezni sekretar za spoljnu trgovinu, savezni sekretar za informacije, predsednik Privredne komore, tri pomoćnika sekretara, dva sekretara iz dva komiteta ... i mi.

Pogledali su i rekli:

- Baš lepo. A mogao si ti to i oštrijel...

... i zaključili:

- Zašto ste nas zvali kad mi nismo vaš Savet?! Šta mi imamo da se mešamo u to šta ćete vi emitovati? To nije naš posao.

Ljudi su bili u pravu, pa Milan sazove Savet Televizije.

- A u čemu je problem? Zašto ovo ne bi moglo da ide?

Kad čovek ostari, on se dobro seća svoga detinjstva, malo slabije mladosti, a poslednje događaje zaboravlja. Takva je skleroza. Zato ja nikako da se setim da li sam ja nešto govorio na tim sastancima, ili nisam i ko je to pokrenuo tu priču o **Nevidljivom čoveku**.

Ne verujem da je i on bio nevidljiv. Verovatno se onda znalo ko je, ali to je zaboravljen.

"Zlatan prsten" ja nemam na ruci...

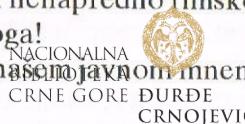
EMISIJA je ipak emitovana i ja sam doživeo retku čast da mi ime bude štampano na prvim stranama večernjih listova tako krupnim slovima kao da sam kriv za treći svetski rat. A unutra je bila anketa koja je nedvosmisleno govorila da treba da prestanem da se bavim poslom za koji više nisam.

Opet se ne sećam ko je to organizovao, ali to nije važno čak ni za moju ličnu istoriju. Jer ja sam poslušao taj savet i rešio da se oprostim od Televizije.

Nekada, u religiozno i nenapredno rimsко vreme, govorilo se:

- Glas naroda, glas Boga!

I ja sam dugo radio u **nasejenoj javnom mnenju** pa znam da je to mnenje u stvari glas naroda.

Sećam se ... bilo je davno pa se sećam: neki bivši nedeljni list dodeljivao je "Zlatan prsten" filmskim rediteljima i to prema glasanju čitalaca. Ja sam baš tada imao jedan vrlo gledan film u opticaju, pa sam bio zainteresovan za mišljenje publike.

Nagradu je dobio Jože Babić za film "Veselica", a glasalo je za njega - kaže Redakcija - to jest javno mnenje - preko 200.000 čitalaca!

A ja sam slučajno (a možda i namerno) imao zvanične podatke distributera da je taj film u Beogradu gledalo jedva 1.500 ljudi i da u celoj zemlji nije bilo...

Uostalom - zar je to važno?

Osetio sam da je vreme da se rastanem od svoje ljubavi i otisao sam u ... (da upotrebim slovenački izraz za penzionere, jer on najviše odgovara)... otisao sam u upokojence.

Razvod je protekao glatko i bez suza. Nije mi čak tražila ni alimentaciju, jer ni naša zajednička deca, moje serije - nisu više postojale. Neko, sa nečitkim potpisom, izdao je nalog da se sve izbrišu!

* * *

POTPUNO je svanulo.

Protežem se i skupljam papire...

Sve što nisam zaboravio - zapisao sam. Ono drugo sigurno i nije bilo važno.

- **Lola Đukić!... - viče milicionar otvarajući vrata. - Uzimaj stvari ideš kući. Prošlo je 24 časa.**

- **Hajdemo nazad u penziju - kažem ja sam sebi. - Čudan ti je ovaj život: praviš razne gluposti i gledaju ti kroz prste... ali ako pogrešno parkiraš, pa još zaboraviš da platiš, ne gine ti dan zatvora!**

Jer ima neko ko ne zaboravlja!

* * *

Čudno je koliko mi se poznatih i nepoznatih ljudi javilo dok su izlazili ovi odlomci iz mojih "Sklerotičnih memoara". Jedni žale što nisu spomenuti, drugi se žale što nisu zaboravljeni...

Javlja mi se jedan profesor iz Mostara:

- Zašto svoje memoare niste nazvali "Memorialis liber sklerotika"?

To jeste isto, ali zvuči mnogo ozbiljnije... A za događaje i ljudi koji su bili pa prošli, više i odgovaram. NACIONALNA
DUŠA JEDINA MRTVA LATINSKI JEZIK CRNE GORE DURDE CRNOJEVIĆ

Voleo bih da objavim kompletne memoare iz dva razloga:

1. Da nam dragi sinovi i unuci vide da svet nije počeo od njih...

2. Da skrenem pažnju nadležnim da moja generacija odumire, kao nosorozi, na primer, i da bi je, možda, trebalo staviti pod zaštitu Države. Za mlade foke se bori Brižit Bardo, a ko se brine o nama?

Pre neki dan bio sam sa svojom dugogodišnjom prijateljicom Nadom Srđanov Peternek i ona reče:

- Znam kako ćete završiti memoare: onim svojim govorom... Znate, ono... Kad ste odlazili u penziju, pa koktel... a rukovodioци nisu mogli da dodu, jer su baš zakazali sastanak Programskega saveta...

- Otkud znam šta sam onda govorio - kažem ja. - Ko pamti svoje govore? Ni političari, kojima je to zanat, ne bi znali kojom prilikom su šta rekli, kad se to ne bi beležilo, da ne propadne za Istoriju.

- Pa, rekli ste da ne želite da budete lapotizirani...

Ah, da... Lapot!

Stariji verovatno znaju ovaj prastari slovenski običaj, jer on se kod nas doskora održao ... mladi neka čuju za njega.

Kad otac ostari, pa ne može više dovoljno da radi, sin i snaja umese lepu, veliku pogaču i povedu oca u šumicu, stave mu pogaču na glavu, a sin svečano kaže:

- Dragi oče, ne ubijam te ja, nego ovaj hleb!

Onda dragog oca raspali velikim maljem po glavi! Naravno, preko pogače.

Eto, to sam ispričao i onda, odlazeći sa Televizije.

Kad ostariš, bolje je da se izmakneš na vreme. Zbog malja.

OAZA LIJEPOG, STAROG *

Ako bi prisutnost jednog reditelja i pisca mjerili, tek, udjelom onog što on stvara - na daskama pozorišta i u projektima televizije - Dukić bi bio apsolutno anoniman. U crnogorskim okvirima, dakako, jer "uža (ga) domovina nikada pozvala nije". Izuzimajući "dubokouumno pitanje", postavljeno mu prije par ljeta, o tome šta misli, je li, o plažama Juga, ova novina i ovaj grad predstavljal bi svukoliku, zainteresovanu, crnogorsku javnost.

Ostajući van domaćaja volšebnih razloga odbacivanja, "zaborava", ili sujete drugih, razgovor voden na Cetinju nije imao za cilj ublažavanje, ili pak iskupljenje nanijete gorčine; već samo uvažavanje onog što mi odavno znamo da jeste - Radivoje - Lola Dukić.

Srdačno se odazvao pozivu da uzme učešće na Trećem susretu novinara. I bio je, možda, najpoznatija, najzanjamljivija i najpopularnija ličnost večeri.

Humoristički prilozi i drame učili su ga znancem svakog jugoslovenskog doma. A nama još bližim, i prislijenim ovom susretu Birane, tople riječi kojim je izlio osjećanja prema Cetinju.

Zbog onih koji nijesu bili tu 23. januara htjeli bismo vjerovati da će ovaj razgovor, u jednom dijelu, dočarati atmosferu i osjećanja koja nas, prisutne, nijesu mogli ostaviti ravnodušnim. Ali, krenimo redom.

Treći susreti su završeni. Šta, kao učesnik, možete reći o minuloj manifestaciji?

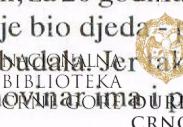
- Ja sam zaista iznenaden govorima na tom Susretu. Ne znam kakav je bio sastav publike, da li su to bili poglavito novinari ili šire gledalište, ali, ono što je rečeno, rečeno je pametno i hrabro. Zanimljivo je da su, kao po dogovoru, svi novinari, od humorista do teoretičara novinarstva, obuhvatili sva pitanja ovog trenutka u novinarstvu - na razne načine, u raznim oblicima. Čini mi se da je jedino šteta što veći broj običnih ljudi, građana, nije mogao da prisustvuje - jer to je manifestacija koja ima značaj i zbog toga što novinari odslikavaju jedan trenutak društva... i dobro je što građani mogu da ih čuju i kada oni govore bez cenzure glavnih urednika. Jer u jučerašnjim govorima bilo je istupanja izuzetno pametnih, ali, koja, na žalost, neće niko objaviti.

*) *Cetinjski list*, Cetinje, br. 240/1986 (10. II); str. 7.

Razgovor vodila Milanka Vujović.

Potekla je inicijativa da ovi Susreti, kojim obilježavamo jubilej izlaska prve crnogorske novine, postanu jugoslovenska manifestacija. Šta o tome mislite?

- To je izuzetno meni drag predlog. Ja sam potpuno jugoslovenski nastrojen. Oduvijek. Nikad nijesam ljude dijelio po nacijama, nego po poštenju i vrijednosti. I mislim da okupljanje iz svih krajeva zemlje, ljudi pametnih, koji imaju šta da kažu... da bi takvi susreti pomogli ovom našem zajedništvu. Mi smo i ovako mala zemlja, pa kad se još iscjepkamo na republike, pokrajine, državice, narode i narodnosti, još ako se vežemo za naše mjesne zajednice, onda je najbolje da svako sam ostane u svojoj kući - i tako i da skonča. Ali, ako dođe do susreta na jugoslovenskom nivou, mislim da te susrete treba preko TV, u direktnom prenosu, da prati cijela zemlja, jer, ako ostane samo sjedanjka novinara iz svih krajeva zemlje nismo ništa učinili.

Znate, novinarstvo je, po meni, jedan od najbitnijih poziva u društvu. Biti novinar je vrlo ozbiljna stvar. Ilustrovaću vam nekim primjerom. Ono što piše štampa, to postaje dokument jednog vremena - i kasnije generacije znaće o nama samo na osnovu toga. A koliko je važno što se govori, reći će vam iz svog iskustva. Cijelog života mene kritika u novinama napada. Pišu da sam mediokritet, budala. S obzirom da ja radim javni posao, građani mogu da vide drugo lice. Ali, za 20 godina, kad umrem, kad moj unuk bude htio da zna kakav i ko mu je bio djeda - na prevrne stare novine i listove - misliće da mu je djeda bio budala. BIBLIOTEKA NARODNE I DRUŠTVENE KULTURE CRNOJEVIĆ

Najveća opasnost za pravo novinarstvo je pragmatičko slušanje politike. Naravno, zna se oduvijek da istoriju pišu pobjednici i da čovječanstvo i ne zna kakva mu je bila istorija. A novinarstvo piše istoriju prema onome ko je trenutno na vlasti. Možete vidjeti toliko lijepih biografija i primjera o nekima koji su se poslije nešto zamjerili pa su im se i biografije promijenile.

Nakon ovog razgovora Vi odlazite. Kakve utiske nosite sa Cetinja?

- To je već lijepo pitanje. Ja mislim da je Cetinje, u najljepšem smislu te riječi potpuno lud grad. On kao da je van vremena... ja nigdje nijesam naišao na toliko ljudske topline i jednostavnosti koja je potpuno zaboravljena u ovom našem civilizovanom svijetu.

Ja sam ovdje došao kao čovjek koga r.e poznaju - znaju me u principu. Onda, odjednom, po najužasnijoj kiši koju sam video, grupa Cetinjana dolazi na grob moga oca, vodi me tam da bi čitali njegove stihove - po kiši koja lije... Zatim smo sjedjeli poslije Susreta, i, odjednom, čovjek shvati da ima ljudi koji ne samo da vole poeziju, nego žive s njom, zajednički recituju. To me je podsjetilo na moju mladost; ali, razlika je u tome što smo mi, odmah poslije oslobođenja, zadojeni nekim entuzijazmom i nadom da stvaramo jedno

divno društvo jednakih, govorili stihove, pa smo ih poslije zaboravili - kao što smo mnogo štošta zaboravili. A Cetinje je, izgleda ostalo sa nekim nadama, u nekom vremenu entuzijazma, ostalo je u 1945. možda čak i u 1845; jer, ovdje je sve nekako nadrealistički i vrlo mi je žao što vidim da je ovaj raspjevani nadrealizam potisnut negdje u čošak domovine, dok se sve značajne stvari, sve neke institucije, vlast, politika - sve je prešlo u neke druge, otudene gradove. Cetinje je stvarno, duboko sam ubijeden, a putovao sam po zemlji i Evropi, možda posljednja oaza nečeg lijepog, starog. Ja sam lično duboko zahvalan Cetinjanima što su me pozvali da doživim nešto neobično i lijepo.

Da ponovim, što sam rekao sinoć na maloj sjednjeljci koja je bila poslije Susreta: Gledao sam posljednju predstavu najveće ruske balerine Galine Ulanove u Boljšom teatru.

Na kraju predstave bile su prave ovacije kojim su ljudi pozdravljali njen odlazak sa scene. I na kraju, odjednom se sve utišalo, i onda se cijela sala poklonila u apsolutnoj tišini - na onaj stari, ruski način do zemlje.

Ja bih htio, kao zaključak, da se duboko poklonim Cetinju iako se nadam da mu se ne klanjam zato što ono odlazi - kao što je otišla Galina Ulanova.

LOLINI "SKLEROTIČNI MEMOARI" *

Lola nas nije zaboravio. *Memoare* do kojih se ne može doći uručio nam je lično; u ime prijateljstva rođenog jednog kišnog januara, i nezaboravnih trenutaka druženja novinara na Cetinju. Redakcija lokalnog lista postala je tako vlasnik jednog, od samo tri u ovoj Republici zaustavljena primjerka knjige čiji je tiraž od 5000 komada planuo, gotovo u jednom danu.

Spajajući ugodno sa korisnim, što nije baš čest slučaj u ovom poslu, kratki septembarski susret sa Đukićem iskoristili samo za razgovor. I, evo, prigodnog razgovora sa autorom "Sklerotičnih memoara".

Nije fraza, donoseći na poklon svoju knjigu iskreno ste nas dirnuli pažnjom. A Vaš današnji dolazak ovdje oživjava uspomene i na neke druge trenutke... sjećanja na najneobičnije i najtoplje, možda, riječi, upućene ovom gradu.

- Ja sam veoma vezan za Crnogorcu, kao glavni grad crnogorski - po meni. Ali, tužan sam pomalo; jer Crnogorci me ne priznaju Crnogorcem.

Jedino u Crnoj Gori moje komedije nikada nijesu igrane, a igrane su po cijeloj zemlji i inostranstvu. Ni televizija me nikada nije pozvala, ni kinematografija. Književnici me, naravno, ne smatraju svojim.

A čovjek, kako je stariji, sve više se vezuje za postojbinu. I, mada sam se vrlo rezolutno deklarisao kao Jugosloven, i gadim se svih nacionalističkih izmišljotina, smatram se Jugoslovenom iz Crne Gore - vrlo vezanim za ovaj kraj. No, mene ovdje ne smatraju svojim... Možda Cetinjani - neki.

U popravi štiva ove tematike Vi ste se odlučili za "sklerotične memoare". Mi ne znamo šta to "šašavo" u njima piše, ali knjiga budi znatiželju; već zbog samog naslova - neobičnog i provokativnog.

- Memoari su pamćenje, sjećanje. A skleroza nema sjećanja. To je fantastičan obrt - pamćenje bez pamćenja. Bila mi je ideja da napravim nešto naopako.

Jer, memoare pišu sklerotični, isluženi ljudi; svoj pogled iz sadašnjosti u prošlo, ilustrujući to dokumentima koji im odgovaraju. A ja taj vid

*) *Cetinjski list*, Cetinje, br. 240/1987 (01. X); str. 12.

Razgovor vodila Milanka Vujović.

nezaborava ne želim, jer poznato je da istoriju pišu pobjednici! I ona na kraju bude onakva kakvom žele da je prikažu oni koji pišu.

Objavljinjem ove knjige ušli ste u prosede neprikosnovenog prava političara. Značili to da možemo očekivati skoru izmjenu uloga?

- Ja ne znam poslove političara. Ja hoću da se bavim smiješnim... Ali, izgleda, da i oni "smiješne" poslove dobro rade. Na žalost, kada se sa glupostima pretjera onda to stvarno postaje više tragično nego komično.

Možda bi zbilja i bilo dobro da se trampimo.

Iz ugla vremena i trenutka koji danas živimo, ne čini li Vam se da će postati tragična i smiješna obilježja našeg sjećanja?

- Mi takve stvari radimo da ih čovjek može gledati sa svih strana. Ja događaje gledam sa smiješne strane; dok čovjek koji gleda crno mogao bi svakodnevnicu crno obojiti... Možemo da pišemo na mnogo raznih načina; ali je osnovno obilježje trenutka absolutna razjedinjenost. Mi ništa zajedničko ne gajimo sem u frazama. Svako tjera svoje u svom pašaluku!

Od memoara svi očekujemo da saznamo zašto smo zapali gdje smo zapali - i odgonetnemo gdje smo pogriješili. A sjećanja se pišu tako što svako ilustruje svoju istinu dokumentima koji (im) odgovaraju.

Na kraju, umjesto da sami iskažemo koliko i kako "Sklerotični memoari" zahvataju stvarnost, fragmente iz recenzije Milosava Mirkovića:

"Na svoj život, na životne staze i božazle, na enormni, svakodnevni i svakonoćni rad Lola Đukić u svom humorističkom romanu gleda pomalo iskosa, pomalo izdalje. Gleda ga i opisuje, opeva i travestira, ali bez osvetničke jetkosti: gleda ga i proživiljuje sa melanholičnom vidovitošću".

REŽIJA KAO AVANTURA*

Kada je pre 500 hiljada godina (ne znam tačan datum a možda je bio i 15. novembar)... u strašnoj suši, koja je zadesila Severnu Afriku, jedan čupavi HOMO primigenius, ili fosilis, pozvao rukom čopor kobajagi ljudi da trupkaju za njim u krug i deru se put njega, moleći za kišu - rodila se naša profesija. Počela je režija! Najstariji zanat, posle ubilačkog. A kada je svojim organizovanim jaukanjem oko drveta, koje je upalio grom, namamio izbopitljivog divlje Zubra pa ga ispekao i oglodao, pračovek je shvatio da samo ta umetnost može da ga odvede u svetu budućnost i da postane homo sapiens. Za takve predstave nije mu potreban ni govor, ni reči, već samo režija... što se zadržalo i do današnjih dana, kao što se moglo videti i na Bitefu.

Zato se ja ne slažem sa Marksom (istina: samo po tom pitanju, a politički sam usaglašen!)... dakle, ne ~~slažem~~ <sup>NACIONALNA
TEATRISKA
CRNE GORE PURBE</sup> nešto sa njegovim slaganjem sa B. Franklinom da je čovek "životinja koja pravi oruđe". To može biti istina samo što se tiče ekonomskog i privrednog razvoja dotičnih životinja, ali u pitanju svesti, znači duha i nadgradnje - čovek je pre svega "životinja koja režira".

Jer cela istorija čovečanstva je u stvari monografija režije! Zar mislite da je bilo moguće praviti gladijatorske igre u Koloseumu ili Pulskom amfiteatru, bez reditelja? Pa sva ta divna zbijanja, okretanja palčeva dole, ili gore, kao milost ili nemilost, smešna, ili krvoločna čerečenja, morao je da smisli neki specijalista za horor. A Božićne i uskrsne ceremonije sa udaranjem u klepala, horskim i pojedinačnim pevanjima Hristu, i Ave Mariji - stručnjak za mjuzikle.

I gilotiranje u Francuskoj revoluciji, sa onim babama koje plaču, kao statiskinje po zadatku, režirao je naš kolega; i čistke kod Josifa Viserionovića sa dobro naučenim ulogama tužilaca i optuženih; i dramaturški postavljene izborne kampanje, Olimpijade, Univerzijade i parade, mitinzi, kongresi i sednice... sve zahteva čvrstu ruku reditelja, a istorijski je najvažnije izabrati za svaki dogadjaj odgovarajućeg stručnjaka. Za komediju, tragediju... ili avangard.

*) *Informator RTB*, Beograd, januar 1989, str. 6.

Sopstenje na tribini Udrženja televizijskih reditelja Srbije.

Zato nam ljudsko življenje na ovoj planeti katkad izgleda jadno, ili sjajno, opasno ili divno - zahvaljujući talentu, ili gluposti i neinventivnosti ljudi zaduženih za režiju Istorije.

Pošto sam vam, nadam se, dokazao da je naša profesija najstarija i najvažnija, preći ću, zbog praznika, to jest jubileja, na njenu užu specijalnost - TV režiju. Naravno, ne što je to najmlada od svih vrsta prastare umetnosti, stara tek 30 godina, a zna se da na mlađima svet ostaje - ona je i najznačajnija, najmodernija, ali i najteža. Zašto?

Reditelji već milenijumima stvaraju neke scenske misterije, igraju se glumačkim i gledalačkim dušama i osjećanjima, ali oni su, u suštini, samo obični ceremonijal majstori i organizatori pričanja tudihih tekstova, jer kad dode predstava kao stvaralački čin i završni produkt, ništa više ne zavisi od njih već od nadahnuća ili čudljivosti glumaca koji odmah izbacuje svoju čuvenu parolu: "Proba je rediteljeva, ali predstava je moja", pa igraju kako oni hoće... A i svojeglava publika ne gleda na sceni ono što reditelji hoće, nego zvera kud bilo, pa se tako režija svede na izvodački čin, i naravno, Ženevska konvencija, oduzme rediteljima status autora.

Naše filmske kolege su mnogo moćnije i značajnije. Oni svakog glumca koji se džilita i tera im inat mogu u montaži tako da isekaju i obezvrede da od glavnog junaka postane statista. Priča je za njih samo povod, muzika isto što i šumovi, i zato su oni jedini stvarači tog umetničkog dela. Veliki i blistavi kad stvaraju koješta.

Ali i njih je sudbina unesnečitljivosti u radu toliko retko u našoj kulturnoj besparici da za svaki svoj novi film moraju ispočetka da se preslišavaju u običnom zanatu: hoće li im se kadar montažno moći da veže za sledeći, jer su možda prešli rampu, da li im je glumac u sceni snimanoj u julu bio tužan kao u septembru, deru li se, zbog dinamike, protagonisti samo na prvim mestima ili ciče stalno itd...

Ako je tako sa starijom braćom, šta je sa mlađim TV rediteljima?

Molim vas da obratite pažnju: ja ovde govorim samo o profesionalcima, a amateri i dilettanti koji režiraju bračne, političke, međunarodne i ostale drame, komedije i hepiende ne spominjem, jer nisu članovi vašeg udruženja...

Dok je čak i veliki, Džon Ford, u svom dugom životu uspeo da snimi svega pedesetak filmova, svaki TV reditelj, ako je u milosti glavnih urednika, snimi toliki broj dela za godinu dana (To se, naravno, ne odnosi na stalno zaposlene reditelje jer oni ne moraju da se zabavljaju raznim TV otpacima koji se ne plaćaju, već mogu na miru da čekaju svoja "Poštanska kola").

A TV reditelj mora umeti i znati više nego sve vrste reditelja zajedno: on radi sa glumcima kao i njegov pozorišni kolega, kadrira, kao i filmski ali su mu potrebni i refleksi kao stonoteniseru zbog direktnih prenosa; ako ne oseća muziku ne može roktati sa rokom, trupkati tokaneo u bolero i plivati po labudovom jezeru; on mora da poznaje politiku uopšte i posebno - današnju, da bi u skupštini ili nekom drugom sastanku izabrao nepoželjnog

političara i snimio ga kako zeva, ili čačka nos, a ne da tako zabeleži onog koji baš dolazi paradnim korakom! Znači: ako je televizija ogledalo svih zbivanja i stanja u društvu, a jeste, TV reditelj mora sve to da zna, sve da razume, da svom narodu i bratskim narodnostima režira taj život na najbolji politički, obrazovni, umetnički a i za kritičare najprihvatljiviji način!

Težak i odgovoran posao. Koliki je značaj TV režije pokazaće i jedan skorašnji primer: Na onom čuvenom mitingu solidarnosti na Kosovu, kada je počeo da govori Marko Orlandić, većina učesnika mu je okrenula leđa i otišla da pravi posebni zbor. TV reditelj nije lično režirao ta leđa, on je samo prenosi koncepciju nekog političkog kolege amatera, ali je ta postavka leđa izvučena i prezentirana milionskom gledalištu. Međutim, urednik TV Titograd, reprodukujući taj snimak izbacio je to okretanje i ceo govor druga Orlandića dobio je drugačiji i pozitivniji izgled. Osnovna urednijska koncepcija je propala za crnogorsko gledalište, jer je režiju cenzurisao politički svesni urednik.

To me podseća i na osnovnu TV dilemu, koju smo imali pre trideset godina, kada smo počinjali. Ja sam se, recimo svim silama borio da odgovornim samoupravnim i upravnim forumima dokažem da reditelji na TV i po značaju i po platama moraju biti ravnici sa urednicima... a novinari su, kao argument za njihovu veću platu, govorili da su oni sluge politike i da to treba posebno nagraditi.

Ne znam gde ste vi sada u toj hijerarhiji i da li ste se izjednačili sa slugama, ili niste, jer sam već dugogodišnje rekli Slovenci - upokojenac.

Ali znam zašto ste baš mene pozvali, da vam čestitam tridesetogodišnjem jubileju i da dunem u rodendanske svećice. Ali ste da ja, kao homo fosilis televizis, ili pračovek televizije ispričam nešto ovoj mladoj, tada još nerodenoj generaciji kolega, o nastanku naše slavne profesije.

Nas 5-6 praljudi i jedna pražena, dovedenih dekretom, ili nezaposlenošću, iz teatra i zabulelne kinematografije, okupili smo se oko 3 crno bele kamere na Sajmištu i počeli da tražimo načine kako da što genijalnije prenesemo svoja nadahnuća u gledalište okupljeno oko desetak beogradskih televizora. Magnetoskopi još nisu bili izmišljeni, sloumošni i elektronski trikovi nisu postojali kao srpsko - hrvatske reči, nije se znači moglo programirati, montirati, obrtati, prevrtati, farbati, pa čak ni potpisivati kajronom. Nisu postojali ni odgovarajući fakulteti ni autoriteti, ni video-spotovi, dinastije i sateliti. Apsolutna tehnička i misaona beda. Zato je svako od tih prvoboraca TV misli tražio za sebe neko rešenje, koje će preporoditi i režiju, i TV, i svet.

Sećam se jedne noći... a bilo je oko 3 časa pred zoru, bio je sneg i divno neočišćene ulice... probudio me je telefon.

- Šefe... šištala je Nada Peternek, tada još Srđanov, promukla od vikanja u slušalice, koje su kamermani, po običaju, skinuli sa glave, da ih sekretarica ne uzinemirava u njihovom sanjarenju... - Šefe dodite i spasavajte, nikada nećemo završiti probu!...

Po kriku sam znao da je u pitanju neka nerešiva TV inovacija... Dodo, videh... ali ne pobedismo!

Tada su se drame još emitovale iz Beogradskog studija i baš se spremala jedna TV adaptacija. Reditelj je rešio da prilikom važnih monologa, koje je govorio Jovan Milićević, kamera pravi kružni far oko njegovog vrlo krupnog plana. Namestili su teleobjektiv, dobili krupnjak Jovanovog markantnog bosansko - induškog nosa, ali slika se stalno tresla! Reditelj promeni kameru, zameni kamermana, ali far trese li trese i upropasćuje mu konцепцију. I tako probaju satima... probaju. Uz pomoć Voje Lukića neopozivo sam utvrdio da se ne može napraviti miran kružni far palcem i kao šef naredio promenu objektiva i rediteljske inspiracije. Moje rukovodeće mešanje u njegovu slobodu stvaralaštva nateralo je reditelja Vasu Popovića da ostavi TV režiju za srećna vremena, i on do danas radi samo kao uspešan urednik.

I Janez Šenk je bio poznat po svom TV istraživanju. Nezadovoljan zbog jednoobraznosti u kadriranju (jer u to vreme nije bilo mogućnosti čak ni da se kadar saseče i ispravi lažni sinemaskop - "a la Crnobrnja")... on je smislio kontraplanove!

Jednu kameru je prebacio preko rampe, iza leđa glumaca. Fino!... Ali sad su je one druge dve kamere stalno imale u kadru, pa je on kamermana entuzijastu i njegovu kameru pokrio ogromnim crnim čaršavom, kako se, na crnoj pozadini, ne bi videli. Virio je samo objektiv kroz jednu rupicu. Opet - fino! Kamerman je, istina, manje nego zlog nedostatka vazduha i dostatka vrućine, ali to je još uvek bilo. Nemački televizijske svemoći pa mu samoupravna jadikovka nije pomogla. Međutim... tada se pojavio novi problem: zbog kontra plana izgledalo je da glumci vode razgovor kao posvadani - jedan je okrenuo drugome leđa! Kako rešiti i taj prelazak preko rampe? I Janez se setio, dokazujući da je rediteljska invencija bezgranična: tražio je da glumci sede okrenuti jedan od drugog, a onda ih je on svojim kontraplanovima preokrenuo, ali je bilo novo i dokazivalo je da je televizija svemoćna. Ne znam zašto se ta konceptacija nije održala?

I za kraj, drage kolege i prijatelji, red je da vam ispričam i kako je tekla prva TV režija jednog reditelja sa područja Srbije, sa pokrajinama.

Bio je novembar 1957. godine, znači pre 31 godinu... praistorija, pa još malo starije!

Bio sam na specijalizaciji u Moskvi i pošto sam odmah shvatio kako se to radi za televiziju, ponudio sam im se da prenosim jednu utakmicu.

- Zar vi to znate, tavariš... pitali me Rusi.

- Normalno, kažem ja. Fudbal znam u prste, i čak sam u upravi OFK Beograda!

- Ali vi još nemate televiziju - kažu oni.

- Kad se zaželim posla, kažem ja, uvek skoknem u Zagreb pošto oni već rade, pa se tu malo zabavljam...

I oni shvate moju TV obrazovanost i dodele mi prenos fudbalske utakmice Dinamo - Spartak.

Neću vam potanko opisati taj istorijski rediteljski rad, jer je on opisan u mojim memoarima, pa možete tamo pročitati (a knjiga i nije skupa!) ali će vam otkriti suštinu svoje koncepcije: Kad je, recimo Dinamo silovito napadao, ja sam slikao golmana Spartaka kako šetka po golu, gledaoce koji grizu nokte i biju se u glavu, a loptu sam izbegavao da bih izazvao što veću neizvesnost i nedoumicu kod gledalaca... Atmosfera je bila slikana fantastično i jedino što se nije moglo znati šta se na terenu događa, da li je pao gol i kako će se utakmica završiti. Uzbudjenje kod TV gledalaca mora biti da je bilo maksimalno jer sutradan su me u televizijskom centru svi gledali zadivljeno i šaputali:

- Mi nismo ni znali da može tako!

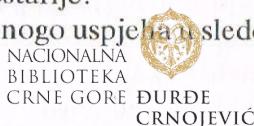
A na televiziji, drugovi, sve može i tako i ovako i onako!

U tome je njena veličina.

I rukovodstvo i samoupravljanje sve može biti i tako i ovako i svakako... i u tome je njena snaga.

Samo što se na televiziji ne može i ne sme menjati: ono što je život, što je prenos događaja i zbivanja, ne sme se režirati već realizovati, a slobodno se mogu režirati ostale koještarije!

U to ime želim vam mnogo uspjeha u sledećih 30 godina, a za dalje mi više nismo nadležni.

Između zbivanja i nadanja: NISAM METEOROLOG

**Mislim da prava rješenja nisu ni ova ustajanja naroda na noge,
jer su smenjeni jedni rukovodioci, a po istom principu
dovedeni drugi. Puč koji nema svoj program je anarhija.
Za priznavanje grešaka potrebna je kultura**

Na Osnivačkoj skupštini Udruženja za jugoslovensku demokratsku inicijativu, koja je održana prije nekoliko dana, pored opredjeljenja za demokratski preobražaj društva, za izvorni socijalizam, koji bez demokratije postaje farsa, na ovom skupu, čini se, najveću pažnju pobudile su riječi poznatog jugoslovenskog humoriste Radivoja Lole Đukića. Taj Lolin govor *ima vještina i vještosti ako ne većeg ono sigurno istog odjeka kao i sve ono što je radio kao naš najpoznatiji humorista.*

Kako on to objašnjava?

- Ja sam u svojim serijama uvek govorio o aktuelnom trenutku zemlje, moje serije su uvek bile pisane danas za danas, o zbivanjima u vremenu u kome su nastajale. I u Zagrebu sam govorio o sadašnjem trenutku naše zemlje i možda je ta i neka sličnost sa onim televizijskim serijama koje je narod voleo pobudila ovo interesovanje, a možda je jednostavno reč o tome da u ovom strašnom vremenu postoji potrebna za smešnim. Ljudi su to prihvatali sa radošću, jer je jednostavno svakom čoveku lakše kada mu se neke nimalo prijatne stvari saopštavaju na neuobičajeni, radosniji ili smešniji način od onog kojim im se obraća politika. S druge strane, verovatno je smešno što se evo, traži od jednog humoriste da govorи o politici. To govorи o tome da je stanje u zemlji smešno.

Šta je bio Vaš motiv da pristupite Udruženju za jugoslovensku demokratsku inicijativu?

- Ljubav i strah od onoga što se dešava u Jugoslaviji. Neki delovi jugoslovenske štampe toliko podrivate jedinstvo govoreći samo o negativnostima drugih, svadajući narode i verovatno pri tome računajući da

*) *Oslobodenje*, Sarajevo, br. 46/1989 (12. II); str. 10.
Razgovor vodila Jelena Kosanović.

tako pomažu svojim rukovodstvima. I to je počelo da se prenosi na ulice, na narod, počeo je bojkot roba drugih republika, da sam ja, ipak dovoljno star da bih na sve to mogao da gledam kao cinični posmatrač, rešio da odem i pokušam da se u okviru nekog udruženja borim za jugoslovenstvo, za jedinstvo, da nešto pomognem da bi se nekako u ovoj zemlji shvatilo da nam je jedina sreća ako svi budemo živeli zajedno.

To ipak znači da su ideali nekadašnjeg skojevca i komuniste iznevjereni?

- Pa, to više uopšte nije ono što smo mi nekada učili da treba da budemo. Bio sam skojevac još u vreme kada je to bila ilegalna organizacija i tada smo učili da poštujemo drugove, za šta da se borimo, imali smo časove kritike i samokritike. Govorili smo jedan drugome gde smo pogrešili u svojim postupcima, svako od nas je morao da se bori da ljude koje poznaće vaspitava u nekom komunističko-demokratskom duhu, da uh uči kakva treba da bude sutrašnjica. Bili su to veoma strogi principi. To je bila partija koja se borila za vlast i koja je tek preuzeila vlast. Posle se ta partija deformisala. Partija na vlasti nešto je sasvim drugo od partije koja se bori za vlast. Vlast je slatka stvar.

Pripadate generaciji koja je vjerovala da će svi problemi na ovom prostoru pod okriljem NACIONALNE BIBLIOTEKE SRNE GORE DUBROVNIČKE CRNOJEVIĆ biti rešeni, da je jugoslovenstvo zagarantovana kategorija, kao i međusobna ljubav među jugoslovenskim narodima. Neki u to i dalje vjeruju, a neki ne. A Vi?

- Ja sam u to verovao kao što smo svi mlađi u to tada verovali, verovali ne samo u sreću čovečanstva, u partijski rad, u socijalizam, kao jedini put za sreću ljudi. Znate, te prve posleratne godine donele su mnogo promene nabolje zato što je ona ogromna masa siromašnog seljaštva, radništva, ogromna masa neprosvećenih dobila vidike koji su stvarno bili drugačiji, dobila drugačije uslove. Ali, to je bio jedan trenutak. Posle toga nastupile su velike stagnacije. Očigledno da Partija nije uspela da pronađe recept za stvaranje boljeg društva. To ili nisu uspeli partijski rukovodnici ili je istina u tome da problem nije samo u jugoslovenskoj partiji. Partije u svim socijalističkim društvima zapale su u krizu. A zapale su u krizu pre svega zbog toga što su opstajale po Staljinovom receptu. Hteli mi to priznati ili ne, mada smo mi prvi koji smo se pobunili protiv Staljina, mi smo zadržali Staljinov sistem ustoličenja Partije i partijskog života. Zadržali smo tu strašnu stvar da samo članovi Partije znaju sve - šta je to umetnost, privreda, nauka... zadržali i dalje partijski diktat u svim oblastima života. Tu je socijalizam počeo da gubi bitku sa budućnošću. Jednopartijski sistem koji je uveden, jednoobraznost mišljenja stvorenog na osnovu mišljenja ljudi uvek je velika opasnost, jer nema kontrole koja ima pravo da kaže - to nije dobro.

Znači da se Vaša generacija držala zubima za vazduh. Osjećate li se prevarenim i ko je kriv za to?

- Teška je reč osećati se prevarenim. Mi se svi osećamo tužnim. Mi se svi osećamo razočaranim što su mnogi ljudi koji su bili naši rukovodioци, oni ljudi koji su znali nekada kao ilegalni partijski radnici da daju sebe i poginu ako treba radi dobiti masa, Internationale, medunarodnog internacionalnog pokreta... odjednom se pretvorili u birokrate koji su živeli lepo sa "mercedesima". Postali su sasvim drugačiji nego što su bili dok su se borili, dok su propovedali komunizam. To je jedno veliko razočarenje koje smo doživeli. Ko je kriv? Pa, krivo je to što je stvoren sistem u kome nema provere vrednosti. To što - ko je došao na vlast on je tu došao za sva vremena i on je neprikosnoveno pametan.

Mislite li da je rješenje u zdravoj konkurenciji? Da li je Jugoslavija pred višestranačkim sistemom?

- Ja sam još duboko ubeden da jedina prava sreća čovečanstvo čeka u nekoj socijalističkoj budućnosti, ali ja ne znam čega se boji naša Partija kada kaže da nam ne treba višepartijski sistem, osim ako se ljudi ne boje za svoje položaje. Pa, potpuno bi bilo normalno postaviti stvar tako da Socijalistički savez, naravno ukoliko ne bude pod patronatom Partije, napravi svoj politički program koji će biti u nečem drugačijem, jer će u njemu biti drugi ljudi. Pa, neka se onda izade na slobodne izbore, neka se narod opredeli za program. To bi bio dvopartijski ili višepartijski sistem, koji bi bio oprdeljen prema socijalizmu. Ne plediram znači, na buržoaski višepartijski sistem, jer dozvolite, Amerika ima dve partije, obe su buržoaskog tipa - zašto mi ne bismo mogli imati dve partije koje će biti komunističkog tipa? Da bismo imali mogućnost konkurenčije programa, jer kada vas jedna partija dovede u situaciju u kakvu je ova partija dovela ovu zemlju, onda je logično da bi narod pokazao interesovanje za program koji nudi neko drugi, recimo Socijalistički savez.

Ja vam tvrdim da bi program naše osnovne partije bio drugačiji kada bi ona znala da postoji konkurenčija koja može da je skine sa vlasti. Onda bi se razmislio da li treba 180.000 službenih automobila za vozanje, da li treba tolika politička birokratija... Ali, mislim da prava rješenja nisu ni ova ustajanja naroda na noge, jer su smenjeni jedni rukovodioци, a dovedeni drugi. Puč koji nema svoj program je anarhija.

U ovoj zemlji su uvijek postojali neki parnetni ljudi koji su odavno rekli gdje idemo i, u stvari, izrekli i blažu kritiku nego što je sada na svoj račun izgovara sam Savez komunista.

Oni su anatemisani, a Partija koja je čak priznala znatan broj svojih grešaka, nikada nije pokazala veliku spremnost da amnestira neke ljudi?

- Za priznavanje grešaka potrebna je kultura. Treba biti velik i pametan čovek da biste bili sposobni da priznate svoju grešku. To su uzvišene osobine pa i u religiji je najuzvišeniji ljudski čin oprاشtanje. To je jedan od osnovnih moralnih principa u svetu, ali je on nepoznat vlastodršcima. Tačno je da su uvek postojali ljudi koji su mislili isto, ali njihove misli nemaju nikakvog značaja, jer one nisu uspele nikada da prodru u šиру javnost. Sećam se, kada je bila rasprava o ZUR-u, ja sam tada na partijskim sastancima govorio da to nije dobro. Bio sam tada umetnički direktor Televizije i govorio sam da to Televiziji ne odgovara. Međutim, ostali u partijskoj organizaciji su govorili: "Ćuti, šta ti to treba, nemoj da se mešaš, važno je da se mi uklopimo i sve će biti dobro". Onda smo se mi uklopili. Ja sam ubrzao podneo ostavku pogoden time što niko neće da me sluša, ali išao sam kod savetnika u Izvršno veće, da mu kažem da to nije dobro. Tražio sam da me primi Kardelj. On mi je odgovorio preko prijatelja Srde Price riječima da on nije ni mislio da je ZUR univerzalni recept za sve, a naročito za institucije kulture, ali da on dobija izveštaje od svih partijskih foruma da je to izvanredno i da to odgovara svima. Rekao je da su se svi složili da je to izvanredno i zašto se ja bunim kada moj kolektiv kaže da je to dobro. Sada svi kažu da je ZUR glupost, ali ja, naravno, nisam rehabilitovan zbog toga.

Da li Vam ovo vrijeme govori da je demokratija za koju se zalaže i vaše udruženje moguća, ili Vam ovo vrijeme više liči na anarchiju?

- Čini mi se da se demokratija namenjuje time što su uglavnom po svim republikama rukovodioci raspamećeni od straha šta se dešava sa zemljom. Ja verujem da bi mnogi od njih pristali da kažu da je za sve to kriv narod, da bi dali još veću demokratiju samo da neko drugi bude kriv za sve ono što se sa zemljom desilo. Demokratija se nekako probila zbog toga što su puštene uzde da se napadaju oni drugi. Ta vrsta demokratije u kojoj možete reći da je neki rukovodilac tamo negde đubre, osim, naravno, da je ovdašnji đubre, puštena je. Ona se provukla pod devizom "Hajde da plujemo okolo".

Ali, u ovom nekom vremenu slutnje često se postavlja i pitanje može li ovakvo vrijeme iznjedriti možda neki represivniji duh, kastraciju misli?

- Pitajte Vi meteorologe kakvo nas vreme očekuje, a ne mene.

Imate li Vi slične dileme?

- Vrlo mi je sumnјivo ovo depresivno vreme, bez sunca i bez vetra. A narod kaže da nema vetra, pauci bi nebo premrežili. A nešto nema vetra.

POLITIČARI SU OŽALOŠĆENA PORODICA *

Znam, ožalošćenoj porodici nije lako. Ali oni svi imaju bar svoje narode koji će ih tešiti, svoje republike koje će i dalje, u svom bolu, voditi... A šta će biti sa nama, vanbračnima, sa nama što smo Jugosloveni... jer nigde nema neke druge Jugoslavije.

U poslednje vreme, u Beogradu, običan svet Jugoslaviju zove "Đekna". Po onoj crnogorskoj TV seriji "Đekna nije umrla, a kać - ne znamo". Jer našoj lepoj domovini, da ne kažem i ja - Đekni- zaista nije dobro. Mišljenja su, naravno, različita. Pesimisti kažu: ako se ovako nastavi - neće dugo izdržati, a optimisti - ne brinite, kraj će brzo!

Pratio sam i ja, kao i svih vojskovođa, trodnevnu bujicu reči, zadržanju time što se svaki govornik zaklinje u svom brigu za jedinstvo Jugoslavije i žali što je onaj diskutant pre njega zadojen nacionalizmom i netrpeljivošću. Drugoga dana izadem da kupim nešto, jer se ne može živeti samo od mudrosti, već se, bar u mojim godinama, mora i jesti i primetim svoju dugogodišnju saradnicu, predratnu komunistkinju i socrealističku pesnikinju, a sada penzionerku, kako redom zagleda u kontejnere sa smećem. Da je ne bih ometao u tom nadrealističkom pretraživanju, vratio sam se da pratim realističku diskusiju o našoj budućnosti...

Ovde, u ovoj sali, ima mnogo mudrijih od mene stručnijih i kvalifikovanijih da procene jugoslovensku društveno - političku situaciju, ali ne verujem da neko može još više da tuguje nego ja. Otac me je učio da se ljudi dele na dobre i zle, poštene i mangupe, vredne i lenčuge, u SKOJ - u sam saznao za klasne razlike i podele, živeo sam i radio u ljubavi sa Hrvatima, Srbima, Jevrejima, Makedoncima, Slovincima i Rusima, a danas više ne smem da otvorim novine, jer se bojam da će me one ubediti da su moji prijatelji ustvari moji neprijatelji i zli ljudi, jer su iz drugog naroda, ili republike!

Saznajem da seljaku iz Gornjeg Crnuća na Rudniku nema većeg protivnika od seljaka u Krajini, da hrvatskom SIZ-u za obrazovanje strašno

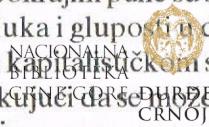
*) Borba, Beograd, br. 67/1989 (o7. II); str. 2.

Riječ R.L. Đukića na osnivačkoj skupštini Udruženja za jugoslovensku demokratsku inicijativu.

smetaju i manastir Morača i Kliment Ohridski, da Slovenci Bosance bacaju u lance i druge zanimljivosti naše političke stvarnosti. Čitam i plašim se, jer jedna ukrajinska narodna mudrost kaže: ako ti šest dana govore da si svinja, sedmi dan se zatvori u obor i grokći!

Mene su učili u školi, istina u ono davno, predusmereno doba da nam je Domovina - majka! Svi smo mi... pričali su učitelji... njena deca! Kada sam odrastao, shvatio sam da smo mi, obični ljudi, neka nevažna vanbračna deca, a oni značajni, što upravljaju njom i njenim imanjem, što ih je ona izabrala, ili su se sami izabrali - njeni pravi potomci i naslednici. Što bi rekao Nušić: političari su sad prava ožalošćena porodica, pa nije ni čudo što oni i najviše brinu kako će majku sahraniti! Čujem da bi oni pristali i na pluralizam u plakanju, ako bi te drugomišljenike u naricanju vodili njihovi ljudi, izabrani od njihove kadrovske komisije, kad im dođe rotaciono vreme, kao što prelaze u ožalošćeni Socijalistički savez i Sindikat.

Nedavno mi jedan čića, seljak, na pijaci reče: u sirotinjskoj kući, brajko, svega je malo, pa i pameti! Ne znam na šta je mislio, jer on sigurno nije pročitao iz jednog Udruženja književnika da Jugoslavija svake godine predlaže po sto svojih pisaca za Nobelovu nagradu. Da bi, po našem samoupravnom sistemu svi narodi, narodnosti, opštine i zaseoci imali ista nobelovska prava! Novine u svakoj republici i pokrajini pune su svog nacionalnog ponosa, istorije, pameti i poštenja, a funjarluka i gluposti u drugim bratskim republikama.

U istorijski zaostalom sistema ljudi se u svoje slobodno vreme bave politikom, očekujući da se može da malo oslade kad dođu na vlast i dok ih u sledećim izborima ne smene, a u naprednom, socijalističkom društvu, političarstvo je jedina prava i značajna profesija: moraš "zacrtavati" oranje seljacima, učiti privredu kako da "ispoštuje" političke odluke, paziti da nauka i umetnost ne "ishitre" pre zaključka sa sednice broj 87, moraš znati mnoge takve lepe i neobične reči da bi upućivao i vodio narod i druge "uličarske" mase.

Znam: ožalošćenoj porodici nije lako. Ali oni svi imaju bar svoje narode, koji će ih tešiti, svoje republike koje će i dalje, u svom bolu, voditi...

A šta će biti sa nama, vanbračnima, sa nama što smo Jugosloveni, pa zato nepriznati kao narod? Jer mi nemamo ni svoju republiku, ni svoje kadrovske liste, protokole, ni ključeve koji bi nam dali šansu da i mi nešto kažemo i uradimo?! Mi nemao gde ni ovce da čuvamo, jer nam je jedini komad zemlje zgrada Federacije i SIV-a, pamet možemo prodavati samo strancima, a ne priznaju nam ni da smo neka narodnost, jer nigde nema neke druge Jugoslavije.

Za praznik Republike napisao sam otvoreno pismo drugu Dizdareviću, moleći ga za savet po tim pitanjima. Štampa je to objavila, verovatno kao smešno pitanje jednog smešnog starog pisca i reditelja, ali odgovor nije stigao. Istina, ja odgovor nisam ni očekivao, jer zašto bi jedan ožalošćeni drug sa

nivoa, odgovarao nekim beznačajnim vanbračnim rodacima?! Zato ja odgovor na ta pitanja ne znam. Možda ću umreti u svojoj neukosti, kao i Đekna...

A sad vas, poštovani prijatelji, molim da zaboravite sve ovo što sam dosad pričao, jer to sam govorio samo zato da ne iziđem iz svoga lika... a ono ozbiljno što želim da kažem vrlo je kratko:

Pitam vas u ime svojih prijatelja i svoje: ako će se ovo udruženje boriti da se misao i stvaralaštvo vrednuju jedino po kvalitetu i mudrosti i da za njih ne postoje ni republički ključevi ni dokumenta o poreklu - mi bismo želeli da budemo sa vama!

Ako će ovo udruženje bar pokušavati da vaspita mlade generacije u ljubavi i poštovanju i tudiš mišljenja - bićemo srećni ako nas primite!

Ako će se ovo udruženje zalagati da Jugoslavija, kao jedinstvena celina, zauzme svoje pravo mesto u sjedinjenoj Evropi i svetu, bez ograničavanja u kulturi, umetnosti, informatici i razmeni pameti i snage, voleli bismo da i mi pomognemo.

Mi, stariji, zaokružili smo već svoje karijere, a mlađi koje zastupam, isto tako nemaju nikakve političke ambicije, ali svi mi želimo da se uklone barijere postavljene po našoj zemlji i da se svi ljudi u Jugoslaviji ocenjuju po onome kakvi jesu, bez obzira odakle su i od koga su rođeni!

Bude li tako... ko zna - možda još ima nade!

OTVORENO PISMO PREDSEDMIKU PREDSEDNIŠTVA SFRJ RAIFU DIZDAREVIĆU *

Poštovani druže Dizdareviću,

izvinite što Vam čestitam Praznik Republike ovako neposredno a ne pomoću delegata i delegacija, kao što je red: od baze, preko regionala, pokrajina i republika - do federacije! ... ali mi, koji se zovemo i osećamo Jugoslovenima i nemamo nikoga sem Vas!

Srbi imaju Srbiju (ako nisu na Kosovu, jer onda imaju samo muke!), Hrvati - Hrvatsku, razni Bosanci svoju Bosnu i Hercegovinu, Slovenija ima svoje stanovnike... i svi tako - sem nas! Mj, Jugosloveni, nemamo ni svoju zemlju, ni svoju Partiju (sem slobodan i u svoje kadrovske liste, pa možemo napredovati samo ako se predstavljamo sami, kao pripadnici nekog naroda, ili narodnosti... a i da ne govorim o tome) nam radnička klasa nema jugoslovenske fabrike u kojima bi radila! A toliko imamo država u lepoj našoj Domovini. I pravih i polovnih.

Verujte mi na reč da mi je milo što ste sada baš Vi predsednik medu predsednicima, jer ste iz Bosne, a ja sam u Sarajevu 9. maja 1945. godine dojurio na pozornicu Narodnog pozorišta i viknuo:

- Gotovo je, drugovi!... Počinje sreća, braćo!.... i onda smo svi istrčali na ulice i počeli da pucamo. Prvi put posle 4 godine u najlepšu metu - u nebo! Da pozdravimo srećnu budućnost koja je, kako smo mislili - dolazila sa istoka.

Sećate li se, druže moj Raife... a siguran sam da se Vi sećate... grlili smo se, smeiali i plakali, što smo i pobedili i preživeli, a niko nikoga nije pitao odakle je, ni iz kojeg mu je naroda i vere čaća, ni da li ga je majka uspavljivala i jekavski, kajkavski ili pevajući mu ciganske pesme.

Bili smo mladi, pa ludi, politički pogrešno učeni da je "narod" - zbirna imenica za ljude, a da se ljudi dele klasno: na radnike, seljake, "poštenu inteligenciju" i eksploratorsku buržoaziju.

* Otvoreno pismo R.L. Đukića predsjedniku Predsjedništva SFRJ Raifu Dizdareviću.
(Pismo nije datirano, i koliko nam je poznato - prvi put se objavljuje).

Tek kasnije otkrismo da su nacije važnije od klase i da je bolje imati što više naroda, jer će biti više rukovodećih mesta, više crnih limuzina, službenih vila i reprezentacija, pa će narod (kao zbirna imenica) više uživati - preko svojih izabranika.

Ja, koji sam uvek spadao u naivnije i teško shvatao politiku, posle 20 godina upitah jednog od naših najvećih i najpametnijih drugova:

- Ako ste nas učili kako da se volimo, zašto nam sad pokazujete kako da se delimo?

A on mi reče:

- Još uvek je tačno da je buržoazija izmislila nacionalizam, ali pošto je ona, pre rata, mnoge narode obespravila, mi sada moramo dozvoliti nacijama da ižive svoje nacionalne zanose!

I imao je pravo: nacionalizmi se zaista zanosno iživljavaju!

Prode zatim još dvadesetak godina i ja shvatih i razvoj čovječanstva: (gledište je, sigurno, marksističko, jer mi sve radimo držeći se nauke) kapitalizam, da bi se spasavao od svog raspadanja i propasti - ujedinjuje se, stvara zajedničko tržište, zajednički novac i parlament, trči ka ujedinjenju Evrope, a najnaprednije društvo, samoupravno, deli se na samostalne kneževine, srećne i samodovoljne, ili što rekao pokojni Hamlet: "cepa svoje strasti na dronjke"!

Sigurno je to pravi put u srećnu budućnost, inače mi ne bismo tako radili ?!

Ali lako je našim narodima i narodima ostima da napreduju - imaju svoje države, svoja rukovodstva, velika Crna Gora, iako bude sreće napraviće i konfederaciju, sa svojim vojskama i valutama!...

... A mi? Šta ćemo mi, Jugosloveni, mi obični ljudi bez nacionalnosti i svejedno koje veroispovesti? A ima nas više nego Slovenaca i Crnogoraca zajedno, više nego Albanaca, domaćih i uvezenih... ako dozvolite da se prebrojimo - ko zna kolika će cifra ispasti?!

Zato pogledajte, druže naš Raife, ima li u tim ustavima i amandmanima mogućnosti da se i nama dodeli neko parče zemlje?! Ne tražimo mi da bude plodna, metohijska, kao što je deljena onima što pobegoše k nama da nas usrećuju, može biti i golet, ili pustara, ali će biti Jugoslavija! Ne tražimo mi milijarde kao pomoć, da bismo se razvijali i množili, ne tražimo ni svoju Vladu sa pomoćnim strukturama na svim nivoima, ni sizove i dobro plaćene funkcije u nepotrebnim društvenim organizacijama, ne tražimo ni da ravnopravno i po ključu budemo uključeni u sva tela, telašca, krake i ogranke vlasti... Samo nam dajte parče naše zemlje na kome ćemo smeti da se sećamo mladalačkih snova i zaklinjanja!

Razumemo mi zvanični stav da jugoslovenstvo nije nacionalnost, ali mi nemamo ništa protiv da živimo bez tog identiteta. Razvrstavaćemo se samo kao dobri i zli, pošteni i lopovi, obični i rukovodeći...

Druže Predsedniče, stigao nam je praznik i počinje nova republička godina. Kada sa ostalim ključnim drugovima krenete na posao, ne zaboravite na ovu našu molbu. Ako utvrdite da za nas, Jugoslovene, ne može da se odvoji ni komadičak Domovine - javite nam. Mi Vam nećemo praviti probleme, jer problema imete i više nego što Vam je potrebno, mi nemamo svoje rukovodstvo i Partiju, pa ne umemo da organizujemo ni proteste, mimohode, ili mitinge, mi ćemo samo tiho i tužno otici u neke druge krajeve sveta... jer tamo ćemo naći svoje! Samo tamo su svi naši ljudi Jugosloveni, samo u tuđini svi postajemo braća. Mi, starci, ne možemo tamo raditi, ali će nas valjda povesti naši pametni i obrazovani sinovi da u belosvetskim noćima deci naše dece ima ko da priča o Domovini i ljubavi!

Srećan praznik, dragi druže Predsedniče, želi Vam odani

Radivoje Lola Đukić

KO JE ODAN TAJ JE PRODAN *

Vratiti dostojanstvo jugoslovenskom građaninu umesto priključenja Evropi, gradimo jedinstvene Lihtenštajne u Čačku ili Koprivnici

U regiončićima i republičicama humoristi postaju ulični pripovedači viceva, kao luda na dvoru mesnog moćnika

U stanu Radivoja Lole Dukića telefon uporno zvoní. Javljuju se našem humoristi - Jugosloveni. Otkako je osnovano u Zagrebu "antipogubno udruženje", tačnije Udruženje jugoslovenske demokratske inicijative, 10.000 ljudi iz svih krajeva zemlje ispunilo je pristupnicu sa nadom da će izvojevati jednog dana Jugoslaviju, demokratsku federativnu, državljanina u toj Jugoslaviji odavno negde NACIONALNA CRNE GORE DURDE EKSOJEVIC ujugoslavijenog, pluralizam političkih mišljenja i integraciju na jugoslovenskom i evropskom nivou.

Uz Branka Horvata, Žarka Puhovskog, Ljubišu Ristića, Predraga Matvejevića, na osnivačkoj skupštini se našao i Lola Dukić. Njegova reč je bila osveženje, njegov humor bio je lekovit, nadnacionalan.

Radivoje Lola Dukić je rešio da preko nove organizacije ništa ne preduzima, ponudio je da organizacija preko njega nešto učini. Tako je naš humanista prekipuo dvanaest godina dugo čutanje u prisilnoj penziji.

Ranih sedamdesetih ste se protivili uvođenju ZUR-a na Televiziju i došli u sukob sa političkim establišmentom. Sredinom sedamdesetih ste bezopasno kritikovali beogradsku spoljnu trgovinu u pilot emisiji "Nevidljivi čovek", a serija nije ugledala svetlost dana. Penzionisani ste, prevremeno. Da li ovaj istup u Zagrebu nešto znači da više niste "nevidljivi čovek"?

- Tačno je da sam elegantno i tiho uklonjen. Bože moj, pa ja nisam bio važna politička figura. Sa humoristima je uvek bilo lako. Izbrisani sam sa svih protokolarnih lista, niko me više nije pozvao ni na jednu svečanost, trake sa mojim prvim serijama su prebrisane. Postao sam bivši čovek. Strašno

*) Novosti 8, Beograd, br. 9/1989 (28. II); str. 19.
Razgovor vodila Gordana Igrić.

je kad u ljudskom društvu ne postoji oproštaj, na kome inače svaka religija gradi moral. Komunizam zna samo za nepogrešivost. Jednom bivši, zauvek to ostaje. Setimo se slučaja Miloša Žanka. Dokazano je da je bio jedini u pravu, kada se diskutovalo o Savki Dabčević Kučar. Likvidiran je kao politička ličnost i nikad više nije vraćen. Mene se televizija odrekla, a pristupanje Udruženju je moja borba protiv starosti i umiranja.

Da li Udruženje nudi ozbiljnu platformu jugoslovenstva, ili je reč o kompromisu republičkih, usamljenih, intelektualaca?

- Da li smo kao Jugosloveni iskreni? Postoji mnogo više jugoslovenski orijentisanih ljudi, nego što možemo i zamisliti. Ima nas bar dva miliona. Od kada smo izašli u javnost, ljudi neprekidno zovu i traže pristupnice. Još smo živi. Istina je da na skupštinu u Zagrebu nisu došli svi sa istom namerom. Bilo je govornika koji su predlagali partijsku borbu za vlast. Nisu nam pristupili, jer smo odlučili da se borimo za jugoslovensku svest umesto lokalnog patriotizma. Mirno mogu reći da su osnivači jugoslovenski orijentisani i da nijedan od njih nema političke ambicije.

Dakle, nema sličnosti sa organizacijama koje ovih dana niču u Sloveniji?

- Ne, sličnosti nema. Slovenske kolege zahtijevaju demokratiju, ali u svojoj kući. Za njih Jugoslavija nije poznata kao jedinstvena, već ugovorna zajednica, konfederacija. U tom tretmanu se pojavljuju odgovorni članovi udruženja, ali i predstupaju od demokratije koja je pravo većine i ne priznaje konsenzus. Moje viđenje je drugačije: neka postoje nacionalne republike sa svojim domom u Skupštini, ali dozvolimo i Parlament koji će biti jugoslovenski, u koji će se birati ljudi iz cele zemlje, zbog svojih kvaliteta, ne zbog "ključa".

Odakle će Udruženje crpsti snagu, ako se ne bori za vlast koja tu snagu garantuje?

- Snaga Udruženja je u istini koju propoveda. Snaga ličnog poštenja i uverenja. I nismo isključivi. Članovi SK takođe mogu biti naši članovi, a ideju o gradaninu koji je poluga sistema širićemo predavanjima i preko sredstava informisanja.

Ipak, osnivačkoj skupštini je prisustvovao i Ivan Zvonimir Čičak, poznati ideolog mas-pokreta. Svesni ste, verovatno, da je njegovo prisustvo u nekim sredinama izazvalo različite komentare?

- Čičak nas je iznenadio. Pošto je to bila skupština demokratski orijentisanih ljudi, nikome nije bilo zabranjeno da govori. I sam je priznao da je svestan da njegovo prisustvo kompromituje Udruženje. Još nam je dobio da i mi njega kompromitujemo, jer će njegovi istomišljenici

poverovati da je izdao svoju stvar. Nije to bilo dramatično istupanje. Malo nam se pojadao. To je sve.

Svedoci smo bujanja nacionalnih ponosa, uobraženosti, netrpeljivosti. Evropa se integriše, a mi se delimo...

- Mi pravimo jedinstvene Lihtenštajne u Čačku ili Koprivnici. Verujem da je kriza u socijalizmu nastala zbog neprikosnovenosti Partije i rukovodstva. Znate, ako čoveku niko ne može da kaže da radi naopako, on počne da veruje da je svaka glupost koju izmisli - velika mudrost.

Da li je onda izlaz u višepartijskom sistemu?

- Ja razumem komunističke partije što ne dozvoljavaju višepartijnost, ali im ne odobravam. Dok su se borile za vlast, imale su velike ideje i primale samo časne ljude u svoje redove. No, vlast i privilegije menjaju ljude. Zato mora postojati pravo većine da bira, smenjuje, kontroliše. Ne moramo se priklanjati poznatom buržoaskom modelu višepartijnosti. Ipak, ne vidim zašto u jednom socijalističkom sistemu ne bi moglo da postoje dve socijalistički opredeljene partije, pa neka narod izabere bolji program, uspešniji predlog. U Americi, na primer, postoje dve partije, obe buržoaskog tipa. Nema ideološke konkurenčije, ali ima konkurenčije vrednosti. Socijalistički savez bi mogao da osmisli i istakne takav program.

Do tog trenutka ostaje nam samo da pratimo iscrpljujuće i neplodne partijske plenume?

- Sednice, bez obzira na broj koji nose, pružaju nešto novo. Veoma je lepo što je u partijskom vrhu prestalo horsko pevanje, pa sad svako ima svoju solo ariju, iz drugog tonaliteta. Ali, vrlo, vrlo nije lepo što više ima kреštanja, nego dobre muzike. Postaje jasno da je okončana etapa birokratskog socijalizma, stari recept je neupotrebljiv. Ko prvi u Jugoslaviji uspe da nametne novi put i obezbedi smenu na vlasti uči će u istoriju. Svi ostali su trabanti starog načina i biće zaboravljeni. Dakle, uvodene slobodnih izbora i partije koja idejno usmerava, a ne zahteva fotelju.

Da li su to regionalne granice "uozbiljile" Vas humoristu?

- Svi mi sanjamo da pišemo za svetsku publiku. A kad ove male jugoslovenske okvire svedete na neke republičice i regiončice, humoristi postaju ulični pripovedači viceva, kao lude na dvoru nekog mesnog moćnika. Smešno mi je bilo kada sam pre neki dan gledao "Porotu" i Rupela u njoj. Prvo je govorio na slovenačkom. Kada se zapadio, prešao je na srpsko - hrvatski jezik, pa su ljudi mogli da odloče slušalice. On misli da se tako legitimisao kao pripadnik nacije i da mu Slovenci pljeskaju. Međutim, da je u Engleskoj a zna engleski, govorio bi na engleskom. Ako umemo,

jednostavno, treba govoriti jezikom koji naši sagovornici razumeju. Svakakve gluposti pravimo.

Neizbežno pitanje za kraj - šta radi Srbija danas?

- Čini mi se da danas mnogi pokušavaju da se dodvore Slobodanu Miloševiću, noseći transparente i njegove slike. Čine lošu uslugu jednom očigledno pametnom i čestitom čoveku. To izaziva kod drugih u Jugoslaviji otpor. Uostalom, ljudi su 40 godina imali vodu i taj period zaljubljenosti u vode - očeve treba ostaviti iza sebe. S tim u vezi može se govoriti o pratećim političkim garniturama, koje se suštinski ne mijenjaju. Znati odabratи saradnike je najveća državnička mudrost. Odanost ne bi smela da bude presudna. Ko je odan, on je uvek odan. I prodan.

DOSTA NAM JE DOGOVORNE DEMOKRATIJE *

**Demokratija koju propovedaju Slovenci, to je demokratija
moje kuće, moje opštine, a to nije demokratija...**

**Demokratija je kad se poštuje volja većine u celoj zemlji. A ne:
hoćemo demokratiju u svojoj republici, a kad je u pitanju
zemlja, tu tražimo konsenzus, tu tražimo pravo veta.**

**Bolje da smo govorili svahili jezikom, da smo četrdeset pete
odredili da to bude jugoslovenski jezik.**

Izgleda da će se Jugoslavija, htela to ili ne htela, uskoro suočiti sa višepartijskim političkim sistemom. U Sloveniji je osnovano nekoliko demokratskih saveza, doduše sa uskonalacionalnim programima, što je naišlo na izvesne nesimpatije u drugim delovima Jugoslavije. Ali, 3. februara, u Zagrebu, na inicijativu velikog broja veoma istaknutih intelektualaca, osnovano je i Udruženje za jugoslovensku demokratsku inicijativu, savez koji, po oceni samih članova, još ne predstavlja samostalnu političku partiju, ali bi to jednoga dana mogao da postane. Dva osnovna usmerenja ovog udruženja - za demokratiju i za jugoslovenstvo - sadržana su već u samom imenu organizacije. Treće, iako ga nešta u imenu, takođe je veoma važno: za socijalizam.

Iako je sedište organizacije u Zagrebu, članstvo se okupilo iz svih krajeva Jugoslavije. Uime velike grupe beogradskih intelektualaca, koji su pristupili Udrženju za jugoslovensku demokratsku inicijativu, na osnivačkoj skupštini u Zagrebu govorio je Radivoje Đukić, poznati televizijski stvaralač i satiričar. Govor mu je, naravno, bio satiričan, pa je i pobratio najsnažniji aplauz.

**Uvek sam mislio da su satiričari, u stvari, politički nezadovoljnici.
I, eto, Vi ste ovih dana ušli u politiku kao satiričar.**

- Pa, nisam ušao u politiku. Više sam ušao u priče nego u politiku. Uči

*) *T V novosti*, Beograd, br. 25/1989(3. III); str. 8-9.
Razgovor vodio Radovan Tomašević.

u politiku, znate, to znači ili boriti se za vlast, ili pojaviti se sa nekim političkim specijalnim stavom...

Dobro, i borba za određene ideje i za određena rješenja u društvu takođe je politička. Ne bih potencirao politički značaj osnivanja Udruženja za jugoslovensku demokratsku inicijativu. Ne znam kako će se ono razvijati i na šta će izići, ali u ovom trenutku, izgleda otvara neke nade...

- Šta je mene pokrenulo da odem u Zagreb, da se prijamim za Udruženje i da postanem njegov dosta aktivan član? Naravno, kao i Vi, ni ja ne znam dokle ćemo stići. Ali, voleo bih da daleko stignemo u učenju ljudi... Imam utisak, posle dugog razmišljanja, da je jedan period u razvoju socijalizma u ljudskom društvu završen. Ako ne računamo zemlje koje su ostale jako zatvorene, u demokratskom smislu, na nekoj periferiji, kao što je Albanija, pa Severna Koreja, a mogu čak reći i Rumunija, u svim ostalim zemljama sa socijalističkim društvenim uređenjem...

Ili sa vlašću komunističkih partija...

- Jeste, dabome... Došlo je do jednog naglog previranja. Nestala je, umrla je jedna stara generacija koja je podigla i iznela revoluciju. Ima, naravno, još živih nas koji smo učestvovali u revoluciji. Ali mi smo na kraju svog životnog puta i na kraju svojih političkih ambicija, uticaja i svega drugog. Prvi period u socijalističkim zemljama je, po meni, bio vreme entuzijazma, kada su ljudi, zadriveni promenom istorije, subljeni u vodu koji je doneo novu istoriju, radili tako da im nije smetao monopartijski sistem, da im nije smetao nedostatak demokratije, jer su bili okupljeni željom za stvaranje novog društva. Tako su se stvorili kultovi ličnosti u svakoj socijalističkoj zemlji. Partija je došla na vlast, partija je izbacila svoje liderе, lideri su postali nosioci nekakvoga novoga stanja, da kažemo progres...

I što je bila krupnija ličnost...

- ... to je bio veći kult. Što je ličnost bila snažnija, to je veće bilo idolopoklonstvo. Svi veliki lideri iz tog prvog perioda u socijalističkim zemljama, već su pokojni. Sem toga, došla je nova generacija kojoj je obećavano mnogo šta, a kojoj socijalizam to mnogo šta nije doneo. Ti su ljudi sada u naponu snage, a nemaju takvo osećanje za idolopoklonstvo kakvo smo mi stariji imali, sećajući se idola koji su nas vodili. Sad oni mere što je socijalizam njima doneo. Ti ljudi teško nalaze posao. Postoji očigledno samovlašće mnogih struktura koje nemaju merila vrednosti, koje nisu pod kontrolom nego su postale samodovoljne. Ušao si u vlast i ti znaš da ćeš tu ostati doživotno, ili dok se ne zameriš onom starijem iznad sebe.

Dok se ne ogrešiš o sistem.

- Ne o sistem, nego o nekoga u sistemu, jačega. I to je sada taj trenutak kada ta nova generacija, koja je stigla, kaže: "Nama socijalizam mora da donese i neke druge vrednosti, prave ljudske vrednosti, po kojima ćemo da vrednujemo napredak, jer hoćemo da poredimo socijalizam sa Zapadom, gde je, po svim marksističkim merilima, nazadan sistem, prevazidjen sistem, a on se pokazuje bolji, ekonomski jači, demokratičniji..."

I sa mnogim socijalnim i kulturnim prednostima?

- Dabome. Čini mi se da je trenutak, da su ove godine trenutak, kada počinje nov period razvoja socijalizma. Sad socijalizam mora da nađe prave demokratske puteve za razvoj društva, za jednakost među ljudima. Došao je taj novi istorijski trenutak. Otimaju se još ove tri zemlje koje sam nabrojao, ali to ne može dugo da ostane. I verujte mi, samo one zemlje koje su preduzele opsežne promene imaju otvoren put prema socijalizmu. Ostali će se zagušiti nekim svojim unutrašnjim sukobima, građanskim sukobima, da ne kažem građanskim ratovima. Čak i u Sovjetskom savezu, zahvaljujući Gorbačovu, imate jedan veliki proces demokratizacije društva, imate tu perestrojku i glasnost koje pokreću ogromne ljudske stvaralačke snage. Strašno je bilo to što se radilo po Staljinovom sistemu. Bez obzira što smi mi četrdeset i osme tvrdili...

Da smo antistaljinisti

- A nismo bili antistaljinisti. Mi smo bili samo protiv Staljina, a u suštini smo napravili istu stvar. Partija se u sve mešala. Molim vas, pre neki dan mogli ste da gledate na televiziji kako Gradski komitet Partije u Beogradu diskutuje o zdravstvu. Zašto Gradski komitet diskutuje o zdravstvu? Neka diskutuje o ideologiji. A o zdravstvu neka diskutuju zdravstveni radnici. Tako se kod nas politika mešala u sve, a političari su znali sve - i kako se radi, i kako se zemlja obrađuje, i kako se jede, i kako se radi u kulturi, i u umetnosti, jer su ti uvek sve znali... Sada je došao trenutak kada te stvari treba da se rasprave, došao je trenutak da Partija shvati da mora da nađe partnera, to jest da dopusti mogućnost da neko kontroliše njen rad. Možemo mi da govorimo fraze, da imamo pluralizam, da svako može da kaže... To nije tačno. Ja sam godinama bio u Partiji i dobro znam da čovek iz partijske organizacije ništa nije mogao da utiče na politiku, samo da se saglašava sa politikom koja je doneta na vrhu. Ja sam se na Televiziji borio protiv ZURA, tvrdeći na partijskim sastancima da je to koješta u odnosu na televiziju, da je to neprimenljivo, da kvari tehnologiju... Čak sam tražio sastanak kod Kardelja, išao sam kod savetnika u SIV da tvrdim to. Ja sam otisao u penziju zbog toga, ali ja ništa nisam mogao da promenim, iako sam bio jedan od rukovodilaca u Televiziji u to vreme. Ostali su rekli: "Čuti, važno je da smo

se mi uklopili u sistem koji je propisan!" To što smo mi vazda glasali za nešto što je doneo neko odozgo i da se sa tim saglašavamo, ne znači...

Je li vas Kardelj primio?

- Ja sam preko Srdana Price tražio da me primi. Nije mogao, bio je zauzet, ali mi je preko Price poručio, zapravo izrazio čuđenje - kako to kada mu sve partijske organizacije javljaju da je to izvanredno i da se to izvanredno može da uklopi u svim preduzećima... Ko mu je to javljaо? Javlјali su mu poltroni koji nisu iznosili mišljenje ljudi, a bilo je mnogo ljudi koji su videli šta će ZUR da napravi, sigurno. Jer otkud sad mi svi znamo kakav je bio ZUR, zar nam je trebalo dvadeset godina da to shvatimo - da on razjedinjuje proizvodnju, da stvara velike birokratske sisteme...

Normativna akta, samoupravni sporazumi, povezivanje, po vertikali i horizontali, više paralelnih administracija...

- Strašno! I kako smo mi uspeli sad to da promenimo? Zato što su ljudi koji su to doneli sišli s vlasti, umrli... Zar treba mi da čekamo da neko umre da bismo promenili njegove misli. E, pa, izvinite, takav sistem ne može da bude u socijalizmu...

Neki smatraju da je pluralizam već to što imamo komunističke partije u republikama i pokrajinama koje se međusobno ne slažu...

- To nije pluralizam. Evo, gledajte, tako se može desiti da se u Sloveniji uvede višestranački sistem. Ako dode ~~članove~~ delegata u obvezujućih izbora, kao što hoće, pa ljudi budu neposredno birali delegate, a ne preko delegatovog delegata delegirati nekog delegiranog, i onda se desi da na izborima pobedi Socijaldemokratska stranka...

Dimitrija Rupela?

- Da. Ili Demohriščani, vidim i to je osnovano. Može se desiti da u jednoj zemlji, kao što je Jugoslavija, u Sloveniji imamo jedan društveno-politički sistem, a u drugim delovima Jugoslavije - drugi. To je potpuna besmislica. Demokratija koju propovedaju Slovenci, to je demokratija moje kuće, moje opštine, a to nije demokratija. Zatvorene demokratije, lokalne demokratije su protiv demokratije. Demokratija je kad se poštuje volja većine u celoj zemlji. A ne, hoćemo demokratiju u svojoj republici, a kad je u pitanju zemlja, tu tražimo konsenzus, tu tražimo pravo veta. Dosta je nama te dogovorne demokratije, dogovaranja tako da ne mogu da se dogovore...

Ipak, tu su u pitanju i različiti nacionalni interesi?

- Po meni, tu je jedna od najvećih grešaka socijalizma - što je u stvaranju besklasnog društva počelo više da se vodi računa o nacionalnom nego o

klasnom. Umesto da se borimo za ljudskost, mi smo počeli da se borimo za nacionalnost. U jednom razgovoru sa Veljkom Vlahovićem, koga sam ja izuzetno voleo i cenio, pitao sam ga: "Zbog čega mi sad u Jugoslaviji razvijamo nacionalizme?" "Pa, znate", rekao mi je, "mi moramo dozvoliti da se nacije ižive". Ta doktrina, ne njegova, to su svi zastupali - da nacije koje su ranije bile zakinute u svojim pravima treba da ižive svoje nacionalizme, da bismo posle bili prava braća - moje je mišljenje da je to bilo pogrešno.

Mislim da je poznati volontarizam došao do izražaja i u toj sferi. U nauci se nacija tretira kao državno-pravna kategorija. Etničke kategorije su narod, pleme, rod...

- Da, to je ta razlika između naroda i nacije. Vidite, Amerikanci su nacija sastavljena od pripadnika raznih naroda, od iseljenika iz celog sveta. Pre dvesta godina se glasalo da li će u tej zemlji da se govori engleski ili nemački. Za tri glasa je pobedio engleski jezik i zato sad Amerika cela govori engleski. A kod nas šaka jada... Pa bolje da smo govorili svahili jezikom, da smo četrdeset pete odredili da to bude jugoslovenski jezik. Gledali ste nedavno na televiziji "Porotu"? Bio je predstavnik našeg udruženja, bio je iz Slovenije Dimitrije Rupel. On je u prvom svom nastupu govorio slovenački. Docnije, kad su mu se suprotstavili neki, kad su počeli da se objašnjavaju, da ne kažem da se svadaju, on je lepo prešao na srpski i govorio tim jezikom. Tvrdim vam, kad drug <sup>NACIONALNA
RUPEL
LODEKA</sup> ~~RUPEL~~ ^{GRNE GORE DURDE} Nemačku, on tamo govoriti nemački i trudi se, svakako, da pokaze kako ~~ERNO~~ ^{GRNE} Črna. Zašto je u ovoj zemlji, u političkom životu, smešno ili stidno da se govoriti jezikom većine? Ja pristajem, ako se dogovorimo, da kineski jezik bude zajednički jezik za sve Jugoslovene, onda da svi govorimo kineski, a da kod kuće govorimo svojim jezicima, dijalektima, lokalnim govorima... Da uzmemmo neki drugi jezik, esperanto, da uzmemmo slovenački, ako im je to milo. Ja da znam slovenački, da sam imao priliku ^{da} ga naučim, kad odem u Sloveniju, ja bih sa velikim zadovoljstvom govorio slovenački.

Ipak, kad su u pitanju međunacionalni odnosi kod nas, postoje i naslede, trzavice iz prošlosti...

- Da vam kažem nešto. Najiskrenije mislim da seljak iz okoline Kragujevca nema nikakvog razloga da mrzi seljaka iz okoline Varaždina. I da nikakvih nacionalnih trivenja između naroda ne može biti da ne postoje politička trvenja na vrhu i trabantska štampa koja to raspiruje. Kome su potrebne zavade koje su među nama postojale u prošlosti i zašto da se neprestano podsećamo na njih? To samo rade političari.

Naša zavada sa Nemcima veoma je sveža, pa ne vidim da iko u ovoj zemlji mrzi Nemce. Znači li to da bismo se mrzeli da smo eventualno živeli u istoj državi?

- Sigurno. Da smo imali zajedničke političare sa Nemačkom, sad bismo bili na krv i nož. A ovako smo jako fini sa njima, idemo da radimo tamo i sad smo očajni što hoće da nam uvedu vize.

REAGOVANJE NA IZJAVU IO UJDI-A *

U Beogradu 8. III '89.

Poštovani drugovi,

pročitao sam "Izjavu Izvršnog odbora udruženja za jugoslovensku demokratsku inicijativu povodom zbivanja na Kosovu" i moram reći da sam, u najmanju ruku, začuden.

Svaki čovek mora imati pravo da slobodno kaže svoje mišljenje ili uverenje, ali ako se izjava daje u ime Udruženja, ja očekujem da se prethodno omogući rasprava o pokrenutom pitanju i čuje mišljenje svih zainteresovanih članova. Tim pre što je problem koji pokreće od sudbonosnog značaja za našu zemlju.

Ne mogu se bez ozbiljne društveno političke i istorijske analize predlagati rešenja koja zadiru u menjanje ^{NACIONALNA} ^{ETNIČKA} ^{VREDNOSTI} ^{AVNOG PORETKA} i tražiti odvajanje jedne pokrajine od matrične ^{CRNE GORE} ^{DURDE} ^{REPUBLIKE} ^{CRNOJ MOCI} prevaranju u nekakvu privremenu, novu Republiku, ili Oblast pod patronatom Federacije. Ne mogu se stvarati meritorni zaključci o stanju na Kosovu samo na osnovu poluistina i pisanja štampe, jer se tu često iznose nesigurni podaci, samo radi raspirivanja šovinističkih sukoba. A u jeku ovih međunacionalnih razmirica štampa svake republike donosi, na žalost, uglavnom vesti koje se specijalno biraju da bi kompromitovale politiku bratskog suseda.

Brzopleto i površno mešanje, bez poznavanja činjenica i stvarnog dugogodišnjeg stanja na Kosovu, bez analize zbivanja u dalekoj i bliskoj istoriji, ne može se koristiti za rešavanje životnih problema u tom delu naše domovine, već može samo izazvati mišljenje da je naše Udruženje ili neozbiljno ili navijački raspoloženo, što će stvoriti neprijateljstvo velikog broja ljudi (u ovom slučaju u Srbiji i Crnoj Gori) prema nama. Jer podaci koje mi ovde imamo i godinama pratimo, pokazuju da je punih petnaest godina "manjina" Albanaca, koju smatrate ugroženom i građanima drugog reda, bila absolutna, dominirajuća i agresivna većina sa punom vlašću, koju je koristila za progon građana drugih nacionalnosti radi stvaranja etnički čistog područja.

*) *Republika*, Zagreb, br. 44/1989 (maj); str 7.
Reagovanje Lole Đukića pismom od 08. III 1989.

Naravno, ja ne tvrdim da su sva vaša citirana mišljenja suprotna stvarnom stanju na Kosovu, jer ima i tačnih zapažanja, ali ja nisam imao prilike da o tome sa vama diskutujem, da čujem vaše razloge, a vama iznesem činjenice koje znam, pa da u demokratskom razgovoru utvrdimo istinu ili bar doneсemo sud većine. Jer, ja se držim stare mudrosti - da samo glup čovek ne menja mišljenje i da nikada ne bi bilo progrusa kada ne bismo prihvatali ono što je pametnije i istinitije.

Iz svih ovih razloga vašu "IZJAVU" na mogu da smatram i svojom. Bez ikakve želje da kvarim dobre odnose u Udruženju, dragi drugovi, ja podvlačim da je kod ovako značajnog i možda sudbonosnog problema trebalo informisati sve članove Udruženja, a pogotovo nas koji smo izabrani u Savet, a živimo i delamo u Republici na koju se Izjava odnosi.

U ovim teškim ekonomskim i političkim vremenima, kada je našoj zemlji najpotrebnija ljubav, prijateljstvo i poverenje, nije dobro nekim olakim, emotivnim ali nedokumentovanim izjavama "gurati prst u oko" milionima ljudi u Srbiji, Crnoј Gori i Makedoniji. Ja se ne bojam toga da će me zvanična politika osuđivati, verujući da i ja stojim iza vašeg predloga, ali se plašim da u naše Udruženje sada neće hteti da uđu mnogi ovdašnji ljudi, jugoslovenski i demokratski opredeljeni, ali koji se ne odriču svoje nacionalnosti i istorije.

Žao mi je što naš prvi javni zahtev (ako je prvi?) donosi i prvo neslaganje, ali ako smo mudri (a valjda jesmo!?) i ne opterećeni nacionalizmom (a sigurno nismo!), to neće uticati na NACIONALNA BIBLIOTEKA državljansko i jugoslovensko jedinstvo i prijateljstvo. Uostalom, demokrati i ne raži nikavu jednoglasnost.

Mislim da i mi, iako samo beznačajni delić našeg društva, moramo biti svesni toga da je razumevanje između ljudi u Hrvatskoj i Srbiji najbitniji činilac za stabilnost ove zemlje. Ne umanjujem ni u čemu značaj ostalih naroda, ali pripadnici većine uvek moraju snositi posebnu odgovornost!

Molim vas da procenite da li bi, zbog naših demokratskih principa a i zbog upoznavanja javnosti sa drugaćijim mišljenjem o tom važnom problemu, bilo dobro da ovo pismo pošaljete istim glasilima koja su objavila i vašu Izjavu, sa molbom da ga objave?

Puno iskrenih pozdrava i želja za dalji zajednički rad u traženju demokratskih inicijativa i odnosa, vaš

Radivoje Lola DUKIĆ, s. r.

PS: Vidim iz fotokopije Izjave da je ona napisana, ili objavljena 26. II 89. ali ja vam se nisam odmah javio, jer sam je dobio od druga Popova tek 7. III.

GRADANIN NEPOKORNI *

Revolucija ponekad svoju djecu pojede u dva zalogaja. Ovog umjetnika gustira već dugo. U svom domu vrti "Prohujalo s vihorom", dočekuje tmurna beogradска jutra iz pravca betonskog sakralnog shuttlea, uvjeren u maglovite programe alternativnog demokratskog udruženja. Jedan od rijetkih sjajnih i velikih koji je trebao ostati vidljiv, danas kao nevidljivi građanin šeta svog psa zlatne dlake golemin parkom preko široke ceste.

Vaša je nesvakidašnja karijera počela nesvakidašnje - kontraverznim dokumentarnim filmom, skandalom i - zabranom.

- Ja sam posle rata kao omiljenac Kraljele Ribara", nakon slikarstva kojeg sam studirao otisao na studije režije i kao zadatak za završni ispit dobio sam da snimim dva filma - dokumentarni iigrani. "Grčku decu", dokumentarni film za koji me pitate, snimali smo na granici sa Grčkom u vreme dok je tamo bila revolucija, vreme Marksovih partizana i velikih represalija zapadnog sveta nad tim narodom. Naši su ljudi išli tamo da pomažu i ja sam trebao snimiti film o tome. Film je dobro primljen. Kardelj ga je doneo u Pariz na Prvo zasedanje UN da ga prikaže kao dokument toga kako se postupa prema grčkom narodu, deci. Amerikanci su od toga napravili skandal, napustili zasedanje, nisu hteli prisustvovati projekciji. To je bio jedan mali međunarodni skandal ali ono što je zanimljivo u tome je to da kad je propala grčka revolucija i naša je vlada promenila stav, mi smo počeli da zaboravljamo da je tamo i bila revolucija, tako su mnogi filmovi sa tom tematikom stavljeni u bunker. Među njima je bio i moj film koji više ne može da se prikazuje, imate ga u kinoteci ali kao da ne postoji - još uvek je pod embargom.

**) Valter, Sarajevo, br. 12/1989 (05. V); str. 20-21.
Razgovor vodili Samira Kurtalić i Saša Leskovac.*

Ipak ste još neko vrijeme ostali u kinematografiji. Približite nam vrijeme u kojem je zabranjen vaš prviigrani film "Jezero".

- Scenario za "Jezero" je pisao mladi književnik Jugoslav Đorđević koji je pola godine proveo u Hercegovini u Lisičićima, selu koje je poplavljeno veštačkim jezerom. Ispitivao je atmosferu, osećaje tih ljudi i napisao zanimljivu priču koja mi se odmah dopala. Snimalo se u Jablanici, Lisičićima i okolnim selima. A to je u to vreme išlo ovako - scenario koji sam ja dobio pročitao je najpre Emerik Blum, u to vreme pomoćnik saveznog ministra za elektroprivredu. On se složio ali se svaki kadar morao slati u Agitprop koji je takođe morao odobriti sve. Svi su bili zadovoljni materijalom, jedino je bila stavljena primedba na epizodu o nekom strancu protivniku socijalizma koji je trebao napraviti sabotažu. To je bilo pre 1948. i to je naravno bio Amerikanac, CIA nešto muti u našem socijalizmu. Ali, tad se dogodi Informbiro pa su rekli - nije zgodno da to bude Amerikanac, namestite da to bude Rus. I Viktor Starčić sad to počne igrati i govoriti kao Rus. E onda Kardelj se sjeti kako nije dobro ni da bude Rus - neka bude Arapin! Ali onda je sve to meni bilo glupo pa sam ostavio da se ne vidi koje je nacijske taj agent. Sve je izgledalo da će biti dobro a onda je ministar elektroprivrede Nikola Petrović napisao da je to bezobrazluk, da je nemoguće da se u socijalizmu neko buni protiv rušenja svog sela zarad socijalističke izgradnje i žaliti za zavičajem preseljeni u nova sela (a upravo je tako i bilo - sve kako je Jugoslav zamislio, samo ~~zataškano~~ <sup>BIBLIOTEKA
CRNE GORE BURJE</sup> nije moglo zamisliti da se neko u nas može za nešto buniti!) Počeo su sejavljati ljudi koji su se prethodno sa svim složili i koji su gledali film kadaf ~~ponekad~~. Nakon tog odgovora na sve te napade u "Književnim novinama" izbija velika politička afera, prva u našoj kulturi. Napadaju me redom - generalni sekretar Gradskog komiteta Beograda, "Borba", iz pera glavnog urednika, Sindikat BiH koji daje izjavu da su radnici Bosne i Hercegovine uvređeni zbog takvog stava i zabranjuje prikazivanje na toj teritoriji, i u ostaloj štampi usledili su napadi kako film loše slika Jugoslaviju i socijalizam. Ja sam tada još bio član KPJ i zanimljivo je da me zbog tog filma nikad niko nije pozivao na odgovornost jer su dobro znali da je to potpuna besmislica jer je svaki kadar strogo kontrolisan i da je besmisleno da se tek sad nađe neko uvređen. Ja sam napustio kinematografiju, osnovao sam "Humorističko pozorište" u Beogradu. Pisac scenarija je doživeo strašnu traumu, mislio je da mu vlasti ne veruju zato što je studirao u Engleskoj i ubio se. Jer, kada mlađom čoveku od 26 godina sve njegove snove sasećete političkim aktom to, ako nemate neki izlaz, može da bude strašno. Ja se nisam ubio, počeo sam da se bavim humorom.

Tada odlazite u pozorište i početkom 50. kao upravnik pozorišta i urednik na radiju postajete jedan od ključnih ljudi naše masovne zabave, tada još u povoju.

- Bilo je to vreme traženja novih puteva u Jugoslaviji. Uvedem ja samoupravljanje u naše pozorište (mislim da je ono bilo čak među dva - tri prva jugoslovenska kolektiva u koje je uvedeno samoupravljanje!) - svi ljudi dobijaju ista prava na diskusiju, odlučivanje o planovima i ispostavi se da glumci koji u toj godini nemaju na repertoaru ništa zanimljivo - oni su odmah protiv repertoara. Jednostavno nismo mogli ništa da uradimo, uglavnom su se slabi glumci i neradnici smeštali u upravne odbore i pokušavali da dominiraju na svakom mestu. Kad sam posle nekoliko takvih sukoba uvideo da ne mogu da se izborim za principe koje sam htelo da provedem, ja sam iz tog pozorišta koje sam osnovao (sadašnje Pozorište na Terazijama op. S. L.) pobegao. Neću da kažem da sam pobegao od samoupravljanja ali od takvog viđenja tog principa - sigurno.

A na radiju je, recimo, bila zabranjena zabavna muzika. Ona se jednostavno smatrala imperijalističkim uticajem. Dozvoljena je bila samo ozbiljna i narodna, a ona je bila "novokomponovana" - korigovana i umetnički doterana da ne bi vukla na "seljačko" već da bi bila "napredna". Ja došao na radio (u stvari, vratio se jer sam 1946. na radiju i počeo) i sad ovi zabavnjaci dodu kod mene i kažu: "Padaju uguraj malo i nas ako može!" Ja onda izmislim da se na radiju počne da emitira "Šlager nedelje". Zabavnjaci jedva dočekali - Kotlić, Dacko Kraljević i drugi. Ali, glavni muzički urednik radija, neki Kalčić, reče kako mu ne pada na pamet da tako nešto pusti jer on odgovara za "muzičku ideologiju" u novoj Jugoslaviji. A generalni direktor radija bio je Draža Marković i on sa tim Kalčićem sazove sastanak na koji sam bio pozvan i ja. Žalio sam se na to Bori Simiću, našem čuvenom dirigentu, koji je rekao: "Ja ču Vama da pomognem!" I mi na sastanku, počne Draža diskusiju o tome da li je dozvoljeno da se u novoj socijalističkoj Jugoslaviji propagiraju preko zabavne muzike takve ideje, kad ustane Bora i kaže: "Evo druže Dražo, mogu li ja da dam jedan primer?" I pusti neku traku. Ustane Kalčić i kaže: "Eto, čujete li tu muziku, pa ko može to da dozvoli"? Na to Bora Simić samo reče: "To je Stravinski", i isključi magnetofon. Draža na to kaza: "Lolo, tvoj sektor u svojim emisijama može da pušta kakvu hoće muziku". Tako je počela zabavna muzika na Radio - Beogradu.

A humor? Likovi iz vaših emisija tog vremena "uvukli" su se u bice naroda zauvijek ostavši dijelom tradicije, narodne baštine.

- "Veselo veče" i to naše "Humorističko pozorište" su bili nekakvi prvi ventili da se narod u nečemu smeje a ta satira je smela dosta nisko da udara. Smeli smo ismijati neke nove šefove, recimo šefa radnje kako krade na kantaru, ali to smo govorili tako da se to može shvatiti kako je to možda i

nekakav viši funkcijer. Ma, danas su neki govorovi funkcijera satiričniji od svega što smo mi tada smeli reći. Sad može svako da pljuje koga hoće, naročito ako nije iz njegove republike. Tada nismo nipošto smeli pomenuti nekog odgovornog rukovodioca, da mu se nešto lično zameri. Moglo se možda u nekakvoj intuiciji, u principu. A odušci su traženi svud. Tako je cirkus osnovao prvi javni kabare "Orfeum" - baš ovde gde sada ja živim - a gde ću ja nego gde je cirkus. - To je bio prostor pun slobodnije satire, moderne muzike, sve je bilo pod šatorom, mnogo sveta. Sve je posle, ne znam zašto, ukinuto.

Prodor u neko slobodnije govorenje je učinjen upravo sa televizijom. Mi smo TV osnovali 1958. godine i te prve serije su za ono vreme bile, neću da kažem revolucionarne, to je suviše jaka reč, ali menjale su nekako razmišljanja ljudi, govorilo se otvorenije, to su bili potezi koji su oslobadali ličnosti.

Kako Vam je to uspijevalo uz sve one cenzure, komisije?

- E tu smo imali jednu pogodnost. Ja to pričam kao anegdotu ali je zaista bio tako. Naime, ja samo bio glavni i odgovorni urednik kulturno - umjetničkog programa, a Novak Novak urednik humorističkog programa. I mi na kolegiju odlučimo da se snima to i to. Onda ja tu kao glavni i odgovorni urednik kažem da bi trebalo angažovati pisce i napisati seriju. Onda Novak angažuje mene i sebe pa nas dvojica napisimo tekstove. Pa to damo njemu kao uredniku a on donese meni kao glavnom, pa ja to odobrim i dam sebi kao reditelju da to režiram. Takvo je jedinstvo bilo dobro zbog toga što nije bilo druge cenzure. Ja sam odgovarao za tekstove.

Tehničke mogućnosti snimanja tada su bile više nego oskudne. Ali sve je to nadomešteno ogromnim entuzijazmom, energijom koja će, rekao bih, biti neprevaziđena. Taj tempo rada i tehnike "u živo" davali su novi kvalitet - neposrednost i aktuelnost humora.

- To je bilo crno - belo vreme. Drugo, ja sam emisiju pisao za jedan dan i isti dan je isprobao, snimio i emitovao. Sad se drama od sat vremena snima po mesec dana a mi smo to radili za jedno popodne. Mislili smo da TV pre svega treba da donosi vesti, radosti i tuge - trenutka. Nisam pisao o prošlim nego o stvarima koje su se dešavale te nedelje. Kada bih, recimo, danas bio u situaciji da snimam, tema bi bio recimo - Crnogorski kongres, jer to se dešava. A to je sad opet velika moda u svetu. To jedinstveno osećanje neposrednog doživljaja. To je više nego aktuelno novinarstvo, ne velika umetnost. Kod nas je to, doduše, bilo uslovljeno tehničkim nedostacima - nismo mogli montirati nego smo mogli samo jednom snimiti i uveče emitovati. Ako bi neko pogrešio, sve bi se moralо vraćati ispočetka i sve ponovo.

70-tih godina naglo se smanjuje vaša TV aktivnost. Bilo je govora o raznim skidanjima sa programa. Niste bili po volji tadašnjoj politici?

- U to vreme samo bio umetnički savetnik TV, bez nekog naročitog posla - samo da radim serije koje su tada bile veoma popularne. Tada je došlo vreme da se tzv. politički liberalizam previše oslobođio, otišao dublje u slobodoumlja i trebalo ga je malo ustrojiti. Došlo je tada do maspoka, smena rukovodstva u Srbiji i Hrvatskoj i sve se to naravno reprodukovalo i na TV. Imao sam ideju za seriju o nevidljivom čoveku - priču sa temom o tome da kad se otkrije problem i pronađe krivac vidi se da je to u stvari nevidljivi čovek koji se premaže nekom mašcu - mi znamo da postoji krivac ali ga ne otkrijemo jer je nevidljiv. Prva epizoda je trebala govoriti o mučkama u spoljnoj trgovini jer su baš tada uzimale maha velike pronestre, problemi sa našim predstavnicima u inostranstvu. Znao sam da će Tito o tome govoriti na CK i htio sam da, govoreci o tom problemu, preduhitrim tu sednicu. Otišao sam kod Emila Ludvigera, ministra spoljne trgovine da bih dobio prave podatke. Njegov pomoćnik Skea dao mi ih je s napomenom da ih nikom ne pokazujem, da su državna tajna i da ih čak ni predsednik Tito nije video. "On je, znate, star čovek, da se ne bi potresao mi smo za njega napravili drugi materijal". Uzeo sam i taj drugi i uporedio - ogromna razlika!

Napravim ja emisiju ali taj Skea na ideoškoj komisiji koju je vodio Ali Šukrija poruči preko Živane Olbine: "Pozdravi Lolu, i reci mu šta je rekao Skea. Neka ubaci par reči da te ne izgleda tako crno". Olbina, međutim, prenese generalnom direktoru Šukrija rekao da bi emisiju trebalo skinuti. Odem ja kod Šukrije koji mi kaže: "Nije istina da sam ja tražio da se skine!" Međutim, iza svega toga se krilo to da je ta emisija protumačena kao moj nekakav napad na Beograd u kojem su bili glavni izvoznici. Na sastanku na kojem su bili Ludviger, Petar Kostić (ministar finansija) i članovi Gradskog komiteta razvila se žestoka polemika. Ovi iz saveznih struktura, međutim, rekli su: "To nije naše da o emisiji odlučujemo. Vi imate svoj Savet pa ako on odluči da emisija ide, nemamo ništa protiv". Sazovemo Savet i oni jednoglasno o dobre emisiju. Međutim na sastanku kad smo prvi put gledali emisiju, ja sam u ljutini rekao: "Dok ste vi ono što jeste, ja više neću da radim za TV"! Bio sam stvarno ljut i uvreden zbog takvih nekih niskih udaraca, zbog toga što ne sme ništa da se kaže iako sam, naravno, ja to mnogo blaže rekao nego je to stajalo u dokumentima. Rekao sam to ali nisam ni slutio da će se to obistiniti. Jer otada ja više nikad nisam dobio mogućnost da radim seriju. Nije mi, naravno, nikad rečeno - ti više nećeš da radiš, ali tako je bilo, ja više nisam mogao da radim. Pilot emisija "Nevidljivog čoveka" je išla a posle toga me beogradska štampa stravično napala na prvim stranicama da sam idiot, kreten, radili su ankete gde su ljudi to potvrđivali. Znate kako to izgleda kad se sve montira. Jedino su javne poznate ličnosti govorile meni u prilog ali običan narod - a oni su znali

nekad nešto uradio za ovaj Beograd. A sad više ja ne postojim. Ne, nije mi žao, hoću samo da kažem šta se dešava kad se suprotstavi mali čovek - mali, jer ja nisam bio nikakav veliki političar da se na mene puca iz velikih topova nego mali čovek koji se bavio umetnošću i kulturom, a malog čoveka se može izbrisati gunicom, precrtaći olovkom.

Znameniti je satiričar najednom postao angažovan, politički aktivista. Kako gledate na vaš angažman u UJDI-ju? Nastavak borbe?

- U meni je ostalo mnogo želje i žalosti za nekim snovima iz mladosti. Mi smo smatrali da ćemo prebroditi svet. Mi smo svi posle rata bili veoma disciplinovani, odani Partiji u koju smo toliko verovali. Mislili smo da ćemo stvoriti jedno društvo koje će biti humanije, bolje, koje će obezbediti slobode, otvaranje ljudi; koje će pomoći da se čovek obogati, da je socijalizam nešto što oslobada. Onda čovek počinje da stari i počinje da gleda. I shvata kako nije sve tako ružičasto kako je on mislio dok je bio mlađ. Počinje da uvida da su se oko njega mnogi promenili, postali sebičniji, samoživi, da im je važnije kako oni žive nego drugi. Vidi jedan birokratski aparat koji se multiplicira, tehnokratiju koja melje sve pred sobom - pogledajte samo na televiziji - nekad je sav zabavni program organizovao jedan čovek a sada i najmanju emisiju vodi jedan producent i dva organizatora - tri čoveka se bave nečim što uopšte nije neki posao, sve je to uhodano, ja to znam. Ali vidite, taj aparat umnožava se i značaj sebi, a to mu je omogućeno naročito u monopartijskim sistemima. Rakice je naš.

Mene je otac dok sam bio dečak učio da samo glup čovek ne menja mišljenje. On je govorio: "Lolo, ako čuješ tude mišljenje koje je zrelo, pametnije od tvoga a ne prihvatiš ga - ti si budala". Tako sam ja polako počeo da razmišljam o onome što vidim, gde vidim i da li je to ono za što sam se borio - ono pravo, da li su moja verovanja bila prava verovanja. A onda se ova naša lepa domovina počela da raspada. Posle Titove smrti više se nije znalo koliko vuče na svoju stranu. Nije bilo više nikoga ko je mogao da udari šakom o sto i kaže - "E pa ne možete da pravite tolike gluposti!". Pamtim Dolancove reči: "Mnogo nam nedostaje Tito, jer mi smo donosili razne odluke a on nam vrati da radimo iz početka. Sad nema ko da nam ih vrati i kaže da ih uradimo ponovo!" Kad nema nikoga da opomene da se prave gluposti to je već ozbiljna stvar. Kad se neko popne na toliku stepenicu da postane neprikosnoven i da sve što on pomisli mora da bude pametno - to je velika opasnost za društvo. To pevanje u horu je za ljudski rod opasno i ne vodi napretku. A kod nas se desila još jedna strašna stvar - svaka je republika počela da smatra da ona treba da peva kako ona hoće u svom glasu i sad peva osam horova u osam glasova - onako kako njihovi dirigenti hoće. To nije pluralizam - jer između tih glasova nikad neće doći do jednog jedinstvenog mišljenja jer svako ostaje pri svom.

I kad se pojavila grupa intelektualaca iz Zagreba koja je htela da osnuje UJDI ja sam se istog časa javio telefonom i ponudio da uđem u to udruženje.

Pripadnošću UJDI-ju opredijelili ste se za "jugoslovensku sintezu". Kako Vi shvatate ovaj programski dosta kontroverzan, različito komentiran, pojam?

-Ostatu u Jugoslaviji, da se ne parčamo po željama pojedinih vlastodržaca u pojedinim republikama. Kako to učiniti? Proklamovati da svaki čovek bude jedan glas, bez obzira na njegovu nacionalnu pripadnost. Uspostaviti takvu skupštinu u kojoj će biti omogućeno da svaki narod bira predstavnike da bi imali ravnopravnost i da neko ne bi potlačio drugi narod, ali uspostaviti i drugu skupštinu u kojoj bi cela Jugoslavija birala jedan jugoslovenski program - da svi biramo zajedno na određen broj stanovnika jednog predstavnika u skupštinu, gde bi imali svoje predstavnike a ne predstavnike naših predstavnika. Ja neću da biram svog komšiju da ide u MZ, pa u opštinu, a ovaj nekog da ide u republiku a ovaj iz republike nekog u federaciju. Ja hoću da mi se pruži šansa da kažem šta mislim o N. N.-u, recimo iz Hrvatske! Delegatski sistem je stvoren samo zato da bi se zaštitala partijska birokratija i zato će UJDI ići protiv tog sistema. Mi, vidite, sad donosimo Ustav a već ga kršimo birajući slobodnim izborima svoje predstavnike u Federaciju. Jer su videli da to zaista više nema smisla, nego da taj guravi narod počne jednom davati mišljenje o tome šta će dešavati. Ipak, počelo je to da će svi početi sa takvim načinom izbora koji je, stvari, preustavan jer poslije toga s tim što je narod izglasao treba da se složi nekakva grupa samoizabranih poslanika, delegata koji će da odobre ono što je već odobreno od velike većine!

Ja sanjam o tome da se svaki čovek vrednuje kao čovek bez pitanja gde je rođen i odakle je - kao građanin koji vredi onoliko koliko je radio, koliko je pošten. Na poslu gde radite ko, molim vas, pita onog drugog odakle je? Vi se družite i sa Mikom i sa Žikom i sa Franom i sa Antonom - ako je dobar drugar, onda je dobar drugar bez obzira odakle je. Sve podele među nacijama su napravili političari i birokratija iz silne želje da dobiju što više mesta u političkim strukturama. Čitam pre neki dan da naša zemlja ima 100% više plaćenih političara u proseku nego i jedna druga zemlja na svetu. To ovaj narod ne može više da izdržava - osam vlada, petsto komiteta, tolake sizove, ljude koji ne rade nego žive od onoga što stvara radnička klasa. Mi smo inače našim obrazovnim sistemom, a i time će se baviti UJDI, učinili da se sam rad smatra jednom nižom kategorijom, školujemo generacije koje neće da rade a ko će da ore tolike njive?

Ipak, i pored progresivnog programa i proklamovane savjetodavne (ne partijske) orijentacije, UJDI još nije registrovan.

- Mi smo osnovali to Udruženje sada i u Beogradu ali nigde nismo registrovani. Ja želim javno još jednom da istaknem - mi nismo politička stranka, nemamo želje da se kandidujemo ni za kakve izbore. Mi imamo želju da pomognemo političkoj situaciji, partiji koja je na vlasti ili ako to bude SSRN. Mi se namerno nismo priključili SSRN, jer bi onda bili automatski razdeljeni, a mi ne želimo da budemo federalizovani. Gde se Udruženje prvo registruje bićemo Udruženje toga kraja, ako se registrujemo u Mostaru bićemo mostarsko Udruženje. Naravno, centrala će ostati gde je i bila.

Uopšte ne shvatam zbog čega policija ne daje saglasnost koja je potpuno opravdana po Ustavu. Mi imamo pravo da se registrujemo kao udruženje građana, što i jesmo. Ja ču sada da idem da tu u Beogradu objasnim situaciju, jer je stvarno greška što nas teraju u neku poluilegalu što može svima samo da škodi. Narod nas pozdravlja jer ima mnogo nezadovoljnih, zbog inflacije gladnih i ako budemo zabranjeni mi ćemo za njih postati nekakvi junaci. Nepotrebno. Mi pokušavamo na najlegalniji način - savetima, istupanjima u štampi, intervuima da ukažemo na neke stvari koje su demokratskije i da se borimo za jugoslovensku sintezu.

Čini se da Vaš program ide ipak u pravcu političkog pluralizma koji nije ništa drugo nego - višepartijski sistem.

- Sigurno je jedno - posljednje godine, ma koliko one bile godine svadanja i netrpeljivosti - domaćinstvo vrlo pozitivno - vi sad možete, što je pre par godina bilo apsolutno nemisljivo, javno reći da bi trebalo uvesti mogućnost višepartijskih razgovora. Pa, evo, neka sve budu komunističke partije! Ali, molim vas, kakva je to smeđurija da mi u jednoj komunističkoj zemlji, u kojoj je SK jedina i apsolutna po ustavu nesmenjiva politička partija, kada se pojavi neka nova komunistička partija, mislim u Zenici, odmah trči, hapsi! Partija koja misli drugačije ali hoće komunističku! Zar u komunističkoj zemlji da se hapse komunisti? Ili na Kosovu - čitam - "Suđenje marksističko - lenjinističkoj grupi" - naslov u novinama. Pa valjda marksističko - lenjinističko - pod navodnicima, da se vidi da se radi o lažnom nazivu. Ali ne, nema navodnika. Znači - sudenje marksizmu! Pa to više nema ni u kapitalizmu, ni tamo više ne zabranjuju partije osim nekih fašističkih.

Zbog čega se recimo SSRN ne bi oslobođio patronata Partije, izneo svoj program i pojavio se kao opoziciona partija. Pa neka narod bira. Pa ova SK pređe u opoziciju.

Jedna drugu tada će moći kontrolisati.

- Pa da. Jer ako nema kontrole ljudi postaju samozadovoljni - misle: postao sam rukovodilac, sve što kažem sve je pametno.

Pamtite ono što Petar Luković naziva "Boljom prošlosti" kada se antikapitalistička omladina zabavljala sasvim dobro, iako ničeg nije bilo dovoljno osim iluzija. Vaši politički zahtjevi, danas opet odgovaraju senzibilitetu dobrog dijela misleće omladine. Recite za kraj kako posmatrate temeljne pojmove - mladosti, starenja...

- Socijalizam je danas u velikoj krizi. Mladi danas pitaju, s pravom, ako je to taj bolji sistem, kao što je teorijski postavljen, zašto moramo ići u taj kapitalistički svet da radimo, živimo bolje? Ipak, ja sam uveren da mladi žele socijalizam, to je prirodno za mlade ljudе, oni su svi zaneti željom da budu jednaki jer mladost nije korumpirana. Kasnije ljudi počinju da dobijaju beneficije i čovek se menja, ulazi u život obaveza, počinje da se privikava na beneficije i čini mu se kao da mu one pripadaju. Mladi ljudi sve to nemaju, oni još uvek gledaju nekako otvoreno u svet, svi se vole, ne trebaju mnogo, žive u snovima. Kako čovek stari menja se i postaje sebičniji. Hvala bogu da i tada neki ljudi ostanu zaneseni, entuzijasti jer - čovečanstvo u napredak vuku neki pomalo ludi ljudi, oni koji se odriču nekih beneficija koje im pruža položaj koji im se nudi. Oni koji uđu u strukture, kako ih nazivamo, oni ne vuku nikuda napred, oni vuku samo za sebe.

Divno bi bilo kad bi čovek živeo dva-tri puta kraće ali da bude sve vreme mlad. Ne zbog nekih bioloških osobina - zdravlja, ljubavi, nego da čovek ostane uvek zanesen svojim idealima, da ostanе mlađ sve vreme i da stvara svoje snove. Napred vuku samu zanesenjaci, ljudi koji uvek ostanu mlađi i koji su spremni da se zravnjuju, koji nisu pristali na kompromise, koji nisu pristajali da budu korumpirani. Nekoliko jedno sa svim ostalima sviraju svirljiku ličnih interesa, ljudi koji se uvek bore za svoje snove koje su kao mlađi imali. Danas su mlađi mnogo pametniji nego što smo mi bili. To je normalan progres. Mi smo se borili za neku istinu i kad smo je stvorili, mlađi koji su došli imali su gotovu. To je za njih početna stvar, osnova i oni sad grade novo. Sećam se moj otac nije voleo da se služi telefonom, ja danas ne umem da baratam ovim rikorderom. Mlađi znaju više od nas ali neka kao stari uspeju da zadrže mlađalačko u sebi - tako što ne bi podlegli nekim, istina prijatnim, stvarima ali koje od čoveka stvaraju sebičnjaka zatvorenog u sebe.

GADE MI SE NACIONALISTI *

Autor popularnih TV humorističkih serija u kojima je razotkrivao našu stvarnost i iluzije dalekih šezdesetih godina,

Radivoje Lola Đukić govori o aktuelnome društvenom trenutku, o ulozi satire i humora, o podijeljenome kulturnom životu

Poslije duge pauze, Radivoje Lola Đukić, autor brojnih TV humorističkih serija, među ostalima "Servisne stanice", "Gradanina Pokornog" - u kojima oštro i jetko govori o našoj stvarnosti, ali i iluzijama, dalekih šezdesetih godina, vraća se na mali ekran. Suradnik je na scenariju za humorističku seriju "Kameleon", koju će režirati veteran TV Zagreb Ivan Hetrich. Bio je to i povod da se podsetimo na prohujale godine kad je Radivoje Lola Đukić stvarao u Beogradskom TV studiju svoje čuvene serije, zbog kojih su se neki ljudi na polozajima u vlasti naroda ih je rado gledao, jer se u njima govorilo o mnogo toga što je vidio i razmišljao, a o čemu se na konferencijama i kongresima šutjelo.

Među prvima ste se usudili da javno i kritički говорите о нашој svemogućoj birokratiji?

- Nije to moja zasluga. To je zasluga birokratije koja je takva izmišljotina ljudskog roda, da smo mi koji se bavimo pisanjem, morali da progovorimo o njoj.

Kako su Vaše serije, koje nisu bile nimalo naivne, uspjele probiti cenzuru šefova, karijerista na Televiziji Beograd koji su se bojali istine o stanju u društvu, ali bili su za to dobro plaćeni, i još bolje unapređivani?

- Bio sam glavni i odgovorni urednik na Televiziji Beograd, odobravao sam tekstove koji će se snimati. Siguran sam da i danas te tekstove, koje sam pisao s Novakom Novakom, da netko treba da odobri, potpiše, ne bi ih pustio. Ja sam sam sebi odobravao te tekstove i zato su "prošli."

*) Vjesnik, Zagreb, 16. VII 1989; str. 8.:
Razgovor vodio Bora Đorđević.

Srećko Napast

Pričalo se da ste bili uhapšeni, u zatvoru?

- Ne, nisam nikad bio uhapšen. Narod voli da stvara svoje junake, heroje i mučenike.

Ipak, bilo Vas je, pomalo i strah. Mi smo ona generacija koja je u mladosti dobro zaplašena "golim otocima"...

- Bio sam mlad, a zna se, mladi ljudi se ničega ne boje. Pa pogledajte okolo, u društvu, vidite i čujete kako su mladi ljudi kritični, glasni, govore stvari koje nikad javno ne bi trebali reći. Imao sam sreću da je predsednik Tito voleo moje serije, humor koji sam radio. U CK - u, u državnom aparatu, u drugim službama, to su znali i da me na neki način podržava. Pa se niko nije usudio da me kritikuje. Znate kako se kod nas kaže: "Lako ti je biti svetac, kad ti je Bog otac". Neke novine su me, istina, napadale.

Oštro ste uzimali na svoj "humoristički" Zub mnoge moćnike u društvu, one kojima su bile osladile udobne fotelje na visokim položajima. Jesu li vas njihovi dušobrižnici pokušavali onemogućiti?

- Pa jesu, ponekad. Tih godina se u nas nije smelo javno govoriti o nezaposlenosti. U mojoj seriji "Spavajte mirno", Čkalja je tumačio lik malog, nezaposlenog čoveka, koji se zvao Srećko Napast. Srećko je uhvaćen u kradi kavijara, jer kavijar jedu samo tuđi vododioci na banketima besplatno, a njega tamo niko ne zove i on na ovaj način ~~čuvajući~~ deo. Imao sam prijatelje, poštene ljude u nekim našim institucijama, oni su mi davali podatke o kojima javnost još nije znala, pa sam na suđenju Srećku ubacio neke podatke o nezaposlenosti, koji su bili šokantni. Epizoda se završavala pitanjem u sudnici: "Da li je Srećko kriv za svoju bedu ili neko drugi?" Čitavu noć nisam imao mira, zvali su me telefonom TV gledaoci iz svih krajeva zemlje, čestitali, da sam se usudio neke istine reći u svojoj seriji. A sutradan, tek što sam došao u Takovsku ulicu, u Televiziju, zovu me da odmah dodem kod generalnog direktora. Još na vratima me dočeka oštvo: "Šta to znači, ti dižeš kontrarevoluciju?" Nekako sam sve to progurao, ali mogao sam samo još jednu seriju napraviti, zvala se "Nevidljivi čovek". Govorio sam o velikim krađama naših predstavnika u spoljnoj trgovini, na osnovu podataka koje sam dobio od Emila Ludvigera, ministra za spoljnu trgovinu. Nakon što se to čulo u mojoj seriji, nastala je gužva u CK-u, Vladi, Gradskom komitetu. Neki su govornici rekli da klevećem, napadam državne predstavnike. Tada me je prvi put uhvatila panika kad sam video da se moji istiniti podaci proglašavaju za laž i antidržavnu kritiku. Rekoh, Lolo, nećeš više da pišeš, bolje da mirno spavaš. I otišao sam u penziju.

Poslije ste se javljali nekim aktualnim i jetkim tekstovima u TV emisiji "Monitor"?

- Neko vreme, dok nisu skinuli tu emisiju, smenili glavnog urednika.

A što je s televizijom danas? Gotovo i nema oštare, prave satire?

- Satira i humor ni u jednom društvu nisu nikad ništa promenili. Želeo sam društvo zasmejavati našim glupostima, sa svojim tekstovima nisam imao namjeru ni da ga "lečim". Humor je preblaga stvar da bi razne gluposti u našem sistemu mogao da ispravi. Kako reče Fadil Hadžić - to su samo ubodi komarca. U onim šalama ljudi na ulici, radnime mestu ima toliko prave dobre, duhovite satire, koje satiričari neće smeti javno da kažu.

Pa ni Partija nije voljela humor i humoriste. A Branko Čopić je s "Jeretičkom pričom" prvi upozorio političare i Partiju na potrebu demokratizacije, skidanja privilegija.

- Nitko ne voli da mu se smeješ. A u činovničkom aparatu najmanje vole smeh na svoj račun, oni vole humor i šalu, ali na račun drugoga.

Kako vidite ovaj trenutak našeg društva, najavljenе reforme koje su još samo na papiru?

- Ispričat ću jedan vic: "Ide lisica šumom i vidi kako gavran leti natraške. Začudi se, pita: "Šta je to gavran, zašto leti natraške?" A gavran odgovori: "Znaš, moramo da izvršimo velike promene u šumi, umesto napred, letimo unatrag". I lisica to prihvati, potrči natraške! Trči ona, tako trči, i naleti na medveda svojom riticom, a ovaj, ne oklevajući ni trenutak, "sredi" lisicu. Jadna lisica se pokupi, ojadena, zbog svega što joj je uradio medved, pa kad srete gavrana, požali mu se: "Kako ti mirno letiš natraške, a ja sam odmah od medveda nastrandala"? A gavran uz osmeh odgovori: "U tim promenama nama gore je uvek lepo, a vi dole morat ćete malo da se priviknete i pomučite".

Kulturno - umjetnički život postaje nam sve više rascjepkan, podijeljen, pa već ponegdje potiče da se udaljavamo, umjesto da se približujemo u našem zajedništvu?

- Dokle god ćemo živeti ovako razjedinjeni, neće se ni kulture dodirivati onako kako želimo. Ja sam se uvek smatrao pre svega Jugoslovenom, čovekom van svakoga nacionalnog okvira. Gadim se nacionalista bilo koje boje. Nacionalizam je nedostojan čovjeka. Nekad, kao mlade skojevce, učili su nas da postoje radnici, seljaci, poštena inteligencija... a posle se sve više pričalo o nacijama i nacionalnosti, valjda i zato da bi bilo što više nacionalnih rukovodilaca. Pa izgleda da nam nije dosta ni tih osam, devet vlada, partija, nego smo počeli da se delimo i na regije, opštine, mesne zajednice.

Jedan ste od istaknutih članova Udruženja za jugoslavensku demokratsku inicijativu. Tko je, prema vašem mišljenju, najveći krivac za teško stanje u našoj ekonomiji?

- Sve nevolje u socijalizmu (ne samo našem) nastale su zbog želje Partije da se u sve meša. Tako su diletanti počeli da vode ekonomiju, obrazovanje, poljoprivrednu ili nauku. Da se Partija bavila idejnim vaspitanjem ljudi, da ih je učila prijateljstvu, poštenu i entuzijazmu i da nije dozvolila stalno prebrojavanje starih grehova i zločina, danas bismo bili sretniji. Budućnost bez ljubavi može biti samo crna.

Otplata starih grijeha

Što želi Udruženje za jugoslavensku demokratsku inicijativu?

- Naše udruženje nije i neće postati politička stranka koja se bori za vlast. U njemu su ljudi koji smatraju da se ljudi razlikuju po tome kakvi su, a ne odakle su, ili, kako su učili eseni, još u vreme Hristova rođenja, da je pojedinac važniji od naroda i države. Propovedaćemo slobodu za svakoga čoveka, bez nacionalnog prebrojavanja.

Jedan od naših najtežih i gorućih problema je zajedničko, jugoslovensko rješenje problema Kosova?

- Ne postoji zajedničko rješenje. To su iluzije. Socijalizam je napravio osnovnu grešku misleći da su budućnost i sreća u kolektivizaciji, okupljao je i podsticao nacionalizme. Zato se Afričani koji nikad nisu imali svoju državu (sem one marionetske pod Italijanima) čini da će njihova budućnost biti lepša u primitivnoj rodovskoj isključivosti, nego u savremenom zajedništvu sa Srbima i ostalim Jugoslovenima. Tek ako bi svi ljudi na Kosovu počeli da se osećaju ličnostima, a ne pripadnicima nacije, situacija bi postala normalna. Jer, buntovi uvek izazivaju represalije. I obrnuto!

Rekli ste da nijedna sredina danas u nas ne voli one koji vlastitu sredinu kritiziraju. Snosite li Vi posledice takva ponašanja, jer ste pogledali nekim istinama u oči?

- Za sadašnje izjave sigurno neću snositi posledice, jer otkad nemam svoj prostor u TV programu, ja ništa za javnost i ne predstavljam, ali "stare grehe" otplaćujem godinama.

Otkuda toliko političkih ambicija kod naših književnika; mnogi od njih s oduševljenjem kopaju po prošlosti, ispravljaju u ovoj krizi "krive Drine", mute vodu...

- Književnici koji poput Zole uzvikuju "Optužujem" moderni su Don Kihoti, a to i odgovara uz njihovu profesiju. A oni koji podstiču mržnju i

javno prebrojavaju tuđe slabosti, uglavnom to rade da bi stvorili sebi publicitet u domaćoj čaršiji.

Jeste li ipak optimist kad je riječ o Jugoslaviji, o našem zajedništvu?

- Nisam, jer put kojim sada koračamo ne vodi u zajedništvo.

Čini se da smo tako malo naučili iz nedavne prošlosti?

- Kao mladić bio sam nesrećan zbog bratoubilaštva u ratu, zatim smo radili kako smo umeli, družili se i voleli, ne pitajući nikoga odakle je, a sada, u starosti, neki me teraju da mrzim svoj život i svoje drugove. Da imam gde da odem, napustio bih domovinu! Da umrem od tuge, a ne od užasa i stida. Je li istina ono što sam čuo, da je moj stari drug Dušan Štrbac postavio pitanje zašto i ljudi koji su se izjasnili kao Jugosloveni, a kojih je nekoliko milijuna, nemaju svoju delegaciju u Vijeću naroda? Jer više je nas nego mnogih drugih, pa ako već nemamo svoju republiku (a Jugoslavija, izgleda, više i nije država) ni svoju Vladu, Partiju i vlast, bar da nam se prizna da postojimo. Ako si to zaista mislio - hvala ti Duško!

TUŽILAC JE ONAJ KOJI DRUGE SREDI *

Pozvan sam da budem svedok, a ne znam svedočim li za tužbu ili za odbranu?! I kako da svedočim opterećen ovolikim godinama i sklerozom? Svaki nadležni organ može tvrditi da su mi sećanja nepouzdana, da je moje mišljenje samo moje i neobjektivno i da tvrdim kako je nekada bilo bolje i da je bilo više ljubavi i poštovanja samo zato što sam ja tada bio mlađ... a u stvari sada je kod nas stanje savršeno!

I biće u pravu, jer, eto, ja kao svedok ne znam ni ko je okrivljen, ni zašto!?

Neko mi reče da će Istorija suditi onima što cepaju Domovinu, kao pas krpnu, ali ja ne verujem, jer istoriju i stvaraju i pišu pobednici, i njima se sudi a još se i ne zna ko će pobediti! Znači, sačekajmo! ... Tužilac će biti onaj koji druge sredi, a Istorija će mu biti svedok, a ne sudija.

To, naravno, neće biti narod (pardon: narodi i narodnosti) jer on se i ne parniči. Sude se njegovi zastupnici, njegovo ime i za njegovu srećnu budućnost.

U ovako komplikovanoj situaciji, gde se još ne zna ko je ko i zašto je ko, ja ću svedočiti i za jedne i za druge... i za osme, pa Sud i oni iznad Suda neka odaberu od mojih sklerotičnih misli ono što im odgovara, a ostalo, po običaju, neka bace!

Pošto se više niko ne zaklinje ni u Boga i Bibliju, ni u Marksia i Partiju, ja ću govoriti istinu samo iz staračke gluposti. A koliko smo svi pravdoljubivi dokazuje i podatak da za ovih četrdeset i više godina nikom nije sudeno što je svedočio lažno! Kad je govorio istinu... ne mogu da se setim šta je bilo!...

Svetli sude! ... (mislim da treba tako reći, jer je ovo Sud Istorije, a Istorija nam je svetla!) Začuđen sam što neko tuži i poziva na odgovornost drugove... (podatke, o kome se radi, upisaće kasnije istoričari)... zbog lošeg političkog i ekonomskog stanja u Domovini, kada se zna da dotični drugovi već toliko godina uporno i vredno:

a) donose razne smernice, odluke i zaključke (uz pohvalu štampe, javnosti i nižih foruma);

*) Vjesnik, Zagreb, br. 44/1989; str. 3.

Reagovanje Lole Đukića u rubrici "Svjedok vremena".

b) da ih svesrdno menjaju čim se dokaže da je to glupo i pogrešno (uz odobravanje štampe, javnosti i nižih foruma);

c) da isti drugovi odmah donose nove smernice, odluke i zaključke, stavljajući oštре primedbe na raniji rad (uz objektivne analize štampe, javnosti i nižih foruma);

d) da stvaraju s puno entuzijazma nove političke i ekonomski sisteme poput ranijih SIZ-ova, ZUR-ova (uz aplauz štampe, javnosti i nižih foruma);

e) da vrše razne reforme sa toliko znanja da ih je nepotrebno proveravati na psima i ostalim laboratorijskim zamorčićima (uz asistenciju štampe, javnosti i nižih foruma);

f) oni su narodu dali čak i nove reči i mudrosti: zacrtati, podruštvljavati, ispoštovati, ishitriti itd., koje toliko bogate naše misli i svakodnevni život (i štampu i niže forme, ali bez akademija nauka).

Pa šta još hoćete, svetli Sude?

Ja sam star, pa zaboravljam ali još pamtim šapate, pa i štampane izjave, kako su srpsku ekonomiju upropaćavali hrvatski zakonodavci, a hrvatski izvoz onemogućavala spoljna trgovina, da Bosanci kopaju za Slovence, a da albansku zastavu preziru Makedonci... A onda su optuženi pronašli rješenja za međunalacionalne odnose u narodnim poslovicama. Svedočim da su osnovne parole:

1) Svaka vaška - obaška! (Uz odgovarajući broj institucija.)

2) Brat je mio, koje veće vole NACIONALNA BIBLIOTEKA (Samo ako nije iz drugog naroda ili narodnosti.) CRNE GORE ĐURDE CRNOJEVIĆ

3) Ko se poslednji smeje - najslade se smeje. (Zato je u Federaciji nastala tuga, jer niko neće da se raduje prvi.)

4) Dogovor kuću gradi! (Jedino još da se dogovore - čiju?!)

5) Oko za oko, Zub za Zub. (Zubi se već prebrojavaju!)

Pa šta još od njih tražite, svetli Sude? Kakve parole? Jer, jednostavno: oni su nedužni! (Valjda o dugovima na ovom suđenju i nije reč?)

I sad vi, obični gradani, mislite: kakav je ovo svedok kad uopšte ne zna ni o čemu se radi u našoj Domovini, ni ko je kriv?!

Priznajem: ja sam pogrešan svedok. Nikakav.

Ja sam, kao dečak, pročitao u "Deklaraciji" Thomasa Jeffersona iz 1774. godine da se "ljudi radaju jednak i da svi imaju pravo na život, slobodu i traženje sreće!" ... Pročitao i poverovao.

Kao mladić, saznao sam za Lenjinovu "Deklaraciju prava radnog i eksplorativnog naroda" iz 1918. godine, zaljubio se u nju i upisao u SKOJ i Partiju!...

A onda je život tekao, Domovina se razvijala - svi znate kako, dobili smo i partijski pluralizam, jer svaka naša istomišljenička partija vuče na svoju stranu - a svi znate kuda!

Ja sam ostario, osenilio, hteo bih da bude ljubavi među ljudima kao u mojoj mladosti, hteo bih da bude prijateljstva ako već nema bratstva, nisam pronašao neku novu "Deklaraciju", ali sam pročitao "Manifest" Udrženja za jugoslavensku demokratsku inicijativu ... i došao u Zagreb!

Možda zaista postoji mogućnost da ljudi, rođeni kao jednaki, rođeni u Jugoslaviji - postanu Jugosloveni?!

Možda moga sina, u Ljubljani, neće gledati sa sumnjom samo zato što je rođen u Beogradu, kao što ja, zaklinjem se, nikada neću hladno primiti nekoga - ma odakle dolazio!

I sad ... kad dobro razmislim ... (koliko to uopšte mogu u ovim godinama)... možda sam za sve ovo ipak kriv - ja!

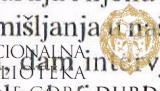
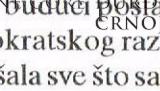
I oni što su u slično verovali!

POLITIČKA POLTRONERIJA *

**Gost poslednjeg izdanja "Skupštinske hronike"
(petak, 23. februar) bio je poznati humorista Radivoje Lola
Đukić, inače član UJDI-a. Nezadovoljan i ogorčen, samo
krokijem njegovog snimljenog razgovora za ovu emisiju, Lola
Đukić je uputio otvoreno pismo Redakciji "Skupštinske
hronike" JRT, ustupajući ga "Novostima".**

Pismo objavljujemo u celini.

Pošto su Komunistička partija i njena državna vlast svečano objavili da dozvoljavaju višestranačka razmišljanja (t.n. šoj Domovini, televizija je pozvala i mene da, kao član UJDI i mene da, kao član UJDI imaju za "Skupštinsku hroniku" na temu: kako ja, kao eventualni budući posrednik (?) slobodne Skupštine (?) vidim perspektive našeg demokratskog razvoja?

Urednica je pomno saslušala sve što sam rekao i u montaži vrlo brižljivo izbacila sve moje misli! Naravno, ostavila je uvodnu rečenicu: da UJDI još ne misli da se bori za vlast i, na kraju, moje žaljenje što ništa veselo ne mogu da kažem.

Ja sam u kameru govorio i o tome da su komunističke partije, kada su došle na vlast, ukinule lične slobode, a uvele nacionalne slobode, to jest slobode čopora i predvodnika, koje sada unose toliku mržnju među nacije istočne Evrope; rekao sam da sumnjam da bi Kirk Daglas i njegov sin Majkl bili srećniji i slobodniji da im je Amerika omogućila da pohadaju zavičajnu ukrajinsku školu i da je Američka skupština pre 200 godina, sa dva glasa više, odredila da se kod njih govori engleski, a ne nemački, pa sad milioni ljudi različitog etničkog porekla govore jednim jezikom i zovu se Amerikancima, a mi stvaramo osam lihtenštajnčića sa četiri jezičića i tako se nudimo ujedinjenoj Evropi.

Drugarica Angelina je klimala glavom uživo i sve izbacila iz emisije namrtvo!

^{*}) *Večernje novosti*, Beograd, br. 38/1990 (26. II).

Otvoreno pismo Radivoja Lole Đukića redakciji "Skupštinske hronike" JRT.

U svojoj političkoj naivnosti ja sam rekao i da je ovakav pluralizam farsa, jer pedesetak različitih stranaka bez para, organizacije i programa ne mogu da se suprotstave Partiji koja ima i vlast i armiju i sudstvo i policiju i štampu, radio - televiziju, palate, pare, službenike i automobile, ali da će Savez komunista sam sebe srušiti, jer polovina rukovodstva i nisu komunisti već će promeniti i ime svojoj partiji i izmisliti joj drugi politički program, samo da bi oni i dalje ostali na vlasti!

Mogu čak i da razumem zašto drugarica Angelina nije pustila ta razmišljanja, ali šta joj je smetalo moje mišljenje da je istorijsko bespuće stalno prebrojavati stare nacionalne žrtve i nekorektnosti drugih naroda, jer ljudi koji gledaju samo unazad ne mogu pronaći dobar put napred!

Ispričao sam i moj razgovor od pre dvadeset godina sa grupom slovenačkih književnika, kada mi je jedan od njih rekao da je nesreća slovenačkog naroda France Prešern, jer da nije bilo njegove tvrdoglavosti oni bi sada pisali knjige na nemačkom, za sto miliona čitalaca, a ne za nekoliko hiljada. Rekao sam i da se ja danas slažem sa njim i da bi u savremenom svetu kompjuterizovanih komunikacija, sreća za čovečanstvo bio jedan opšti jezik, jer mi ionako više ne razumemo ni staroslovenski, ni stare glagoljice, pa je čak i jezik najveće zemlje starog sveta, latinski, odavno mrtav jezik. Takva je i istorija. Ne znam zašto se drugarica Angelina toliko uplašila da je i to isekla, jer valjda ni njeni poslodavci nisu toliko glupi da im je važnije nacionalističko tugovanje od razvoja i napretka?

Ali da vas, poštovani drugovi drugarice, dame i gospodo, ne mučim svojim zabranjenim mislima. Cilj moga pisma je da uverim gledaoce da ja nisam baš toliki glupak, kao što me je televizija predstavila i da skrenem pažnju priateljima iz takozvanih alternativnih stranaka: ako vas naša demokratska televizija pozove da nešto kažete, tražite da to bude u emisiji koja ide uživo, da ne bi i od vas, kao od mene, napravili budalu!

ZNAČAJ VLASTITE GLUPOSTI *

Radivoje Lola Đukić: Reditelj, pisac, filmski, televizijski, kazališni stvaralac koji je potpisao dvanaest serija (scenario i režija) koje ulaze u jugoslavensku televizijsku antologiju od "Servisne stanice" i "Muzeja voštanih figura" do "Ogledala građanina Pokornog" i "Crnog snega". Posljednju seriju radio je 1976. godine, ali je nakon prve epizode "Nevidljivi čovek" skinut sa programa, a Đukić umirovljen. Napisao je "Sklerotične memoare" i komediju "Bog je umro uzalud".

*Ja se, naravno, potpuno oduzmem od uobraženosti zbog partiskog priznanja za moje zasmejane naroda i narodnosti i vrlo rado se izaberem za Kongres. Jer NACIONALNA
JAKOĆEKA
SNS GORE DURDE
CRNOJEVIĆ sam znao da je Socijalistički savez klapa za rezervne rukovodioce SK, da je to izuzetna politička organizacija, pošto i nema nepotrebno narodno članstvo, već je sastavljena samo od funkcionera - od opštine pa do Vrha*

Najznačajniji dan u mom životu bio je dan kada sam ispaо budala! Neko se seća svojih političkih uspeha, neko ljubavnih ili poslovnih podviga, jedni stalno pričaju o danu kada za malo nisu poginuli za Domovinu, a drugi o bljesku lične mudrosti... jedino je meni značajna sopstvena glupost.

Pravio sam ja naravno mnoge budalaštine u svom življenju, izigravao nacionalnog klovna, pa i dvorsku budalu, zabavljaо i zasmejavaо značajne i bezznačajne, ali sam se, kao i svaka klasična dvorska luda, pomalo i svetio moćnicima, izjavljujući neke dvosmislene šale i pakosne reči. Ali nikada nisam bio baš prava budala... sem tada!

POZOVE ME DRUG SEKRETAR: - Bilo je to šezdeset i neke godine. Pripremaо se jedan od Kongresa SSRN Srbije. Pozove me sekretar Opštinskog komiteta Partije za Stari Grad.

*) Nedjeljni vjesnik, Zagreb, 45/1990 (11. III); str. 8.

Objavljeno u rubrici "Dnevnik o Jugoslaviji".

Priredili Đorđe Ličina i Vlado Rajić.

- Druže Lolo - kaže on sa svečanim izrazom na licu - rešili smo, u ime radničke klase, da drug Velibor Gligorić predsednik SANU i Vi budete naši delegati na Kongresu. Iz oblasti kulture i umetnosti.

Ja se, naravno, potpuno oduzmem od uobraženosti zbog partijskog priznanja za moje zasmejavanje naroda i narodnosti i vrlo rado se izaberem za Kongres. Jer i ja sam znao da je Socijalistički savez klupa za rezervne rukovodioce SK, da je to izuzetna politička organizacija, pošto i nema nepotrebno narodno članstvo, već je sastavljena samo od funkcionera - od opštine pa do Vrha.

Zato se lepo i rukovodeći obučem i odem u Dom sindikata...

U holovima samo značajni ljudi i ja. Imam i bedž sa zastavicom. Tapšu me po ledima, raduju se što sam i ja sa njima nacionalno okupljen i uopšte - sve je gala!

Za vreme rada Kongresa sednu kraj mene Milojko Drulović - Čića i Zdravko Vuković, obojica stari omladinski rukovodioци i kažu mi da treba da im dam biografske podatke, jer je rešeno da i mene predlože za Predsedništvo SSRNS.

- Ohoho... guraš ti! - Šapnem ja sebi u unutrašnje uvo i izdeklamujem svoju naprednu biografiju, malo i nakićenu, kao što je običaj.

JAVIM SE ZA RIJEČ: - Oni strašno zadovoljni, a ja presrećan, jer ulaskom u Predsedništvo odabrani drug dobija i kartu za kadrovski voz. I to možda i za prvu klasu, sa vagonom za spavajanje i ručavanje i salonskim kolima.

- Slušaj - kaže mi Zdravko (a on mi je bio i generalni direktor u RTB-u) - svi očekuju da i ti govorиш na Kongresu! Humorista si, popularan kod naroda, dobro će da odjekne u javnosti. Zabeležiće i štampa i kadrovska služba.

- Nemoj, Zdravko, nisam navikao...

- Navikavaj se!

I ja se javim za reč. Po prirodi sam uvek bio poslušan.

Baš pre mene govorio je Čića. Pročitao je tečno i ubedljivo svoj doprinos Kongresu, sišao sa pozornice uz redovni aplauz, a onda prozvaše i mene.

ZADUŽEN ZA ZAKLJUČKE: - Idem kroz salu, a lepo čujem žagor i aplauz koji počinje da se osipa. Godi mi što dotrčavaju na vrata i oni koji su pobegli u hol da puše, umesto da se politički uzdižu. Nije šala - interesovanje za mene je ogromno. I ja počnem, napamet, lica obasjana nadahnucem, otprilike ovako:

- Drugarice i drugovi, ovi naši kongresi zaista su izvanredno zamišljeni. Delegat može na miru da pročita ili ne pročita svoju diskusiju, može da se složi ili ne složi sa predgovornikom, jer ionako je sve dobro pripremljeno. Baš pre neki dan svratio sam do svog drugara Ace Bakočevića (i ja pokažem na Acu koji je sedeо u Predsedništvu, a on mi prijateljski klimne glavom) i upitam ga:

- Šta to radiš, Bakonja?

- Evo, zadužili me da napišem zaključke za Kongres.

- Kako već zaključke, kad Kongres nije ni počeo?

- Pa kongresi mogu da počnu i teku kako bilo, ali se valjda mora znati kako će da se završe?! - reče mi Aca, smešći se.

- I evo, drugarice i drugovi, zaključci su već gotovi, štampani na finom, bezdrvnom papiru i zaista bi bilo neumesno da mi, kroz diskusiju, nešto promenimo, pa da propadne toliki trud i papir!

SHVATIM I POČNEM DA SE VADIM: - Pričam ja tako, rastorokao se, i tek na kraju primetim da je u sali neki neobični tajac. Niko ne pljeska, niko se ne smeje, a ja baš izvaljujem duhovitosti. Zato brzo počnem da se vadim na ozbiljan način:

- Ali ja nisam hteo o tome da govorim, već da naš radni narod, to jest SSRN, mora da se bori protiv siledžijstva. A njega nema samo na ulici, već i u kulturi i u politici...

Pogledam u prvi red: svi zaprepašćeno pilje u mene. I niko se ne oduševljava govornikom, što je inače običaj na kongresima! Zato shvatim da sam negde pogrešio, poklonim se, i u tišini odem na mesto. Bez aklamacija.

- Ti si idiot - opravdano mi reče Čiča Drulović i premesti se u drugi red.

- Ako hoćeš da se mešaš u politiku moraš znati da nema pravo baš svaka budala da misli drugačije. Jer, kako su govorili stari Rimljani: "Što priliči Bogu, ne priliči volu" "NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ" "RECENZIJA" na crtanom Zdravku i pređe u drugu salu.

NE OPTEREĆUJTE TALENT FUNKCIJAMA: - Kongres se završio kao što je i planiran. Jedino ja nisam ni predložen za buduće Predsedništvo. Kažu da je Ranković lično rekao:

- Talentovane ljude ne traba opterećivati funkcijama.

Zato je dan kada sam ispaо budala tako značajan za mene: nisu više dozvoljavali da se mučim kao glavni i odgovorni urednik na TV.

Jedino ni do danas nisam uspeo da shvatim zašto me više niko nije zvao na protokolarne prijeme, svečane akademije, državne proslave i na dodeljivanje plaketa, nagrada i priznanja?

Valjda da se ne zamaram?

VELIKA GUŽVA U MALOM MOZGU *

... Plašim se više nego u ratu. Onda smo se, uglavnom, bojali neprijatelja - okupatora, a sad se bojimo i sopstvene braće. Zahvatio me takav užas od beskrupulznih politikanata i razularenih naroda, da bih prosto pobegao samo kad bih imao gde! Šta mogu: prestar sam za emigraciju, a migracija - kroz našu zemlju - doneće mi iste strahove, u svakoj sredini...

Čovek, u čijoj smo "servisnoj stanici" prestali da se popravljamo kad je gazda napunio 48 godina. Nudio nam "ogledalo" u kojem smo prepoznavali svoj pokorni lik, mada nas je uporno ubedivao da nema više malih bogova i da je "crni sneg" mentalna, a ne meteorološka pojava.

Jedini memoarista na ovim prostorima, koji je priznao da su njegova sećanja sklerotična, a istorija koja je ^{BIBLIOTEKA} ~~RAJEGOROŠ~~ ^{CRNOJEVIĆ} bila - samo jedan deo istine. Lola Dukić je jedna od prvih naših zvezda ^{CRNOJEVIĆ} filmske medije, koja je s ljubavlju gajena i zalivana, da bi s još većom ljubavlju prema mržnji - bila oborenata. Dostojanstveno je proživeo godine nametnute izolacije. Te godine nisu uspele da izbrišu karakterističan smešak, koji je tako uspešno - u razdoblju od dvadeset godina - pretakao u opšte jugoslovensku sreću zbog dragih susreta s Mijom, Čkaljom, Didom, Žarkom, Brankom, Verom, Đokicom, Batom. Rodonačelnik na našoj televiziji žanra koji nam je danas potrebniji nego ikad, jer crni sneg u našim glavama se ne može rasterati govorima i zdušnim "ua", koje je kao prašina palo na nekadašnje "bravo".

POSLUŠNI LJUDI OD TALENTA

U otvorenom pismu, u kojem protestujete zbog kasapljenja vaših misli u jednom TV prilogu, kažete kako je televizija od vas napravila budalu. Kako je to moglo da se dogodi nekome ko je stvarao televiziju na ovim prostorima?

*) ON, Beograd, 2/1990 (april); str. 19-21.
Razgovor vodio Vanja Bulić.

- Ja sam kriv. Zaboravio sam da živim na Balkanu gde svaka istina, i istorija, počinju od onoga koji je došao na vlast. Ako je moglo da se desi da komunisti izbrišu mnoge vrednosti, koje su pre njih postojale, a sadašnji "novi politički talas" negira i one lepe i časne trenutke kojih je bilo i u poslednjih pedeset godina, zašto se ne bi nipoštavala i jedna, za istoriju obična i beznačajna ličnost kao što sam ja?

Kad sumirate godine provedene na televiziji, da li je TV produkt (ovakva kakva je) rada i vaše generacije?

- Većina ljudi pošteno, i s ljubavlju radi svoj posao u fabrikama, ustanovama, na zemlji... stvarajući ono što se naziva duhom jednog vremena. Ali, samo odabrani daju pečat, vode programe i politiku. Oni sebi prisvajaju slavu, pa oni moraju biti i odgovorni. Mi, iz stare TV garniture, krivi smo samo za naše vreme i stvaralaštvo, a kako kod nas tradicija uglavnom i ne postoji - ovo sad je počelo od Njih, pa neka oni i odgovaraju.

Na televiziji ste se, uglavnom, bavili igranim programom, ali formom koja duboko zadire u svakodnevni život. Koliko je televizija iskoristila šansu da bude ogledalo života ili je ostala ogledalo pokornog građanina?

- Televizija je uvek bila i biće ogledalo života, ili tačnije - ogledalo političke situacije, jer TV pripada partijskoj vlasti, to jest - ljudima sa vlasti. Direktori i glavni urednici na radiojima, televiziji i novinama, mogu postati "ljudi od talenta", ali mogu ostati samo ako su poslušni. I mi smo se, u moje vreme, koprcali da proturimo po neku slobodoumniju ideju ili istinu kroz naše programe. Nekad smo dobijali packe, ponekad rukovodstvo nije nešto razumelo pa smo se osećali junacima, u periodu takozvanog liberalizma i - mi smo prestali da se ponašamo kao "gradani pokorni", ali i to je kratko trajalo... Uostalom, kao što rekoh: TV i njeni programi su odraz stanja, slika naše umnosti, ili bezumlja. Jer, može se odslikati uglavnom samo ono što već postoji.

Vi ste jedan od TV velikana s kojim se televizija razišla (ili obrnuto) u vreme kada je mogao da pruži mnogo u demokratizaciji društva. Kako objašnjavate taj razlaz iz ugla koji sam pomenuo?

- Prestao sam da stvaram humorističko - satirične serije u svojoj četrdeset i osmoj godini, jer je televiziji bilo dosta mojih gluposti i duvana uz vetrar, a Partiji mojih bandoglavih neslaganja sa ZUR-om i novom organizacijom na TV. Ne znam jesam li ja mogao u nečemu pomoći u demokratizaciji društva, jer napor politički beznačajnih ljudi obično ništa ne znače za tako krupne poduhvate kao oslobođanje ličnosti u jedno-partijskom društvu, ali da bi bila sigurna da je vreme mog uticaja na gledalište

zauvek prošlo Televizija Beograd je zauvek izbrisala i trake s mojim serijama. Mislim da joj tako drastičan razlaz s jednim nevažnim autorom uopšte nije bio potreban, s obzirom da su te emisije bile slika onog prošlog vremena i ne mogu biti ni zanimljive, a kamoli opasne u nekom budućem vremenu.

Koliko televizija danas zaista hvata korak sa ubrzanim pro demokratskim procesima?

Možete li da napravite i neku rang listu jugoslovenskih TV centara po doprinosu na ovom planu?

- To pitajte Njih, jer ja ništa ne primećujem. Ne vidim ni tu demokratizaciju, o kojoj govorite, jer ogovarati bivše rukovodstvo, ili šefove tuđe republike - a u sopstvenim "gazdama" videti samo prečasne idole - ne smatram demokratskim procesom nego ružnim balkanskim vaspitanjem. I zašto vam je potrebna rang lista poltronerie i jednostranosti? Uostalom, kako da rangiramo nešto što ne vidimo? Dnevnići su republikanski, to jest lokalni i nacionalno - šovinistički, pa se emituju na radost sopstvenog naroda. Zajedničke političke emisije su sve iste i misaono neprijatne, humora uglavnom i nema, jer nikom više i nije do smeha... A ostali programi, ako ne zadiru u politiku, rezultat su stvaralaštva pojedinaca, a to televizijskom rukovodstvu i nije naročito važno.

Da bismo otvorili naredno poglavlje razgovora, recite šta Vam je to televizija "uradila" u prilogu koji ste pomenuli u otvorenom pismu. Shvatite ovo kao montažni sto na kojem je ostalo ono najvažnije, pa evo sad izlazi pred javnost.

- Da vam, pre svega, ispričam tok događaja. Jednog jutra pozvala me Gordana Suša, i zamolila me da, kao član Udruženja za jugoslovensku demokratsku inicijativu (UJDI), budem gost u Skupštinskoj hronici, gde bih govorio o mojim razmišljanjima o političkom pluralizmu i novim višepartijskim prodorima u Parlament. Kako sam s Gordonom priatelj - pristao sam. Intervju je snimljen u sredu, u holu Savezne skupštine. Razgovor je bio improvizacija duga sedam-osam minuta, pa mi je sad teško da ponovim sve svoje misli, ali znam da sam rekao kako su svetske komunističke partije - dok su se borile za vlast - obećavale veće slobode, jednakost i blagostanje, kad su pobedile - prvo su ukinule lične slobode, a izmislige nacionalne slobode, to jest slobode čopora i predvodnika, da bi po ključu obezbedile više rukovodećih nacionalnih mesta; da je Amerika, pre dvesta godina, s dva glasa više odredila da se tamo govori engleski, a ne nemački jezik i da ne verujem da je Kirk Douglas nesrećan, jer mu Amerika nije omogućila da pohađa svoju, ukrajinsku školu; pričao sam o potrebi čovečanstva da se što bolje upoznaje i ujedinjuje

i našoj primitivnoj političkoj orientaciji da se cepamo na nekakve državice, koje govore raznim jezičićima; rekoh i da mislim kako je cela ova buka oko pluralizma obična farsa, jer pedesetak raznih stranaka, koje skoro i da nemaju neki program kako graditi državu, ne mogu da se suprotstave Partiji koja drži vojsku, i policiju, i sudstvo, a ima i ogromne prihode, zgrade, kola i službenike. Ako se dobro sećam, a sećam se, ljutio sam se što u našoj domovini javna glasila stalno podgrejavaju prebrojavanje žrtava, tudi grehova i revanšizam, što nas vodi u istorijsko bespuće, jer ljudi - koji se večno osvrću unazad - ne mogu pronaći bolji put u napred... Ali, šta vredi podsećati se kad je urednica te emisije sve što je bitno isekla i ostavila moj pozdrav i, kao poentu, moje "žaljenje" što ne mogu da ispričam nešto smešno. Zaista je ponižavajuće kad vas televizija predstavi kao glupana, koji nema šta da kaže osim - dobro veče i laku noć.

Kad čovek čita vaše "Sklerotične memoare" shvata mehanizam jednoumlja. Interesuje me: kako je izgledalo vaše uzdržavanje da se "otvorite"? Kako ste se sve snalazili da bi rekli malo više od dozvoljenog?

- Užasavam se "naknadnih" svedočenja. Ne želim da sad izmišljam kako sam "bio hrabar", kako sam ujedao kroz plot i šta mi je sve neko od pokojnih ili prethodnih vlastodržaca rekao ili pretio. Ljudi vole da, za potrebe savremenog političkog trenutka, izmišljaju razne gadosti o ljudima koji su se njima (ili nama) zbog nečega smrtili, ili kao Nušićevi plaćeni svedoci prepričavaju nepostojeće događaje ili povevre. Ja tvrdim: sećanja su uvek jednostrana, jer svako pamti da je samo on bio u pravu, da je njemu činjena nepravda, a on je časno i hrabro živeo svoj život. A istina je negde u sredini, bez obzira što izgleda da su u pravu samo oni, koji su još živi. Verujte mi: dolazi vreme kad će uvređeni, napačeni, ali i mnogi zli okriviti sve koji su bili članovi Saveza komunista. Biće ružno. Ja sam napustio Partiju kad sam shvatio da u tom jednoumlju ne vredi da govorim i ono što bolje znam od svih drugih, jer je uspostavljen takav sistem da samo najviše rukovodstvo sme i ume da nametne misli. Obični "komunisti" bili su samo manipulisani broj partijskih ruku zbog statistike, oni nisu značili ništa, kao ni vanpartijci. A privilegije, i sve ostalo što ide uz to, imali su samo oni od nivoa gradskih komiteta pa naviše. Sve što smo mi govorili bilo je nevažno i beznačajno, čak i ako smo uspeli da objavimo neku progresivniju ili jeretičku misao. Zato nije pošteno što će u ovoj euforičnoj mržnji na sve, koji su iz najčistije i možda najromatičnije namere pripadali nekad komunističkom pokretu, stradati i mali, zaneseni vojnici Revolucije. Ali, šta možemo - mržnja i osveta su silna osjećanja a balkanski narodi su uvek bili puni strašnih strasti.

IZMEĐU SMEŠNOG I TRAGIČNOG

Bujanje stranki u Jugoslaviji poprima razmere - smešnog. Da li sve to može prerasti u - tragično?

- Na to sam upravo mislio kad sam maločas govorio o mržnji. Sad je ovo "narodno opredeljivanje" pomalo slično oduševljenju, koje zahvati dake kad se završi škola, pa pobegnu od strogih učitelja: okupljaju se u grupice da bi se igrali! Gadno će biti kad od grupe postanu ulične bande, koje počnu da se tuku, kako bi imale prevlast.

Osnovna linija, na kojoj se sreću stranke, jeste - kritika jednoumlja i, uglavnom, blaćenje Saveza komunista. Zar jedna takva orijentacija takođe nije jednoumlje, jer se zasad malo nudi (izuzimam stranke s izrazitim nacionalnim programima)?

- Sami ste vrlo tačno odgovorili na svoje pitanje. Netolerantnost i negiranje svakog tuđeg mišljenja je, u stvari, jednoumlje i nedemokratičnost. Sad je naveća moda pljavati po svemu što je komunistički pokret doneo ovom podneblju. Kao da nije dovoljno ono za šta je on zaista krv! A kad već pominjemo stranke s izrazitim nacionalnim programima, reći ću vam: u ovom času one su najveća opasnost za Jugoslaviju! One su separatističke i zadojene revanšizmom, a sve to vodi prema atoubljaštvu. Nije strašan samo iridentizam na Kosovu, ni Nacionalna demokratija u Sloveniji koja propoveda jednaka prava samo za Slovence, ne potiskuje konsenzus nepoverenja u zajedničkom životu; već su najopasnije isključivosti hrvatskih i srpskih šovističkih stranaka, koje pozivaju na prebrojavanje po jamama i nude velikonacionalne snove. A gadosti velikih su uvek najgore, jer je iza njih zakon velikih brojeva i lažna istorijska sila. Primetili ste, valjda, da se "opozicija" protiv komunista okupila samo u okvirima jedne republike. Zajedničkog dijaloga za celu Jugoslaviju - nema (nestao je već u Komunističkoj partiji), a poznato je: ko ne ume da sasluša tuđe mišljenje i da ga prihvati ako je pametno - uvek će ostati budala.

LIDERI IZ MIŠJEG SVETA

Rekoste da niste više član Saveza komunista. Šta danas mislite o godinama entuzijazma i komunističke veronauke?

- Član Saveza komunista nisam već petnaestak godina. Još je trajao rat kad sam postao skojevac, a zemlja je počela da se gradi kad su me primili u Partiju. To je bilo vreme zanosa i verovanja - bar onih, koji su mislili da će komunizam doneti zajedničku sreću svetu. Ja zaista verujem da su svi rukovodiovi tad iskreno i poštено radili na usrećiteljskom preobražaju društva. Naravno, na idejama marksizma. Devijacije i deformacije nastajale su

postepeno. Ne znam redosled, ali se verovatno prvo rodio osećaj nepričuvanosti kod rukovodstva, jer su bili iznad i izvan zakona i kritike. To je omogućilo i idejne i materijalne privilegije, a onda je sve teklo brzo i lako. Ljudi, koji uzmu vlast a nikome ne odgovaraju za svoje postupke, i koji donose zakone prema svom ličnom shvatanju pravde - objavljuju političke dogme za aklamativno oduševljenje, a ne za naučnu analizu - pretvaraju sebe u bogove. Da se takve promene dešavaju naglo, da se objavljuju dekretom, običan svet bi ih lako prepoznao i reagovao na njih; ali u jednoumlje se ulazi postepeno. Kao kad se polako napijete, pa ništa ne opažate dok se ne probudite s teškom glavoboljom. Već dosta dugo i ja to vidim i znam, ali se ipak ne stidim svoje mladosti i zanosa za socijalizmom - kako je nekad davno propovedan. Priznajem: da u svetu postoji prava partija komunističke jednakosti i demokratije - ja bih se u nju upisao. Ali, u utopiju je, izgleda verovao samo Tomas Mor.

Kako objašnjavate da su vođe najekstremnijih stranaka bivši komunisti, često oni koji su od društva već "štrpnuli" što se moglo "štrpnuti"? Zar ovo, opet, nije njihova borba za vlast, koji su jednom izgubili?

- Kad čovek govori otvoreno i iskreno, kao ja Vama sada, može se pomisliti da i on ima neke političke aspiracije. Ja sam prišao UJDI-ju da pomognem u preobražaju našeg društva u demokratsko (ali socijalističko) i naših ljudi u Jugoslovene. I nista više! Nisam bio, niti ću biti neki stranački liderčić. Ovi lideri, koji su ranije bili Oni lideri, podsećaju me na miševe koji su osetili da brod tone, pa sad beže iz njega, - kud koji. Da li će im to, što su svoje mišljenje prevrnuli, što rekao narod "kao čurak naopako", pomoći ili odmoći u njihovim političkim ambicijama - videćemo! Ne bih se čudio njihovom uspehu, jer mi imamo veoma svetle tradicije u štrpkaju narodnih dobara.

Kako se osećate u sredini u kojoj cveta talas nacionalnog osvešćenja, a pripadate jednom jugoslovenski orijentisanom udruženju? Zašto te dve stvari danas, uglavnom, jedna drugu isključuju?

- Zašto neko nacionalizam zove nacionalnim osvešćenjem? Ja bih to nazvao - onesvešćenjem, jer se njime, što bi rekao Njegoš - "pjane pokoljenja". U modernim demokratskim državama ljudi se vrednuju po svojim kvalitetima, a ne po nacionalnoj pripadnosti. Nacionalna osećanja (a ona su uglavnom religijom opredeljena) treba da budu vezana za kuću i porodicu, za poštovanje prošlosti, tradicije i uspomena, a u društvu i u državi potrebni su samo opšti ljudski kvaliteti. Pitate li krojača odakle je ili proveravate kako šije odelo? Zašto buditi nacionalistička prebrojavanja kad nijedna republika nije država jedne nacije, već njenih građana. Staljinovo "nacionalno pitanje" unesrećilo

je sve mnogonacionalne komunističke države, a njegova rešenja izmišljena su samo zato da bi se, po ključu, lakše vladalo. Nacionalni socijalizam Adolfa Hitlera iskoristio je ta osećanja da proglaši Jevreje, dakle nearijeve, za glavne krvce. I naši nacionalni socijalizmi razbuktavaju međunacionalnu i versku mržnju, da bi ojačali vlast lidera. Govorim vrlo uprošćeno, jer nam prostor ne dozvoljava detaljnije analiziranje i prošlosti i sadašnjosti, ali ja se - kao i UJDI - zalažem da u Jugoslaviji, u odlučivanju u domovini, svaki čovek predstavlja jedan glas, a da nas niko ne prebrojava kao pripadnike ikakvog čopora.

Kakva je budućnost jugoslovenskih stranaka i pokreta? Da li možete da zamislite, na Ušću, miting Jugoslovena, koji protestuju protiv nacionalnih politika?

- Budućnost takvih stranaka je, na žalost, izvesno, loša! Jer, kod nas se ljudi često emocijama opredeljuju za političke doktrine, a ne razumom. A nacionalisti koriste oprobane recepte: oni ne nude narodu rešanje za bolji život već ga pitaju - da li hoće da ga drugi narodi i dalje iskorišćavaju? Naravno, to već niko ne želi. A kako smo sad u teškoj ekonomskoj situaciji, mnogo je lakše pozvati ljude da viču "ua", nego - "bravo". Kad je reč o jugoslovenstvu, morate znati da ta ideja nije više romantičarsko-zanosna, kao u prošlom veku, već je to samo težnja onih koji žele mir, ljubav i prijateljstvo na ovim geografskim širinama i razumni odnos prema svim ljudima, bez obzira na nacionalnost, poreklo i versku pripadnost. Zato ja i ne mogu da zamislim neki "miting" Jugoslovena, jer mi ne tražimo nikakva ni nacionalna prava, ni teritoriju, ni vlast, već samo nudimo prijateljstvo svima. A to je možda - sve, ili, bar, najviše u ovom trenutku.

STARA SLAVA KAO HEPO KOCKA

Uoči ovog razgovora bili ste u Trsteniku, dakle u srcu Srbije. Kako u unutrašnjosti izgleda borba za jugoslovenstvo, za vrednosti zajedničkog života?

- Tako nešto nisam primetio! Oni koji su najglasniji pale se na staru srpsku slavu i ratobornost, plamte na priče o otetim fabrikama koje su, kako oni pričaju, prenete iz Srbije u Sloveniju. O zajedništvu na tom skupu niko, osim mene, nije ni govorio. Ali, posle tog političkog skupa, veliki broj ljudi prišao mi je i tihim glasom mi rekao da se slaže sa mnom. Možda će opet doći neko jednoumlje. Nazdravlje nam!

Na Kosovu imamo nove metode, kojima se služe separatisti. Jedan od njih je delovanje kroz nove stranke. Da li, na Kosovu, ima šansu neka jugoslovenska stranka, koja bi parirala bezumlju?

- Mislim da mi o Kosovu, to jest o Albancima, često razmišljamo na pogrešan način. Pre svega: Partija je, pišući "oslobodilačku istoriju", često i lagala - želeći valjda da prikaže kako su svi naši "narodi i narodnosti" složno i radosno ušli u borbu za komunizam i slobodu. I svi još 1941. godine. I svi jako masovno. A to nije tačno! Uopšte ne želim da vredam albanski narod kad kažem da njihova većina nikad nije bila za Jugoslaviju, ni za socijalizam. Obespravljeni i pretvoreni u nepismene testeraše pre rata oni su Italijane, koji su im predali vlast, dočekali kao oslobođioce. Neka vam Ali Šukrija, kao predratni student i komunista, kaže iskreno koliko je Albanaca otišlo u NOB 1942. godine. Neki se, valjda, sećaju da smo posle oslobođenja na Kosovu imali još dugo rat i oružanu borbu s balistima. Kao pošten čovek i ubedeni demokrata - reći ću: nisu želeli da budu u tako zamišljenoj zemlji, nisu Sloveni, patrijarhalno su zatucani i ja njima ne zameram što žele drugačiji život od nas. Pogledajmo sad, iz tog aspekta, njihove demonstracije, njihove pritiske na slovenski živalj, njihove parole i separatizam i - sve će postati jasnije. Ako tome dodamo fantastičan natalitet, nači ćemo se pred gotovo nerešivim problemom. Vreme radi za njih, kao što su radile seobe pod Čarnojevićem i Šakabendom, kao što im pomažu ekonomske migracije, koje odvode naše radnike trbuhom za kruhom u razne krajeve zemlje i Evrope. Ja ne znam rešenje kosovskog problema ili ne smem glasno da kažem, jer misao uvek zvuči drugačije. NACIONALNA
DEMOKRACIJA
KUDU S ISTIM PRVIMA,
CRNE GORE PURDE ali bi možda sve bilo drugačije da je Jugoslavija ZEMLJA
NACIONALNIH
VLAĐA
KRASNOSTI gde bi razne republike bile samo geografske, istorijske i administrativne celine, itd. Znam da će mi opet neko zvaničan reći (kao pre mnogo godina) da ja vučem čitaoce u svoj "etatski brlog", ali Vi ste me pitali, a ja Vam iznosim svoje mišljenje. I, uopšte se ne zalažem da ga neko prihvati ako neće.

Pitam Vas kao književnika: zašto nema dela o Kosovu, koje bi progovorilo umetničkom istinom o umiranju ideje da je moguć zajednički život na osnovama koje je postavila jedna generacija revolucionara?

- O čemu pisati? O lažnoj istoriji i pogrešnoj ideologiji, i o željama koje raspinju jednu primitivnu i u svakom pogledu zaostalu sredinu? I čija je istina prava: vaša ili njihova? Da znam - bilo bi mi lako. Jer, i Srbi imaju pravo na tradiciju, na snove o izgubljenom, na bes i pravu jednakost u strašnom etničkom okruženju Albancima. Verovatno je jedino rešenje, bar u ovom trenutku istorije, naseljavanje Kosova i Metohije življem drugih nacionalnosti da bi se razbila etnički čista sredina, jer ona rađa najgore separatističke strasti, ali se plašim da je i to samo privremeno rešenje, jer postoji ta neverovatna eksplozija nataliteta, kojoj je teško parirati.

SVAĐA SIROTINJSKIH PORODICA

Pitam Vas kao humoristu i satiričara: zašto o istoj pojavi nema velikog dela tog žanra, jer je sve uglavnom u okvirima vica i kabarea?

- O strašnim pojavama - pišu se tragedije, a ne komedije.

Vi ste čovek čija dela nisu odisala humorom, koji se može vezati samo za Beograd, na primer, imali ste sjajnu ekipu glumaca bukvalno iz cele Jugoslavije. Zato mislim da imate moralno pravo da govorite o odnosu Srbije i Slovenije, Srbije i Hrvatske, Srbije i Jugoslavije?

- Kroz ceo ovaj razgovor govorio sam o pitanjima nacionalnih odnosa, o mržnjama i bezumljima. Ovako direktno - ne želim da odgovorim, jer ja nisam ni Srbija, ni advokat neke strane ili republike. Da mi daju - voleo bih opet da radim s glumcima, bez obzira odakle su. A svi nacionalizmi će, jednom, odgovarati pred istorijom.

Da li vidite način na koji bi se mogle prevazići nesuglasice, ako je to pravi izraz?

- U ovakvim našim sredinama i s ovakvim političkim orijentacijama - ne. I ne može ga biti. Obično se misli da će sređivanje ekonomskog stanja u zemlji, i eventualni privredni prosperitet srediti sukobe, jer je svada tipična za sirotinjske porodice. Na žalost, ta previdanja zaboravljuju da zemlju vode političari, a ja njima i njihovoj dobromernosti ne verujem.

Plašite se danas više nego nekad? Koja je to vrsta straha?

- Plašim se više nego u ratu. Onda smo se, uglavnom, bojali neprijatelja - okupatora, a sad se bojim i sopstvene braće. Zahvatio me takav užas od beskrupuloznih politikanata i razularenih naroda, da bih pobegao - kad bih imao gde. Šta mogu: prestar sam za emigraciju, a migracija kroz našu zemlju doneće mi iste strahove u svakoj sredini.

Kako vidite ulogu ljudi od pera u sveopštjoj gunguli, koju je teško definisati u nekoliko reči. Mislim na ulogu u stvaranju gungule i zatim na ulogu u eventualnom izlasku iz nje?

- I ljudi od pera dele se na ljude od savesti i ljude bez savesti. Oni, koji na događaje gledaju poštено i nepristrasno, imaju malo šansi da im dela javno progovore; jer po onom novinarskom pravilu da nije vest ako pas ujede čoveka, već je prava vest ako čovek ujede psa - oni nisu zanimljivi. Pisci, koji se vežu za aktuelne politikantske događaje, ne samo da prave još veću "gungulu" već i imaju sve šanse da steknu veliki nacionalni publicitet i

odgovarajuće nacional-republičke nagrade, priznanja i stanove. Takvima izlazak iz ovog haotičnog stanja ne može pogodovati. Neka im je sa srećom! I njima, i nacijama, i liderima!

CAJNOT MAJSTOR *

**Kad si neko, onda si i hrabar i pametan i lep i uspešan... kaže
naš najuspešniji stvaralač humorističkih serija**

Evo prošlo je bezmalo dvadeset godina kako Lola Đukić ne stvara nikakve humorističke TV serije, a kao da je bilo juče. Prvo što čovek primeti kad je u društvu sa Lolum "nacionale", kako su ga nekad iz milošte nazivali, jeste da ga prepoznaće i da mu se kao rodu rođenom obraća nepoznat svet u vozu i na ulici... Bez obzira što je obrijao i bradu i brkove. Ako je suditi po jugo merilima - da te svi znaju, onda je Radivoje Đukić - uspešan čovek.

- A, zнате šta je pravi uspeh? Najveći uspeh je - sve to preživeti! I, svemu tome se... potom...

Za mlađe čitaoce da kazem da je naš sagovornik jedan od prvih velikih TV stvaralača ili kako on za sebe voli da razne radnika na televiziji. Rođen je 1923. godine, znači u kapitalizmu, a veći deo života proveo u socijalizmu (bio je čak i skojevac, što mnogi danas kriju), a kaže: "Ko zna, možda sve opet dođe na početak". Šta li je time htio da kaže? Na televiziji je stvorio, i to u vreme kad nije imao na koga da se ugleda, više od 200 humorističkih emisija za samo desetak godina. Za mnoge gledaoce evo sentimentalnog podsetnika: *Servisna stanica, Muzej voštanih figura, Ogledalo građanina Pokornog, Crni sneg, Sačulatac, Ču-ćes-će...* humorističke serije dnevnog aktuelnog humora. Sto neko ne proba danas... da vidi kako je to lak žanr?

PREFERANS SA TITOM

- Imao sam sreću da su svi znali da Tito voli da gleda te moje serije. A, u ta idolopoklonska vremena to je značilo - ne diraj ga, njega voli gazda. A, pravo da vam kažem, on je voleo kaubojske filmove i da se dobro relaksira. A, to je izgleda mogao uz moje emisije. Voleo je da se nasmeje... a

*) *Novosti enigma*, Beograd, 10. VII 1990; str. 11.
Razgovor vodio Dragan Uskoković.

danas svašta govore. Ja o njemu uopšte tako ne mislim. Išao sam kod Tita i privatno mnogo puta, igrali smo preferans. Ma kakvi, bio je to, zaista divan čovek.

Jasno je da za uspeh katkad treba neko da pogura...

- Sve se može kad si neko. Onda si i hrabar i pametan i uspešan. Onda kad više nisi neko - onda vidiš da postoji milion nazovimo to - cenzura. Kad sam postao glavni i odgovorni urednik Televizije Beograd onda sam postao čovek koji odlučuje i tada sam sebi dozvolio TO i da kažem. A, kada sam bi izbačen, kad sam prestao da budem, morao sam za svaku reč, da se borim. Eto, da nije bilo Tita, ko zna da li bi bilo svih onih serija. On je voleo da ih gleda, pa čak i kad ne bi stigao da ih vidi direktno, snimci su mu zatvorenom linijom slati u Beli dvor.

Lola je jedan od retkih stvaralaca koji sa ponosom može da kaže - mojim rečima se smejava celu Jugoslaviju. Ulice su bile puste, u kafanama ni žive duše, a kod onih koji su imali televizor - kao u bioskopu. Taj fantastičan uspeh, popularnost, tu privrženost Lola ovako objašnjava.

- Lako ti je biti svetac kad ti je bog otac. To je formula uspeha. Šta je zapravo uspeh? Umetnički je - sirotinjski, svi uspesi su isti, bez para. Kod nas nema bogatih umetnika, istina postoji popularni. Ako hoćeš bogatstvo, a ti hajde na estradu i u trgovinu, oni vam imaju toliko... da ne znaju koliko imaju.

BIBLIOTEKA
CRNE GORE ĐURĐE
CRNOJEVIĆ

Hoćete li, nekim primerom, da napravite tu razliku između popularnosti i uspešnosti?

- Ja sam, znate, bio glavni urednik, znači šef i reditelj i pisac, neretko i organizator i - sve za istu platu. Ali, tada novac nije bio najvažniji... bar ne svima. To je došlo kasnije. Kako smo pravili te uspešne serije? Radivoje Đukić kao glavni urednik angažuje Novaka Novaka da kao urednik humorističke serije napravi nešto. Onda urednik Novak pozove Lolu Đukića kao pisca da zajedno smisle i napišu to "nešto". Kad napišu, a to je obično trajalo dan-dva, najduže tri, daju Loli Đukiću, glavnom, da pogleda i preda Loli direktoru proizvodnje da se realizuje. Ovaj angažuje Lolu reditelja da režira. I za nedelju dana - emisija je gotova! To je uvek radio isti tim, što je od presudne važnosti ne samo za televizijsko već i svako drugo ozbiljno stvaralaštvo. Danas i političari bez jednog dobrog tima ne mogu ništa, a ni gangsteri ne rade bez svog tima... To je trajalo od '59. do '72. godine. Možda je taj ogroman rad - smisliti, pisati, režirati iz nedelje u nedelju bio moguć, jer smo bili mladi.

Sve se radilo u stisci, bez proba, direktno je emitovano, a niko nije imao nikakvo prethodno iskustvo u radu ovim novim medijem.

STROGO POV.

- Mislim da je to bilo najstrašnije - vreme! Istina, bio je to nov medijum, atrakcija, ali ni tada nije bilo humorističkih emisija aktuelnog humora kao ni danas koje reaguju odmah - u nedelju! Naravno, nismo Novak i ja bili jedini... ali, nije bilo prethodnika, sve smo morali sami. I nije bilo lako, sećam se za seriju "Spavajte mirno" - nezaposlenost je bila strogo pov. tema. O tome niko nije do ove serije zucnuo. Posle emisije stižu telegrami, pisma podrške, telefona nije bilo toliko, ali zvali su, hvalili - hrabar, istinit, bravo, komunista, tako, tako, a sve smešno. Ja srećan, hiljade pisama. Kad! Stiže znak, odozgo naravno, da se nekim drugovima to nije dopalo; mi i nezaposlenost, uzbunjujem narod, leteću ja... i, naravno, pretnja prstom. Šta da radim, podrška naroda, oduševljenje, a - ovamo: kod nas nema nezaposlenosti! I ja, bez krupnih reči, napravim sledeću emisiju meku kao jaje. U ponедeljak... čekam. Kad opet stigoše pisma: kukavico, usro si se, a odozgo stiže zadovoljan znak: tako, tako. Nije bilo lako. A, reći će vam i to da je predsednik Tito u svom prvom govoru, posle toga, govorio o - nezaposlenosti.

Celokupno stvaralaštvo Lole Đukića vezano je za humor, za satirični pogled na stvarnost. Mnoštvo radio-emisija, trinaest, rekosmo, televizijskih serija, deset pozorišnih komada, filmovi, a sada kad bi trebalo da ide na pecanje, izvodi unuke u šetnju, Lola piše romane! Prvi Sklerotični memoari sa autobiografskim elementima, dok je drugi Ovca na Bulevaru oktobarske revolucije pisao satirično, a dobio je prvu nagradu za naučno-fantastičan roman. Jedna od ključnih osobina, rasnog humoriste i satiričara jeste neočekivanost. A njegova dela su prepuna iznenadnih obrta, što je mesecima, godinama pa i više od decenije plenilo jugoslovensko gledalište. Ono što su ljudi kod kuće prepričavali, Lola im je nudio javno.

- Televizija bi morala da bude narodna, ako se ukida, kako se priča, jednoumlje. Na TV bi ostali da rade uglavnom tehnički stručnjaci, sve ostalo - termini, ideje, emisije svih žanrova, sve bi se to izmenilo. I tada odgovornost, svake vrste, pada samo na onoga ko je to stvorio. Ako ne valja, na tržištu, taj neće ponovo (tako lako) dobiti novu šansu. Ali će se zato ukinuti silni "odgovorni", a u stvari cenzori i nepotrebni ljudi, pa neće biti urednika, saveta, komisija, onih koji misle za vas, koji vas brane, jer brinu - a vi im još plaćate pretplatu! Opet će vam ispričati o "onom" vremenu. Televizija je - ili direktni događaj, znači informacija, ili je nema. Ona nije umetnost, ona je informacija o umetnosti, o filmu, o svemu. Danas na TVB radi 5000 ljudi sa bezbroj urednika, a nekada je bilo samo 300 ljudi, ukupno, sa tri dramaturga-pisca. Kako su ubrzano dvojica otišla, ostao je samo Vasa Brada

(Vasilije Popović, alias Pavle Ugrinov). Znači, jedan čovek je obezbedivao i uređivao 18 dramskih (još kakvih) termina, a danas 18 urednika jedva izguraju jednu dramu, a svi vidimo kakvu.

SVE SMO ISKOMPLIKOVALI

- Mi za tih 20 nedelja koliko su trajale serije nismo smeli da se razbolimo, živeli smo kao u agoniji. Dekor se pravio za jednu noć, sve snimano za dan, a sad pripreme traju dva, tri meseca do dve godine, a gde su oni što kontrolišu, odmeravaju, izbacuju, odlučuju, oni što n. isle, misle. Znate, mi smo radili i narod je to voleo, a danas i ne rade i niko to ne voli. Eto, to je uspeh, to je sva razlika, mudrost - rad, uz nešto malo talenta i optimizma. Svi pitaju zašto nema humora na televiziji - zato što onaj koji ga stvara ne odgovara narodu za to. Da vam pošalju pisma, grde, ili hvale... a ne za to odgovora "odgovorni". Ljudi vole i cene one koji im iskreno pružaju zadovoljstvo.

Kako sve izgleda jednostavno kad to govori čovek od iskustva. Možda to zaista i jeste tako, samo smo ni sve iskomplikovali. Ali košave jesu mentalitsko, a ne samo klimatsko obeležje ovih prostora.

- Danas se može biti uspešan samo ako se uhvatiš u nacionalno kolo... ne, ovo nisu vremena za uspešne. A to će biti tako dok god je demokacija kod nas kad slušaš - mene, a ne drugog. Još, da se ne naljutiš ako ne misli i govorí kao ti. Najteže je ipak pisac Karlo Černjević. Ove istine napraviti - umetnost. Ja sam za sebe uvek govorio - radim na televiziji, a ne da sam umetnik. A voleo sam da se slikam, to priznajem. Ali kao dragocen sud o mom delu pamtim reči našeg velikog pisca Mihaila Lalića: "Uh, kad bih ja umeo da pišem kao ti..." on je shvatio šta je televizija. Znači nije bilo uzaludno, beznačajno, to cajtnotno stvaralaštvo.

ROMANTIČNI RECEPT *

Zašto uopšte spasavati ovakvu državu kojom upravlja sedam (ili deset) vlasta, preko stotinu ministara i ministarstava, bezbroj rukovodilaca sa telohraniteljima i pratiocima i ogromnim birokratskim aparatom, sa 180.000 službenih automobila i šofera? Zašto spasavati državnu organizaciju koja je dovela jugoslovenske narode do gladi i političkog bezumja? Koga i od koga spasavati zemlju u kojoj ubijamo potpuno nepoznate mladiće, koji nam nikad ništa zlo nisu učinili, a ubijamo ih samo zato što pripadaju drugom narodu ili veri? Šta će nam domovina u kojoj nas vode i politikanti teraju u osvetu za zločine koje su nekada slični moćnici propovedali i organizovali? Hoćemo li u Evropu zato da bi hrvatski bojovnici imali još više nehrvata kojima će pretiti šahovnicama i noževima, a Srbiji tražiti priključenje Bavarske Srbiji, jer tamo ima milionče njihovih starbajterske braće?

Kaže se, svaki narod ima vlast kakvu zaslужuje! Ako se narodi slažu sa svojim vodama, ne treba ih na silu spasti! Neka sa uživanjem gladuju i vrebaju kada će kog suseda ubiti!

Ali, ako još ima fanatičnih romantičara koji veruju da nije sve u politikantstvu i borbi za vlast, već da postoji i kultura, nauka, lepe tradicije i plemenita sećanja, reći ću im kako ja vidim domovinu koju bi valjalo stvarati.

1. Pokradimo iskustva prebogatih SAD. Tamo su svi Amerikanci, govore istim jezikom i odgovaraju za svoja dela i nedela pred istim nadstranačkim i nenacionalnim sudovima. Vera i nacionalnost su samo porodične tradicije i ne tiču se nikog. Dakle, evo jeretičke ideje. Na poslu i u javnom životu budimo i mi svi Jugosloveni, govorimo srpskohrvatski, a u svojoj kući psujmo se slobodno nacionalnim jezicima, uz gibanice ili "priopćenja". Izaberimo jugoslovenski parlament, jednog predsednika koji može biti i iz Tunguzije, ako je pametan i nepodmitljiv, i podelimo zemlju na banovine ili oblasti, po ekonomskim a ne nacionalnim kriterijumima.

2. Ukradimo Švedanima ideju da se i premijer vozi svojim kolima, autobusom ili biciklom, pa ukinimo beneficije i rukovodeće crne fondove po svetu.

*) *Večernje novosti*, Beograd, 12. V 1991; str. 10.

Objavljeno u rubrici: "Lični stav - gledišta, polemike, reagovanja."

3. Penzionišimo političare koji se mešaju u privredu, nauku, umetnost, zdravstvo i sve ostalo što ne razumeju, da bismo mogli da zatvorimo njihove nerentabilne gigante koji nam pojedoše sav dohodak i penzije.

4. Od JNA stvorimo vojsku profesionalnih vojnih specijalista, bez obaveznog služenja vojnog roka i nepotrebogn rasipanja, jer videli smo: stare vojske su preživele. Za nekoliko stotina hiljada Iračana stradala su samo 23 Amerikanca. Pobedu je ostvarila elektronika. U ratu zvezda pešadija ne trči dovoljno brzo. Uostalom, ne vredi ni tražiti spasonosni recept za našu društveno-ekonomsku sidu, kada šefovi naših političko-infektivnih klinika i nisu pravi lekari, već obični narodni travari i alternativci. Ubijajmo se, zato, i dalje i neka nam je sa srećom!

STIDI SE VOLJENA ZEMIJO *

**Povodom nesuđenog spomenika Branka Ćopića u
Bosanskoj Krupi**

**Marširaju našom domovinom operetsko-ubilačke garde sa
kalašnjikovima, šepure se vojvode s noževima, pljuju po
otadžbini i njenoj istoriji separatisti i otpadnici, sanjaju o
islamskoj državi bivši ateisti, a mi velikodušno klimamo
glavama: nije važno oprostimo im, jer ne znaju šta rade!**

Jedan TV dnevnik završio se rečima: "Danas su komunalni radnici u Bosanskoj Krupi odneli bronzani spomenik pesniku Branku Ćopiću kontejnerom za đubre!" Takosdomovina odužila jednom od svojih najvećih pisaca, čarobnom dečjem pesniku i priponjaku, revolucionarnom i filmskom maštaru i našem prvom satiričaru koji se za vreme jednoumlja usudio da javno misli drugačije i kaže kako će Jugoslavija propasti dok se ne zasite i ne nakradu gladni intendanti revolucije, a da se rukovodstvo ogradilo od naroda kamenim bedemima i ljudima u kožnim kaputima!

Čuli smo vest o kontejneru za đubre i verovatno ćemo, kao i uvek do sada, u sebi reći:

"Oprosti im Bože, jer ne znaju šta čine".

Tu lepu, velikodušnu misao o praštanju, izmislio je jevangelist Luka i proglašio je glavnom Isusovom parolom za vreme prikivanja na krst. Ostali jevangelisti koji su kao i Luka živeli 100 ili 200 godina posle Hrista to ne spominju, ali je kroz celu hrišćansku istoriju ta misao beležena kao božanska tvrdnja da vlasti sve gadosti rade samo iz čiste gluposti i da im zato treba praštati!

Pošto je, kažu, Bog jedan, bilo da se zove Alah, Jehova ili Marks, svi smo mi naučili da praštamo, verujući da su svi koji nam nešto ružno čine - imbecili!

*) *Večernje novosti*, Beograd, 17. VI 1991; str. 24.

Reagovanje Lole Đukića povodom uklanjanja spomenika Branku Ćopiću.

Pratimo ratničke igre naših voda i gospodara ili gluvarenja našeg dičnog Predsedništva, pa se samo prekrstimo levom rukom i kažemo: "Oprosti im Bože, oni zaista ne znaju šta rade!"

Gledamo bake kako traže otpatke po kantama za đubre, vidimo boju gladi na obrazima dece, znamo kad je radnik, profesor, ili penzioner, posljednji put primio svoje zaslužene pare, a onda odslušamo sopstvene predstavnike u skupštinama i šapućemo "Oprosti im Bože što rade to što nam rade!"

Marširaju našom domovinom neke operetsko-ubilačke garde sa kalašnjikovima u rukama, šepure se vojvode sa noževima i zardalim kašikama u zubima, pljuju po otadžbini i njenoj istoriji separatisti i otpadnici, sanjaju o islamskoj državi bivši ateisti, hvale se junaci koliko su braće ubili i koga će još tako usrećiti u ime svoje nacije, a mi velikodušno klimamo glavama: nije važno oprostimo im kao i Bog, jer ne znaju šta rade!

Sada ubijaju i mrtve pesnike i meni se čini da postajem jeretik i da ne mogu više da praštam! Ni njima ni vama gradani Jugoslavije koji samo čutite krsteći se od čuda, jer su uspeli da vas ubede u božanska obećanja: blago niščima duhom jer je njihovo carstvo nebесko!

Cule Pokorni po drugi put među TV Srbima

KUKU, DABOME! *

(Lep suterenski stan Culeta Pokornog. Cule - igra ga opet Mija Aleksić - već dobro odrtaveo sedi i gleda TV. Zajedno sa njim gledamo i mi TV dnevnik. Jedan sat pratimo lepe scene iz našeg rata, pa jedan sat ružne diskusije iz Evropske zajednice u Hagu. Taman kad počnu ponovo scene pucnjave golorukog naroda, ulazi Amazonac - igra ga opet Ljuba Tadić)

AMAZONAC: Sram te bilo, Cule! Ništa ne radiš za ovu našu zemlju, već samo sediš i uživaš.

CULE: Ne prekidaj mene drugar, ovo sam video na TV tek dvanaesti put.

AMAZONAC: Treba sve shvatiti već od prve, Cule! I ne zovi me drugom, ja sam gospodin.

CULE: Otkud si sad gospodin, kad si od malih nogu bio rukovodilac?

AMAZONAC: Lažni rukovodilac, Cule! Ubačeni.

CULE: Ju, nisam imao pojma. Ko te je ubacio.

AMAZONAC: Sam sam se ubacio, da upropastim one komunjare. Pa zar se ne sećaš koliko puta si mi rekao: Amazonac, ti sve pogrešno radiš. Jesi li tako govorio?

CULE: Jesam.

AMAZONAC: E, to! Radio sam naopako da ih upropastim, pa sad mogu čista obraza da budem u rukovodstvu naše nove države.

(Kroz sobu prolazi ostarela gospođa, drugarica Pokorni).

GOSPODA POKORNI: Kuku! (kuka zbog reume, a ne iz političkih razloga).

(Cule i Amazonac, a i gledaoci uz njih, sa zadovoljstvom odgledaju još 40 minuta osmog dnevnikovog dodatka).

*) Večernje novosti, Beograd, 28/29. XI 1991; str. 21.

"Cule Pokorni po drugi put među TV Srbima..." Sinopsis za emisiju povodom praznika Republike.

AMAZONAC: Hoće da me kooptiraju u skupštinu, Cule.

CULE: Pa i treba. Odavno nisi bio, već dve godine.

AMAZONAC: Već sam pripremio nekoliko zakonskih predloga: pranje ruku tradicionalnim cedrom iz ekoloških razloga, obaveza javnog sečenja slavskog kolača uz minimalnu porezu, iz verskih razloga...

GOSPODA POKORNI (vraćajući se: Kuku, Cule, što me boli...)

(Stari drugari na miru odgledaju još 17 izvještaja o zanimljivim masakrima).

AMAZONAC: Cule, potpiši ovde.

CULE: Opet referendum? O čemu?

AMAZONAC: Slušaj me pažljivo...

(Tu se prekida scena, a mi prelazimo u parkić mesne zajednice. U njemu se igraju dva unuka Pokorni, jedan unuk Amazončev i jedan Medenog, Culetovog kuma - koga opet igra Đokica Milaković - ali se ne vidi, jer je otisao u Zagreb, a sa tim inostranstvom su poštanske i video veze prekinute. Unuk Amazonac i unuk Medeni tuku se jako, patriotski i veselo, a mali Pokorni gledaju i navijaju.

Nailazi sin Pokorni i sin Medenog. Sin Amazonca se ne vidi, jer je kao rukovodeći sin, pobegao u Englesku. Od gripa).

SIN POKORNI: Deco, nije lepo da se bijete između sebe.

UNUK AMAZONAC: Ko kaže da nije lepo, kad je on ustaša, pošto mu je deda u Zaglebu.

UNUK MEDENOG: Plebiću ga, on je cetnički vojvoda, čim nema bladu.

UNUK AMAZONAC: A tvoji mali Pokolni su izdajice, jer samo gledaju i ēute.

SIN MEDENOG: Marš kući, da vam ne pošaljem plavu miliciju sa plavim šlemovima.

(Deca odu, plačući, a dva sredovečna čoveka ostaju da pričaju viceve. Viceve za sada još ne izmišljam, već ću ih napisati neposredno pre snimanja, da bi bili usaglašeni sa aktuelnom političkom situacijom, stavovima vlade, Skupštine i Srpske pravdeljive stranke, pošto još ne znam koga da zezam; Karingtona, Ujedinjene nacije ili Evropsku zajednicu. A mogla bi se napraviti i igra reči oko Bruka i puca bruka, ako profesor Jelenović odobri Televiziji tu medunarodnu varijantu zbog njihove nekorektnosti. Vicevi će biti mnogo smešni i traju samo 20 minuta, jer nije lepo da se u ovoj ozbiljnoj situaciji narod dugo smeje.

Vraćamo se u sobu kod starih junaka).

CULE: I kakav je to referendum?

AMAZONAC: Hoću da osnujem SAO Dedinje.

CULE: (koji je nagluv): Šta?

AMAZONAC: SAO.

CULE: Jao.

AMAZONAC: Uključi, Cule, aparat za gluve i slušaj me: svuda oko Dedinja, na Čukarici, u Rakovici i u Prokopu ima radnika raznih nacionalnosti. Oni mogu da izvrše pritisak na nas sa Dedinja, da nas, ne daj Bože... (Amazonac se prekrsti).

CULE: Kuku (on kuka kao i supruga mu, ali ne od bola, već od straha).

AMAZONAC: Kuku, dabome. Zato potpiši. Ja ću sastaviti vladu SAO Dedinja, izabraću ministre, rukovodstvo... Pa, mi smo, majkoviću, veći od onih sela na Romaniji, a oni hoće SAO. Hercegovci hoće SAO, Sandžak SAO...

CULE: A šta ću ja da budem, Amazonac?

AMAZONAC: Bićeš narod, Pokorni. Pa mora neko i da pljeska, da glasa, da se raduje. Mora neko da izigrava narode i narodnosti.

(Cule ustane i aplaudira tri minuta i to je kraj. Perspektivan.)

NAPOMENA: Priča bi mogla da se emituje za Dan Republike, ako se on još praznuje, pošto ga je izmislio Josip, ili za Dan ujedinjenja ako ga nisu ukinuli Milanče i Franja, a najbolje je ustanoviti Dan rasturanja Jugoslavije, pa umesto TV pucanja i klanja proglašiti narodno TV veselje.

Anketa "Oslobođenja": Je li Jugoslavija još moguća?

SAMO DRŽAVA JEDNAKIH GRADANA *

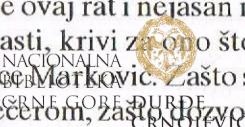
Budućnost Jugoslavije nije moguća bez oštrog hirurškog reza: ukloniti rukovodstva i partije na vlasti u svim našim republikama koje "svoju državu" grade kao nacionalnu. Oni su, preko svojih javnih glasila, raspalili versku i nacionalnu mržnju, stvorili bezumlje i pokrenuli ludi rat koji nema ni opravdanja, ni cilj, ni perspektivu. Na kraju dvadesetog veka naterali su svoje gradane da se osećaju i ponašaju kao primitivna plemena iz praistorije, koja znaju samo za krvnu osvetu, jame i mržnju prema tuđim bogovima. A, svaka zemlja, pa i Jugoslavija, može biti srećna i mirna jedino kao država jednakih građana, u kojoj vlada ista pravda za sve ljude, u kojoj se ne zaviruje u tuđi čanak i tuđa religiozna i etnička svatanja, već je čovek jednostavno - čovek! I građanin zemlje u kojoj živi u države pojedinaca, a ne zajednice nacijom i religijom opterećenih čopora. Ako bi građani Jugoslavije uspeli da ukinu ovo sadašnje naopako shvatanje države i promene svoje vlade, naša domovina imala bi svoju budućnost. Ali, sa idejama koje su istakli na svoje zastave Srbi, Hrvati, Slovenci i ostali narodi - Jugoslavija više ne može postojati.

*) *Oslobođenje*, Sarajevo, 28, 29. i 30. XI 1991; str. 5.

Dukićev odgovor na pitanje "Je li Jugoslavija još moguća?"

OSVRNITE SE U VIDOKRUGU *

U ovom najtragičnijem trenutku naše domovine, Jugoslavije i najružnijem delu srpske istorije, mogli smo da čujemo i pročitamo mnogo bezumnih i poluludih izjava, ali možda ništa nije imalo u sebi toliko cinizma i licemerja, kao izjava Mirjane Marković, koju je "Borba" prenela iz revije "Jugoslavija". Ona kaže: "Ovaj rat, u političkom smislu nejasan, u društvenom smislu nemoralan" ... pa, ko vodi taj rat, gospodo, ili drugarice Marković? Vi ste, kao što svi znamo, jedan od prvorazvođača "generalske stranke", a u njoj su svi oni koji junački naređuju rušenje raznih Osijeka, Vinkovaca i Dubrovnika. Vama je taj rat kičerajski, jer hiljade pogreba mladih ljudi, verovatno, smatrati operetskim činom.

Slažem se s Vama da je ovaj rat i nejasan i nepotreban i nemoralan, ali nismo mi, koji nismo na vlasti, krivi za ono što radi naš predsednik a Vaš suprug, gospodo ili drugarice Marković. Zašto se obraćate svetskoj javnosti, a ne upitate muža, bar za većerom, zašto pozvoljavate da deca iz Srbije odlaze i ginu u tom i takvom ratu, koga se i Vi gnušate, a ne zaštiti ih, poput Gligorova ili Izetbegovića?

Javno zamerate što se ne čuju **pravi** ljudi, a oglašavaju se pogrešni.... i tu bih Vas podržao. Bar donekle. Pogrešni stalno i pričaju. Oni nas pogrešno i vode, ali pravi nemaju ni svoju televiziju, ni svoju skupštinu, ni prostorije u kojima bi se skupljali i dogovarali, ni državom dodeljene budžete. Ili Vi to ne znate, jer se o tome ne predaje na Vašem fakultetu?

Slažem se ja sa Vama da je ovu zemlju krajem 80-tih i početkom 90-tih godina zahvatilo nacionalizam, konzervativizam i primitivizam. Pa ko je to tada došao na vlast i počeo da nas vodi tim putem? Gde ste Vi bili, gospodo ili drugarice Marković? Šta ste radili u ideoološkoj komisiji Gradskog komiteta, ili u svom domu, da sprečite to bezumlje koje sada tako nonšalantno spominjete, kriveći nas bezimene što se nismo oduprli.

Kažete da će jednom doći do raskošne kritike, ali ona neće biti moralna, jer je zakasnila zbog naših bednih strahova.

*) *Borba*, Beograd, 16. XII 1991; str. 21.

Povodom teksta g-de Mire Marković "Nepotreban i nemoralan rat".

Primite zato ovo mišljenje, odmah, iako nije raskošno: ne pljujte nama u lice, zbog nesreće u koju je bačena ova zemlja, već se osvrnite po Vašem vidokrugu i zavirite u ogledalo. Ili je možda Vaša izjava pravljena samo za reviju "Jugoslavija" na engleskom jeziku, pa stranci treba da saznaju kakva je muka vlastodržaca sa bednicima koji nemaju petlju da svojim mišljenjima pomognu srećnu budućnost koju nam Vaši dragi prijatelji... i ostali - spremaju.

GALERIJA ŠIŠMIŠA U ŠPILU KARATA *

**IZLOŽBOM U POZORIŠNOM MUZEJU, LOLA LIKOVNIM
IZRAZOM PRONICLJIVO KOMENTARIŠE SVE ŠTO NAM SE U
OVOM UŽASNOM VREMENU DOGAĐA**

U budućnost, Radivoje Lola Đukić putuje - krletkom. Nad njom se nadvija ruka sudbine ali da li ga izvlači iz ognja, ili baca u njega - znaće na kraju... To je jedna od najmarkantnijih slika na izložbi, koju je reditelj satiričar, nekadašnji student slike priredio u Pozorišnom muzeju u Beogradu.

Lola, koga su ranije generacije gledalaca obožavale kao autora serija koje su praznile ulice "Servisne stanice", "Gradanina Pokornog", "Crnog snega", a na koga su se "aprostili..." povukao se u osamu slikarskog ateljea. Ali, njegov duh ni tamo ne miruje. Britko, pronicljivo, neumoljivo, Lola je slikao svoje komentare - karikature ovog vremena slepih miševa, kako ga je nazvao.

Zašto slepi miš? Jedini sisar koji leti, ne vidi, u narodu na lošem glasu, a ni u medicini se - kao prenosilac besnila, ne kotira baš najbolje, nadvija se nad ovom galerijom voda i sudbina punom širinom zlokobnih krila. U jednom delu izložbe, Lola slika "Susret generacija u jami", "Vukovarsku rapsodiju", svedočanstva užasa koji nas je snašao. U drugom delu, vode su u dijagonalama karata, kao žandari i kraljevi, tu je i jedan džoker, a Sajrus Vens otvara balkanski pasijans...

- Ja sam duboko nesrećan zbog ove situacije u kojoj se nalazi naša domovina i zbog toga sam počeo da slikam - kaže Lola Đukić. - A to, što sam sebe na autoportretu, stavio u krletku? Pa ja sam u njoj već dosta dugo! To je normalno za svakog stvaraoca. Ograničeni smo etičkim, estetskim,

*) *TV novosti*, Beograd, 01. V 1992; str. 4.

Izložbom "Vreme slepih miševa", u Pozorišnom muzeju, L. Đukić likovnim izrazom pronicljivo komentariše sve što nam se u ovom užasnom vremenu događa... Razgovor vodio Slobodan Vučković.

rodbinskim, porodičnim, prijateljskim problemima. U tom okruženju nije nam dato da budemo baš potpuno sami i svoji. Ja sam ranije učestvovao u kolektivnom maštanju, na filmu, u pozorištu, naročito na televiziji. Ali, posle sukoba sa tadašnjim gradskim i centralnim komitetom, postao sam zabranjeni autor i televiziju više nisam imao kao mogućnost da kažem svoje misli.

Pa ipak niste sasvim odustali?

- Kao i svaki čovek poreklom sa planine, ja sam kočoperan i ne pristajem lako da mi se diktira. Pošto ništa nisam mogao da uradim, prekinuo sam pisanje satiričnog romana - nisam znao kako dalje, jer je atmosfera u Jugoslaviji postala toliko divlja i neočekivana da više nisam znao šta da pišem. Kada se prosula sva ta krv, kada je to bezumlje počelo da nas pritiska, vratio sam se slikarstvu, ne bih li bar nešto zabeležio na svoj način.

Ja nemam slikarske pretenzije, jednostavno, to je moje poimanje vremena u kojem živimo. Ja slikam ljudе koji vode slepe miševe - ovo naše vreme.

Neverovatna je Vaša upornost, posle svega što Vam se dešavalo i pošto ste se uverili da umetnici ipak ne menjaju svet. Da li se ipak nadate da će bar neko od ljudi, koji su na otvaranju izložbe stvorili toliku gužvu, početi drukčije da ogledaju na svet oko sebe?

- Ja sam zaista doživljavaо svastu u Crnoj Gori, prvi film, "Jezero", snimljen pedesetih godina, bio je i prva politička afra u Jugoslaviji. Scenarist Jugoslav Đorđević se ubio. Ja sam odlučio da se ne ubijem i počeo sam da se bavim humorom, da se podsmevam svemu što se oko mene dešava. To bežanje u smešno, u krivo ogledalo je kod mene očigledno genetskog porekla - mogu da se borim. E sad, šanse da popravim svet, nema. Svako radi ono što oseća da mora.

Kako vidite duhovnu krizu u koju zapadamo?

- Zar mislite da uopšte zapadamo u duhovnu krizu? Sa ovim stanjem duha? Drugo su pozorište i sport, koji su uvek neobični što se toga tiče. Pozorišta puna, sportisti nikad bolje rezultate nisu imali... Mladi ljudi tu traže izraz, kad vide da ne mogu da stvore nešto bolje oko sebe. Sećam se da je za vreme okupacije Beograd imao više privatnih pozorišta nego ikad: ja sam imao pozorište, Mita Šurković, Rade Marković sa Oliverom... Režirali smo, igrali, bežali time od straha, od politike koja nas je ganjala i mučila. Prema tome, nije čudno ako se umetnici opiru stvarnosti visokim rezultatima duha.

Da li tim razultatima može da se otera zlo?

- Ne, zato što je sve naopako postavljeno. Kod nas se ljudi zbijaju i zbijaju ih na nacionalnoj osnovi, u stado, u čopor. Ljudi moraju da se zbijaju po afinitetima, po političkim gledanjima, po gledanjima na život, na svet, a ne po tome gde su rođeni i ko im je otac. To je naopako i to rastura ovu našu grešnu Jugoslaviju.

SULUDE ŽELJE *

Očekujem još veća divljanja ekstremnih nacionalista i potpunu političku i religijsku netrpeljivost - ogorčeno kaže Radivoje Lola Đukić, satiričar. - Što nam beda bude strašnija, mržnja će biti jača, jer, ljudi su uvek spremni da za svoje nevolje okrive druge, ne sebe. A javna glasila im svesrdno pomažu u tome. Prebrojavamo svoje mrtve ne pominjući svoje grehe, pa nam se stalno čini da se nismo dovoljno osvetili za sve žrtve, od dvanaestog veka naovamo.

Kao primer tog, upornog osećanja samodovoljnosti, Đukić navodi reči prodavca u jednoj knjižari (!): "Pristao bih da poginem i ja i sto hiljada naših mladića, samo da zatremo te Hrvate", reče knjižar.

- To je želja: zatrti drugi narod, drugo političko mišljenje, druge molitve, verovanja - kaže Đukić. - A vlast i predstavnici zakona - čute! Budenje osećanja da pripadamo "božanskom narodu" ne dozvoljava ljudima da procenjuju razumom i ja već vidim kako se vurno vraćamo u srednji vek. Grozimo se komunističkog jednoumlja, a svaka religija, nacija i politička stranka, pokušavaju da zavedu vladu svog jednoumlja i netrpeljivost prema drugima. Usput se svi zaklinju u demokratiju! A može li ona uopšte postojati, kad 70 odsto građana Srbije nije nikada pročitalo nijednu knjigu i sva su im saznanja došla samo od huškačkih televizijskih propovedi? Nek nam je sa srećom!

*) *Večernje novosti*, Beograd, 08. VII 1992.

Odgovor Lole Đukića na pitanje iz ankete: "Uvod u progone?"

**Radivoje Lola Đukić, legendarni srpski humorist, danas je
govorljivi opozicionar koji žali zbog prekida veza s
prijateljima iz bivše Jugoslavije**

ŠEŠELJ JE SMJEŠNIJI OD ČKALJE! *

**Zašto su prijenosi iz Skupštine tako dobre humorističke emisije
kakve ni Lola Đukić nije kadar napisati**

Žrtva komunizma i postkomunizma

U Srbiji samo poltroni mogu voditi TV Dnevnik

Naslikao sam Franju Tuđmana i rado bih mu poslao portret

Nedostaje mi Đokica Milaković, Ivan Hetrich i Bobi Marotti

"Kako stojimo s humorom u novoj Jugoslaviji? Imamo sjajne humorističke emisije. Sjajne! Nevidjetne! Je prijenos iz Skupštine. To vi ne možete zamisliti; ja takvo što nikad nisam uspio napisati".

Autor više od dvjesto emisija i raznih priloga takozvanoga angažiranog humora, neposredno vezanog uz dnevne događaje, Radivoje Lola Đukić, u svom stanu u Ulici maršala Tolbuhina 26, kraj Hotela "Slavija", priča o svom odlasku s Televizije Beograd i o sudbini svojih vrlo popularnih serija.

"Ja sam jedan od osnivača Televizije i radio sam na njoj dvadeset i pet godina s golemom ljubavlju. Na Televiziji Beograd, Zagreb i Ljubljana moja je generacija izuzetno voljela taj posao. Mislili smo da ćemo dobrim emisijama preporoditi svijet, a ako ne cijeli svijet, barem ovu našu zemlju. Onda je došlo do sukoba između mene i Centralnog komiteta u povodu emisije o vanjskoj trgovini; mislili su da je to moj izravni napad na Srbiju. Stavili su me na "crnu listu" i nisam više mogao raditi, režirati i pisati za Televiziju. Nedugo zatim došlo je do Zakona o udruženom radu, koji je bio Kardeljeva izmišljotina i ja sam se pobunio i tvrdio da on upropastava Televiziju. Tražio sam razovor i s Kardeljem jer sam tada bio umjetnički direktor Televizije, no nije bio nikakve šanse da išta učinim kao redatelj i čovjek koji poznaje tehnologiju televizije. Otišao sam u prijevremenu mirovinu. Zato me nema na televiziji već više od dvadeset godina".

*) Globus, Zagreb, 30. X 1992; str. 18.

Razgovor vodila Sanja Živković.

Jesu li ikada poslije toga Vaše emisije prikazivane na Televiziji Beograd?

- Moje emisije su nakon toga izbrisane, vjerojatno zato da bi nestao svaki trag da sam ikad postojao. Čak je i moja najbolja serija "Ogledalo gradanina pokornog", koja je bila presnimljena na filmsku vrpcu, nađena isjeckana i bačena. Ja sam režirao u Sovjetskom Savezu još 1957, kao prvi strani redatelj na Moskovskoj televiziji i oni su snimili dokumentarni film o tome kako ja režiram. Imao sam, moram se malo hvaliti, kao svaki starac, sjajan uspjeh. I taj film snimljen u Rusiji našli smo cijelog izrezanog škarama. To je dobar način da se jedan čovjek izbriše iz tzv. historije.

Podsjetimo se pedesetih i šezdesetih, serija koje su plijenile gledatelje: "Muzej voštanih figura", "Crni sneg", a od filmova: "Nema malih bogova", "Sreća u torbi", "Na mesto, gradanine pokorni", "Zlatna pračka", "Bog je umro uzalud" i "Čovek sa četiri noge". Odigranih filmova: "Jezero" i "Balada o svirepom". S podjednakom tugom Lola Đukić nosi svoje viđenje televizije danas.

- Najveći pronalazak u povijesti čovječanstva, poslije kotača, jest televizija. Za razvoj ljudskog duha ništa nije moglo biti presudnije. Na prvom programu, recimo, može biti samo infomativen program, pa izvolite, tko voli klanje, neka gleda taj program. Drugi program treba da bude nastavno - obrazovni. Ljudi mogu zavistiti univerzitet, gledajući televiziju u nekom selu. Međutim, kad se vodi takva politika, drugi program nalikuje kao jaje jajetu, kad se u jednom kolje nožem, na drugom ubija iz pištolja, ja tu nikakvu perspektivu ne vidim. Nitko uveče oko pola osam ne smije proći Takovskom ulicom, gdje se nalazi Televizija, jer će ga uhvatiti da vodi Dnevnik. Jer, Dnevnik vodi oko osamsto ljudi, svatko kome god padne napamet, odnosno svatko ko vikne "Živjela vlada!" može voditi Dnevnik.

Pomaže li u tome pokušaj demokratizacije medija?

- Mi se borimo za nekakvu demokraciju koje se ja osobito užasavam zbog toga što su na istom nivou oni koji znaju i oni koji ništa ne znaju. Prema službenim statistikama, otprilike sedamdeset posto stanovništva nije pročitalo ni jednu knjigu. A onaj tko nije čuo tudu tugu ili tudu radost, ili tudi život počitao, ne zna više - manje ništa. Ako ta većina odlučuje o mojoj sudbini, ja sam protiv demokracije. Ja sam za prosvijećeni apsolutizam.

U komunizmu ste bili u opoziciji, a kažnjeni ste odlaskom i uništavanjem vaših djela. Jeste li danas u opoziciji?

- Najvažnija profesija je - biti političar. Političari obično postaju preambiciozni, pomalo paranoični ljudi. Neima vode koji nije malo paranoičan, svijet inače ne bi gledao u njih kao u Boga. Ta magija privlači ljude. I sad, tko nam jednom sjedne za vrat, ne silazi. Jer, nikad u povijesti Srbije na

izborima nije pobijedila opozicija. Samo za vrijeme rata i samo revolucijom može se promijeniti vlast. Mi sve moramo rušiti kako bismo krenuli iz početka. Kad sam bio mali, otac mi je uvijek govorio: "Sine, ako čuješ da netko govorи neke pametne stvari, a ne prihvatiš ih, ostat ćeš budala". Toga kod nas nema. Tu kad netko sjedne na vlast, njegova je riječ uvijek posljednja. I nije tačno da je samo komunizam imao jednoumlje. Želja da se vlastito mišljenje nametne svima postoji u svim vlastima na svijetu. Zato se uvijek uzima budala za pomoćnika, budala koja će uvijek mene slušati.

Koliko su glumci i Vaše kolege danas politizirani?

- Svi su ljudi danas politizirani jer nas toliko ključa Prvi i Drugi program, da čovjek jednostavno ne može opstati ni ostati miran: ili je strašno protiv ili vjeruje u to što mu se priča. Većina intelektualaca u Beogradu, naročito umjetnika, užasnuta je ovim što se dogada u našoj zemlji, protivi se dijeljenju, mržnji prema drugima. Umjetnici su senzibilni ljudi. Moje je mišljenje da intelektualci, osobito stvaraoci, moraju biti u opoziciji u svakom režimu. Samo opozicija vuče naprijed. Svaka bi vlast trebala biti sretna ako ima jaku opoziciju, jer će je mišljenje opozicije tjerati da radi dobro. Divna narodna poslovica kaže: "Da nema vjetra, pauci bi nebo premrežili".

Kako to da niste rehabilitirani u postkomunizmu, a žrtva ste komunizma?

- Mislim da rehabilitacija u našem postkomunističkom dobu nije bilo. Postoji samo takozvana posthumna rehabilitacija i, tek kad umrete, počnu vam dijeliti nekakve nagrade ili odlikovanja. U Beogradu se ništa naročito nije promijenilo od komunističkog doba. Aparat je ostao isti. Više je mogućnosti da javno govorite, kritizirate, imamo i dvije opozicijske televizije, ali ljudi su svuda ostali isti. Zašto bi oni išta mijenjali? Budući da sam ja među prvima u opoziciji, nema razloga da me netko rehabilitira. Što će njima jedan stari opozicionar?

Vratili ste se svom prvom zanimanju, slikarstvu. Kao izraz revolte naspram rata i ovdašnje politike, izložili svoje slike na izložbi nazvanoj "Vreme slepih miševa". Kakve su bile reakcije?

- Izložba je vrlo lijepo primljena. Dio izložbe nazvan je "Karte za jugoslovenski poker". Šest rukovodilaca, šest bivših jugoslovenskih republika prikazani su kao slike na kartama. Svaki od njih ima dvije glave: što je bio prije, gospodin ili drug, i što je sad. Džoker je bio predstavljen u liku Branka Kostića, koji je u to vrijeme bio predsjednik Predsjedništva, te je kao džoker mogao sve zamijeniti. Na kraju te izložbe stajao je portret Cyrusa Vancea kao čovjeka koji "baca" jugoslovenski pasijans. Izložba je trebala biti prenesena u Novi Sad, ali su na kraju zaključili da to ne bi bilo zgodno, zbog

slike Slobodana Miloševića. U jednom trenutku htio sam sve te slike javno spaliti, no nisu mi dali žena i prijatelji, jer bi to bio dječački način protesta. Zatim sam htio slike poslati svakom od tih rukovodilaca, ali nitko neće da ih primi. Poslao bih sliku i Tudmanu, ali ne znam hoće li je htjeti.

Koliko dugo, prije ovoga rata, niste slikali?

- Četrdeset godina. Počeo sam pisati i domoljubne pjesme, užasnut ovom nesrećom. Kad sam video da ih nitko neće tiskati i da me sve to strašno pogada, vratio sam se slikarstvu. Slikari dugo žive jer su njihove misli vezane samo uz likovni problem. Tako se praznите i postajete mirniji. Spremam veliku izložbu koju sam nazvao "Moji prijatelji i oni drugi". Tu će biti predstavljeni kulturni radnici iz cijele bivše Jugoslavije: Đokićin portret, Hetov (Ivan Hetrich), Marottiev i drugih.

Jeste li se uključili u antiratni pokret ili istupate individualno?

- Organizovana je antiratna kampanja i moja supruga je aktivna u tom mirovnom pokretu, od paljenja svijeća do vikanja "Ua" i slično. Ja sam ipak prestar i teško se krećem, a mislim da takve djelatnosti nemaju osobitog učinka. U ovoj zemlji dolazi do kritičnih trenutaka, blokada, sankcija, a u Skupštini se javi jedan poslanik i kaže: "mislim da je bitno da se donese zakon o zabrani trešenja topilama i vrućima", jer je to strašno opasno za ekološku situaciju u zemlji.
BIBLIOTEKA
"CRNI JUDIKAT"
CRNOJEVIĆ

Kako komunicirate i družite se sa svojim starim suradnicima i prijateljima iz Zagreba?

- To je jedna od mojih velikih tuga. Sa svojom suprugom sam 1991. dočekao u Zagrebu i sve se činilo više - manje normalno. Strašno mi je žao što danas ne mogu kontaktirati s Đokicom, Željkom, Hetom, Marottiem. Prije sam preko New Yorka razgovarao sa Zagrebom. Sad više ne možemo ni to. Nećemo mi nikome ništa učiniti. Mi smo starci. Moja bi generacija željela umrijeti na miru. Napokon, mržnja je ružna, samo ljubav donosi lijepo trenutke. Bez ozbira na neslaganje, nema radosti bez prijatnog razgovora.

Zavera novog poretka

SEĆANJE NA PROŠLU NEDELJU *

Objavljivanje ličnih razmišljanja u obliku dnevnika vrlo je moderno u našem malom čovečanstvu. Ne znam kako je na ostatku zemljine kugle, jer taj nepravedni svet za nas više ne postoji, ali kod nas dnevničke pišu, pa objavljuju i pismeni, i nepismeni, i lepe žene o svojim ljubavima, a ružne o svojim mržnjama i patriote o svojoj vernosti naciji... i ostali nevernici. Dnevničke krišom pišu i policajci, doušnici, bivši ovdašnji i oni što nam tek spremaju budućnost - ali će ih objaviti tek kad zatreba. Zašto onda ne bih i ja svakodnevno zapisivao svoja mudrovanja? Mogu i lagati, jer se za javno izgovorene neistine kod nas ne odgovara. Zbog naše čuvene demokratije. Dakle, evo, počinjem, a naša krnja domovina neka proceni da li ja srećnu sadašnjost opisujem gluplje nego ostali.

NACIONALNA
CRNE GORE ĐURDE
CRNOJEVIĆ

Subota, 6. novembar 1993. godine

Subota je uglavnom vrlo dosadna.

Svi naši ministri odu za vikend svojim kućama po svojim provincijama (jer ni jedan, ne znam zašto, nije Beogradanin) pa niko toga dana ne odlučuje o boljoj sutrašnjici, lokalna skupština je raspuštena te na televiziji nema više naših bidža, i Savezna je, ne daj bože, pred raspuštanjem... Pijačne zanimljivosti sa cenama su ipak nedovoljne da nam usreće subotu.

Zato sam seo u fotelju, uvio se čebetom, jer kod nas, bog te pita zašto, grejanje još uvek ne radi i pokušavam da shvatim dva teška problema koji me muče već dugo:

1) Ako je Vladu izabrala Skupština, a Vlada je najurila one koji su nju izabrali, može li Skupština, koju je izabrao narod - da najuri taj narod?

2) Ako je Vlada izvršni organ Skupštine, može li da živi ona kada nema više njih? Može li se, dakle, biti deo nečega što ne postoji?

Problemi su bili suviše teški za moje političko razumevanje pa sam oko podne prestao da razmišljam. Uostalom, zašto ja to da rešavam ako druge nije briga?

*) Borba, Beograd, 21. i 22. XI 1992; str. 15.

Sumorno prisjećanje humoriste Đukića na dane prethodne sedmice.

Ručali smo čorbiću od zelja. Divna. Pa topla. Neko u nju stavi i prženu slaninu, ali ja to ne volim. Najbolje i najzdravije - glat.

Tako zagrejan iznutra, ogrnuo sam se i spolja i prelistavao novine:

Moj kolega sa one strane blokade, reditelj Dankan Gibins, izgubio je život spasavajući svog mačka iz požara. Engleska posla.

"Vareš je pao bez mnogo krvi, pa je detaljno opljačkan. Ne zna se gde je pobeglo 1.500 do 2.000 civila..."

Šta me briga kad tamo nisu naši.

Dosadna subota - ništa se ne dešava.

Nedelja, 7. novembar 1993.

Jutros sam rano odjurio da kupim "Politiku", jer su mi tražili izjavu o tome kako ocenjujem javne razgovore S. Miloševića sa gl. urednicima javnih glasila pa sam htio da nosam novine po komšiluku i hvalim se svojim značajem i pameću. Prevrćem... Evo izjave Mih. Markovića, akademika, Kl. Mandić, zubarke, prof. Draškovića s levice, Vuka Draškovića s centra, dr Kalajića s desnice... nigde mojih političkih razmišljanja. A tako lepo su me molili za mišljenje.

Brzo uzmem tekst da otkrijem šta sam lupetao, kad nisu hteli da objave, a kod nas je baš sloboda zbora i dogovora, što rekao pokojni Mita Ljotić.

Izjavio sam, između ostalog:

"Meni se, kao piscu i rečniku, ovaj razgovor izuzetno dopao, jer me je podsetio na jedan stari engleski koncept kada neki lord svake godine, jedanput, pozove svoje sluge u goste, pozdravi se lično sa njima, posluži ih i razgovara sa svima, od sudopere do batlera, kao da su ravnopravni u svemu, iako je očigledno da oni ne žive u istom svetu. To je divan psihološki ventil za poslugu i razgovori su laki, zanimljivi i bar prividno značajni".

Izgleda da je urednik mislio da sam ja mislio na Lorda Ovena i nekakvu politiku, a ja sam pričao o pozorištu. Baš mi je žao što nisu objavljene i moje misli, uz mudrosti ostalih izjavljivača. Možda bi mi skočio bar rejting, kad mi sve ostalo pada...

Ručali smo čorbiću od zelja. Divno, sveže i toplo...

Onda sam dremkao, pa gledao televiziju...

U Moskvi je zabranjena proslava Velikog oktobra, jer je naučno ustanovljeno da je to bila samo bezznačajna mala pobuna. Tako je konačno iz ruske istorije izbrisana skoro ceo 20. vek. Mi, kao manji i siromašniji, izbacili smo samo 50 godina iz svojih sećanja. Dok tamo neki Englezi i Francuzi, gube vreme spominjući u istoriji i svoje krunisane trboseke, ili izdajničke maršale, mi Sloveni brišemo sve što je prošlo, jer je prošlost nepotrebna. Ne može se ni pojести, ni potrošiti. Lenjin je zato likvidirao sećanje na cara, Jeljcina uspomene na Lenjina, Broz je zabranio Karadordeviće, a socijalisti, sa udruženom opozicijom, Broza. Neće valjda, ne daj bože, tako sutra proći i Jeljcin i Sloba?!"

Ne brinem što u našoj kući još uvek nema grejanja: pošto nisam nacionalno opterećen upisaču se, bar etnički u Eskime, pa je problem rešen.

Ponedeljak, 8. novembar 1993.

Jutros sam odšetao do banke. Što da ne, lepo je vreme, a nemam ni para... Poneo sam 10 maraka da uplatim žiralno.

Red veliki, lepo raspoložen. Raduju se ljudi: daće markice, upisaće im na računiće, a sutra - prekosutra biće parice za mlekce i kisele vodice. Samo da dobiju.

-Gospodine Đukiću- šapuće mi poznata i slatka službenica banke - ako baš ne žurite, dodite kroz sat ili dva biće bolja cena. Sad je marka 470 hiljada, a biće više!...

Uvek sam slušao pametne žene, naročito ako su lepe, pa po sunčanom danu obidem praznu pijacu (ponedeljak je!), pogledam prazne radnje (sankcije!), povedem sa prolaznicima prazne političke razgovore (idu izbori, ohoho) i..., vratim se na šalter.

Red još veći i radosniji, jer je markica porasla na milion i sto hiljada!

Predveče sam se vratio kući, pojeo toplu čorbicu od zelja za večeru, jer sam ručak preskočio (mnogo je lepa!), uvio se u čebence i bacio u razmišljanje: ko to i odakle odlučuje kad će marka da skoči? Ko njima u banci kaže da plaćaju više, a ko i kako jvjha dilerima: diži, ne diži?!... I zašto je dobro da se stalno obara NACIONALNA
ČIRNE GORE DURDE
CRNOJEVIĆ poduze cena luku? Mora biti da je to neka velika ekonomska mudrost, ali ja ne razumem.

Pre nego što sam zaspao slušam vesti: premijer Kontić izjavljuje da je vreme za popuštanje sankcija! Odmah je došla potvrda iz UN: odobren je humanitarni uvoz cigareta.

Na vratima zvono. Proviri komšija Mića i prošuška, pošto je izgubio protezu:

- Jeste li čuli? Šalju nam cigarete da bi što više Šrba umrlo od raka pluća. Žavera novog poretku. Ništa nam od njih ne treba. Imamo mi svoje cigare, svoju naftu, svoje brašno i ulje. Još ni septembarske bonove nismo potrošili, toliko toga ima. Na bacanje!

- Još šuškate, komšija - upitam ga ljubazno.

- Ne daju humanitarne žube. Ali ošvcićemo mi i tu proizvodnju pa će žubi da nam budu kao kod Bušmana!

Utorak, 9. novembar 1993.

Ljut sam. Štampa baš nema mere. Jedan list je objavio slike naših poznatih estradnih zvezda: Lepe, Džeja, Cece, Nade, pa i Olivera Mandića, pod zajedničkim naslovom - Arkanovo jato!

Pa nisu oni guske, pa da su jato! Oni su umetnici, a ne vrane. Ako se nastavi sa tim veterinarskim pisanjem neki će nadobudni novinar napisati:

"Sinoć smo na Terazijama videli krdo pristalica gospodina Šešelja", ili "predizbornom mitingu ergele demokrata i socijalista zapretio je stampedo!"...

Tako besan odem na pijacu, a tamo neki matori Rom, da ne kažem Ciga, prodaje koprive.

- Jesu li prave koprive, baba Maro - pitam svoju piljarsku prijateljicu?

- Garantovano - kaže Mara - vidiš da je sav ispečen dok ih je brao. A za čorbu je super! Koprive, ne on.

Kupio sam, jer volim promene.

Danas smo za ručak imali supicu. Od zelja. Volim je jer me podseća na proleće... Ali do proleća je još daleko.

Neko mi reče da kod nas ne greju, zato što je naša opština opozicionarska, a da se na socijalističkom Novom Beogradu spasavaju od vrućine ventilatorima. Propaganda pred izbore. (Ali stvarno ne greju!)

Sreda, 10. novembar 1993.

Naša Savezna vlada noćas je uvela sankcije? Protiv svog neposlušnog naroda.

1. Zabranila je žiralni otkup deviza, pa će građani, umesto milion i petstotina hiljada dinara za jednu marku u bankama, dobijati 500 hiljada dinara od dilera na ulicama.

2. Kad je posle upornosti načelnika Državnog računanja Vlada shvatila da njeni građani svakodnevno iznose preko granačne po pet miliona nemačkih maraka da bi kupili nekakav glupi benzin i hranu iz uvoza (pored tolike domaće!) uvela je porez na šverc, kako bi i država imala neku korist od narodnog lopovluka.

3. Da bi onemogućila protok roba i sredstava, što propagira mangupski poredak, uvela je porez na promet između braće Srba i nebraće Crnogoraca.

4. Da bi propagirala vrednost deviznih zaliha, devalvirala je dinar.

5. Savezna vlada je očigledno zaključila da joj je dosta ovog naroda koji u inat uvek radi suprotno od njenih uredbi. Jer Vlada je već više puta donosila značajne mjere, zaustavljala inflaciju i podizala standard, a neko u tom narodu radi naopako, pa ni jedan paket mera nije uspeo! Samo taj žiralni kurs vlada je tri puta uvodila, pa ukidala, a nijednom nije bilo bolje, jer narod ne zna šta hoće.

Mesecima je Vlada, preko svojih bankarskih službi, delila dilerima pare iz primarne emisije, odredivala kurs - pa ništa. Narod pravi haos, da bi što više zaradio. Onda Vlada pohapsi dilere, ali narodni haos ne prestaje, pa ih Vlada vrati na ulice.

Izgleda da je Vlada angažovala grupu eksperata, koji su analizirali društveno - ekonomsku situaciju u domovini i došli do ispravnog zaključka: narod u ovim krajevima, još od kneza Lazara, ne veruje vlastima. Obećano mu je i nebesko carstvo i zemaljski raj, i kapitalistička sreća, i komunistička

jednakost, a uvek je bio prevaren. Pošto narod više nikome ne veruje, Vlada je odlučila da donese pogrešne mere, sa nadom da će narod onda u inat da radi dobro i počne da živi srećno.

Zato su ove mere Savezne vlade sjajne.

Kada sam to shvatio, zadovoljno sam seo da ručam...

Zvono. Komšija sa drugog sprata, poznati naučnik, uđe, prihvati ponudu da ruča i reče:

- Baš volim čorbu od zelja! Dobro je što naša vlada pravi ove ekonomski eksperimente. I mi u nauci sve proveravamo eksperimentima. Ali ne znam zašto prvo ne probaju na miševima?!

Četvrtak, 11. novembar 1993.

Sinoć sam se pojavio na televiziji. Snimali smo taj razgovor u utorak, pa sam sebe gledao... Bože! Što me je sramota! Ne smem da izadem na ulicu i da čekam red za hleb i mleko - poznaće me. Govorio sam o stvarima koje baš dobro poznajem: o svom životu, o filmu, pozorištu, televiziji... I još po nešto... Govorio sam i tečno i razumljivo... Ali kad sam pogledao do kraja i shvatio šta je sve trebalo reći - postideo sam se.

Mora biti da je strašno ovim političarima, koji stalno daju izjave, kad shvate šta su sve napričali, a šta su, u stvari, preskočili. Ili nisu znali. Ili neće da kažu... Mora biti da se oni zbog toga sude i zato se nigde ne pojavljuju u redovima već šalju telohraniteljima samu promiču kolima od konferencije za štampu do davanja podrške kolektivima, od stranih delegacija do TV studija...

Danas zato nisam izlazio, nisam ni ručao od muke. Mada smo imali ono što volim... su... su... ne mogu ni da kažem - sramota me je. Ne znam zašto ali svega me je stid.

Petak, 12. novembar 1993.

Danas neću ni da izlazim. Radijatori su se zagrejali pa hoću da uživam u toploti i razmišljanju. Prvo mislim o izborima...

Zašto je uopšte potrebno praviti predizbornu kampanju, bacati pare na plakate u nestaćici papira i šuma, slušati razne izjave i predizborne spotove, terati gradane po nevremenu pred biračke spiskove, kad postoji bolji način: svi koji se kandiduju za poslanike treba da budu izabrani! Onda ćemo imati Veliku Skupštinu za našu Veliku zemlju, sve partije će imati svoje predstavnike, što je najdemokratski slučaj u svetu, svi će slobodno da iznose uz televizijski prenos svoje stavove, ideje, replike i replikine replike... Uostalom, zašto je važno koliko je poslanika u Skupštini kad se o svemu odlučuje na jednom i to najpametnjem mestu!?

Tako sam počeo da se sećam svega... pa da se sećam... pa sam zaspao i ostao bez daljnjih misli...

Starcima je lako zaspati. A i šta će im misli?

NACIJA GRAĐANINA POKORNOG *

Meni vreme bez humora liči na jelo bez začina. Može se preživeti, može se i nahraniti - ali bezukusno je. A humora više nema na televiziji. Ima ga u novinama, postoje sjajni indeksovci na radiju - ali onog što je najizrazitije što najviše privlači pažnju - televizijskog humora - nema.

Neka narod bira

Televizija je zaista najmoćnije sredstvo, koje bi moglo da donese preporod jednom društvu. Pametan televizijski program bi mogao da obrazuje ljude, da ih nauči svemu. Toga kako se kuva pasulj, do molekularne biologije! Možete najbolje profesore sveta dovesti na ekran da ih uče. Svako seljačko dete može sve da nauči. S druge strane, mi dovodimo poluimbecile za urednike, političku poltronjeriju koja misli da je jedina stvar koju televizija treba da radi, da ispira mozak građanstvu politikom. Neka naprave jedan program koji će biti politički informativni a na drugom neka budu od ujutru do uveče - obrazovne, dečije, putopisne emisije gde se može videti ceo svet. Na trećem neka bude sportsko-umetnički program - filmovi, humor... pa neka narod bira.

Ovih dana na TV ekranima ponovo se emituju filmovi Radivoja Lole Đukića, koji su svojevremeno izazivali veoma veliko interesovanje - mnogi pamte da su u vreme emitovanja ulice bile puste, a kafane prazne. Danas posle tri decenije efekti su takođe veliki.

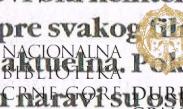
- "Servisna stanica" je snimljena pre 32 godine. A ipak me sreću ljudi, pa i deca, i pitaju kada će sledeći film. A razlog što na televiziji nema humora, po rečima Lole Đukića, je strah. Ali ne strah humoriste, već urednika na televiziji koji se boje da će ih neko proglašiti opozicionarima, neće da prave sebi probleme.

*) Borba, Beograd, 20. I 1993; str. 22.
Razgovor vodila Ljubinka Milinčić.

- Humor je uvek neka vrsta opozicije, mora da se sprda s nečim. Da se podsmeva nečemu, a ne možete se podsmevati sirotinji jer to nije smešno, to je onda, tragično.

Možete se podsmevati samo onima koji dobro stoje, koji dobro žive, koji šiće na nečemu, koji su na vlasti - na tome se pravi humor.

U vreme koje mnogi danas nazivaju diktaturom televizija je negovala humorističke serije pa i satiru. Danas, kada se može reći, i predsedniku države da laže, nema ih. To nije paradoks, smatra Đukić. U vreme otvaranja prema svetu, kad je ova zemlja ekonomski stajala neuporedivo bolje nego danas, kada je stopa rasta u privredi bila veća od Japana, vreme šezdesetih godina jedino se nije smelo rugati predsedniku Titu. Nije, tada, bilo oportuno reći da je Edvard Kardelj uradio to i to, pa onda zavitlavati direktno njega. Ali moglo se govoriti o pojavama, što, uostalom, smatram značajnijim, jer ako je pojedinac zgrešio, neka o njemu raspravlja sud. Sada se o pojavama ne može govoriti. Može se to u nekim opozicionim ili nezavisnim glasilima, ali to nije isto kao na jednom mediju kakav je televizija, stalno puštati sprdnju na račun nekih stvari. Kada sam ja bio u televiziji, to se moglo, zato sam 3-4 puta i ispadao iz kadrovskog voza.

Strah da će stari filmovi biti neinteresantni sadašnjoj publici Đukić je neutralisao tako što se pre svakog filma pojavljuje na ekranu ne bi li se opravdao što tema nije **Pokazalo se, međutim, da to uopšte nije potrebno. Slike našili naravisu osjećje iste.** CRNE GORE PUBLIKE CRNOJEVIĆ

- Čovek se jako malo menja po zakonima prirode, evolucija teče jako sporo, poltoni postoje već hiljadarna godina. Naravno, odnosi unutar kolektiva nisu isti, ne oseća se atmosfera sprdnje sa samoupravljanjem. Imam utisak da nisam džabe radio, i veoma sam srećan zbor toga. Danas bih naravno bio drugačiji. Promenio se način izražavanja - i filmski. Moji filmovi su pomalo usporeni za današnji ukus, možda zato što je moj humor baziran više na tekstu, nego na filmskom gegu. Savremena kinematografija ima sjajnu režiju u gegovima. Film "Mi nismo andeli" je sjajna komedija rađena na moderan način. Sad je sve zasnovano na spotu...

Vreme današnje pravo je vreme za humoriste. Svaka glava Đukićevog romana "Ovca na Bulevaru Oktobarske revolucije" mogla bi po rečima autora, da bude jedna epizoda TV serije. To je vreme raspada i raslojavanja komunističkog društva kod nas. Zanimljiv je naš odnos prema prošlosti - po starom komunističkom običaju - ne priznajemo ništa što je bilo pre nas. Sledeća tema, mogli bi biti nacionalno gradanski odnosi. Kod nas je zavladao jedan neverovatan nacionalizam. To nije buđenje patriotizma koji se javlja u istoriji ove zemlje u trenucima otpora prema nekom osvajaču. Nas niko nije napao. Pojavio se lažni patriotizam u kome su svi oni koji ne žele ono što želi vrhovni voda, ili vrhovne vode, u svim republikama bivše Jugoslavije,

izdajnici svoga naroda. To su neki novi rodoljupci, kojima je patriotizam želja da dominira njihov klan, njihova nacija. Ta želja za nekakvom etničkom čistotom najreakcionija je ideja rođena na ovim prostorima u poslednje vreme. Jednoumlja koja stvaramo opasnija su od onog koje smo imali, jer su uperena protiv drugih naroda. To nije patriotizam, to je idiotizam.

Najvažnija tema ovoga trenutka je ratno profiterstvo. Raslojavanje po socijalnom pitanju sada je najstrašnije za poslednjih 100 ili 200 godina. Imate ljudе koji sada žive bolje nego ikad, prave pare na ovoj muci, i većinu ljudi koji su pred glađu. Imate banke koje rade na ekonomski nemogućim principima. Da je to moguće Švajcarci bi odavno tako radili. Jevreji bi na tome sagradili svoju državu. To je sistem: izvuci pare - da bi se uložilo u municiju koja će doneti nove pljačke po drugim krajevima, a kada ne bude imalo šta da se pljačka po Bosni, onda će morati da se pljačka po Srbiji. Ti profiteri će morati da prenesu rat na Kosovo ili u Srbiju, svejedno gde, da bi se nastavila pljačka. To je zakon koji nastaje kad prestane moral, kaže Lola Đukić.

Ni jedna od ovih ideja, kao ni mnoge druge, neće biti realizovana jer televizija jednostavno nije zainteresovana za humor. Poslednji put pre desetak godina od Đukića je traženo da napravi seriju. On je napisao sedam epizoda, okupio glumce, zakazano snimanje, a onda je na televiziju došao novi urednik koji je sve obustavio rečima "Nacionalno neću", ko je naručio neka mu i plati. Stigao je i jedan poziv iz Zagreba, ali je došao rat. A jedini uslov koji bi poznati reditelj eventualno postavio, je bio da nema cenzora. - Cenzori zvanično ne postoje, ali postoje urednici koji mogu biti i nepismeni, ali politički podobni. Sa televizije je 1.500 ljudi otišlo na prinućne odmore. Ne zato što ne znaju da rade. Otišli su uglavnom oni koji znaju. Rukovodstvo misli da pravi veliku uslugu partiji na vlasti stvarajući poltronsku televiziju. Ne pomažu oni na taj način predsedniku Miloševiću. Naprotiv, stvaraju revolt. Nema dobre i pametne države bez jake opozicije. Ja sam uvek bio opozicija. I ako bi sada opozicija došla na vlast, ja bih bio opozicija i toj vlasti.

OGLEDALO GRAĐANINA POKORNOG *

Ciklusom od sedam filmova televizija je starije gledaoce podsetila, a mlađe tek upoznala sa prvim domaćim TV junacima Radivoja-Lole Đukića. Prikazivani su filmovi "Bog je umro uzalud", "Servisna stanica", "Sreća u torbi", videćemo ove sedmice "Zlatnu pračku", a zatim i "Čoveka sa četiri noge" i "Baladu o svirepom". S obzirom na to da je Lola pre dve decenije uklonjen kao humorista sa televizije, mnogi ga smatraju prvom žrtvom politike koja je čistila televiziju. O vremenu prošlom, vremenu sadašnjem, televiziji, satiru, politici na televiziji - razgovarali smo ovih dana sa neprevaziđenim stvaraocem domaće TV komedije.

Šta danas radi i gde je Radivoje Lola Đukić?

- Pobegao je od svega NACIONALNA BIBLIOTEKA JUGOSLAVIJE i štampe još odavno, pošto za njega kao stvaraoca nije bilo mesta. Pobegao sam u slikarstvo, u stvari, vratio se mojoj mladalačkoj profesiji.

Prikazivanje vaših filmova je i podsećanje na početke domaće televizije. Većinom su junaci zapravo akteri prvih naših TV serija.

- Ovo što se prikazuje na TV su filmske verzije. Recimo, "Servisna stanica" je modifikovana za film, pa je samo moguće videti neki način na koji smo tada radili i satirične programe. Ali, velika je razlika između filmova i serija. Serija i njeni junaci sami se po sebi nametnu. Pošto je išlo obično desetak i dvadesetak epizoda, gledaoci su se identifikovali polako sa junacima, počeli da žive s njima, da očekuju od njih "u idućem broju" šta će reći o sadašnjosti, šta o budućnosti. Kod filma, ma koliko junaci privukli pažnju i gledaoci počeli da ih vole - brzo nestaje taj odnos. Jer junaci nestaju s krajem filma, odvoje se od gledaoca. Zato je TV serija mnogo popularnija od filma, naročito nekada je tako bilo.

Vaše serije su bile prve na našoj TV?

- Ne samo na našoj, pošto se tada ni na svetskoj TV serije još nisu pravile. Dolazila je čak i jedna direktorka programa BBC iz Engleske da

*) *TV novosti*, Beograd, 03. II 1993; str. 8-9.

Razgovor vodila Emina Ćirić.

vidi kakvo čudo mi na Balkanu radimo. Pravili smo svake nedelje novu emisiju uživo, jer tada nije bilo magnetoskopa. Naravno, posle su u svetu nicale sve te sapunske opere, ali to radi film, a ne TV, filmske kuće ih pripremaju za TV prikazivanje, radi se filmskom tehnikom i to je nešto drugo.

Junaci vaših serija trajali su u jednom drugom vremenu, govorili o problemima jezikom opore satire. Kada danas zavirimo u njihove živote, vidimo da su isti problemi vrlo prepoznatljivi i prisutni i sada. Mi možemo da se ogledamo u njihovim ličnim i kolektivnim problemima. Ne mislite li da ste tada pisali i proročki?

- Proročki je velika i kompromitovana reč. Sada ima mnogo proroka koji se pojavljuju na raznim stranama na, TV, u svojim agencijama. Ne bih htio da se mešam sa tim prorocima. Ali, svaki umetnik koji govorи o ljudima, koji govorи o svom vremenu, u neku ruku je i prorok. Zašto? Jer se društveni okviri i države menjaju, ali ljudi ostaju gotovo isti hiljadama godina. I u staroj Grčkoj su problemi poltronerie i odnosa prema gazzdama bili isti i vrlo slični kao i sada! Mi uspevamo u ovom dobu da dobijemo i rikordere, i raketne avione, spej šatle, kojima ljudi lete na Mesec, ali ostajemo uvek zaljubljeni, uvek odani prijatelji, dobri ili pokvareni... Ljudi su onakvi kakvi jesu.

Ali, vi ste pre 25 godina govorili čak i o Evropi koja se ujedinjuje, dok se kod nas Jugoslavija komada.

- Nije bilo teško u to poverovati, u stvari predvideti. Trebalo je samo pratiti kako se razvija društvo. Sedamdesetih godina sam bio užasnut pojmom nacionalizma u našoj zemlji. Znao sam da Slovenija želi da se otcepi, da ima naglašen nacionalistički i separatistički stav, verovatno zato što nikada nije imala državnost, živila je u tudem okviru i strahovala da će je neko pojesti, zajedno sa jezikom i verovanjima. Zato je odmah posle rata počela da se otima i kočoperi, da radi na otkidanju od Jugoslavije. Osećao sam da počinje bujanje nacionalističkih strasti. Pre nego što sam počeo da radim emisiju "Licem u naličje", iskoristio sam lično predratno poznanstvo sa Veljkom Vlahovićem, da bih s njim razgovarao o nacionalizmu. Veljko je tada bio jedan od glavnih ideologa Komunističke partije koja je vladala. Pitao sam ga šta se to dešava kod nas u Jugoslaviji, zašto je KPJ - uzimajući pojedinačne slobode ljudima - kao zamenu dala slobode čopora, slobode nacionalnog iživljavanja. Pitao sam: zašto Partija od početka nije stvarala građansku državu u kojoj bi svi ljudi bili jednaki i s istim slobodama, bez obzira na nacionalnost, naciju i veru? Zbog čega su prihvatali, kada su se otcepili od Staljina, baš Staljinovo mišljenje o nacionalnom pitanju. Zašto se dozvoljava divljanje nacionalizma? Onda mi je Veljko Vlahović rekao da je to u principu tako,

ali nacije moraju da se ižive, pa im treba dopustiti neka osećanja nacionalne strasti. Čini mi se da je kod ljudi danas došlo do zamene teza baš oko tog pitanja. Mnogi misle da je nacionalizam to što pokušavaju neku svoju naciju, religiju i shvatanja da nametnu drugima. Po meni, nacionalizam je poštovanje predaka. Nacionalizam je vaša lična stvar koju imate kod kuće, pamtite pretke, poštujete običaje, ali to nije istorija države, jer državu ne čine nikakve pojedinačne nacije. Ona je etnološki pomešana. Mi nemamo etnički čiste države, u našoj, već bivšoj Jugoslaviji bilo je 30 odsto mešanih brakova. Istrajavanje nacionalizma nije za nas bila dobra stvar. I ranije sam video da se Evropa ujedinjuje, bez obzira na nacije i vere, jer je spaja tržište kapitala i robe. Istovremeno sam video kako kod nas dolazi do bujanja i cepanja u dronjke. To je svo moje vizionarstvo. Nije ništa novo da književnici deluju pomalo proročki. Žil Vern je najtipičniji: on je ne samo znao da će otici raketa na Mesec, nego je locirao i mesto s koga će otici - Kejp Kenedi. Razvoj država je prorekao i Oldos Haksli, a Džek London u "Gvozdenoj peti", je pre 60 godina pisao kako, posle propasti komunizma, dolazi do pojave fašističke diktature. Pisac jednostavno, shvatajući čoveka i procenjujući društvo oko sebe, vidi unapred bolje, jer je oslobođen strasti da on vlada.

Svojom satirom, na dopadljiv i svakoim blizak način, govorili ste o bolestima i problemima pojedinci i društva u onom, minulom vremenu koje mi danas zovemo vremenom jednoumlja. Danas, kada je demokratija tu - prave satire jesu veće manje. Nije li to kontradiktorno?

- Samo na prvi pogled. U ono vreme znalo se šta se ne sme: vredati najviše partijsko rukovodstvo. To nismo sineli, jer to niko od urednika ne bi pustio na TV, uplašeni da bi se nešto strašno moglo desiti. Ali, o pojavama se moglo govoriti, posebno kada ste lično stajali iza toga. Desilo mi se da sam bio glavni i odgovorni urednik, pa sam odobravao svoje tekstove. Kada sam radio sa Novakom Novakom, bilo je veoma jednostavno - on je bio urednik humorističkog programa. On i ja se dogovorimo, odemo kod urednika Novaka da poruči seriju, dođemo kod mene da se kao glavni urednik složim, pa ja kao direktor proizvodnje treba da napravim seriju. Kad je bilo takvo jedinstvo onih koji stvaraju i odlučuju, moglo se i pisati. Razlika između onog i ovog vremena je u tome što sada možete da vičete koliko hoćete "Ua vlada!", da javno na TV i u novinama pljujete i govorite i bezobrazluge, čak i nepristojne i lažljive stvari, napadate predsednika i predsednike i koga god hoćete. Rekao bi čovek da imamo veliku demokratiju. Istovremeno svi ti koji se usude da tako nešto govore - to se pusti na TV - vrlo brzo nestaju i sa TV i iz novina. Bivaju na neki način suspendovani. Imamo univerzitet koji se nešto bunio i sada dobija pod moranje novu vlast. Televizija svoje najbolje kadrove sklanja: šalje ih na prinudni odmor, a to znači udaljava od proizvodnje. To još ne znači fizičku likvidaciju i otpuštanje s posla. Znači, ta

demokratija je prividna, pošteno govoreći. Pa sad, ako već smemo da govorimo, da čujete i ovo moje mišljenje.

U vreme kada su nastajale vaše serije, televizija je bila nešto drugo - razonoda, poučavanje, zabava. Kako Vi, koji ste stvarali koncept domaćeg programa, vidite ovaj medij danas?

- U mnogim intervjima sam o tome govorio, ali će ponoviti za one koji nisu imali priliku to da pročitaju do sada. Mi smo, počinjući da radimo, televiziju shvatali veoma ozbiljno. Smatrali smo, a ja i danas tako mislim, da je to sjajan, izuzetan, možda najveći pronalazak ljudske civilizacije. Omogućuje da svi ljudi, bez obzira na pismenost ili udaljenost, mogu da se obrazuju, da sva deca mogu postati profesori univerziteta, slušajući najmudrije i najstručnije. Naravno, trebalo je samo da gledaju program koji se dobro radi. Danas je televizija manje-više samo pomoćno sredstvo za razračunavanje između političara, služi za održavanje vlasti, za priče koje često ispiraju mozak ljudima, teraju ih da sve bude ispolitimizirano. Imate svakih pola sata ili sat vesti, informativne emisije i razgovore o politici, ubijanju, ratovima. Nema autentičnih programa kakvi su se nekada pravili. U vreme kada je nastajala, beogradska TV je imala ukupno 300 radnika, od stolara do reditelja. Sada ih ima 6-7 hiljada, a rade po obimu manje programa, nego što smo mi pravili. Imali smo svake nedelje humoristički program, kviz i muzički program iz vlastite proizvodnje. Koncepcije smo bili tako opredeljeni. Na stranu što nismo imali ni deo tehničkih mogućnosti koje postoje danas. Sada imaju sve, ali ne i koncepciju. Sadašnji urednici kao da nisu svesni šta rade. Oni upropošćuju televiziju. Preplatnici plaćaju taj program, i za te pare treba da imaju nešto lepo na ekranu i nešto radosno. Mogu slobodno da kažem da bi one koji vode TV trebalo izvesti pred sud. To sasvim ozbiljno mislim! Oni razvijaju mržnju prema drugim narodima, kao što i televizije drugih naroda razvijaju prema našem narodu u Srbiji. Prikazuju nam gnusobe. Pravimo ovde izložbe genocida nad Srbima, na koje čak i decu vode. Deca bivaju opijena mržnjom prema svemu i svačemu. Televizija je postala strašan medij koji izuzetno opterećuje. Nemate na njoj, sem ponekad, nešto da vas razonodi i obraduje, da vam dan bude lepsi. Za to su krivi oni koji je vode. Mislim da će doći dan kada će oni biti pozvani na odgovornost što prave takav program.

Gledate li televiziju?

- Gledam, jer sam ja zaljubljenik televizije. Sada ipak gledam nešto manje, bežim od nje. Uglavnom informativni program pratim preko "Studija B" i "Politike". Programe TV Srbija mnogo manje gledam, jer su zadojeni mržnjom i suviše podržavaju neke koncepcije koje ne smatram dobrim. Mislim da čine lošu uslugu vlasti. Ni sadašnjim vlastima, ni bilo kojima koje dođu, ne treba poltronska televizija. To izaziva suprotnu reakciju kod ljudi.

Odavno ste u nemilosti TV moćnika. Zapravo, na televiziji Vi ste prvi disident, prva opozicija?

- Uvek sam bio i uvek ću ostati opozicija. Sutra neka dođe neka druga vlast, recimo ova današnja opozicija, ja ću i njoj biti opozicija. Svi intelektualci, po mom mišljenju, a naročito oni koji se bave humorom i satirom, moraju živeti kao opozicionari i boriti se da bude bolje. Jer, ma kakva vlast da dođe, nikada ne može biti savršena. Satira i treba da kritikuje današnje u ime nekog boljeg, sutrašnjeg.

Šta je bilo poslednje što ste na TV uradili?

- Počeo sam 1972. godine "Nevidljivog čoveka". Došlo je do sukoba sa Partijom, ustali su i Gradski i Centralni komitet. Zarekao sam se da dok su oni na vlasti neću ništa raditi na televiziji, ali oni su me sklonili, bez obzira na moje želje. Tiho je skinuto moje prisustvo i nikada mi više ni jedna serija nije primljena. Ja sam, u stvari, bio disident oduvek. Od mog prvog filma 1950, "Jezero", ali sam eto tek 1970. izbrisana. Bio je to pokušaj da me potpuno izbace iz sećanja gledalaca. Za sve nove generacije, koje nisu gledale TV do sedamdesetih, ja ću sutra biti sasvim nepoznat autor. Ostaće samo moji romani.

Serije koje ste snimali, kao autor teksta i reditelj izbrisane su. Čak se govori kako ste sami potpisali nalog za brisanje.

- To je izmišljotina! Ja sam građevnik, nisam potpisnik. Da vidim ko je potpisivao te naloge. I pored nečitkog potpisa, mislim da znam ko je to činio. Postoji sada samo po neka epizoda serija, ali to je još tragičnije, jer tako "visi", istrgnuta iz konteksta. Da su sve serije brisane, još bih to i razumeo, jer nije bilo dovoljno trake za nove emisije. Ali, sve moguće je sačuvano, svi govori i raznorodne emisije, samo nema ni jedne moje serije. Takva slučajnost je neverovatna. Da sam slabiji čovek, to bi me slomilo. Ili da sam čovek koji ima samo jednu profesiju, pa kad su mi nju oduzeli - ja bih verovatno umro. Srećom, ja sam i komediograf, pa sam napisao i 8 pozorišnih komedija, formirao malo putujuće pozorište i sam režirao predstave. Kad su mi glumci ostarili i nisu mogli da putuju, došao je i rat, domovina se raspala, ja sam pobegao prvo u poeziju, a sada u slikarstvo. Tu je intimno.

Da li je neko od pozorišta igralo Vaše komade?

- Ni jedno beogradsko pozorište nije stavljalo na repertoar ni jednu moju komediju posle TV progona; iako sam Crnogorac, ni u Crnoj Gori se nikada nisu igrale. Ipak bilo je mnogo pozorišta, u bivšoj Jugoslaviji, na čijem je repertoaru bilo mojih komedija. Nekoliko puta sam bio i pisac koji je najviše igran. Ispred Šekspira i Nušića.

Kako su ljudi primili reprizu Vaših filmova na TV?

- Bio sam skeptičan kako će to ići, jer to su filmovi od pre tridesetak godina. Ali, očito da je to kod naroda primljeno, bolje nego što sam očekivao. Kada prodem pijacom, gde imam među prodavcima mnogo prijatelja, počinje aplauz, kao u vreme kada je nastajala serija. Izgleda da je dobrodošlo malo smeha i radosti, pa ma koliko to bilo zastarilo u pogledu na današnji trenutak. Čini mi se da je zbog ovog ružnog vremena mnogo ljudi u depresiji i svaka radost dobro dođe, pa tako i ove moje stare komedije dobijaju mnogo veće komplimente, nego što se moglo očekivati.

Koje likove iz svog stvaralaštva izdvajate?

- Gradanin Pokorni mi je najdraži. U stvari ta trojka, glavna u seriji "Ogledalo gradanina Pokornog", tri druga iz mladosti: Cule, divan, mali čovek koji je dobar i svi ga kinje, ne daju mu da radi ono što on misli da je dobro; njegov drug Amazonac, rođen da bude vlast, uvek u pravu, uvek se nameće i Medeni, kobajagi privatni poslovni čovek. Pokornog sam radio sa najviše ljubavi, vrlo mi je blizak, volim takve ljude.

Šta bi danas rekao Cule Pokorni?

- Sve isto što i nekada. Mi smo navodno sada u višestranačkoj državi i parlamentu, u kojem ipak vlada jednoumlje. Sve odluke se donose i sprovode u partiji koja je na vlasti, jednostrana vlast. Znači isto je i sada, kao što je bio i pre - jednoumlje. Imamo mogućnost boranja, ali sve ostalo je možda i gore, jer nam privreda krahira.

* * *

Odlazeći iz ateljea Radivoja Lole Đukića, ostalo je samo jedno pitanje bez odgovora: gde to gradanin Pokorni izviruje iza ovog jetkog i gorkim iskustvima napojenog pisca, reditelja, pesnika i slikara?

DRUŠTVO TUŽNIH LJUDI *

Radivoja Lolu Đukića, našeg najproduktivnijeg majstora TV humoru, nije potrebno posebno predstavljati. Pamtim ga, dok je u svojim humorističkim serijama i filmovima razotkrivao stvarnosti i iluzije iz dalekih šezdesetih godina, sećamo se kako je prazio bulevare i seoske trgove, i kao magnetom privlačio gledaoce, načičkane po domovima vlasnika, ispred tada retkih malih ekrana. Ovih nedelja, sada već na "velikoj televiziji", gledaoci mogu da pogledaju i podsete se na ciklus igranih filmova ovog vrsnog humoriste.

O svemu pomalo, Lola je rado pristao da priča.

Posle svega dok sad u svakog roka gledate po jedno od Vaših filmskih ostvarenja, kako vam sve do sada gleda? Jeste li zadovoljni, da li biste nešto menjali, dodali...?

- Znate kako, zadovoljan sam što i sad kod publike nailazi na dobar prijem. Ali ja lično, nisam zadovoljan mnogim detaljima u tim filmovima. Istina, radio sam ih kao lake, komercijalne komedije sa nekim satiričnim osvrtima, ali pravio sam ih brzo, jer nisam smatrao da bi trebalo da predstavljuju neku većitu vrednost, i da ne zaslužuju da se na njima radi dugo i uporno - do savršenstva. Sada mi neki nedostaci smetaju, i kada bih mogao da ih ispravim, radio bih sa više tempa i žustrijom montažom, a svakako brižljivije bih doterao karaktere i odnose. Međutim, to su filmovi pravljeni za dve nedelje, da upotpune jednu potrebu gledališta za komedijom, smehom i razonodom, i takvi su naravno i ostali. Inače, ja nikada nijedan svoj film nijesam gledao u bioskopu i iz publike. Možda je tu bilo i straha, hoće li publika reagovati onako kako sam ja želeo, dok sam film radio.

Kao autor velikog broja humorističkih serija, šta mislite o današnjem humoru?

- Danas gotovo da i nema humora. Nije li časnih izuzetaka kao što su "indeksovci", mi bismo zaboravili da humor postoji. "Indeksovci" su sjajni,

*) Radio T V revija, Beograd, 11. II 1993; str. 6-7.

Razgovor vodio Danilo Bugarski.

ali na žalost, niko se nije potudio da im priušti prostor na televiziji i da ih adaptira za TV prikazivanje. Verovatno i zato, što oni osnovu svoje komedije i satire grade na parodiranju najvećih političkih voda naše bivše domovine.

Šta uopšte mislite o efektima humora?

- Znate, humor je ventil u socijalnom i političkom nezadovoljstvu, a istovremeno donosi radost i u običnom, normalnom životu. Društvo, koje izgubi osećanje za smešno, ili mu se oduzme pravo na smeh - to je nesrećno društvo. U njemu žive tužni ljudi. Vi sada imate i ovakav paradoks, da su dva naša vrsna pisca satire i humora, na moju žalost, "umrla". Ušli su u vlast, a satiričar koji ostaje sluga ili pobornik vlasti - umro je kao pisac. Šta možete očekivati dalje od, nekada sjajnih, Crnčevića i Vitezovića, kad oni ništa više ne smeju da kažu.

Po Loli, gde smo bili, a gde smo uopšte sada sa humorom?

- Mi smo u Jugoslaviji imali takozvanu "školu beogradskog humora". Svi koji smo njoj pripadali, mislili smo da nastavljamo Nušića i lakšu varijantu Brane Cvjetkovića. Bila je to jaka ekipa, koja je okupila i najvrsnije komičare posleratnog beogradskog teatra. Ta grupa, u kojoj su bili Mira Mitrović, urednik "Vesele večeri", Žika Živulović, Novak Novak, Žika Lazić, Guta Dobričanin, Kića Stanković, Bojan Češić, drugi, živila je i radila pod istim političkim i društvenim okolnostima, kada i pisci u Zagrebu, Ljubljani ili Sarajevu - a ipak, uspela da stvoriti klimu koja je bila drugačija, i koju je cela Jugoslavija volela i priznavala.

Kako to, da svi iz "beogradske škole humora", koji su uglavnom svi živi, više ne postoje kao stvaraoci? Ko je krivac?

- Pisci svakako nisu krivi! Mi nemamo gde i za koga da pišemo, jer da se nešto pojavi na TV, radiju ili estradi, potrebno je da to neko pusti, finansira i odobri. Sadašnji urednici, iz jednog oportunističkog straha za svoje položaje, i uplašeni da im vlast ne pripše da su izdajnici i nepatriote šaleći se našim mukama - ne žele ni da se upuštaju u humorističko-satirične rizike. A znate, mi ne možemo praviti programe, pa slati glumce po kućama da igraju skečeve, ili da odlazimo u privatne domove i govorimo naše nečastive misli. Eto, zbog toga je poslednjih nekoliko godina "umrla i sahranjena" "Škola beogradskog humora".

SUROVI SKUPŠTINSKI HUMOR

Da li biste danas hteli ili smeli, nešto da kažete što ranije niste mogli ni da pomislite?

- U vreme kada smo mi radili, nisu se mogli praviti vicevi samo na

račun najvišeg rukovodstva zemlje, a mi nismo pojedinačno nikoga karikirali, bez obzira na kom je položaju. Mi smo ismejavali pogrešne poteze društva, mane i nacionalne i društvene, pa ko se prepozna. Sada vi smete u javnosti da pljujete predsednika republike i da se bećite i bekelite na koga god hoćete. Ali to je samo u principu, i niko vam sada neće pustiti tu emisiju. Dakle, smete, ali nemate gde. Taj nedostatak prostora gde biste stvarali, ta onemogućenost, pokrivena je prenosima iz Skupštine, gde imate najsuroviji humor - jer se govore beskrajne gluposti. Pojavljuje se većina neodglumljenih mediokriteta koji vode državu, a pri tom predstavljaju dokumentarnu autentičnost na malom ekranu. I da nije situacija u našoj domovini tako tragična, prenosi iz Skupštine bi ličili na najbolje Nušićeve komedije, na "Narodnog poslanika", "Sumnjivo lice", i sve što je satiričar o svom narodu govorio. Bila je jedna knjiga koja se zvala "Kako su se sami naslikali". E, to su i naši prenosi iz Skupštine.

Mnogo ste radili, ali i najčešće bili među autorima prema kojima su publika i kritika imali različite sudove i reakcije. Zašto je tako bilo?

- Ja sam govorio da je to pitanje nesporazuma. Kritičari su kod nas uvek pokazivali nipoštovanje prema humoru, i Nušić je prvu dobru kritiku dobio kad je umro. Velibor Gligorić je stvorio kritičarsku karijeru dokazujući kako je Nušić površan i slab. A posle rata kada je satiričar umro, a njegovo delo počelo da se procenjuje kao ^{NACIONALNA} ~~BIBLIOTEKA JEDNOG~~ ^{CRNE GORE} ~~DURDE~~ kritika jednog buržoaskog društva, Gligorić je stigao i do predsednika Akademije nauka, eksvalujući tome što je otkrivaо sve moguće kvalitete Nušićevog stvaralaštva. Naravno, mnogi drugi kritičari, kao epigoni tog velikog majstora kritike, u horu su tvrdili da su humor i komedija najbeznačajniji tip stvaralaštva, jer ne teraju nas na mudrost - nego na smeh. S druge strane, narod je voleo da se smeje - i eto nesporazuma. Kad su kritičari tvrdili da nisam nikakav i veliki pisac poput Šekspira, uvek sam odgovarao da pišem ono što želim, i da oni sabiraju babe i žabe. Morate znati da su većina kritičara u stvari propali stvaraoci, odnosno ljudi koji su pokušali da se bave stvaralaštvom, pa ili nisu imali dovoljno talenta a pri tom bili su samodopadljivi, ili ih je mrzelo da se bave tim mukotrpnim poslom, pa su izmislili krilaticu: "Ne moramo biti kokoške, da bismo znali šta je dobro jaje".

Zašto se kritičari obično najviše okome na one ljudе koje publika najviše voli?

- Možda zato, da bi dokazali koliko je njihov ukus superioran u odnosu na taj glupi narod. Dokle to ide, pokazaće i ova autentična anegdota. Jedan naš poznati filmski kritičar redovno je napadao i potpuno obezvredivao sve što sam radio, i uopšte mnogo i često pisao o meni. Kada se desilo, jednom, da ja ništa nisam radio pola godine, on je u svom prikazu rada i stvaralaštva

Orsona Velsa u "NIN-u" napisao: "Orson Vels, jedan veliki filmski stvaralač (za razliku od Lole Đukića, koji je potpun mediokritet...)"

GLUMA I POLITIKA

Danas za mnoge Televizija nije privlačno mesto. Odlazite li tamo, s obzirom na to da ste Vi jedan od onih koji su tu televiziju stvorili?

- Ne odlazim, jer me tamo niko i ne zove. Sećam se jednom, sutradan posle penzionisanja, otiašao sam po suprugu koja je radila na TV. Pošto sam imao nekakvih problema oko ZUR-a, vratar nije htio da me pusti, iako sam ga ja prethodno zaposlio. No, pustimo sada to.

Danas se mnogo glumaca bavi politikom i dobijaju važne funkcije u društvu, kulturi... Šta mislite o tome?

- Glumci celog života grade svoju umetnost i kvalitet govoreći tude reči. Bojim se i da su ovi naši glumci ušli u politiku govoreći tude reči - a ne svoje. Sumnjam da nam je takva vrsta politike potrebna.

Uvek ste u svojim tekstovima bili krajnje jasni. Niste ostavljali dilemu. Da li je bilo teško?

- Ja sam očigledno promašeni politički radnik. Iz porodice koja se bavila prosvećivanjem. Bio sam član JAKO JASAN, jer sam uvek želeo da postignem dve stvari: da nekoga nešto naucim, i da se učesno i razveselim. Ne postoji ništa lepše nego nekome učiniti radost ili mu otvoriti oči.

Da li ste zadovoljni onim što ste postigli?

- Da nije ovako teško vreme u našoj zemlji, verovatno bih se nadao da još uvek mogu ponešto da uradim u tom javnom životu. S obzirom na sve, mislim da za mene nema više mesta. Da sam umeo da stvorim neku imovinu, a nisam - jer sam većinu stvari radio bez honorara iz čistog entuzijazma, otiašao bih nekuda... Možda na neki Krit, da grejem ruke koje me bole, i prestanem da se sekiram što je sve ovako kako jeste. Pa ako bi mi tamo bilo loše ne bih patio, jer bi mi bilo loše u tuđoj, a ne u mojoj zemlji.

A kada biste pisali svoju autobiografiju?

- Studirao sam slikarstvo, a posle filmsku režiju. Bio sam urednik Dečijeg programa na radiju, i pisao dečije pesme, urednik drame na radiju i pisao drame. Glavni i odgovorni urednik Zabavnog programa radija, osnivač "Pozorišta na Terazijama", i bio njihov umetnički rukovodilac. Na Televiziji glavni i odgovorni urednik Kulturnog programa, direktor proizvodnje i umetnički direktor. Napisao sam desetak pozorišnih komedija i nekoliko godina bio najgledaniji dramski stvaralač u Jugoslaviji. Režirao sam i pisao

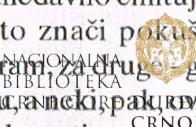
scenarija za osam igranih filmova, napisao i režirao 200 TV - humorističkih priloga i komedija. Gostovao kao reditelj u SSSR-u, kao prvi strani reditelj na Moskovskoj televiziji. Slikam portrete. Napisao sam dve knjige, a lagano pišem i treću...

ČOVEK SADAŠNJICE *

Radivoje Lola Đukić, koji je svojeručno ispisivao istoriju ovdašnje televizije, danas se bavi nekim drugim, kudikamo mirnijim stvarima: slika, piše antiratne pesme, uživa u svojim unucima, šeta jednu prelepku kuću... Televizija? Ne, ne muči ga nostalgijski. Muči ga samo ono što se danas radi naopako. On, kao i nekad, veruje da televiziju treba da prave "zaljubljenici".

Ljudi koji vole televiziju. I ljude.

Ciklus filmova, koji odnedavno emituje RTNS, gledalište doživljava na različite načine: za neke to znači pokušaj televizije da "pokrpi" svoj osiromašeni (zabavni) program - gest koji televizija odavno duguje svom legendarnom stvaraocu Ranku Čaranku. Pak, ranjiv serijal tumače kao dobrodošao napor da se bar na trenutak vratimo u jedno srećno, naivno, bezbrižno i gotovo zaboravljen vreme. Da se bar na trenutak nasmejemo. Gospodin Lola Đukić ne krije da je na ovu ideju Ranka Munitića pristao sa velikom strepnjom. I sa jednom molbom: svestan da je vreme sada sasvim drugačije, televizijski izraz mnogo brži i moderniji, želeo je da se pred svaki film obrati sa nekoliko reči gledalištu, "da se izvini što film neće biti aktuelan i da objasni u kakvom je vremenu nastao".

- Sada vidim da sam, čini mi se, baš lepo prošao - kaže gospodin Lola Đukić. - Ljudi se ne ljute na mene, ne ljute se što je to uopšte pušteno. Smeju se, hvale, javljaju se telefonom... Meni je, međutim, najveći kompliment sledeći: moja unuka od četiri i po godine nedavno je s nama gledala "Servisnu stanicu". I puno se smejalila. Sutradan ujutro prvo što je tražila bilo je da joj baka ponovo pusti "onaj film". Kaže, hoće neke stvari da zapamti. Kada je pošla svojoj kući, ponela je kasetu i te večeri treći put gledala film! To mi je zaista kompliment! Ne zato što je reč o mojoj unuci, već zato što je jedno malo dete moglo da razume, da se zabavlja i da se smeje! Emitovanje mojih starih filmova, pak, nisan ni očekivao od TV Beograd. Da sam ja tamo sada, sigurno bih bio među onih 1.500 "poslatih

*) *Bazar*, Beograd, 12. II 1993; str. 8-9.

Razgovor vodila Marina Kosanović.

na odmor". Uostalom, ja sam prvi doživeo nešto slično: kada sam u jednoj dosta ružnoj situaciji otišao u invalidsku penziju i sutradan došao po svoju suprugu, koja je tada bila urednik na TVB, vratar nije htio da me pusti. Rekao je da nemam propusnicu! A to je, inače, čovek koga sam ja, pošto sam jedno vreme bio i "kadrovik" u Televiziji, doveo u Kuću. "Ne znaš ko sam?", pitam ga. "Nemojte, molim Vas, druže Lolo, ništa da me pitate! Imam naređenje, ne smem da Vas pustim unutra!"... Prema tome, ja nisam ni očekivao da bi moje filmove mogla da emituje TV Beograd.

Kao rasni humorista, celog života ste zasmejavali narod. Pošto ne verujem da se ta plemenita umetnost može naučiti u školi ili na fakultetu, volela bih da mi otkrijete poreklo tog izuzetnog dara.

- Svaki čovek, koji ima smisla za neku oblast, obično ima dara za nekoliko grana u toj oblasti. Nema gotovo nijednog glumca, koji ne crta dobro, ili piše, ili svira, peva, igra... Moj otac je u svom detinjstvu, u Crnoj Gori, bio poznat po tome što je, pored toga što je divno guslao i svirao na sviralu, ženama rezbario najlepše preslice. Verovatno se tako i kod mene pojavilo nekoliko talenata: ja sam prvo stuđirao slikarstvo, pa onda filmsku režiju; u vreme kad sam studirao osnovao sam svoje pozorište, u tom pozorištu sam i glumio; kad sam studirao režiju, istovremeno sam počeo da pišem humor! Opredelio sam se ^{NACIONALNA} za humor, iako sam, čini mi se, bio talentovaniji za dramu i tragediju. Verovatno je tome razlog velika tuga koju sam nosio još iz detinjstva: ja sam ^{CRNE GORE DURDE} izgubio kad sam imao sedam godina, što me je u životu kasnije dosta pogadalio... Postao sam osetljiv prema ženama, uopšte, imam veliko poštovanje prema njima i prema ljudima koji pate... Ta tuga je, verovatno, rodila u meni želju da razveseljavam ljude, da ih nasmejam, da ne budu tužni.

Bili ste, pretpostavljam, dobar đak?

- I osnovnu školu i gimnaziju sam učio u Beogradu. Rođen sam, inače u Smederevu, gde je moj otac pre rata bio profesor. Tu se i oženio svojom učenicom iz šestog razreda gimnazije. Bio je dosta stariji od moje majke. Posle smo se preselili u Šabac, a u mojoj šestoj godini smo došli u Beograd. Gimnaziju sam završio u Prvoj muškoj. Bio sam, istina, uvek u grupi najboljih đaka. Nisam voleo da bubam, dosta sam brzo i lako pamtio, bio sam od onih koji posle časa već sve znaju. Veoma sam voleo srpski jezik, istoriju, koju i danas volim, crtanje mi je isto dobro išlo... S druge strane, uvek sam bio od onih malih buntovnika, voda. Ako mi se ne sviđa neki čas, ja sam uspevao da pokvarim struju u celoj zgradi i - nema škole! Nisam bio, dakle, baš miran, iako sam bio sin profesora iz iste škole. I uvek je postojala opasnost da me neko tuži ocu! A oca sam mnogo voleo... Sestra i ja smo ostali sami, i za njega, kao udovca, bilo je dosta teško da nas odgaja. Na nesreću, imao

sam samo jednu baku, po majci. Ona je, takođe, bila učiteljica, iz one prve garniture srpskih učiteljica, stipendistkinja kraljice Natalije... Moj otac je zaista bio divna figura. Vaspitavan sam uz Njegoša, uz mitove, sećanja na istorijske događaje, Jirečekovu "Istoriju Srba", koju je moj otac imao... U petnaestoj godini sam objavio prvu priču u nekakvom omladinskom časopisu. Priču o đubretaru. Uveliko sam već pisao pesme. Naravno, ljubavne pod uticajem Bodlera, kako to već ide u tim godinama...

Okupaciju ste proživeli kao mladić u Beogradu. Kako je to izgledalo?

UROĐENI PRKOS

- Najstrašnije je bilo to što ste lako mogli da poginete. Drugo, bila je glad. Ja sam se dve godine hranio u studentskoj menzi. Mi smo svakog dana, ali zaista svakog dana, jeli čorbu od tikava i po malo parče plesnjive proje. Izgubio sam u to vreme oko sedamnaest kilograma... ali znate, u okupaciji postoji prkos. Postoji kod ljudi otprilike ovakvo osećanje: "Ma, otići će ove Švabe jednog dana! Kad-tad!" Dalje, bio sam mlad, a mladima je sve lakše. Kad imate osamnaest godina, to je toliko lepo da vam ništa nije teško! Ne može vam ni okupacija ništa, osim ako vas baš ne pogodi metak! Ono što je interesantno, jeste da se mnogo mladih ljudi u Beogradu udruživalo u umetnosti. Nikada nije bilo NACIONALNA BIBLIOTEKA VISOKA HAMSKA GRUPA, nego za vreme okupacije: Rade i Olivera Marković su UMETNIČKO VOJNO PREDORIŠTE, Mita Durković, Životić, ja... Ljudi su se, takođe, bavili slikanjem. Sve je to, zapravo, bilo bekstvo od stvarnosti, pokušaj da se spase duša od užasa koji nosi rat.

Na slikarsku akademiju ste došli ubedeni da ćete učiniti nešto veliko i značajno?

- Da nije bilo rata, možda se ne bih upisao na slikarsku akademiju. Možda bih upisao književnost, koju sam studirao nakratko tek posle rata. Ali, u to vreme, 1941. godine, nijedan drugi fakultet nije radio osim umetničkog. Pošto umetnici, kao sumanuti ljudi, nisu bili opasni, čak i ako se sastaju, onda su Nemci dozvolili da muzička i likovna akademija rade. Ostali fakulteti su zatvoreni. Kada se posle rata pojavila "filmska režija", kod mene je nastala dilema. Da li nastaviti studije slikarsta - kao što je to tražio moj profesor Milo Milunović, a koje sam već zbog vojske bio prekinuo - ili raditi nešto drugo... Ja sam znao da slikar neću biti. Već posle tri-četiri godine slikanja shvatio sam da neki novi Leonardo, Gogen, Matis ili drugo veliko ime neću biti. A nisam mogao da se pomirim s tim da ne budem prvi u onome što radim. I računao sam - filmsku režiju niko ne zna! Idem tamo da se udenem!... Vlada Pogačić i ja smo prošli nekakve kontrolne testove, pokazali šta znamo i umemo i odmah dobili da radimo film za diplomski! Posle samo tri meseca! Takvo je vreme bilo.

Sa prva dva filma ("Grčka deca" i "Jezero") odmah ste se uvalili u nevolje. Oko prvog je izbila mala međunarodna afera, a drugi je anatemisan! Jeste li bili svesni dok ste radili na šta će to da izade? Mislim, vremena nisu bila naivna...

- Nisam ja bio toga svestan! Ma, kakvi! Ja sam, uvek, pa i tada, radio samo ako mi se ideja dopadne. Samo ako sam smatrao da je dobra! A imao sam tada 25 godina! Pred tako mladim čovekom nema, verujte, nikakve opasnosti! Naročito ako je bandoglav i ako je Crnogorac! A iskreno, nisam tada bio ni dovoljno mudar da bih do kraja kontrolisao svoje postupke. Ja sam, jednostavno, bio samouvereni vetropir. Mislio sam da su teme tih filmova interesantne, a na političke aspekte nisam ni pomicljao. Jeste to bilo opasno vreme, doba IB-a, ali ja nisam bio od te "vrste". Činjenica je da sam u svom radu uvek bio malo opozicioni, malo "levi" što bismo rekli, malo drugačiji. Nisam voleo nikada da sviram istu sviralu sa celim orkestrom, zato što po prirodi nisam muzičar, već dirigent.

Ta Vaša samouverenost je napravila pravi haos na moskovskoj televiziji, kada ste krajem pedesetih tamo otišli na specijalizaciju?

- Kad je kod nas trebalo da se stvari televizija, mi smo prvo za osamnaest dana proputovali Evropu da bismo videli o čemu je tu, zapravo, reč. Ja sam rešio da idem u Moskvu da se tamo specijalizujem. Nekoliko dana po dolasku odmah sam im ponudio da radio na televiziji, nikada pre toga ja nisam radio na televiziji! Mislio sam: "Kakva je pa velika mudrost režirati na televiziji!" Uradio sam jednu dramu, za koju sam pravio i kostime, i scenografiju i režirao je. I to je dobro prošlo. E, onda sam rekao da bih sada režirao prenos fudbalske utakmice. Dobro. Pustili su me u jednu veliku salu i postavili za miks-pult. Očekivao sam da će tamo biti neko ko će da pritiska one dugmiće, ali ne! Ostavili su me samog! I - prenos uživo! I ja sam, verujte, devedeset minuta prenosio utakmicu, komunicirajući sa kameranima kako sam znao i umeo! Prenos sam završio oblichen znojem, ali sam uspeo! Sad kad se toga setim, užasnam se! Trudio sam se da "napnem" situaciju, pa sam slikao golmana kako krši ruke, napeta lica gledalaca... a loptu nisam ni pratio! Sutradan mi jedan kolega kaže: "Mi smo, znate, mislili da je potrebno kamerom pratiti loptu, da je to važno! Ali, valjda može i ovako!"

Vaša vrludava karijera - u kojoj su se smenjivali pozorište, slikearstvo, režija, radio - imala je i dobrili strana. Raznorodna iskustva su vam pomogla kod "završnog udarca" - televizije!

GUBLJENJE ILUZIJA

- Kako da ne! Lako je ljudima danas da govore o svom poznavanju televizije, kada su se sa njom rodili. Ja i sad ne umem da uključim rikorder,

a moj stariji unuk ga već i popravlja. U vreme kada smo mi počinjali, niko, zapravo, nije znao šta je televizija. Meni je savršeno pomagalo to što sam znao iz režije šta je "kadriranje", što sam iz pozorišta znao kako se radi sa glumcima, što sam sa radija, gde sam takođe radio posle rata, poznavao i tu auditivnu dimenziju... Naravno, svi smo bili svesni da stvaramo nešto sasvim novo, što je divan osećaj. Ja i danas verujem da je televizija najveći pronašlazak u istoriji čovečanstva posle točka! Televizija je fantastična mogućnost da se stvore generacije pametnih, obrazovanih, učenih ljudi... Ja sam uvek verovao da televizija treba da obrazuje narod. I uvek sam mislio da televiziju treba da prave ljudi koji vole ljude i televiziju, koji su zaljubljenici u svoj posao! Entuzijasti! Nas je u to vreme, sa sve stolarima i dekoraterima, bilo nešto preko 200 a pravili smo mnogo više programa nego ovih 6.000 danas! Mi smo zaista radili iz ljubavi, često džabe...

Da, šezdesete! Divne, srećne godine, kada smo, okupljeni kod komšija ili rođaka, svi zajedno općinjeni gledali u "Magičnu kutiju" iz koje su nas do suza zasmejavali Mija, Čkalja... Ta naivnost se odavno izgubila. Da li Vam nedostaje to vreme.

- Da, izgubila se iluzija! Ali, ja ne razmišljam na tako nostalgičan način. Nikada ne želim za nečim što je prošlo. Ja sam čovek današnjice. Čak ni ne gledam u budućnost, osim ako nema konkretnog plana za neki period. Ne bih mogao reći da mi je žao što više nije ukrštata. Ja sam samo užasnut što se sada naopako radi! A možda ovaj svet nije ni zaslужio bolje. Ima toliko budala u našoj domovini da možda nismo ni zaslužili da nam bude bolje... Kada sam rekao da na televiziji treba da rade ljudi koji vole televiziju i ljude, mislio sam prosto: ne možete vi ništa lepo dati ljudima ukoliko ih ne volite! I ukoliko i u vama nema nečeg lepog!

NA PRVI DAH

Kritičari su Vas uglavnom napadali za "površnost i ispravnost humora", a kada ste pokušali da napravite korak dalje u ozbiljnije vode - govorim o "Nevidljivom čoveku" - stopirali su Vas.

- Meni je kritika uvek govorila da ja nisam ono što nisam ni želeo da budem. Govorili su mi da kao pisac nisam nikakav Šekspir, a kao reditelj nikakav Orson Vels. A ja to nikada nisam ni htio da budem. Oni jednostavno nisu mogli da shvate da postoji čovek koji želi da se bavi tako minornim stvarima kao što je komedija tipa Fejdoa. Ili bulevarska komedija Čaplinovog tipa. Često su veoma potcenjivali moj posao. Tačno je da sam mnoge stvari radio na "prvi dah". Nikada se nisam vraćao na tekst, a pisao sam celu emisiju, recimo, za jedno popodne. Ili dva. Na kolenu. U galami. Jednostavno, smatrao sam da televiziju tako i treba praviti: sada i ovde. Umetnost je nešto

drugo. E, kada sam se, oko "Nevidljivog čoveka", zakačio sa srpskom vrhuškom, onda su hteli da mi "odseku glavu". Vodila se kampanja protiv mene na prvim stranicama novina. Znali su da sam od tadašnjeg pomoćnika ministra za spoljnu trgovinu, jer to je bila tema serije, dobio materijal koji ni Tito ne zna. Oni su, dakle, znali da ja znam da oni njega prave budalom, da mu friziraju izveštaje sve pod izgovorom da se ne potresa, jer je star! Da ga, kao, zaštite. I trebalo je zato mene onemogućiti da dalje pričam. Kad je zabranjena pilot - emisija, digao sam ruke i rekao: "Dok ste vi na vlasti, ja više neću raditi za Televiziju!"

Nisu Vas pozvali na uobičajenu "partijsku odgovornost" ali su Vam zato lepo izbrisali sve serije sa traka! Po principu: Šta je bilo? Nemamo pojma!

- Da, ne zna se...

Svoje "Sklerotične memoare" ste posvetili "Jeleni - ženi koje ima!" Koliko, zapravo, dugujete ženama u svom životu.

- Ženama dugujem sve lepe stvari u svom životu. A sve drugo, ono ružno, sve što je bila moja muka, moj rad, batrganje u poslu i u politici, to dugujem sebi. To sam sve ja svojom ludom glavom uradio. To je sve bilo ono moje inadžijsko, moja upornost, i, da se malo pohvalim, moja vrednoća. Ja sam prilično vredan čovek.

NACIONALNA
TELEVIZIJA
CRNE GORE
DURDE
CRNOJEVIĆ

A šta Vam danas pričinjava radost?

- Prija mi slikanje, slikam svakog dana, jer je to apsolutno opuštanje i beg od svakodnevne politike. Zašto slikari žive tako dugo: Ticijan 101, Konjović 100 godina... Zato što nemaju stresove! Ja sam celog života radio suprotno: u stalnoj napetosti, u jurnjavi za rokom... Sad mi prija slikarski mir... Mada, moram da vam priznam, meni je teško bez ljudi i komuniciranja. Ja i u ateljeu imam telefon, ne mogu bez telefona... I, naravno, najveća radost su mi moji unuci. Imam ih troje: dvoje od starijeg sina Andrije i malu unuku od mlađeg Gorana. Ona ima četiri i po godine, Andrijina mala godinu i po, a najstariji Nemanja petnaest. On je već momak, brije se i juri devojčice.

BROD U MAGLI *

**U stanu Radivoja Lole Đukića Božić je - onih drugih,
nenebeskih hrišćana, oko nas knjige, slike, ruska votka i
sledeći razgovor...**

Preskočićemo Vašu umetničku biografiju...

- Baš Vam hvala. Toliko puta sam već pričao o svojim batrganjima kroz umetnost i život da ponekad poželim da viknem kao Gebels: "Kad čujem reč kultura, ja odmah vadim revolver". Uostalom, revolveri su sada kod nas u većoj modi od umetnosti.

Najmodernija je politika. A i Vi ste jedno vreme, kao "ujdijevac", bili u njoj.

- To je bila moja poslednja zablude, ali i poslednja. Mislio sam kao još neki skloni sanjarenju, poput Horvata, ili Nebojše Popova, kako je dovoljno da grupa intelektualaca strasno zamisli i poželi neko novo demokratsko jugoslovensko društvo jednakih građana, pa da balkanski narodi krenu pевајуći u bolju budućnost. Za takvo snevanje narodna mudrost kaže: snila baba što joj milo bilo!... A pošto naši narodi i narodnosti nisu babe, pošli su za svojim drugovima i gospodom predsednicima drugim putem. Junačkim.

A sada?

- Šta sada? Mi smo se odavno rasanili, a narodi se i dalje busaju u junačka prsa i svako ko nije već izgubio noge, ili glavu, trči za svojim vodom.

Vi ste, izgleda, kao i mnogi, ogorčeni političkom situacijom i u našoj novoj i u staroj domovini.

- Ne, ja to gledam kao pozorišnu ili cirkusku predstavu. Naravno, mislim na onaj stari, rimski cirkus u kome su se u arenama tukli i ubijali gladijatori, tigrovi, lavovi i ostale životinje. Da bi se tako žestoko tuklo, potrebna je mržnja, a ja mržnje nemam, pa me se taj cirkus ne dotiče. U stvari - lažem...

*) NIN, Beograd, 31. XII 1993; str. 30-32.

Razgovor vodila Marijana Milosavljević.

Izvinite. Izigravam intelektualca, ili nekakvog akademika, koji deli savete, a prezriivo gleda kako drugi umiru zbog svoje gluposti. Dakle: lažem! Užasno me pogađa ludilo koje je zahvatilo moju domovinu. Pojedinačno ludilo bi bolnice mogle i da leče, ali kolektivno ludilo se naziva političkom orijentacijom i državnom politikom, a to je onda neizlečivo.

Kod nas su tek završeni izbori, na kojima su razne stranke nudile svoje programe za izlazak iz tog, kako Vi kažete, ludila...

- Koješta. Istinu i prave stvari nijedan lider, počev od stranke na vlasti do marginalnih levih i desnih strančica, nije rekao. Svaki od njih je izigravao vodu, a da bi to postao - lagao je, ili prečutkivao najvažnije probleme. Političari (tačnije: politikanti!) boje se da ne izgube neki birački glasić ako kažu ono što nije po volji podivljaloj naciji.

Kažite onda bar Vi...

- Nemojte mi reći da Vi ne znate o čemu se radi!

Možda i znam.

- Ali ne želite da Vam se pripišu nepopularna shvatanja?

Ne, nego o tome treba da govore političari, ili poznati javni radnici.

- Ja nemam razloga za čitanje ih strana, jer me ni politika ni popularnost više ne zanimaju. U svim bivšim komunističkim zemljama političko ludilo je nastalo (sem zbog jednoumlja i ekonomske politike) i zbog Staljinovog učenja o nacionalnom pitanju. Ovde je Staljin davno bio odbačen, ali njegove doktrine su ostale. Nešto zbog ličnog kompleksa pripadanja beznačajnoj naciji, a nešto zbog stare imperijalne parole: zavadi pa vladaj, on je i pored zvaničnog marksističkog učenja o klasnoj podeli ljudi insistirao na nacionalnim podelama. Jednom prilikom sam našeg poznatog komunista Veljka Vlahovića pitao zašto je jugoslovenska partija ostala pri staljinističkoj formuli o nacionalnom pitanju, a nije proglašila posle rata sve ljude Jugoslovenima, ili jednostavno - jednakim građanima ove zemlje? Odgovorio mi je da nacije treba da ižive svoje snove o nekakvoj neostvarenoj državnosti. On i ostali takvi teoretičari davno su umrli, a nacije sada umiru zbog njihovog iživljavanja.

U redu, ali nacije, pa i nacionalizam, postoje i ne moraju biti ni agresivni ni negativni.

- Nacionalizam treba da bude samo sećanje na pretke, na istoriju i kulturu svoga naroda, ali je besmisleno mešati ga u svakodnevni život i rad. Kad odete u pekaru, ili mesarnicu, da li pitate prodavca koje je nacije, pa ako nije Srbin vi ne kupujete robu? Da li čoveka koji radi pored vas ocenjujete

po tome gde je rođen i koje je vere, ili po vrednoći, poštenju, pameti i drugarstvu? A savremeni političari od srpstva ili hrvatstva prave profesiju. Kada neka politička stranka stavi kao svoju odrednicu da je "srpska", ja se naježim. Zar ljudi koji žive u Srbiji, a slučajno nisu Srbi, nisu jednaki sa njima? Pravi jugo-rat, ako ne računamo ono slovenačko otpadništvo, počeo je verovatno onog trenutka kad je Tuđman napisao u Ustavu da je Hrvatska zemlja Hrvata i ostalih koji žive u njoj. Zašto nije zemlja svih ljudi koji tu žive i smatraju je svojom domovinom?

Odavno se već polemiše oko toga ko je počeo ovaj rat. Vi kažete...

- Još nisam rekao, a i ništa nije tako jednostavno. Ne zna se ni ko je pre postao: kokoška ili jaje? Ali kad sam već spomenuo Sloveniju da vas podsetim: još nekih pedesetih godina Slovenci su hteli da odvoje svoju komunističku partiju od jugoslovenske i da se spoje sa austrijskom. Sećam se da je Tito išao u Ljubljani i išamarao njihovog lidera Mihu Marinka. Preventivno. Prilikom rada na osnivanju televizije, 1957. godine, video sam u tršćanskem konzulatu, koji su diplomatski "držali" Slovenci, geografsku kartu na kojoj je "Ljudska Republika Slovenija" prikazana kao država koja se graniči sa Italijom, Austrijom i Jugoslavijom. Dakle, njihova želja da se odvoje stara je. Prvo su hteli da se pripoji Austriji, sa kojom su vekovima i živeli, a kad im se ukazala prilika posle Prozove smrti, rešili su da ostvare svoj san o samostalnosti. Zamislite tu dekadentnost: dok ceo svet pokušava da se ujedini, da bi bio bogatiji, kulturniji, sretniji povezani i srećniji, bivše komunističke zemlje misle da je sreća u izolovanosti. Tako smo mi sad, verovatno, najsrećnija zemlja na svetu.

Vi ste počeli o nečem drugom, pa odoste u Sloveniju. A nju smo odavno prežalili.

- Ja nisam. Meni je svakoga žao, ko nije sam kriv za svoju glupost. Sećam se jednog sastanka u Ljubljani, posle neke moje premijere... Jedan slovenački pesnik je rekao da je Prešern najveća nesreća slovenačke kulture. Bio sam zaprepašćen dok mi on nije objasnio: "Da nas nije terao da govorimo slovenački mi bismo sad govorili i pisali na nemačkom. Moje pesme sada može da pročita nekoliko hiljada Slovenaca, a da pišem na tom velikom jeziku, stotine hiljada bi, bez prevoda, moglo da osete moje misli i moja osećanja!" Možda to sada izgleda kao neobično razmišljanje, ali ja sam ubeden da će zbog kompjutera, komunikacija i odlaska ljudi tamo gde im je bolje - u budućnosti cela planeta govoriti jednim jezikom. A nacionalna sećanja svi će čuvati kao ikone u svojim domovima, kao što ja čuvam gusle svoga oca.

Malo ste odlutali...

- Ne, drugi su odlutali.

Počeli ste od tvrdnje da političari neće, ili ne smeju da kažu narodu najvažnije stvari.

- Verovatno i nije najvažnije ko je u našoj domovini ispao ratna kokoš, a ko jaje, ali je sigurno da je rat stvoren zbog zadovoljstva u pljačkanju i lepote ubijanja. U miru se lopovluci i zločinci kažnjavaju, a kad napravite uživanici zvanu rat, onda - što više ubiješ, razoriš i opljačkaš - veći si junak. A i sredstva javnog informisanja imaju divne teme: srušeni domovi i bogomolje su sjajni poziv na osvetu; zaklani su vrlo fotogenični, priče o genocidu prijatno golicaju i pažnju i mržnju. I zašto bi onda neki političar podsećao narod da su nekad, recimo u Krajini, Srbi i Hrvati živeli složno i u ljubavi i jedni prema drugima i zajedno prema zajedničkoj mačehi - Austrougarskoj. Da li je moguće da se naši dični južni Sloveni slažu i mirno žive samo kad su tuđe sluge?

Bosna je ipak nešto drugo...

- Tačno. Ali nikad nisam čuo da su neki politički lideri ispričali bar mali deo istorije ovom narodu, zaglavljenom i razjarenom naopakom šovinističkom politikom. Bosanci (a to su srpska i hrvatska plemena) imali su svoju državu još pre i za vreme Nemanjića. Znamo za Kulina bana, Tvrtka, znamo da im je dugo glavna i državna religija bila bogumilstvo. Pritegnuti zbog svoje jeretičke vere, između ostalih, ^{NACIONALNA} ~~IZMEĐU~~ ^{CRNE GORE} ~~SRPSKE~~ ^{DURDE} ~~OSVRAĆA~~ ^{CRNOJEVIĆ} ~~OSVRAĆA~~ ~~OSVRAĆA~~ primili islam. Ali to su, kako god da gledamo, naša braća po krvi i nacionalnosti. Isti narod. Što je komunizam napravio naciju od religije - to je već posebna glupost.

Svi su se, poput Miloševića, bar u predizbornoj kampanji, složili da svi krajevi gde žive Srbi imaju pravo i treba da se ujedine.

- Zaboravili su gastarbajtere u Nemačkoj, Francuskoj, Austriji i, recimo, Kanadi. Zar ćemo tu braću da ostavimo bez domovine? Treba i delove tih zemalja oduzeti. Što pre. Jer u čemu je razlika? Ako kažete da su oni pošli zbog toga što im je тамо bolje, zaboravljate da su Srbi iz istih razloga naselili i Vojvodinu i Krajine, da su zbog Turaka, a i boljem života, pobegli sa Kosova. Ja ne razumem zašto sad naši Srbi trpe da žive sa Švabama koji govore nekim tudim jezikom i gledaju na njih kao na sluge i varvare? Spremaju i Švabe opet neki genocid, ja vam kažem, a domaći političari ništa ne preuzimaju, nego čute. Zar su nam ti Srbi neka dalja i manje važna braća?

Dobro, da zaboravimo, bar za trenutak, Srbe van Srbije...

- Vrlo nepolitičan stav. Šta Vam je onda nacionalni interes?

O tome svako ima svoje mišljenje. Ali kako Vi vidite Srbiju sad, posle izbora?

- Kao veliki brod. Lep, iako dosta ofucan. Plovi nekuda kroz maglu...

Po moru?

- Ne, po bari. Dubokoj. Na brodu je kapetan i verna posada.

A narod su putnici?

- Da, ali oni nisu na brodu. Neke je zbog neposlušnosti posada bacila u vodu, drugi su sami skočili. Čičurde koje slabo plivaju dave se, oni sposobni love ribu u mutnoj vodi, oko njih su ajkule i krokodili, ali svi stalno prate brod, čekajući šta će kapetan da naredi.

I šta on kaže?

- Ja to ne znam, jer kapetan govori samo preko interfona svojoj posadi, pa se ne čuje. Ali brod sigurno plovi. Plovi i ne menja kurs.

A gde su Crnogorci?

- Njih tegle u nekakvom teretnjaku. Oni ševrljaju nekud uлево. Valjda im je kormilo crklo.

Možemo li sad malo i ozbiljno?

- Zašto? Šta se kod nas ozbiljno radi? Koliko puta su SIV ili RIV donosili razne paketiće mera protiv inflacije, za oživljavanje privrede, koliko zakona i propisa? I da li se ikad ista ozbiljnost dogodilo? Najozbiljnije što naša država radi - to je samopljačkanje. Plate se dele u naturi, da bi se izbegli porezi i da sami sebe prevarimo, jer od plata se izdvaja i za zdravstvo, za penzije i kulturu, ozbiljno se deli primarna emisija dilerima da se otmu crkavice od naroda, dakle od sebe...

Kako je, onda, ove godine SPS prošao još bolje nego na prošlim izborima?

- Silno volim pse. Bez obzira da li su neki kučići inteligentni ili glupi, rasni ili uličari, oni imaju zajedničku osobinu: obožavaju gazdu. Svejedno im je i da li je on dobar ili zao, može i da ih udari i šutne, ni hleba ne mora često da im da, psi će ipak podviti repove i doći da liznu gazdi ruku.

Niste me razumeli? Ili se ponovo šalite? Pitala sam za izbornu pobedu partije na vlasti.

- Izvinite, star sam pa slabo čujem. Morate da viknete na mene. Kažete: izbori? Zar mislite da bi se nešto promenilo da je pobedila opozicija? Vi, izgleda, navijate da parlament bude na vlasti?! E, pa ne možemo svaki čas da menjamo Ustav. Zna se kada se Ustav krši.

Pre nego što ste se odrekli učešća u političkoj borbi bili ste u UJDI-ju, znači opozicionar. Jeste li se promenili?

- Jesam. Prihvatio sam staru latinsku izreku "što priliči Bogu, ne priliči volu" ... Pošto znam da Bog u politici ne mogu postati, jer bogova imamo više nego što nam treba - rešio sam da ne budem ni vo. Ali moram da dodam: kao što me silno nervira ova i ovakva nesposobna i dezorganizovana vlast, ako bi došla opozicija na kormilo zemlje, ja bih isto tako bio i protiv nje, ukoliko ne dokaže da nije korumpirana, da je sposobna, časna i da se ne bori za lične već za opšte interese.

Bilo bi normalno da narod izabira...

- Ne očekujte ništa normalno od naroda. Prošao sam danas pored reda koji čeka na pomoć one humanitarne organizacije "Spona". Ljudi stoje mirno u redu sa pruženim rukama, ali kad prime paket poneki kažu: dele ono što su pokrali od Unprofora. To su ljudi koji uvek sve znaju. Valjda zato 70 odsto naših građana nikad nije ni pročitalo neku knjigu. Šta će im kad ionako sve znaju. Čuli su od Televizije Srbije.

Pa i Vi ste nekad radili na televiziji. Čak ste je i osnovali.

- A ne, ovaku televiziju mi nismo umeli da stvorimo. Ondašnji program mi sada liči na naivno slikarstvo: kar iz duše šta vidiš i osećaš, daj da se malo poradujemo, da nestanemo i da uživamo... Srećom, kod nas je običaj da istorija počinje od onoga kojeg je vlasti, pa nas, matore i propale, više ne spominje, pa se mi ne brukamo, a televizija se razvija mirno svojim teledržavnim putem.

Čuli smo da imate nameru da pređete u Makedoniju i tamo živite i da ste bili i kod predsednika Gligorova?

- Zašto bi bilo čudno da odem? Ja sam Jugosloven pa iako mi je zavičaj Crna Gora, i Makedonija je moja domovina, kao i Srbija, ili Hrvatska. A ja nisam odgovoran za političko opredeljivanje nijedne bivše naše republike i gde god da živim - živeću poštено, pomalo starački čangrizavo i gundajući. Sem toga, gospodina Gligorova znam i vrlo cenim već mnogo godina, pa sam ga zato i posetio. Ako niste znali: on mi je blizak i po umetničkoj liniji. Bio je talentovan muzičar i sjajno je pevao. A narod kaže: Ko peva zlo ne misli?

I za kraj nešto o Vašem viđenju naše budućnosti...

- Žao mi je što nisam baba, pa još i vračara, ili hiromantkinja, pa da vam prorek nem budućnost pouzdano kao ove državotvorne TV prorokinje, ali ja, kao u snu, vidim pred nama pusto polje, mirno, okupano zubatim suncem... A na sred ledine veliki transparent na kome piše stara premudra poslovica: "Ako nema vetra, pauci će nebo premrežiti!" Posebnom odlukom vlasti kod nas je veter ukinut. Valjda da ne bi bilo nazeba naroda.

VRIJEME SLIJEPIH MIŠEVA *

Gospodine Đukiću, nakon mnogo godina provedenih u Beogradu, evo Vas ponovo u Budvi, gdje ste ponekad povremeno živjeli. Razna su nagađanja. Neko kaže, Lola piše novu knjigu, neko novi scenario, a ima i onih koji tvrde da se više ne želite vratiti u Beograd.

- Sve je tačno sem rada na scenariju, jer da biste sada stvarali film, morate, sa ispružnom rukom, da se klanjate pred sponzorima, a ja još nisam naučio da prosjačim. Sa televizijom sam se odavno razveo, a nema smisla vraćati se staroj ljubavi, naročito kada je bivša dama postala tako odvratna. Prešao sam u Budvu da bih opet počeo nešto novo: želim da radim na stvaranju ekološke države Crne Gore i kao predstavnik najveće svetske marketinške kuće "Saatchi end Saatchi" i kao predsednik društva ekologista "Zeleni mir." U Beograd ću odlaziti NACIONALNA
CRNE GORE ĐURĐE
CRNOJEVIĆ

Kako se osjećate u Budvi?

- Divno. Došao sam u zavičaj očaran, da ljudi učim ljubavi prema okolini, a dočekali su me počasni plotuni dinamita bačenog među ribe, momci koji gaje pse za borbu i klanje ubili su mi divnog starog "Lesiku", poslovni ljudi redovno ne dolaze na sastanke koje mi zakažu... zavičaj mi je, očigledno, vrlo zanimljiv i neobičan.

Vaš otac je svojevremeno otišao iz rodnog Brskuta u tada daleki Beograd. Vi ste čitav život proveli u tom gradu da bi sada došli u Crnu Goru. Na taj način ste, kako ste to skoro izjavili, zatvorili krug. Pojasnite nam to.

- Ta moja izjava lepo zvuči, izgleda duboka i politički zanimljiva, ali nemojte verovati baš u sve što se izjavljuje. Poznate ličnosti (ne mislim, naravno, na političare) češće govore ono što bi narod voleo da čuje, nego ono što stvarno misle. Uostalom - reći ću vam istinu: zatvaranje našeg porodičnog kruga je u sledećem... Moj otac je celog života stvarao, zaljubljen u svoju postojbinu i pišući najčešće o njoj, a Crna Gora ga je prvi put stvarno priznala tek ove godine, mnogo vremena posle njegove smrti. Ja ni kao

*) Istok, Podgorica, br. 5, jul 1994; str. 26-27.

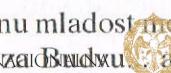
Razgovor vodio Ranko Pavićević.

reditelj, ni kao komediograf nikada nisam pozivan, ili igran na ovim prostorima, moje knjige se ne mogu pronaći u ovdašnjim knjižarama i bibliotekama, a čak me ni Televizija Crne Gore nikada nije zvala na gostovanje. Zato sam rešio da se osvetim: teraću svoje zemljake da rade, da rade, i opet da rade na svojoj lepšoj - ekološkoj budućnosti! A ima li nešto strašnije nego siliti našeg čoveka da nešto uradi, a ne da samo više: nema problema!

Mnogi tvrde da Beograd više nije onaj grad, grad velikog srca i duše. Nije li i to bio razlog Vašeg dolaska ovamo.

- Otkako su nam razorili Domovinu ništa više nije kao što je nekad bilo. Ljudi koji su verovali u prijateljstvo i ljubav proglašavaju se izdajnicima na celom južnoslovenskom prostoru, srce Beograda razaraju kašikarama junaci izvežbani na bratskim bojištima, a duša je pobegla sa mladim naučnicima i umetnicima u neki daleki svet. Nedavno sam se vozio sa Novog u stari Beograd i ispred nekadašnjeg CK izleti pred mene veliki, blistavi mercedes sa četvoricom mladića. Kad sam im svirnuo, da ih opomenem na prednost, izvadili su revolvere i uperili ih u mene, vedro se smešeći.

- Samo izvolite, gospodo - rekao sam ponizno, pišteći kočnicama i propuštajući tu novodoseljenu mladost nog starog grada.

Sutradan sam krenuoza ne znam kuda ću ako me ovde presretne neki novi, blistavi mercedes!
BIBLIOTEKA
CRNE GORE DURĐE
CRNOJEVIĆ

Vaš kolega, reditelj, Živko Nikolić, rekao je jednom prilikom da svako ima pravo na svoju Crnu Goru. Kakva je Vaša Crna Gora?

- Crna Gora o kojoj sanjam biće zemlja moderne civilizacije, novih, ekoloških shvatanja i starog morala punog čojsstva! A kakva je danas - reći ću vam sutra, kad je bolje upoznam, jer ja nisam političar pa da mi je već na prvi pogled sve jasno.

Kako je umjetniku u ovo vrijeme rata, ubijanja, mržnje? Da li su to dobri uslovi za stvaralaštvo?

Može i mržnja biti inspiracija za umetnička dela, ali onda dani iz umetnikovog maštanja postaju mračni i bez sunca, ptice su nalik na slepe miševe, ljudi sa rogovima, kandžama i repom, a ribe sve liče na grdobe. Ja sam, tugujući za preminulom Otadžbinom, naslikao seriju slika i izložio je pod nazivom "Vreme slepih miševa". Srećom, većina kompozicija je otisla od mene, pa moja žena ne mora da ih se plaši, kada je sama u kući, jer je teško otkriti lepotu u delima koja prikazuju nešto ružno. Sem toga, umetnost uvek teži univerzalnosti, pa zatvaranje stvaralaca u nacionalne kaveze, okružene ratom i mržnjom, natera ih da se osećaju nesrećno, kao psi na lancu, ili uplašeno - poput jaganjaca u klanici.

Otkud toliko mržnje i zločina i kako u tome razumjeti mudrost Marka Miljanova da je čoštvo braniti drugoga od sebe, a junaštvo sebe od drugoga?

- Požare nacionalizma potpalili su politički piromani, nadajući se da će tako ući u lokalne istorijice, a raspaljuju ih čankolizi iz javnih glasila da bi dobili ogriske sa vodine trpeze. Na užas pametnih ljudi Marko Miljanov sada nije u modi, jer je junaštvo, po njegovom shvatanju, bilo puno ponosa i časti, a danas je ono poziv na pljačku i bratoubistva. Sad je junaštvo puno mržnje i otimanja, a mnogo je teže voleti, jer ljubav je uvek davanje, a to je sinonim za čoštvo!

Jednom ste izjavili da se pojedinačno ludilo može liječiti, ali da je kolektivno ludilo neizlečivo. Zaista, ima li uopšte lijeka?

- Ima, ali ludaci nikada ne misle da su ludi i neće da prime lek. A ko ih može naterati da se leče kada su oni tako silni?! Inače, lek je odavno poznat u svetu iako se kod nas ne proizvodi: ZAKON!!! Zakon koji mora da bude jači od svake političke stranke i svakog vođe.

Svojevremeno ste kao satiričar zabranjivani. Naravno, mnogo toga se promjenilo. Ima li danas zabrana i prostora za humor i satiru?

- Moj prvi film "Jezero" (1951) je bio zabranjen, jer se Sindikat Jugoslavije, "u ime narodnih masa", pobunio protiv filmske priče u kojoj su i u socijalizmu moguće sumnje i neslaganje sa komunističkom budućnošću. Tada sam promenio profesiju i otišao u humoriste, da bi mi posle mnogo rada poslednja TV serija (1972) bila zabranjena, pošto sam preterano posumnjao u poštjenje značajnih ljudi u tom istom socijalizmu. Nisam više probao da budem tako glup, zato što državni predstavnici nisu dali da se i dalje pravim pametan. Tako sam ja izišao iz svojih profesija, a socijalizam je čvrsto ostao u mojoj Domovini. Ali da vam, usput, ispričam jedan stari vic:

Pitao TV reporter baba Mirunu:

- Kako ste uspeli da pedeset godina živate u srećnom braku sa strika Mrgudom?

- Lako bogomi. Kad je Mrgud došao po mene, da me vodi u svoje bijele dvore, stavi me na konja te podemo uz planinu. Odjednom konj Šarko poklecne, a Mrgud mu reče: "Šarko, to ti je prvi put!" Malo poslije Šarko ponovo kliznu po mokrom kamenu a Mrgud će mirno: "Šarko, ovo ti je drugi put". Kad stigosmo kod bijelog dvora nesretni Šarko se saplete još jednom. "Šarko, to ti je treći put!", reče Mrgud, izvadi levor i ubi konja! "Šta učini jado!", vrismem ja, a Mrgud će: "Miruna, to ti je prvi put!" Od tada mirno živimo!

Moja poruka je: neka sad mlađi probaju gde su granice zabrana, a za moj jedan i mali život, dva velika saznanja su dovoljna.

Recite nam, na kraju, kakva je sudbina treće Jugoslavije?

- Treću Jugoslaviju ja još ne mogu da sagledam jer put ka njoj trasiraju ljudi za koje je Njegoš rekao: "Kome zakon leži u topuzu, tragovi mu smrde nečovještvo!" Kada se buzdovani polome iz oblaka će valjda izroniti neka prava budućnost naše Domovine!

SAN LETNJE NOĆI *

Kada sam stigao pre dva meseca u Crnu Goru, vratio se u zavičaj, rešio sam da prvo vidim šta tu do sada postoji, da bih znao šta dalje eventualno treba da se radi.

Možda niste ni znali da u Crnoj Gori postoji takva dokumentacija, da je to verovatno najobrađenija zemlja na svetu. Bio sam u Institutu za turizam i video mape i knjige u kojima je Crna Gora do detalja analizirana. To su ogromne mape koje su radili, počev od projekta Južni Jadran na ovamo, stručnjaci iz Ujedinjenih nacija, Uneska i stare Jugoslavije. Projekat je koštao 20 miliona dolara i kako sam saznao, postoji 140 knjiga o svakom delu Crne Gore. To možete sve dobiti, pa i o Kotoru. Jer, svako mesto je dobilo kompletne analize o svom kraju.

Kad maštamo, mi maštamo na dva načina. Maštamo ili kao ljudi koji su optimisti pa misle da će sankcije biti upute za neki dan, pa ćemo u uniformama kotorskih mornara da prošetamo kroz Mediteran, kroz sve pobratimске gradove, itd. Pesimisti misle da ćemo još desetak ili ko zna koliko godina jedini prozor imati kroz neko albansko sokače, gde ćemo moći da uđemo u svoju zemlju, ili iz nje izademo.

Sada, mi sanjamo da ćemo ovde da radimo razne stvari. Verujte mi, sve što čovek hoće da napravi mora prvo da odsanja, pa onda na tome da radi da bi to napravio. Mi smo davno sanjali o raznim stvarima. Ja se sećam dobro, 1955. godine, je bila velika priča o tome kako, evo, sad samo što nisu Švajcarci došli da grade uspinjaču od Budve do Ivanovih korita gde će se napraviti hotel, pa će ljudi tu lepo na svežini da stanuju, da se kupaju u Budvi. To je bilo pre 40 godina, ja to dobro pamtim. Ja znam da se jedno 30 godina vuku priče o tome šta će biti na Jazu, šta će biti u Buljarici, itd. Tvrdim da postoje kompletne svetske analize o svim tim prostorima. Sada, na osnovu tih naših maštanja, mi treba da odlučimo šta možemo i šta hoćemo da uradimo ovde u Kotoru, konkretno. Možemo da sanjamo da podignemo Ajfelovu kulu na sred mora. Ako to sanjamo, moramo da pozovemo neko preduzeće koje će reći: za takvu jednu kulu koja košta toliko i toliko, kako vi kažete, potrebno je da vidimo da li publika hoće da dode da je gleda;

*) *Ekonomika politika*, Beograd, br. 2210, 15. VIII 1994; str. XIII-XIV.
Diskusija Lole Đukića na okruglom stolu : "Kotor i Mediteran".

zatim da vidimo koliko ljudi treba da opslužuje tu Ajfelovu kulu, da li vi imate ljudi koji će to da rade ili morate uvesti radnu snagu sa Kosova, iz Bosne ili ne znam odakle, i da li vi hoćete da uvozite tu radnu snagu, ili ćete da napravite svoju radnu snagu.

Prema tome, kad sanjamo o nečemu, moramo biti, naročito u ovom užasnom trenutku sankcija, realni pa reći - da vidimo koliko imamo para i šta sa tim parama možemo da uradimo. Kako kaže narod: koliko para, toliko muzike. To je grubo, to je ružno, ali u ovom trenutku, ako znamo da će nam finale biti izgradnja Ajfelove kule - hajde da se dogovorimo da radimo nešto što je moguće.

Mene posebno uzbudjuje to što mi u Crnoj Gori vrlo mnogo volimo da pričamo, a malo manje... to što ste svi rekli - da radimo. Ja sam sada u Udruženju ekologista Crne Gore i tu je mnogo divnih ideja, ali nikako niko da sedne pa da kaže: hajde da sklonimo ovo đubrište preko puta, da očistimo tu deponiju.

NAŠ "LOLA" I RIBAR *

UZ JEDNU SJAJNU PEDESETOGODIŠNJCU

Zamislite sledeći događaj...

Na pedeseti rodendan Ive Andrića dolazi novinar, zadužen da mu održi zdravnicu, diže čašu i govori pred огромним skupom. Naravno, hvali njegovo stvaralaštvo, njegov značaj za nas i ceo svet, spominje Nobelovu nagradu i na kraju kaže:

- Kad se, gospodine Cvrco, setimo vašeg rođenja i vaših časnih roditelja gosin Živorada i gospa Sojke...

- Izvinite, prekida ga Ivo Andrić - ja nisam Cvrca, a roditelji su mi se drugačije zvali!

- Imamo mi podatke - ~~Ivan~~ ^{NACIONALNA} ~~novinar~~ ^{CRNE GORE DURDE} - Vas su, po nalogu Udruženja književnika i Saveza muzičara, bezgrešno imeli Sojka i Živorad. A što se tiče vašeg novog imena Cvrca, morate priznati da je ono mnogo srpskije i prikladnije nego nekakav hrvatski Ivo, za jednog srpskog pisca?!

Znam da ćete reći kako je ova priča besmislena. Tačno. Ali mene je inspirisao članak u vašem cenjenom listu od 7. XI ove godine, koji govori o pedesetogodišnjici KUD "Lola" (?). Jer sve je isto kao i u mojoj "priči" i samo su imena zamjenjena. To društvo se od svog rođenja zvalo Omladinsko KUD "Ivo Lola Ribar". Ne znam kad je i zašto izbrisano ime poznatog studentskog lidera Beogradskog univerziteta Ive Ribara, pa ispada da je društvo sastavljeno od nekih običnih lola i bekrija. Možda zato što je taj Lola poginuo u ratu kao partizan, ili što se Hrvatska, a on je, slučajno, bio odande, bez njegove volje otcepila od nas?!

Vaš novinar piše: ... "Vodeći ljudi Beograda okupili su tridesetak talentovanih mladića i devojaka i tako osnovali "Lolu". Predsednik umetničke horske grupe bio je čuveni solista beogradske opere Miroslav Čangalović, a pozorišnu sekцију je vodio poznati glumac Janez Vrhovec".

I Čangalović i Vrhovec su dovoljno i značajni i slavni pa im nije potrebno dodavati ni neke izmišljene amaterske funkcije, ni tvrdnju da su toliko stari

*) Politika, Beograd, 11. XI 1994; str. 10.

Povodom promjene imena KUD "Ivo Lola Ribar".

i da su već tada bili čuveni solisti i glumci. Naravno, Opera i Pozorište nisu imali baš nikakvog uticaja na formiranje ovog Društva, jer mu je i otac i majka bio Ljubivoje Aćimović, tada omladinski aktivista i violinista, a kasnije poznati naučnik i diplomata.

U novembru 1944. godine, zbog Prvog kongresa omladine Srbije, sakupio je grupu talentovanih mlađih ljudi i uz pomoć Dušana Skovrana, sjajnog mlađog dirigenta i njegove majke Olge, folklornog koreografa i pedagoga, napravio lep koncert. Zatim se Ljubivoje izborio kod Rate Dugonjića i Brane Perović (tadašnjih omladinskih rukovodilaca Jugoslavije) da se grupa ne rastura, već da preraste u paravojnu organizaciju za širenje kulture, kako bi, uzgred budi rečeno, spasao bar nešto talentovanih mlađih intelektualaca od odlaska na Sremski front. Rukovodstvo USAOJ-a omogućilo je i da nam dr Ivan Ribar, predsednik Skupštine da ime svog poginulog sina kao simbol, jer smo zaista bili pravo jugoslovensko društvo, sa članovima iz Slovenije, Hrvatske, Bosne... a rat je još trajao!

Vaš novinar spominje samo nas nekolicinu umetnika, a verovatno i ne zna koliko je poznatih naučnika i akademika izašlo iz našeg omladinskog društva, noseći u sebi ljubav i drugarstvo koji su u njemu stvoreni.

Sve ovo danas izgleda beznačajno, jer je kultura uvek nevažna, ali ako već nešto ili nekoga slavimo, zapamtimo mu bar pravo ime i malo njegove prave istorije, jer u našoj zemlji, čiju su kulturu stalno prekidali neki Turci, Nemci, ustanci, ratovi, pa i slike - i pedeset godina jednog sjajnog umetničkog društva mlađih treba cuvatno vrednost. I nemojte se stideti naše istorije, čak i ako je bila grešna, jer će se onda i buduće pokolenje stideti vas, makar bili i bezgrešni.

SAM SVOJ ŠEF *

Izgleda da ne možete bez televizije. Mislili smo da ste otišli u penziju, a Vi pokrenuveste osnivanje regionalne televizije za Primorje i Cetinje...

- Odavno sam otišao u penziju, još pre 16 godina. I ja sam mislio da sam zauvek otišao iz televizije. Ne bih joj se sigurno vraćao - naročito ne ovakvoj kakva je sada u Jugoslaviji, pa čak možda i u velikom delu sveta. Međutim, u Crnu Goru sam došao da bih radio na stvaranju ekološke države, koja je veoma lepo zapisana, zacrtana i uneta u Ustav, a na njoj se manje više ništa ne radi. Zato sam - kao mlad, perspektivan kadar u 71. godini - rešio da pokušam da pomognem zavičaju i da se upišem u ekološku knjigu.

U Crnoj Gori sam već osam meseci, kao predstavnik jedne velike svetske marketinške firme ^{NACKONSAN} ^{Željko Šarić} Vladu Crne Gore i ovdašnjim preduzećima pomognem da napravimo tu državu. Jer, sada se čitave države rešavaju marketinški. U Budvi sam... ^{BIBLIOTEKA} ^{CRNE GORE DURĐE} CRNOJEVIĆ

... sa ličnom kartom broj 13.

- Da, građanin broj 13. Srećan ili baksuzan broj - još ne mogu da utvrdim... Kao što rekoh, video sam da stvari oko ekološke države idu veoma sporo. Svi su vrlo zainteresovani da se nešto uradi ali posle, kako to kod nas biva, niko ne radi ništa. A da bi se nešto popularisalo, neophodan je jak marketing. Ljudima treba stalno govoriti o ekologiji, kao što ih naučite da jedu ovsene pahuljice ako im o tome stalno pričate: probaju ih i dopadnu im se... Naravno, postoje i objektivne poteškoće, pre svega besparica. Ali, ništa ne košta da se u škole ekologija uvede kao obavezan predmet, da se stvore ekološke patrole i klinci vide kako prirodu treba čuvati. Sankcije nam ne smetaju da se sakupimo na plažama i počistimo đubre. Ekološka država ne može se praviti samo zato što su Vlada ili Skupština to rešili...

*) *Polis*, Podgorica, br. 52, 31. XII 1994; str. 28-30.
Razgovor vodio Dragan Batrićević.

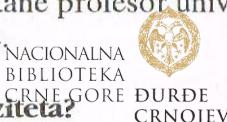
TV ZA PROFESORE UNIVERZITETA

Možda je, prije svega, trebalo razmišljati o svojevrsnoj ekologiji duša naših ljudi.

- Dabome! Znate, potreba za ekologijom u svetu je nastala i da bi se promenili ljudi koji su iz silne želje za što lakšim i bržim profitom postali beskrupulozni. Prave se fabrike koje zagađuju čovekovu okolinu, samo ako donose profit, pa tako i čovek svakim danom biva sve dalje od onog čojsstva Marka Miljanova, da zaštiti druge od sebe...

I Vi ste za sve to riješili da se borite televizijom...

- Da. Kao što znate, sadašnja televizija je preopterećena politikom. Sve se svodi samo na razgovore o politici, političke vesti, priče o svirepostima. Takva je i većina filmova. Nema ničeg novog, originalnog: iz Beograda se vrte neke prastare emisije, koje Podgorica samo prenosi... A televizija može mnogo više od toga. Jer, ona je, posle točka, najveći pronalazak u istoriji čovečanstva. Zahvaljujući televiziji, oni koji žive na nepristupačnim planinčinama, bez mogućnosti da kontaktiraju s drugim ljudima, imaju šansu da u svom domu čuju mudrace iz celoga sveta, nauče jezike... Pored nje, svako ko želi može da postane profesor univerziteta. Zato sam i napravio koncept drugačije televizije.

Za profesore univerziteta?

- Tako nekako - televiziju okrenutu porodici, u kojoj ne bi bilo nijedne političko - informativne emisije.

Iskreno, sumnjam da se može napraviti program bez politike. Jer, politički stav danas se lako prepoznaće i po izboru muzike, pa čak i načinu saopštavanja vremenske prognoze.

- Na budućoj, regionalnoj televiziji za Crnogorsko primorje i Cetinje politike neće biti.

Kako mislite da to postignite?

- Vrlo jednostavno. Ujutru ćemo ljudima omogućiti da uče strane jezike. Jer ako hoćemo da budemo turistička zemlja, moramo i decu i odrasle podučiti da ne govore samo srpski - ekavski ili ijekavski. U prepodnevnim satima domaćicama ćemo nuditi obilje korisnih saveta: šta da skuvaju, gde ima šta da se kupi, kakve su cene, gde su nestasice, kako se pravi kačamak... Naravno, reklamirajući kačamak, kako bi TV od toga zaradila. "Pravi" program počinjao bi oko 17 sati. Svaki dan u nedelji bio bi posvećen jednoj opštini: govorilo bi se o njenim komunalnim problemima, kulturi i umetnosti i predstavljali tamošnji stvaraoci. Na kraju bi predsednik opštine građanima

odgovarao na pisma, pravdao se za gluposti, ili hvalio za ono što je dobro. Jednostavno, dali bismo ljudima da govore, a oni vole sebe da vide na televiziji. U letnjoj šemi organizovali bismo nadmetanje među opštinama, poput nekadašnjih Jadranskih susreta. Svakodnevno bi išla po jedna serija i film. Ali, to bi morali da budu izuzetni filmovi, koji bi se prikazivali u ciklusima.

Nezaobilazan bi bio i humor Lole Đukića, zar ne?

- Ne, njega sigurno ne bi bilo.

Zašto? Jeste li umorni?

- Ne, nego teško da bismo za prvo vreme imali para za igrane programe. To zahteva stalnu ekipu glumaca na Crnogorskom primorju, potreban je veliki studio...

Osim toga, možda postoji opasnost da politika - od koje ističete da bježite - uđe na mala vrata. Politikom ste se i sami bavili: posredno, kroz brojne serije i skečeve, i neposredno, dok je višestranačje kod nas bilo u povoju - kao član UJDI-a.

- To više ne bih htio da radim. Ko hoće neka se bavi politikom.

Jeste li se opeklji?

- Nisam, samo sam se razočarao u mnoge stvari. Pošteno govoreći, mislim da je i pozicija i opozicija isto. Svi teže jednoumlju, i kad dodu na vlast odmah pokažu netolerantnost. Naši ljudi su, inače, veoma netolerantni. Oni su - ne samo u poslednjih 50 godina, nego i za vreme Kraljevine - navikli da slušaju jednog gazdu. Ogovaraju ga, levo - desno, ali bez pogovora rade ono što im se kaže. I onda, svi koji se bave politikom samo čekaju da oni postanu gazde, da bi mogli da rade šta hoće.

PREDNJI DESNI I ZADNJI LIJEVI ZUB

Vi ste u principu oponzicionar...

- Da, i kad bi opozicija - za koju bi se sada moglo reći da navijam - došla na vlast, ja bih njima bio oponzicionar. Mislim da intelektualac, ako baš nije u vlasti, treba stalno da kontroliše one koji vode narod i predlaže nešto novo. Naravno, kod nas je to veoma teško, zbog netolerancije o kojoj sam govorio. U Crnoj Gori je, hvala Bogu, mnogo bolje nego u Srbiji, jer nema toliko mnogo vredanja. No, ni ovde se nije stiglo dотле da vlast uvaži pametnu primedbu opozicije. A ako ne slušate tuđe mišljenje, znači da idete ka tome da ostanete glupi, jer vi niste najpametniji na svetu, naročito ne za baš sve struke. Ovako, kao i svi Sloveni, pravimo zakone za jednokratnu upotrebu:

tako je radeno i za vreme Kraljevine Jugoslavije, i za vreme komunizma i sada, za vreme socijalizma...

Čekajte, kod nas sada nije socijalizam...

- Nego šta je? Demokratski socijalizam?... Čudi me zašto mi moramo uvek ispočetka sve da izmišljamo, pa tek posle vidimo da to nije dobro. Pre 25 godina, dok sam još radio, došao sam do podatka da imamo toliko raznih propisa, zakona, samoupravnih dogovora i akata, da bi čovek koji hoće da upozna sve te papire trebalo da čita - danju i noću, bez jela, spavanja i ostalog - pune 2.008 godina.

Možda se u međuvremenu nešto promjenilo nabolje.

- Jeste, sada je sigurno potrebno 4.000 godina. Tvrdim da u ovoj zemlji niko ne poznaje zakone. Ljudi ih možda znaju pojedinačno, kao što su lekari specijalisti za prednji desni ili zadnji levi zub. Zakoni bi morali da budu kratki. Najbolji su ustavi sa pet strana, a mi po svaku cenu hoćemo da u njega unesemo kako Mika nema pravo da u Skupštinu ude s leve nego s desne strane.

Kad smo kod Ustava, u kakvoj bi državi želio da živi Lola Đukić?

- Pojma nemam... U pravnoj i građanskoj sigurno. Voleo bih da živim u zemlji gde bi zakon bio iznad ljudi. A to bi kontrolisale doživotne, dobro plaćene sudije. Tada ni kod nas ne bi bilo strošno biti bivši ministar koji se, bez potresa, vraća svom poslu.

A u kojim državnim granicama?

- Mislite, da li da bude velika ili mala?

Nešto tako...

- To je sasvim svejedno. Neću da govorim o tim zemljama, da Vi ne biste pomislili da na nešto mislim...

Pa, i ja na nešto mislim.

- Ne, ne bih želeo da tvrdim da mi se više ili manje dopada ova ili ona zemlja. Trenutno mi se najviše dopada moja Budva, dok se ne naljutim pa odem.

Ali, Vaša gospođa Jelena je u Beogradu...

- Ona je sada moj gost u Budvi, a kad ode u Beograd, i ja idem s njom, naravno... Onda sam ja tamo gost, pošto je Jelena građanin Beograda, a ja sam se "prepisao"... Pogledajte istoriju... Sve zemlje koje su stvorili veliki vlastodršci - počev od Aleksandra Velikog, Napoleona, Staljina, Hitlera,

Broza... - posle njihove smrti su se raspadale. Bez obzira jesu li za vreme velikih vođa u pojedinim trenucima bile napredne, jake i dobro organizovane, nakon njihovog odlaska odmah su počinjale bitke za vlast, dolazilo je do rasula... Mislim da je, na neki način, raspad komunizma velika nesreća. Videli smo kako su, u principu, to bili lepi idealni, koji su zbog pogrešnog vođenja proigrani. A najzaneseniji idealima ne mogu da se izvade iz nesreće. Pogledajte, sve zemlje u koje je komunizam donet na ruskim bajonetima, lepo su prešle u kapitalizam, mirno i bez bitki. A mi i Rusi? Kod nas nema bez krvi...

VOLIO ME JOSIP BROZ

Da se, ipak, vratimo onome po čemu Vas ljudi najrađe pamte. Možete li napraviti poređenje današnjih i onih, kako kažete, komunističkih vremena, kad ste bili jedan od najplodnijih televizijskih stvaralaca. Prije svega o stepenu slobode za stvaraoca, cenzuri, autocenzuri...

- Imao sam jedno vreme jako velikih problema u mojoj bivšoj ljubljenoj domovini Jugoslaviji, jedinoj državi koju priznajem. Oduvek sam voleo da se ritam, bio sam malo kočoperan - neka vrsta disidentiča... Tako sam još sa svojim prvim filmom "Jezero" iz 1950. imao i prvu političku aferu. Centralni komitet me je napao, uz obrazloženja u socijalizmu ne može biti ni govor o buntu i sabotažama. Scenarista Jugoslav Šeremetević, divni čovek, prevodilac i književnik, unesrećen tim stavom, potegao je ruku na sebe.

Nakon toga sam osnovao humorističko pozorište na Terazijama kao 28-godišnji upravnik, mladi entuzijasta, verujući da je ideja samoupravljanja sjajna stvar, uveo sam ga prvi posle fabrike u Solinu. Posle godinu dana sam shvatio kakva je to besmislica, jer su svi loši momci i neradnici uspeli da se umuvaju u Radnički savet i počeli da diktiraju rad pozorišta. Onda sam se vratio na Radio Beograd.

Od 1956. do 1958. pripremao sam početak televizije, okupljaо ljudе... Radio sam sa puno entuzijazma i ljubavi. Pošto sam bio glavni urednik Kulturno-umetničkog programa i direktor proizvodnje smatralo sam da je nečasno da naplaćujem honorar za scenario i režiju mojih emisija. Tih 200 emisija, sada su, naravno, izbrisane zato što je trebalo da se zaboravi da je i postojao Lola Dukić.

Kome je to trebalo?

- Pa, tako je odlučio CK SKJ, u vreme kada je predsednik Ideološke komisije bio Ali Šukrija. Tada sam počeo seriju o nevidljivom čoveku. Pisao sam je na osnovu autentičnih dokumenata o kradama u spoljnoj trgovini. To sam, naravno, čak malo i ublažio. Priča je govorila o tome da se kod nas

dešavaju mangupluci, nepoštenja i lopovluci, ali se počinjoci ne mogu otkriti pošto su od mafije kupili specijalnu mast. I kad se njome premažu, postaju nevidljivi i vlast, bože moj, ne može da ih otkrije.

Nakon otkucavanja da radim nešto sumnjivo prvi je skočio Gradski komitet Beograda, smatrajući da je "Nevidljivi čovek" napad na sistem. Usledio je veliki sastanak na kom su bili predstavnici SIV-a i Centralnog komiteta. Tražili su da nešto promenim u seriji, što ja, naravno, nisam htio. Bio sam odlučan da emisija ide cela ili da ne ide. U to vreme bio sam još dovoljno popularan, a osim toga jako me voleo i Josip Broz, jer sam režirao neke njegove prijeme. Zato se nisu usudili da na mene odmah idu oštro. Učinili su to mnogo elegantnije. Govoreći da politika, naravno, neće da se meša, lopticu su prebacili Umetničkom savetu TV Beograd, koji je emisiju pustio. Ali, usledili su žestoki napadi u štampi. Na prvoj stranici "Večernih novosti" osvanuo je ogroman naslov - kao da je izbio III svetski rat - i tekst pun uvreda. Tada sam odustao od serije, ali još uvek sam bio samo neko ko se koprca.

PISAC IZVAN PROTOKOLA

Tada ste, po našem dobrom običaju, skrajnuti na mesto savetnika...

- Ponudio sam da Televiziji pomognem da napravi bolju organizaciju. NACIONALNA CRNE GORE DURDE
Jer, već je počelo da se bespotrebitno skuplja mnogo ljudi. Umesto jednog organizatora za pet emisija, dobijete pet organizatora za samo jednu, pa više niko ne zna šta da radi, prebacuje posao drugome i onda nastaje haos: finansijski, organizacioni... U to vreme, kobajagi smo na partiskim sastancima iznosili svoje mišljenje o Kardeljevom Zakonu o udruženom radu. Kazao sam da taj Zakon nije dobar i da Kardelj ne pozna televiziju bolje od samih stvaralaca. Tražio sam da me primi tvorac Zakona, koji je preko našeg zajedničkog prijatelja odgovorio da je od TV dobio zvaničan izvještaj da joj ZUR savršeno pasuje i da se samo Lola nešto buni. Naravno, digao sam ruke, izašao iz Partije, otišao u prevremenu penziju... Srećom, bio sam invalid. Jedno vreme sam čutao. Napravio sam sa Đokicom Milakovićem putujuće pozorište: po celoj zemlji igrali smo moje komedije...

Ipak, niste napravili poređenje sa današnjicom.

- Prvo, ja u sadašnjici nisam radio. Ja sam, zapravo, i dalje zabranjen pisac, stavljen na crnu listu, izbačen iz svih protokolarnih poziva...

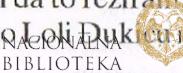
Mislite da ta crna lista i dalje važi?

- Pa, šta Vi mislite?

Ja sada samo pitam.

- Mislim da važi... Nakon što su izbrane moje emisije niko me nije dirao niti napadao. Ali, jednostavno, nisam postojao. Mada je došao neki novi sistem, mene i dalje niko ne zove. U jednom trenutku, u tom novom sistemu, trebalo je da radim seriju "Moram da ubijem Petra", parodiju na kriminalističke priče. Već sam se bio dogovorio sa glumcima, napravio knjigu snimanja, zakazao termine snimanja. No, novi glavni urednik je pocepoao stvar. To je, eto, bio poslednji dokaz da je Lola Đukić i u novom sistemu zabranjen.

Vaši skečevi bili su zaštitni znak nekadašnjih novogodišnjih TV programa. Šta bi, da Vam je neka stanica to ponudila, za predstojeću novogodišnju noć izašlo iz radionice Lole Đukića?

- Nisam razmišljao o tome, jer to ne može da bude. Više nisam mlad i nisam spremam da pravim kompromise. Nikada nisam pristajao da imam nekoga ko će da odluči da li moj tekst može da ide. Svojevremeno, kad sam bio glavni urednik KUP-a, a Novak Novak urednik Humorističkog programa, objašnjavao sam: "Kod nas posao ide ovako: Novak i ja sednemo i napišemo emisiju, pa Novak to odobri i doneće meni da se saglasim. I ja onda kažem da je to fino i onda sebi dam da to režiram..." Shvatate, takva situacija se ne može više ponoviti. Više nikoli. Neće dozvoliti da on sam odlučuje.

Pristajete, dakle, da radite samostalan?

- Ne, nego kao autonomna ličnost koja nema cenzuru. Verujte mi da je sada to nemoguće.

Mislio sam da ćemo više razgovarati o humoru. Jer, i Isidora Sekulić je zapisala: "Tragika donosi katastrofe i haos, a humor uspostavlja red i mir u haosu."

- Držim se toga... Vi sad sedite i računajte čega nam je sve manje, a čega sve više. Ipak, ima nade za Crnu Goru, jer su na vlast došli mladi ljudi. Oni mogu da greše, ali su dovoljno mlađi i da se ispravljaju. Čini mi se da u Srbiji ima mnogo starih, ne samo po godinama, koji ne mogu da se menjaju.

Opet politika... Čemu se smeje Lola Đukić?

- Smejem se sam sebi. To je jedino čemu se smejem.

IZMIŠLJENI INTERVJU *

Dok sam dremkao u fotelji, juče posle ručka, pade mi na pamet kako bih mogao da napravim intervju sa svojim starim drugom Lolom Đukićem. Pomislih: Stalno za *Viva* razgovaram sa nekim mladim lekarima, pa što ne bih i sa jednim starcem koji je narodni nadri lekar. Mogao bih i sa nekim još starijim, recimo Batom Paskaljevićem, ali on se baš ništa ne razume u medicinu, jer misli da je još uvek zdrav.

Odmah zgrabim telefon i posle dva sata ukucavanja brojeva za čas dobijem Budvu, gde Lola u poslednje vreme kobajagi živi i kobajagi radi. Pošto on, kao poslovan čovek, insistira da autorizuje svoje intervjuje, kako mu neko ne bi poturio kompromitujuće misli, ja sam razgovor snimio, kasetu čuvam, a *Viva* dajem stenografski zapis.

Ja: Alo... alo... digni, bre, slusalicu.
Lola: (priјatan prezreо bariton) *Sacconi Sači, advertajsing Balkan...*

Ja: Uh, zeznuo sam se. Izvinite.

Lola: Nijesi Nole, to sam ja, Lola. Znam da si poliglota, pa zato govorim engleski.

Ja: Ne moraš, ja znam i srpski. I ekavski i ijekavski. Pazi, ovo je službeno. Za javnost. Imam nekoliko pitanja za naš časopis. Prvo: Kako ti je tamo? Je li ti bolje nego ovde?

Lola: Alo... ne čujem i ne razumijem ništa, ili su veze između naših republika postale slabije, ili sam ja ogluvio.

Ja: Ogluveo si, ogluveo. Idi kod lekara.

Lola: Ne mogu, nijesam zdravstveno osiguran.

Ja: Kako da nisi osiguran kad si penzioner?

Lola: Imam srpsko zdravstveno osiguranje, a to u Crnoj Gori ne važi.

*) *Viva*, Beograd (objavljeno u 1994. ili 1995. godini).

Pregedato sa kopije rukopisa, na kojoj je dopisano: "Lola napisao za Novaka (Novaka) - neposredno pred Novakovu smrt". Zamišljeni razgovor Novak iz Beograda vodi sa Lolum u Budvi...

Ja: Pa skokni do Prijepolja - to ti je već Srbija.

Lola: Ne vrijedi - imam ličnu kartu iz Budve, pa ja ne važim u Srbiji.

Ja: Pa prepriči, brate, ta dokumenta.

Lola: A kako ću onda sa invaliditetom? Ko zna da li se to priznaje kad je obrnuto, i moram li ponovo na komisije, jer ni bonove za benzin ne mogu ovdje da dobijem! A više ni tamo!

Ja: Onda ostani gluv.

Lola: Hoću. To je najjednostavnije. A i bolje je ne čuti šta se priča. Ljepše je i sigurnije.

Ja: A šta se priča?

Lola: Otkud znam kad ne čujem? Ali mora biti da se negdje nešto i o nečem ružnom priča. Znaš ti naše ljude.

Ja: Ne znam na koga misliš, ali njih ne poznajem! Drugo pitanje: Kako ti je tamo i je li bolje nego ovde?

Lola: Pa to je bilo i prvo.

Ja: Naravno. Ja ne menjam misliš, već je kao neki. Dakle?

Lola: Ovde je, kao i tamo, BIBLIOTEKA
DRAVE ŠPINA DRUDI pošto nijesam i čorav pročitao sam da je u drugim bivšim republikama, CRNOGRČE domovine - očajno! Kažu: dođe čovjek u bolnicu, jer ima neke bolove i traži da ga pregledaju ultrazvukom. - Dodite kroz šest mjeseci, sve je zauzeto - odgovori doktor. Čovjek onda ode u privatnu kliniku, lijepo plati i oni ga pošalju opet kod onog istog ljekara ali sad sa ceduljčetom. I ovaj ga, kažu, odmah pregleda, u onoj istoj bolnici, na istom zauzetom ultrazvuku. Jel' da je strašno?

Ja: Strašno. A gde je to moglo da se desi?

Lola: Tamo negde... ne misliš valjda da je kod nas?

Ja: Taman posla. Ali ja i ne znam šta će im taj ultrazvuk? Nekada, pre tog pronalaska, kad sam išao kod lekara, da mi aspirin i ja ozdravim. Sad me pregledaju tim ultrazvukom i odmah zadrže u bolnici. Izgleda da on škodi zdravlju.

Lola: Normalno. Joga sve rešava. I akupunktura. Za to nijesu potrebni ni ljekovi, pa sankcije i sankcionari mogu da se slikaju. Nego, znaš li onaj vic o stranim specijalcima što su obilazili bivše naše republike, da ispituju kako su ljudi psihički podnijeli nestasice, strah, građanski rat i te stvari...

Ja: Ne znam. Pričaj, ako nije bezobrazno.

Lola: Nije. Upitaju ljekari iz komisije prvo nekog sudiju iz jedne zemlje:

- Kako je na vas djelovao ovaj građanski rat? - Dobro, - kaže on. - Imamo mali test za Vas: koliko je tri puta dva? - Dvesta šezdeset - odgovori sudija.
- Au, prolupao! - zaključi komisija, pa se obrati običnom radniku iz druge republike: - Koliko je tri puta dva? - Četvrtak - odgovori on mirno. Užasnuti ljekari odlete plavim avionom u treću državu i zaustave jednu staru seljanku.
- Koliko je, gospođo seljanka, tri puta dva? - Pa šest - kaže baba. - Bravo, kako ste to tako brzo izračunali? - Lako - mirno će baba. - Kad dvesta šezdeset podelite sa četvrtkom ispadne šest!

**Ja: Doktori stvarno imaju glupe testove. A evo i mog trećeg pitanja:
Kako ti je tamo? Je li bolje...**

Lola: Kad saberemo prvo pitanje sa drugim - ovde je četvrtak!

I zatvori telefon. Nije mi bilo jasno ko je od nas dvojice ogluveo, a ko oglupec? Jer kad porediš i jedno i drugo - ispadne petak.

ČOVEK BEZ BIOGRAFIJE *

"Nemamo sadašnjost već samo prošlost", kaže osnivač Pozorišta na Terazijama, autor humorističkih emisija TV Beograd koji sada živi u Budvi i bavi se ekologijom

Stvaralaštvo Radivoja Lole Đukića mlađe generacije ne pamte. U 52. godini po hitnom postupku je penzionisan u Televiziji Beograd, 1976. godine. Posle toga formirao je pozorišnu trupu "Pozorište u gostima", koja je izvesno vreme igrala po celoj zemlji, sem u Beogradu.

U Budvi, u njegovoj radnoj sobi, na zidu su istaknuti portreti njegove porodice, koje je sam Lola naslikao (studirao slikarstvo kod Mila Milunovića), a na centralnom zidu su portreti Petra Drugog Petrovića Njegoša i Marka Miljanova.

Pokušavamo da počnemo od nekog dela iz Đukićeve biografije...

- Nemojte, veli on. Ja biografiju uglavnom i nemam. Meša Selimović je rekao: "Ono što nije zapisano i ne postoji. Bilo, pa umrlo". Divna misao, ali samo delimično tačna, jer kod nas se zapisuju događaji koji nisu postojali. Nije ih bilo, ali ne umiru.

Pa Vi ste bar toliko radili, a i pisano je o Vama.

- O mom radu pisano je puno, ali lična svedočenja mogu biti i lažna. Vidite li koliko ima mišljenja i tumačenja naše prošlosti: neko se našom istorijom ponosi, neko se nje stidi, treći traži priznanje za nepostojeće pobjede, a četvrti slavu za svoje grehe. Laže se onoliko koliko je potrebno za ovaj politički trenutak, ili ličnu korist. Ako vam sad kažem da sam već zbog svog prvog filma "Jezero" 1950. godine došao u sukob sa Centralnim komitetom i da me je zvanična "radnička klasa" Bosne anatemisala kao umetnika koji širi neistine o pobuni radnog naroda protiv socijalističke sreće biće me stid, pošto se sad mnogi hvale kako su u komunizmu oni bili tajni protivnici poretna i borci za današnju demokratiju.

*) Politika, Beograd, br. 409, 09. I 1995.
Razgovor vodio Stanko Papović.

ŽIVOTNA STAZA POSUTA TRNJEM

- Da vam pričam - nastavlja Đukić - kako sam osnovao Humorističko pozorište (Pozorište na Terazijama) nema smisla, jer sam ja taj period života verovatno izmislio. Tako bar kažu štampa i televizija ovih dana, a oni sigurno znaju šta govore. Nedavno je organizovana proslava povodom 45 godina od osnivanja tog teatra, a ja sam u svojim sećanjima uvek verovao da se moglo slaviti 43 godine, a ne 45. Ja sam po nalogu ministra Mite Miljkovića osnovao to pozorište 1951. godine i bio njegov prvi umetnički direktor.

Tada, u svojim maštanjima zamolio sam svog prijatelja Dušana Kostića, pesnika i sadašnjeg akademika, da nam pomogne svojim znanjem, ukusom i Spomenicom prvoborca i bude prvi upravnik. Pisao sam i neke komedijice i režirao, a onda pobegao od samoupravljanja i sličnih gluposti.

Ne znam, šta bi Meša rekao za nešto što je zapisano, pa izbrisano, kao moje TV serije i 200 emisija, pa to i neću pominjati. Bilo, pa umrlo. Zato sve više dolazim do saznanja da sam ja svoj život i rad izmislio i da oni nisu ni postojali. Tako je lakše. Nemam biografiju, ne opterećujem se sećanjima... jer istoriju ionako pišu oni koji su na vlasti. Njima se mora verovati...

U redu, govorimo onda o sadašnjosti.

- Smešno. Pa u našoj zemlji sadašnjost ne postoji. Sadašnjost je vreme od tridesetak godina, kada ljudi jedne generacije realno planiraju svoj život i rad, svoja učenja i putovanja, smišljaju i poštovaju svoje naučne, umetničke i političke zadatke. Mi smo sad okruženi svetskom izolacijom i bratskim ratom, od nas ne zavisi ni privredni razvoj, ni planiranje budućnosti, naša deca beže u svet da bi imala gde da stvaraju i normalno žive. O čemu odlučujemo mi, sem o sitnim računima kako da preživimo nemaštinu, ili da se ne smrzavamo i ne poumiremo u mraku, po bolnicama bez lekova. Zato kažem: mi nemamo sadašnjost, već samo prošlost, koju, zbog mržnje među političkim strankama, svi tumačimo netolerantno, neobjektivno i kako je kome potrebno. Imaćemo, naravno i budućnost, ali nju niko još ne može ni da zamisli.

Gnevni ste. Zašto ste se preselili iz Beograda u Budvu i da li će more povratiti Vaš optimizam iz televizijskih serija kojima su se gledaoci oduševljivali. Neobično je da humorista govorи depresivno...

PRIZNANJE ZA NEPOSTOJEĆE POBEDE

- Ne, ne, nisam ja depresivan, već nesrećan i ljut što smo ovakvi i što nam je ovako. A preselio sam se u Budvu da bih, ako mogu, pomogao svom

zavičaju. Ova izjava zvuči prepotentno, ali ja ne mislim da mogu učiniti nešto veliko i značajno, već samo želim da pokrenem da svako od nas uradi neke sitnice za sebe, svoju porodicu i svoj kraj. A za to nam nije potrebna ni saglasnost političkih stranaka, ni pomoć svetske zajednice. Došao sam zbog ekologije. Crna Gora se proglašila ekološkom državom, ali je put od proglašenja do ostvarenja, vrlo dug i težak. Kao da je posut trnjem.

Kako Vi učestvujete u tome?

- Jedno od marketinških pravila glasi: da bi čovek nešto kupio, mora to da poželi. Naučimo ga da voli i traži čistu prirodu i moralno čiste ljude. Zato sam postao saradnik velike marketinške organizacije SAATCHI & SAATCHI, da bih ljude učio da maštaju o ekološkom preporodu - pa da ga i ostvare.

Znači posao i sanjarenja su u toku.

- Vraga. Izabrali su me za predsednika udruženja ekologista "Zeleni mir", a onda smo se svi toliko zaneli - da smo se uspavali. Mora nas neko i probuditi. Sada pokušavam da osnujem televizijsku stanicu za Crnogorsko primorje, koja ne bi imala političko-informativni program, već bi govorila o porodici, ekologiji, umetnosti, turizmu i biznisu. Učila bi ljude, zabavljala ih, pa opet učila... Kao što vidite i ja opet živim u snovima da će nešto uraditi i pokrenuti. Nisam sam čica, a starci su uvek ubedeni da nešto više znaju i mogu da učine. Zato smo tako dosadni. Uostalom i Vi ćete vrlo brzo ostariti.

Kako možemo da završimo ovaj razgovor?

- O televiziji, kakvu sam zamislio, govorićemo ako ona proradi, a o ekologiji - kad se ostvari. Ako ovde ne budem ja, pitaćete nekog drugog.

Hvala Vam, iako ste bili vrlo mračni.

- Šta mogu - nestala je struja.

(PO)RAĐANJE EKOLOGIJE *

Poznati reditelj i pisac Radivoje Lola Đukić, obilježava ove godine pedeset godina plodnog rada i stvaralaštva. Svoje penzionerske, ali itekako stvaralačke dane (već punu godinu) provodi u Budvi, a uskoro će postati zacijelo naš sugrađanin. Došao je u Budvu sa suprugom Jelenom, kada je, kako duhovito zna da kaže, shvatio da su Beograd preplavili "neki novi klinci", a da on više nije potreban. Bio je ovo razgovor s našim poznatim rediteljem, komediografom i piscem, za Primorske novine.

Nakon mnogo godina provedenih u Beogradu, evo Vas već duže u Budvi. Šta Vas je opredijelilo da postanete naš sugrađanin i kako se osjećate u gradu u kome ste prije mnogo godina povremeno živjeli?

- Beograd su preplavili "neki novi klinci", pa sam shvatio da sam тамо nepotreban i pobegao sam. BIBLIOTEKA
CRNE GORE DURDE Kada sam GRNOVAC došao u Budvi "jedan novi deda", ali od dedova se ne treba plašiti i bežati, jer GRNOVAC trofejno oružje koje više ne puca, već visi na zidu. A lepo je biti okačen.

Kada smo razgovarali prošlog ljeta, pričali ste mi o mnoštvu ideja i projekata koje ste namjeravali da ostvarite. Da li je došlo do realizacije zamišljenog?

- Ja sam uvek maštao i te snove pretvarao u neobavezne igrarije. Sada sam rešio da stvaram nešto što je i važno za ljude. Ali da bi se ostvarile "opštedruštvene" zamisli, potreban je novac i razumevanje. Pare su sada kod "dilera", a zašto bi oni nešto i razumeli kad već sve imaju?!

Sjećam se Vaše izjave koju smo objavili prije osam mjeseci: tom prilikom ste rekli: - "Teraču svoje zemljake da rade na svojoj lepšoj ekološkoj budućnosti, a ne samo da viču - nema problema". Da li ste uspjeli u tome?

- Ljudi su se mnogo promenili. Sada na moje priče o ekologiji viču: ima problema!

*) Primorske novine, Budva, br. 389, april 1995; str. 4.
Razgovor vodio Ranko Pavićević.

Radili ste na radiju, u pozorištu, na televiziji, pišete, slikate... No, čini mi se, da je televizija bila Vaša glavna preokupacija. Međutim, i pored svega, izjavili ste da ste užasnuti, koliko je ta televizija danas postala odvratna. Zbog čega?

- Uporedimo televiziju sa ženom. Čovek se u mладости zaljubi u ženu lepu, pametnu i zanimljivu, dobru i iskrenu. Ako je kroz život napravi sluškinjom, zaglupljuje je i tera na poslušnost, pa joj u starosti poispadaju zubi, izgubi pamet i stalno priča iste gluposti... izvinite, neću dalje o tome. Treba biti fini prema damama, naročito ako su poslušne kao ove TV tetke.

Da li je to upravo razlog što ste pokrenuli osnivanje TV stanice na Crnogorskom primorju, namijenjene porodici i lijepim stvarima. Kakva bi to, u stvari, bila televizija i da li se Vaš projekat realizuje?

- Bili bi to programi bez politike i međustranačkih "istina", bez priča o domaćim genocidima i stranim kontakt grupama, programi veseli i po mogućству mudri, za bake, momke i unuke, o kulturi, umetnosti, sportu, turizmu i pravljenju škampa na buzaru, o svakodnevnom životu oko nas i u našoj kući... Ostvarivanje tog projekta o televiziji Crnogorskog primorja teče normalno: za sada svi samo klimaju glavama sa razumevanjem, a kad će i razumeti da život mora da ima i lepu, privatnu stranu, ljubav i radost - to zaista ne znam.

Došli ste, između ostalog, u CrnoGoru i zbog ekologije, jer smo, bar tako kažu, prva ekološka država u svijetu. Kako Vam izgleda ekološka svijest građana te ekološke države, posmatrano kroz primjer Budve sa okolinom?

- Dete se rađa posle devet meseci, slonče posle dvanaest, a ekološke države se još nisu rađale, pa nemamo iskustva. A možda je nosimo naglavačke i zato imamo lažne trudove. Budvani se izgleda drže onog narodnog običaja da ne treba kupovati stvari za bebu dok se ona ne rodi, pa zato za sada ništa ne rade. Kažu: kad se ta ekologija porodi viknućemo "živjela", napiti se, opaliti iz pištolja, a priroda će valjda sama učiniti ostalo. Tu je more i domaće ljepote - preživeće i bez naše muke.

Životnu sredinu možda ćemo uspjeti da očistimo kako bi izgledala ljepše, ali kako očistiti moralno i duhovno zagađenje ljudi. Hoće li to biti daleko teža operacija?

- Napravite test. Anoniman. Neka građani odgovore šta bi više voleli:

- a) Da se obogate bez milosti, makar svi oko njih bili nesrečni i mrzeli ih... ili:
- b) Da vredno i skromno rade, a da ih okolina voli i poštuje?

Test je, naravno, krajnje uprošćen, ali bi nam pokazao kako smo do

sada vaspitavani i koje vrednosti ceni savremeni svet. Bojim se da će to biti najveći kamen spoticanja u duhovnom preporodu koji zahteva ekologija.

Koliko se ukupna kriza kod nas odražava na duhovnu sferu?

- Da ne bih prepričavao poznate teze o našoj izgubljenosti, ispričaću vam jedan vic. Sastala se grupa svetskih naučnika i rešila da ispita kako su ova - jugoslovenska nesreća, rat i beda uticali na psihu ljudi. Otpisuju u jednu od bivših naših republika i upitaju prvog intelektualca:

- Kako ste doživeli ovaj raspad domovine, strah i nemaštinu?
 - Lako - odgovori intelektualac.
 - Imamo mali test - kažu naučnici - koliko je tri puta dva?
 - Dvesta šezdeset - odgovori intelektualac sa osmehom.
 - Poludeo intelektualac - zaključe naučnici i otpisuju u drugu republiku...
 - Kako ste vi, ovo itd. - upitaju radnika.
 - Fino bolan, - veselo će on.
 - A koliko je tri puta dva?
 - Četvrtak, odgovori radnik spremno.
- Odu naučnici u treću državicu...
- Gospođa seljanko - upitaju ljubazno - Kako se osećate?
 - Lepo, odgovori gospoda seljanka.
 - A koliko je tri puta dva?
 - Pa šest - kaže ona.
- Naučnici se silno obraduju:
- NACIONALNA
BIBLIOTEKA
CRNE GORE ĐURDE
CRNOJEVIĆ

- Kako ste tako brzo izračunali?
- Lako. Ako dvesta šezdeset, podelite sa četvrtkom, dobijete šest.
To je naravno vic, ali podelite vi duhovnu krizu sa četvrtkom, pa ćete videti što isпадa.

Koliko je, gospodine Đukiću, u ovom vremenu mržnje i zlobe, mudrost Marka Miljanova satjerana na periferiju života?

- Kamo sreće da je bar na periferiji. Prognana je. Nadajmo se da će nas sačekati u nekom gradu budućnosti.

Sve nam je manje do humora, ali recite nam, kakav je on danas, pogotovo na televiziji?

- Koji humor?

Napustio nas je veliki glumac Mija Aleksić. Vi ste se oprostili od neponovljivog umjetnika i nadasve vašeg prijatelja. Gubitak je ogroman?

- Starost i smrt su neumitni, ali smo uvek iznenađeni i užasnuti kad ih gledamo. Sada znamo da nam je budućnost konačno okrnjena, jer nikad

više nećemo imati one trenutke radosti, koje nam je donosio taj veliki umetnik.

Stvaralac ostaje stvaralac. Oko Vas su slike koje ste naslikali, rukopisi, knjige. Očito, još uvijek intenzivno radite?

- Na jesen je tačno pedeset godina od kada se bavim umetničkim radom. Radio sam svašta i još po nešto, a hteo bih za kraj, za sledećih pedeset svojih godina, da stvaram najznačajnije - ekologiju.

Ima li novih planova; čujem, pišete roman?

- Trenutno pišem satirični roman o našem vremenu, od 1950. do 1995. i slikam portret Marka Miljanova.

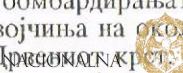
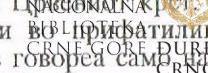
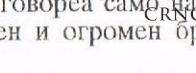
Recite nam na kraju, gospodine Đukiću, ima li uskoro nade u bolje sjutra za sve nas?

- Naravno. Za neke nove klince! Ili, kako je proročki rekao Njegoš:
*Na groblju će iznići cvijeće
Za daleko neko pokoljenje!*

ГРЧКИТЕ ДЕЦА ЈА ПРЕМИНАА НАШАТА ГРАНИЦА

На текстот "Тайната на долгото пријателство" во кој разговараме соугледниот грчки публицист и историчар Јанис Цалухидис, објавен во нашиот весник на 9 јуни, стигнаа и првите реакции. Се јавија адвокатот Тома Фила и писателот и режисер Радивое Лола Гукиќ. И двајцата реагираат на прашањето на Цалухидис упатено до Светозар Вукмановиќ Темпо за судбината на 28.296 грчки деца кои за време на граѓанска војна во Грција (1946-1949) ги грабнаа грчките комунисти и им ги предадоа на комунистите од Југославија. Истото прашање е поставено и во Обединетите нации, но одговор нема. Ни генерал Вукмановиќ не ми одговори, рече во таа пригода господин Цалухидис.

- Моите сеќавања на грчките деца и на настаните во врска со грчката граѓанска војна многу се разликуваат од прашањата на господин Цалухидис. Јас го снимив првиот документарен филм за тие деца во 1948. година. Нашата екипа ги чекаше на границата со Грција, во близина на Гевгелија, колоните што бегаа од војната, од бомбардирањата и од погромот. Децата преку границата ги пренесуваа девојчиња на околу 16 години, а ги дочекуваа нани граничари и активисти на Красен крст. Бегалците главно, а ми се чини и исклучиво беа сместувани во Центрифатилишта, во Војводина. Сите што ги среќавав и што ги снимав говореа Србите македонски. Господин Цалухидис споменува и некој прецизен и огромен број поголем од 28.000 момчиња и девојчиња.

ДВА ФИЛМА ВО "БУНКЕР"

Филмот "Грчки деца" потоа го снимавме во околната на Бела Црква, каде што имаше стационар. Децата овде одеа во училиште, а воспитувачите и воспитувачките беа од Македонија. Главен јунак беше малиот Коле, дете од две години, кое пребегало со чевлите на татко му, од кој не се одделува. Ова го споменувам зашто децата често ни раскажуваа за своите родители, за запалените села, за убибањето и за бегањето, раскажува Лола Гукиќ.

Мојот филм "Грчки деца" Едвард Кардел го однесе на Првото заседание на Обединетите нации во Париз за да ја прикаже со филмски документ состојбата на Балканот, односно во Грција. Проекцијата на филмот демонстративно ја напушти американската делегација.

Кога заврши граѓанската војна во Грција, филмот "Грчки деца" беше ставен во "бункер", а и играниот филм "Мајка Катина" од Никола Поповиќ.

Децата беа од македонска националност, вели Гукиќ. - Господин Цалухидис тврди дека Македонците немале никаква нација. Ги заборава Цар Самоил и Крушевската република и дека создавањето на македонскиот правопис беше оправдано, зашто на тој јазик говорат околу два милиони луѓе. Тој повеќе се разликува од другите јужнословенски јазици отколку српскиот од хрватскиот јазик.

ПРИСТИГНАА ДЕЦА ОД ПЕТ МЕСЕЦИ ДО ШЕСТ ГОДИНИ

Порано, продолжува господин Ѓукиќ, иосса титули на кралевите на Србите, на Грците и на Арбанасите, но кога националните стремежи не беа изразени, како на пример денес, а историјата неумоливо оди по патиштата на развојот или на распаѓњето, во зависност од политичките сили и интереси. Затоа сметам дека преbroјувањето на тие деца, а сега старци и потрагата по можните виновници воопшто нема да помогне, туку само може да донесе зло, а за тоа навистина не е виновна сегашната генерација. Пак може да доведе до преправање на историските документи заради моменталните политички "вистини".

Угледниот белградски адвокат Тома Фила, кој неодамна престојуваше во Будва, откако го прочитал споменатиот текст, ни рече:

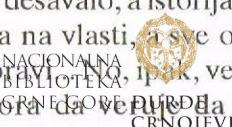
- Кога, "револуцијата на Маркос" почна да привршува, мајките и татковците од Егејот ги донесоа децата до Битола. Тоа беа деца од пет-шест месеци, одвоени од мајчините гради, до шест години. Дали ги имало онолку колку што вели господин Цалухидис, не знам. Знам за идејата да се наеселат на Косово, но тоа не му одговараше на Тито. Ни Едвард Кардељ, тврди господин Фила, не сакаше тие деца да се задржат во Југославија. Тие по разни канали беа упатени во Бугарија, во Чехословачка, во Полска, можеби и во СССР. Некои се испратени во САД и во Австралија.

Некои умреа од разни болести. Дел од децата што останаа во нашата земја, а можеби ги има повеќе од 1.000, како возрасни луѓе, првпат се сретнаа во Скопје, во 1989 година. За таа средба е снимена и видео-лента, потоа плоча со песни што се однесуваат на Македонците од Егејска Македонија. Тогаш запаметив и еден стих од таа плоча:

"Каде сте сирочиња?" NACIONALNA BIBLIOTEKA
Каде сте Македонци, каде заминавте CRNE GORE DURDE
За вас плаче мајка Егејска, CRNOJEVIĆ
За вас плаче мајка Македонија..."

AKO JE VEROVATI ISTORIJI, NIKOME NE TREBA VEROVATI *

Čovek u životu treba da veruje; to nije samo ni hrišćanska poruka, već i poruka koja može da čoveku da neku novu snagu i u vremenima kakva su ova. Vi ste imali u Vašoj knjizi "Sklerotični memoari" jednu zanimljivu konstataciju, jednu misao: "Ako je verovati istoriji, nikome ne treba verovati".

- Pa znate šta, nikome ne treba verovati iz prostog razloga što istorija uvek počinje od onoga koji je na vlasti. Mi svi imamo jako kratko pamćenje, i mi zaboravljamo sve što se dešavalо, a istorija pokušava da zabašuri praveći heroje od onih koji su sada na vlasti, i sve ono što je bilo ranije može se preskočiti, može da se zaboravi. Verovanje je jedna od osnovnih stvari u životu. Čovek mora da veruje da bi imao nadu! Ali kad već spominjemo verovanje, istoriju itd. svaciјi život Vam je kao nekakav put kroz tunel ili kroz nešto daleko koje je počelo nekada kad ste se rodili, i, u stvari, ako logički razmišljamo, sadašnjost uopšte ne postoji. Postoji samo prošlost, postoji budućnost. Prošlost znamo, ona se završava sad, ovog trenutka kad sam ovo rekao; sve ovo što smo sad govorili nekoliko minuta, to je već prošlost. Sadašnjost ne postoji sem u tom trenutku kad nešto govorite ili tog trenutka što mislite, a sve ispred nas je budućnost koja je potpuno nepoznata - i treba verovati, u stvari, da će ta budućnost koja počinje već evo kroz minut biti nešto bolja. Mada može da Vam se desi kad izadete odavde, ili kad ja izadem, da me udari auto pa da budućnost i ne postoji. Naša prošlost, ako govorimo sad o Jugoslaviji, jel' to tema otprilike, ili hoćete o mojoj prošlosti?

Pa meni bi bila interesantna - Vaša prošlost je vrlo, vrlo slojevita, zanimljiva. Deo te prošlosti Vi ste saopštili u ovoj Vašoj knjizi, u Vašim "Memoarima". Meni je vrlo zanimljiv deo gde Vi pišete o Vašem ocu.

*) Intervju Lole Đukića dat *Studiju B* u martu 1994. godine.

(Naslov je izvučen iz konteksta).

Razgovor vodio Milan Bećajić.

Gledaoci sigurno, i oni koji Vas poznaju, većina njih ne zna. Prelistao sam enciklopediju - Vi i Vaš otac ste u njoj...

- Jeste.

Pa, jednostavno, jedno malo vraćanje u prošlost, nekakva reminiscencija. Kad je Vaš otac u pitanju, u knjizi sam našao jedan deo gde Vi opisujete zašto i kako on nije ušao u Udruženje književnika ili kako se to tada već zvalo. Jednostavno je odbio zbog nekakve prethodne optužbe Zogovićeve da je saradivao sa neprijateljem...

- Znate šta, moj otac je bio književnik, pesnik, dosta poznata ličnost i član Udruženja nezavisnih književnika pre rata. Mi sada pričamo, preskačući onaj srednji deo naše istorije - taj srednji ili poslednji za vreme komunizma, da bismo dokazali kako on nije valjao, kažemo kako je stara Jugoslavija mnogo valjala. Naravno, ni ta stara Jugoslavija nije valjala, ona je imala diktaturu Aleksandrovu, koji je napravio Obznamu. Teško se živelio; seljaci nisu imali kao ni sad asfalta, ni struje, ničega, itd. E sad, moj otac je bio dosta poznata ličnost, i pisao je analizu "Gorskog vijenca". To je bio dao da se štampa u knjižari Gece Kona, koji je bio poznati izdavač. Međutim, došao je rat, rukopis koji nije bio objavljen je ostao тамо. Onda su Nemci uzeli i, ne pitajući moga oca, objavili taj komentar "Gorskog vijenca". Posle rata, Zogović i Partija, kažem Partiju jer NACIONALNA
CRNE GORE DURDE Zogović je Agitprop vodio, oni su rekli da je moj otac, otprilike, malteški nekakav kolaboracionista, jer je njegova knjiga izašla za vreme okupacije. Moj otac nije o tome govorio, bio je jako uvreden na celu tu stvar. I moja sestra i ja smo bili nekakvi skojevci. Onda je jednoga dana pronađeno pismo mojega oca tadašnjem ministru u Vladi Srbije, ministru za kulturu. To je pronašla Mitra Mitrović - Dilas, koja je bila ministar za kulturu i prosvetu posle rata. U tom pismu je tata napisao: "Dok ste Vi ministar i dok je Nemac u mojoj zemlji, ja neću napisati ni reč" - jer su ga zvali da piše za neki časopis. E, kad su to videli, onda su odustali od želje da tatu pošalju negde u unutrašnjost kao profesora. Po kazni, naravno! Ali pošto ga nisu primili u Udruženje književnika do tada, onda su ga pozvali (a Udruženje književnika donosilo je tzv. ER karte za snabdevanje, kao ovo sada što se dele paketi itd., to je bila beneficirana jedna stvar), pa su rekli da napiše molbu da ga prime u Udruženje. Tata je naravno otpisao: "Po molbi se u književnost ne ulazi". Nije hteo da uđe! On je bio tako jedna crnogorska ličnost, poeta jedan koji je obožavao Njegoša i bio je, ovako, sjajan momak, što bi rekli. Meni je žao za njega, kriv sam za jednu njegovu stvar. Jednoga dana dolazi tata, koji je bio udovac, i kaže: "Znaš Lolo, zvali su me iz Crne Gore da se zamonašim, pa da postanem vladika crnogorski, s tim što kažu da će biti izabran za patrijarha srpskog". Ja, naravno, kažem: "Pa ti nisi normalan. Prvo - ni ti ne veruješ, ni ti nisi neki vernik, a drugo - ti znaš da sam ateista, pa komunista, itd.; nemoj, molim te, da me brušaš pred celim

svetom... Bogami, tata odustade. Otac kao otac, popustljiv pred mojim molbama - ne ode i ne zamonaši se. Mada i, pošteno govoreći, on nije bio mnogo religiozan, i teško da bi on tu i uspeo nešto naročito.

"Ponekad je u revoluciji najbolje verovati u sve što ti se kaže", zapisali ste u Vašoj knjizi. Da li je to nekakav defetizam, da li je ovo neki cinizam?

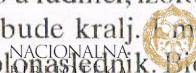
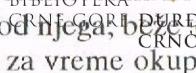
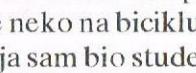
- Znate, uopšte je, da bi se dobro živilo, i lepo živilo, i mirno živilo, potreбno verovati. Verovanje nije izmiшljeno samo u komunizmu, niti u ovom sadašnjem trenutku: verovanje postoji. Potreba za verovanjem postoji iz hrišćanstva. Znate, i hrišćanstvo je tražilo da ljudi veruju. Ista je stvar, ili slična, neću da budem baš cinik. Slična je stvar hrišćanstvo i komunizam. I jedni i drugi se bore, bar u principu, za siromašne, za nejake, za bratstvo, za jednakost pred bogom i ljudima, ili prema ljudima, itd. Što su im posle različiti razvoji, to nije čak ni mnogo različito, samo što je hrišćanstvo bilo pametnije pa je stvorilo sveštenike (znači članove Centralnog komiteta, da ih tako nazovemo, ako prenesemo to na revoluciju): metnuli su im odore, pa je to bogato, pa su napravili neko zadovoljstvo da narod kad gleda ima malo pozorište uvek kad je na službi božjoj. To je posle ateizam sve osušio i sveo na neku birokratiju. Inače i komunizam, odnosno sve revolucije, kao i hrišćanstvo, doživljavaju posle svoju inkviziciju; inkviziciju koju je imao Staljin, inkviziciju koju je NACIONALNA
BIBLIOTEKA
SRPSKE
SHVATIĆA
SU ONI VAŽNIJI OD VLASTI,
USTAVA,
DRŽAVE I SVEGA OSTALOG. To je kad ljudi ostanu dugo na vlasti, kad shvate da mogu SVE
VLASNI
KOD
SHVATIĆA su oni važniji od vlasti, ustava, države i svega ostalog. Oni naravno počinju da rade zločine, počinju da ruše sve ono što su eventualno kao mlađi stvarali i verovali. Ja Vam mogu reći da kod nas, da ne govorimo ovako samo teoretski, mi kao mlađi ljudi, četrdesetih godina i pedesetih godina, mi smo zaista jako verovali da ćemo stvoriti jedno bolje društvo u ovoj zemlji. Verovali smo, često i slepo, i najviše slepo. Ponekad smo se ritali; ja sam se ritao praveći film "Jezero" pa sam zato doživeo da me napadaju, i da budem nekakav disidentič ili tako nešto. Ponekad smo, a uglavnom smo mi - verovali. Verovali smo sve do onog trenutka kad smo sazreli, i kad smo počeli da se osvrćemo i da gledamo kako oni koji su nosili revoluciju, i oni koji su zaista podneli vrlo mnogo i bili u početku nešto sasvim drugačije, kad su došli na vlast, kad su počele privilegije da im stižu, kad su shvatili da oni mogu sve što hoće, da su se oni potpuno promenili. Ja sam napisao jednu komediju; igrala je dosta kod nas po celoj zemlji, a napravio sam od nje posle i film. To je "Bog je umro uzalud". Ja tu govorim o dva brata blizanca, koji su potpuno jednaki. Jedan je predstavnik vlasti, drugi je običan radnik. Kad radnici dodu u situaciju da su bedni, da gube posao, da nemaju od čega da žive, oni zamole: "Idi kaži bratu da nas pomogne. Nemoj da snimamo filmove o Kozari, nego nek pomogne ljudi sa Kozare", kako to ima u tom tekstu. I on ode kod brata

rukovodioca i moli ga da pomognu fabrici koja propada. Kad on neće uopšte da čuje o tome, oni se dogovore i ukradu brata rukovodioca, dovedu ga u fabriku da bi se on kao lično ubedio, blizanac - radnik ide na njegovo mesto da bi izigravao vlast, dok se ovaj brat ne opameti. I šta se dešava: Onaj što je bio rukovodilac, kad dode tamo - udari glacom, spusti se na zemlju; ali kad on hoće da se vrati jer je sve ko bajagi saznao, a onaj neće da ga pusti, jer ko se jedanput popeo na vlast - taj ne silazi lako! Prema tome, i taj radnik se izmetne u rukovodioca. To je inače tipično za vlast i za sve što se oko revolucije dešavalo.

Vi ste u jednom trenutku imali dodir sa dinastijom Karađorđevića, sa Đordjem Karađorđevićem. Njegova sudbina, onaj deo koji je vezan za ratno i poratno vreme, je zanimljiva i sa stanovišta jer je Tito prema njemu bio, da tako kažem, blagonaklon...

- Ili fer, što bi rekli.

Da. Pa...

- On je bio sjajan čovek. Znate, on je bio crna ovca iz porodice Karađorđevića. On lično je junak bio. Malo onako nastran čovek, znate i ovaj ga je držao dosta dugo u ludnici, izolovanog, ovaj Aleksandar, starijeg brata, jer je on trebao da bude kralj. Moj otac ga je još znao kad je bio regent, kad je on bio prestolonaslednik. Bio je junak - kaže: Udaraju granate švapske, 1914. godine, ispod njega, bez oficiri, on stoji kao da gađaju njega. Ja sam ga upoznao za vreme okupacije. On je vozio nekakav mali bicikl, pa je imao i motorče neko na biciklu. Nosio je beretku, svima se uvek javljaо. Mi smo bili klinci, ja sam bio student, mlad, student slikarstva. Kad god mi svi: "Visočanstvo", on svima: "Zdravo mali, zdravo". Kasnije sam se upoznao s njim, i razgovarao, stvarno je bio jedan jako fin čovek. S njim se desilo i ovo: Kad je došao Tito, pošto je on bio otpadnik od Karađorđevića, dao mu je kancelariju; da ima svoju tzv. kancelariju gde je dobijao i apanjažu. Dobijao je i cigarete u to vreme, i dao mu je i džip, da ima i auto. Posle izvesnog vremena njemu valjda, ili njegovoj ženi nije bilo to dovoljno. Pošto je imao jednog Sezana, original, on je tražio odobrenje da iznese tu sliku, i da je proda u Parizu, jer je bila pod zaštitom države. Naravno, dali su mu saglasnost. Kad je trebalo da ode, Ranković ga je pozvao, i rekao mu: "Vaše Visočanstvo", ili gospodine, ili druže, ne znam kako ga je on zvao, "da biste mogli tamo da se lepo osećate, da ne idete bez para, izvolite 2.000 dolara. Predsedništvo Vam daje da imate za put." Princ je otišao u Pariz, proveo se jedno vreme, vratio se - i vratio Sezana, i rekao: "Evo, Sezan nek ostane u zemlji, Vi ste bili ljubazni, Vi ste meni dali sve što treba, šta će meni više od toga". Prema tome, on je dobro stoјao, što bi rekli, među revolucionarima, kao crna ovca Karađorđevića...

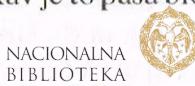
Pa dobro, i Vi ste dobro stajali kad su u pitanju neki naši vladari iz tog vremena, odnosno jedan vladar, s obzirom na Vaše susrete s Titom. Vi ste bili onako, drag gost?

- Jesam. Ja sam bio jedno vreme reditelj koji je radio za Tita, za kabinet. Tj. kad dolaze gosti onda sam pravio neke programe, predstave itd. On je bio, znate, bez obzira šta sad pričaju... Postoje, po mom mišljenju, nekoliko faza u njegovom životu. Onaj srednji deo, kad je počelo posle oslobođenja, ja ne znam za vreme rata, tada ga nisam znao: Kažu da je bio junak, i sve ostalo što treba, ali on je bio prvo vrlo mudar čovek, on je bio sjajan političar, tačno je znao kad je trebalo da se otcepi od Staljina. Ne možda ni samo zbog principa, nego što je njemu smetalo da neko bude iznad njega, jednostavno, on je bio takav čovek. Onda, došao je posle period kada je on već ostareo, kad su počeli njega da iskorističavaju i da ga lažu. Ja imam konkretne primere, svoje primere šta su radili, kako su ga lagali. Ja sam, recimo, za svoju seriju "Nevidljivi čovek" (posle koje sam prestao da radim, jer sam tu doživeo potpuni progon, odnosno zabranili su mi rad): ja sam za tu seriju otiašao kod Ludvigera, ministra za spoljnu trgovinu, i tražio podatke o spoljnoj trgovini. Tito je o tome, kako sam saznao, trebao da govori u Centralnom komitetu, kao o jednom problemu, negativnosti koja se kod nas u društvu ponavlja. Otišao sam, i on je zvao nekog pomoćnika Skeu, Albanca, i kaže: "Daj sve podatke drugu Đukiću". On je imenjem jednog veliki "štos" pokazao, i kaže da su to podaci koji su pravi, gde se onda radi o spoljnoj trgovini, u kojoj zemlji, i ko je koliko para ukrao. "Sve to ima unutra, a ovo vam je materijal za predsednika Tita. Znate, on je star čovek, pa da se ne potresa. Mi mu nismo dali sve ovo nego smo rekli da je Partija već preduzela korake pa da je sve u redu". Znaš to je bila ta druga faza... On je pre svega čovek koji je voleo da lično lepo živi, i on je u jednom periodu, naročito kad je Mijalko Todorović postao šef ove grupe za privredu (vodio je privredu u Srbiji posle Tempa), on je želeo da u Srbiji kreće život, standard i sve ostalo. Jer Tito je i sam voleo da se i lepo oblaći; on je čak u svojoj izjavi, u poznatom intervjuu, rekao: "Ja kao dete sam htio da budem kelner samo da bih imao stalno crno odelo". Da bude elegantan u crnom odelu i uvek je nosio onaj prsten brilijantski. Inače, kad već govorimo o tome, o tim ljudima koji su bili samodršci (on je zaista bio samodržac), mi možemo da pričamo šta hoćemo, no, srećom, on nije bio tako krvoločan samodržac kao što su bili drugi samodršci.

Njegovi gosti povremeni?...

- Recimo, ja se sećam kad sam pravio neki doček za Sukarna. Pazite, to je bio istočnjački tiranin, istočnjački rukovodilac. On je bio obrazovan čovek, neki doktor za gradnju hidroelektrana ili tako nešto. On je došao, vozili smo

se brodom za Krajinu dole, u one vinograde kod Smedereva..., ide program koji sam ja pravio. Pevači nešto pevaju; tako stane jedna tačka, a on samo ovako pokazuje i šef Generalštaba pride i njemu na uvce svira usnu harmoniku, neke indonežanske pesme. Posle recimo pola sata muziciranja levo-desno, on kaže Titu: "Ekselencijo, izvinite, ja bih sišao dole u kabinetu" - i pozove jednu od svoje četiri stjuardese. On je bio prepotentan čovek, i on je prekidao sednicu vlade da bi izveo sekretaricu na neke intimne odnose, pa se onda vrati da nastavi razgovore. I tako pozove on onu stjuardesu, i side dole. Tito meni kaže: "Bože, kad će ja da se oslobođim ovog Sukarna. Evo dovde mi je došao". Onda pozove jednog iz protokola, i kaže: "Slušaj, neću više da idem da gledam fabriku 'Lola Ribar', da znaš; neću da gledam film 'Kozara', pa ne mogu više". Jer ko god dođe od gostiju onda mu priredi takav neki doček, izvolite vidite naš film, iz rata, i tako... Naravno, on tu nije mogao ništa, kad protokol "uhvatiti". A onda recimo, kad smo stigli u one vinograde, jedna naša pevačica (ja je doveo da peva) počne da peva. Jao, kad je video Sukarno! Uhvatio da viče: "Žužu, Žužu", a ona njega uhvatiti i kaže: "Suki, Suki, Suki!". Pa se onda Tito uhvatiti za glavu... Ja brže nju sklonim, pa Cuneta Gojkovića pošaljem da peva... Ručaju oni potom. Tog trenutka, samo pogleda Sukarno jednog svog generala, a on istrča i poče da igra neke španske igre. Takav je to paša bio; čovek koji je mogao da radi što god hoće.

Vaša sećanja su kao jedan jasni izvor občigledno. Citiraču jednu Vašu misao: "Čovek mora nešto i da zaboravi da bi poštovao sebe". Šta je to što Vi mislite da treba da se zaboravi radi nekog samopoštovanja?

- Pa znate šta, čovek u životu radi i mnogo gluposti koje posle treba da zaboravi. Recimo, čovek ne stiže uvek da vidi sve što se dešava pravim očima. Često je subjektivan suviše, pa posle, kad se malo odvoji od svega toga, on shvati da nije dobro radio. Ako to ne zaboravite, vi ćete imati noćne more. Naravno, postoje ljudi koji bi morali mnogo strašnije stvari da zaboravljuju da bi sebe poštivali. Naročito u ovo vreme rata, oni koji su stvorili ovaj rat, koji su odgovorni za ovaj rat. Zaista bi morali da zaborave to ako hoće uopšte sebe da poštiju. Jer, pošteno govoreći, kako poštovati sebe ako shvatiš, u jednom trenutku, da si izazvao smrt mnogih ljudi. Ja nemam takve probleme, naravno, ja nisam bio na vlasti nikad, niti sam bio značajan. Ipak sam shvatao da mnoge stvari, mnogi trenuci - da sam kriv za nešto, makar što se nisam pobunio dovoljno protiv nečega. A bunio sam se!

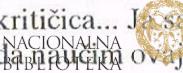
Na svoj način.

- Da. Ja sam se bunio koliko sam ja umeo. Ja sam osnovao Pozorište na Terazijama, humorističko pozorište, pa kad sam shvatio da to samoupravljanje nije dobro ja sam napustio svoje sopstveno pozorište. Onda su posle

konstatovali, onda su drugi rekli, da ga ja čak nisam ni osnovao. Zaboravili su to, jer je kod nas kratko pamćenje. Kad dode novi, kao sada recimo što je u Pozorište došao Berček, on verovatno i ne zna ko je sve učestvovao, bio pre njega predsednik, odnosno upravnik, jer i nije ni važno...

Zapisali ste da biste voleli da neko od Vašeg potomstva jednog dana pročita tekst gospodina Mihiza, koji je glasio: "Jedan čovek zabavlja celu Jugoslaviju". Kad se setite tog perioda, da li sebe doživljavate upravo tako, kao čoveka koji je bio u stanju da celu onu Jugoslaviju zabavi, ili, ako Vas nema, da ona ostane tužna?

- Ja sam se opredelio za humor iz nekoliko razloga. Počeo sam sa dramom, pa sam prvi film "Jezero" radio kao dramu, u stvari kriminalističku, da tako kažem. Tu sam doživeo sukob sa vlastima, ali sam već za vreme toga učestvovao u stvaranju "Vesele večeri" - kao jednog satiričnog odjeka na vreme, itd. Posle sam i humorističko pozorište pravio i bavio sam se, što bi rekli, zabavom. Često su me kritikovali, po mom mišljenju, naravno, nepravedno optuživali da to nije sve dovoljno ozbiljno i dobro, kao umetnost. Ja sam uvek njima odgovarao: "Nemojte očekivati da stvari koje ja pišem budu Šekspir, jer ja niti hoću, niti jesam Šekspir". Ja pišem nešto što se zove zabava. Kao što u pozorištu postoji Molijer, i postoji i Labiš ili, šta ja znam, Fejdo; tako i kod nas mora da postoji nešto što se zove zabava. Međutim, pored te zabave, meni je NACIONALNA
OSNOVNA
ŠKOLA
CRNE GORE
PURDE bio edukacija. Ja sam uvek želeo da nekoga nečem dobrom naucim. Ja sam ČARNOJEVIĆ pisao, mnogo pisao. Bilo kad sam radio sam, bilo sa Novakom. To je bio jedan veliki deo mog života, naročito na TV kad smo radili zajedno. Ja sam se uvek pre svojih serija pojavljivao da bih nešto objasnio tom narodu, što bi rekli: šta je pisac htEO da kaže. Da se ne bi desilo da neko ko nije dovoljno obrazovan, ko nije dovoljno upoznat sa umetnošću, ne razume šta ja hoću. Ja bih voleo da on to shvati. Naravno, uglavnom su to bile poruke koje su bile na neki način satirične, malo se podsmevala vlastima itd. Recimo, jedan primer da vam ispričam. U vreme 60-tih godina nije se uopšte smelo ni reći, ni napisati nigde u novinama - da postoje nezaposleni ljudi. Da mnogi ljudi beže u inostranstvo. Otišlo je bilo valjda milion ljudi u inostranstvo, radnika naših. To se ništa nije govorilo, nije znalo... U jednoj emisiji Novak i ja počinjemo seriju "Spavajte mirno". Zamislimo da se sve dešava u našem dvorištu, odnosno u susjedstvu. Građani, da ne bi morali za sve da se tuže preko suda, reše da naprave sud dobrih ljudi - koji će za negativnosti koje se dešavaju sam tu da presudi. Predsednik suda, tužilac, branilac itd. Prva priča je bila kako su uhvatili jednoga (koga je igrao Čkalja), Srećko Napast se zove, kako krade kavijar. I dode suđenje. Oni ga zovu i pitaju kako to da krade kavijar po samoposlugama, gde to ima u socijalizmu da se krade. On kaže: "Pa šta ču da radim kad nemam posla". Kako nemaš posla? Kaže: "Najuren,

nema službe. Pa ja nisam lopov, da kradem hleb i to, ja sam računao da uzmem ono što se služi samo na prijemima. Tamo mene i onako niko ne zove, pa da uzmem moj deo". I sad počinje diskusija u kojoj njegov branilac govori koliko ima nezaposlenih ljudi, koliko je pobeglo u inostranstvo, koliko ima bednih, koliko ovo, koliko ono, i završava se epizoda tim što predsednik suda (igrao ga je Đokica Milaković) kaže: "Dragi gledaoci, vi ste svi porota. Odgovorite da li je kriv Napast za ono što je kraq, ili je možda neko drugi kriv za sve to?" ... Celi noć su zvonili telefoni, dobili smo nekoliko hiljada pisama, svi su uglavnom govorili da se zna ko je kriv, itd. Meni su čestitali iz cele zemlje telefonom: "Alal ti vera, ti imaš stiskavac da kažeš" i ovo i ono. Naravno, sutradan sam došao, mene zove Novak i kaže: "Jao zvao nas je generalni direktor, zelen kao šljiva. Idi ti, ja i ne smem". Ja sam mu bio kao stariji brat, bio šef, i odem. On kaže: "Slušaj Centralni komitet mi se javlja; ti pokušavaš da napraviš kontrarevoluciju". E, vidite, to su stvari... ja sam voleo takve stvari da pravim. Naravno, oni su podviknuli na nas pa sam ja u sledećoj epizodi već pričao koješta, onako bilo nešto šale, komike... Samo, onda se svi onijavljaju: "Jesi se uplašio, ga vede jedno". Ogovarao me posle narod, i to je ta priča. Znate, ja ne tražim, i nije mi stalo, da li će u perspektivi, to jest u budućnosti moji potomci, moji unuci moći da pročitaju da sam ja bio veliki umetnik. Ja bih samo voleo da znaju da nisam baš bio idiot, kako me često nazivala dnevna kritička... ja sam zaista ozbiljno, i poštено bar, radio pokušavajući nečem da dođe u ovaj svet.

NACIONALNA
BIBLIOTEKA
CRNE GORE
ĐURĐE
CRNOJEVIĆ

Ili bar da mu otvorite oči?

- Pa da, da. Znate, ja prosvetarsko dete. Tata profesor, baba učiteljica, Žena mi profesorka. Svi težimo da neke glupe i nepismene opametimo. Pa vidite koliko kod nas sad ima nepismenog sveta, još uvek. Kažu da ima - ne više 20, da ima 40% nepismenih u ovoj našoj Jugoslaviji. Juče, prekuće, bilo je u novinama da su 1500 vozačkih dozvola švercovali od nekih, za pare. Kaže, svi su oni nepismeni. Možete misliti! To su ljudi koji se vozikaju, Pančevci neki i drugi koji su kupili dozvole, koji su svi nepismeni. To je strašno. Ova televizija je mogla da preporodi svet, ali je TV postala ispirač mozga, sredstvo pričanja o politici, sredstvo razvijanja mržnje među narodima a ne ono što je mogla - da pruži i radost i neka saznanja. Jedino školske emisije nešto i valjaju sada u toj televiziji. Ali i one su svedene na minimum.

Vi danas ne pišete ono po čemu Vas pamti najveći broj ljudi. Pišete knjigu. Pišete još jednu knjigu?

- Da, pišem nastavak tih...

Drugi deo?

- Drugi deo, od Titove smrti i ovo naše sadašnje vreme. O sadašnjim rukovodicima...

Liči li ovo vreme, koje ćemo čitati u Vašoj drugoj knjizi, liči li na ono vreme i ljude?..

- Komunizma?

Na ono prethodno, iz prve knjige?

- Pa znate, liči zato što su ljudi uglavnom isti, pa zato liči - iako je naravno mnogo gore ovo vreme. Ovo vreme je najgore vreme. I ovo vreme, ako nešto treba zaboraviti da se ne bismo stideli, ovo vreme treba da zaboravimo! Ono što se napada komunizam, pazite, ja sam bio jedan od onih koji su zaista bili neka vrsta disidenata, bar u kulturi, jer značajan političar ja nikad nisam bio. Napustio sam Partiju, bio sam zabranjen kao pisac, itd. Već 20 godina na TV ne mogu da uđem, čak ni preko praga, iako sam stvarao tu televiziju. Ali kad govorim o onom vremenu i ovom vremenu - to je jedna velika razlika. Ovo vreme je zadržalo od onog vremena samo težnju za jednoumljem i poštovanjem vode. Mi smo, Sloveni uopšte, slični Azijatima. Mi želimo da imamo boga, ličnog boga u vidu vode, koji misli umesto nas, koji odlučuje umesto nas, kome ćemo vikati, radovati se. I, naravno, kad on propadne, padne ili ode, ili umre - koga ćemo složno pljuvati. Jer to je naš slovenski...

Specijalitet...

- Dabome, to je "kvalitet" koga mi nismo, najveći. Sada je naravno gore, zbog toga što smo u teškoj ekonomskoj situaciji, što smo u ratnoj situaciji, što se raspala domovina, što je sve otislo... Prema tome, mi ne možemo tačno ni da merimo koliko je ovaj sistem identičan, sličan, partijski isti ili ne, jer je ovo sad druga situacija.

Ovo vreme mnogi od nas smatraju manje ili više bolesnim!

Svako se brani na svoj način, ako je u stanju da se brani. Vi ste pronašli jedan lep način da se branite od ove stvarnosti, čak ste, u jednom trenutku kad smo razgovarali, rakli da Vam je to i terapija - slikarstvo. To je Vaš mlađački umetnički početak, sad Vam je - terapija.

- Ako može umetnost da bude terapija, jeste terapija, jer sam pobegao! Slikarstvo je mene okupiralo u mlađosti. Ja sam počeo da studiram na Slikarskoj akademiji '41, kod Mila Milunovića. Tu sam bio tri godine.

Onda je došao kraj rata, onda su došle potrebe da se stvara zemlja, radi. Pošto sam ja istovremeno radio kao glumac u svom pozorištu (koje sam osnovao), pa onda reditelj, otisao sam na Filmsku akademiju, postao reditelj. I dok sam radio kao profesionalac, ja sam radio sve drugo samo ne slikarstvo. Kada sam otisao u penziju, pa zatim kad je počeo ovaj haos, te više nisam mogao da pišem, nisam mogao da nađem što je to o čemu treba

da pišem, onda sam se vratio slikama, ovog puta kao amater. Jer ja sebe ne smatram profesionalnim slikarem, ni sada, mada sam imao izložbu, koja je opet bila u mom stilu, nekako. To je bila izložba "Vreme slepih miševa", na temu rata, raspada Jugoslavije i svega ostalog. Posle toga sam počeo da radim slike, uglavnom portrete, te želeo sam da napravim izložbu portreta "Moji prijatelji i oni drugi". Napravio sam za ovih godinu dana jedno 60-tak portreta, evo tu imate i ove portrete "Ja u kavezu", i sa one izložbe - onda tu mi je mlađi sin, supruga, snaja; imam tu unuku itd., pa stariji sin. Pošto su oni u Americi nisu mi uzeli slike. Inače, ovi su odneli slike - stariji sin, snaja... Sad sam se vratio tome, je li...

Ni tu ja ne prolazim lako. Recimo, moju izložbu "Vreme slepih miševa", hteo sam da, a i tražili su mi - ide i u Novi Sad, posle Beograda. Posle izvesnog vremena i otezanja javio se neko iz tamošnjeg muzeja i rekao "Nažalost, ne bi mogli sad". Ja pitam: "Kažite mi direktno, je li zbog toga što ima i portret Slobodana Miloševića", koji je sa dve glave, kao što su svi ostali rukovodioци jugoslovenski bili napravljeni. Šta su bili i šta su sada... i td. Kaže: "Pa jeste". Znači, ni u slikarstvu ja nisam uspeo da prodem bez toga, da napravim makar neku malu - malecku afericu, da me neće.

Niste bili spremni na kompromis?

- E, pa, znate šta, ja sam suviše star da bih pristajao na kompromise, koje nisam htio nikad u životu da postavim, ako sam pravio nekad kompromise... to je ono što sam ja zaboravio - da bilo šta se poštovao, ako sam pravio kompromise...

Ako kažemo da je umetnost jedna univerzalna kategorija, prirodno je da u ovom našem vremenu progovorimo i o umetnicima koji, da tako kažem, angažovanjem svojim u politici, na neki način ne poštuju univerzalnost te kategorije.

Kako Vi, kao umetnik, koji je bio u onom vremenu u politici, vidite današnje umetnike angažovane u politici?

- To je, znate, ljudski vrlo komplikovano pitanje, vrlo teško pitanje. Umetnici moraju biti za neke jednakosti, a politika je uvek protiv jednakosti. Sve ove naše pragmatičke politike koje se vode, gde smo mi svi jako politički "napumpani" za naciju, a to znači za svoju zemlju, odnosno ne zemlju - za svoju partiju. I onda se tako formiraju grupe koje se i umetnički eksponiraju kao nacionalističke, kao grupe odane vlasti ili opoziciji. Jer što god da radite to je politika, na žalost, u našim uslovima. Sve je politika. Ako ste protiv politike, to je znači opet politika, neka opozicionarska politika. Mi smo, nažalost, izgubili neke dobre umetnike. Kažem izgubili, jer čovek se iz političkih razloga zameri svom klanu, odnosno svojoj kasti, svojoj profesiji; on je više-manje gotov za svoju profesiju i za svoju umetnost. Imate sad

takve prilike, ovi neredi koji se javljaju i u kulturi kod nas, ovaj slučaj Berčekov, koji se otcepio od glumaca, za njega više, čini mi se, nema mesta u kulturi i umetnosti ovoga grada. On nije, naravno, jedini. Svako ko se tako izričito podredi politici i nema osećanje da treba da bude objektivan, da treba da bude univerzalan, da treba možda i da pobegne, kao što je pobegao Šerbedžija, kao što je pobegao neko ko nije htio da bude sveden u jedno... Svako takav gubi svoj identitet. Mi smo svi u onom komunističkom režimu bili pomalo pripadnici vlasti. Mi smo se i otimali koliko smo mogli, levo i desno, nismo ulazili; postojao je jedan opor, jedan tzv. crni talas. Vi ste imali ljude koji su se bunili protiv nekih stvari itd.

Sada, kada formalno postoji mogućnost izjašnjavanja čak i višestračnog, sad se vezati za vlast je vrlo delikatna stvar. Može kako da ocrni čoveka, pa da posle ne vredi da zaboravlja da bi sebe poštovao. Mi smo u ružnoj situaciji jer svi koji se nacionalistički i uz vlast opredеле, za neku ekskluzivnu srpsku stvar, ili ovaku Srbiju, oni gube oslonac, jer jednostavno više ne priznaju ono drugo što dolazi sa strane, a ne priznavati u umetnosti protok, to što se dešava svuda u svetu, to znači izolovati sebe i upropastiti sebe. Ja sam užasnut kad neki umetnici koji imaju ime i renome, bilo da su slikari ili pisci, ili nešto drugo, počinju da prave sebi karijeru pričajući laži o svojoj domovini, lažno veličajući neko srpstvo koje je maltene najstarije na svetu, pričajući neke gluposti koje su zaista van pameti. Takvi umetnici teško mogu da opstanu kada prodaju vlast. Mislim, često mislim, da ovo vreme treba što pre zaboraviti.

NACIONALNA
OBILJEŽAK
CRNE GORE ĐURĐE
CRNOJEVIĆ

Da li izolaciju kao opasnost vidite više kao muku izolacije naroda ili muku izolacije nacije?

- To je jedno od osnovnih pitanja, jedna od osnovnih zabluda i zabuna koje lansira naša štampa - i o kojoj нико неće snažnije da govori. Kad izadete na ulicu, vidite - narod ide. Ko je to? Šta je to? To je narod... to nije nacija. Vi kad normalno živate - idete recimo, u prodavnicu, uđete unutra i kupujete nešto, vi nikad ne pitate: koje si ti vere, koje si nacije. Mi živimo život kao narod. Narod, to je zbirna imenica za sve ljude koji žive u jednoj sredini, u jednoj društveno-političkoj sredini, u jednoj državi.

Kad počne da se izdvaja, pa da se vrednuju ljudi samo zato što su pripadnici jedne nacije, naročito oni koji su pripadnici većinske nacije, koja je na vlasti, to dovodi do jednog strašnog raskola u ljudima, u društvu, do cepanja, jer, nacija i narod - to su dve različite kategorije. Mi stalno govorimo, recimo sada, treba odobriti pojedinim nacijama pravo naroda na samoopredelenje, pa čak i na otcepljenje. Ta priča o otcepljenju, to nije tačno. Ali, postoji neko pravo, prečutno pravo, koje su bacili Rusi, nekako, tu deklaraciju, da narod može da se samoopredeljuje. Ali, pazite, tu se govorи o narodu, znači govorи se o svim pripadnicima jedne celine. Kada su se

otcepili Slovenci, oni se nisu otcepili kao nacija, oni su se otcepili kao ceo narod. Tako su se Hrvati otcepili kao narod hrvatski, odnosno narod u Hrvatskoj. A sad kako otcepiti Srbe iz te jedne republike, koja je već državotvorno organizovana (jer za vreme komunizma već su ove naše republike imale nosioce svih ustavnih prava, svoje simbole, svoje skupštine, kao male konfederativne republike). Međunarodna organizacija može da prizna da se odvoji takva jedna celina, bez obzira na religiju unutra i sastav stanovništva unutra, ali međunarodna organizacija ne može pristati da se nacije cepaju iz takve celine, jer će onda Baski da traže da se oni izdvoje, pa će da se izdvoje severni Irci, pa će početi šta ja znam ko sve da traži da se izdvoji, pa možda neko selo tu kod nas, koje je slovačko da kaže: izvinite, mi hoćemo da budemo otcepljeni jer mi smo drugi narod. Ne može se očekivati, recimo, da iko na svetu pristane, složi se, ako bi mi tražili - da bi svi Srbi živeli u jednoj državi, da naši gastarbajteri uzmu parče Nemačke jer oni žive u Nemačkoj. Ljudi u vreme ovih migracija, tražeći bolji život, idu gde im je bolje, postoje avionske veze sa celim svetom, kompjuterske veze; ljudi putuju po celom svetu, pa ne može se onda za svakim čovekom tražiti i praviti njegova granica.

Drugo, moramo voditi računa o jednom. Mi moramo imati ista merila o svemu. Ako mi tražimo da se, recimo, Krajina, koja je srpska, odmah odvoji od Hrvatske; po istim merilima možemo da traže Šiptari da se oni odvoje, iako su oni pripadnici srpskog naroda, a onda jest Republike Srbije, i to od vajkada, još od vremena Cara Dušana. On je bio car Srba, Grka i Albanaca. Treba, i može se zahtevati kulturna autonomija, ako je to potrebno radi razvoja umetnosti, kulture, obrazovanja i svega ostalog - u pojedinim etničkim grupama. Ali tražiti i cepati i dalje ovu nesrećnu i pocepanu zemlju, ja mislim da je pogrešno. I mislim da ćemo tu imati uvek najveće otpore u međunarodnoj zajednici. Međunarodna zajednica neće za vreme mira da se lako saglašava sa promenama status quo, jer bi to drmalо ostale stvari, bez obzira ko je u pravu, bez obzira da li smo mi logički u pravu, da li nismo u pravu znate, ali čim počinjete da igrate na kartu nacionalnog, a ne narodnog, vi odete u neke čudne vode.

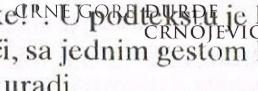
Uostalom, ako počnemo da govorim o naciji, mi smo nacija koja slavi svoje poraze, mi smo od Kosova napravili mit i izmislili smo da smo se opredelili, da smo mi zato izgubili bitku što smo se opredelili da budemo nebesko carstvo, inače bi mi lako pobedili Turke. To je osnovna misao. Dalje, koliko mi sebe poštujemo, u isto vreme. O tome samo pričamo, dok istovremeno Miloš Obilić, najveći junak naše tradicije, nije imao ni grob, i valjda nema ni dan - danas. A ima Muratovo turbe na Kosovu. Za vreme kralja Aleksandra je ono čuvano, jer su turski državljanji čuvali taj grob; a kad sam ja tražio, kao reporter radija, da mi pokažu gde je grob Miloša Obilića onaj njihov vodič, Turčin, mi je pokazao: "Vidite onaj krst тамо, e

tu je Miloš sahranjen". Na krstu nije bilo nikakvih obeležja, ona krstača je bila pala, niko njegov grob nije pravio. (A mi se stalno dičimo nekim nacionalnim ponosima svojim, iz vremena prošlosti i sadašnjosti...).

Da li ste zbog toga i zapisali: "Dobro je u narodu buditi nadu u pobedu, ma kakvu". Je li to podrazumeva onda i poraz?

- To je sve političko pitanje... Treba u ljudima buditi nadu u bolji život. Pošteno govoreći, ljudi pre svega misle kako će oni i njihova deca proživeti ovaj život. Znate, šta ču ja da mislim o Bocvani! Svakako o Bocvani treba da misle oni, kao o svojim problemima...

"Red, rad i mir su spas za Srbiju". Da li ste, nakon toga nekoliko godina pošto je knjiga objavljena, pomalo bili zatečeni, kad ste tu frazu, tu parolu, osetili ili videli ovde, u ovom novom ambijentu političkom?

- Nisam ja ničim više zatečen. Ja sam suviše star i suviše sam stvari video u životu, što rekla gospodica Merpl Agata Kristi, i uvek znam šta će da se desi. Znate, ta parola "Red, rad i mir - spas Srbije", to je onoga generala Nedića parola koja je bila za vreme okupacije pod Nemcima. Ona se sad ponavlja. Ali, nije ni čudo što se ponavlja, jer ja se sećam, kao reditelj kad posmatram ljude, evo sećam se jedne stvari. Sećate li se kad je Slobodan Milošević postao predsednik Partije. Pred Skupštinom je bio neki veliki protestni miting, radnici, itd. I govorio, i onda je rekao: "A sada - svi na svoje radne zadatke!" U podtekst je bilo i nešto što se ne može u normalnom razgovoru reći, sa jednim gestom kako bih ja naterao glumca, da pravim takvu scenu, da uradi.

Sjajno, retorski to je sjajno, jer je tako napravljen jedan gest koji je sve povukao: "Ajde, bežimo odavde, videćemo šta će...", jer neko je nešto viknuo. Na što on kaže: "Ne čujem vas dobro, ali i hapsićemo". Pazite, predsednik Partije je rekao: "Ali i hapsićemo", i sutradan je uhapšen Azem Vlasi. To nije prst šefa države, nego predsednika Partije. Ali to, i ono "niko vas više neće tući", to je stvorilo jedan sjajan imidž kod srpskog naroda za predsednika Miloševića. Jer je on vrlo dobro osetio, i poznaće mentalitet ovoga naroda. Srbima treba vođa koga će da obožavaju, koga će da slušaju pokorno, i što je tvrdi - to će oni da budu poslušniji! Dok ne padne, dok ne ode, dok ne umre. Živeće još, hvala bogu, verovatno dugo... Zbog toga sam ja uvek bio opozicionar, zbog takvih gestova. Ja nisam opozicionar koji pripada ni jednoj opozicionoj partiji, jer se bojam da će oni ako dodu, znajući srpski narod - da urade to isto. Pa će isto tako prstom da pokazuju i da govore neke fraze, koje će da vuku nekud ovaj narod. Ja lično mislim da svaka zemlja, koja se gradi na imidžu i na snazi jednog despota ili despotskog sistema, ili na snazi samo jedne ličnosti... dozvolite, mi sad imamo situaciju da naš predsednik nema ni potpredsednika, ne znamo ni za savetnike. Šta da se desi da njemu pukne čir

pa ode u bolnicu? Mi nemamo šefa, niko ga ne zamenjuje. E sad, u zemljama koje se tako stvaraju, posle takvog vode dolazi do rasula. To je došlo i u Jugoslaviji posle Josipa Broza. To je bilo svuda, i posle Napoleona, i posle Karla Velikog, i posle svakoga sličnog. Došli su oni koji su bili običniji, slabiji - raspali se. Ne postoji šansa za demokratiju i stabilnu državu dokle god ustav i zakoni nisu izvan partija. To su principi na kojima jedna zemlja mora da postoji. Molim vas, u Americi ili Francuskoj da se promeni predsednik, ništa se bitno neće desiti; došao onaj levi ili onaj desni. Jer postoje neki principi na kojima je sagrađena država i koji su, pre svega, za građanina stvoreni, a ne za pripadnika američke partije. Ja sam zato opozicionar i biću opozicionar svakoj vlasti koja se pojavi, jer mislim da intelektualci, posebno umetnici, moraju biti u opoziciji skrećući pažnju građanstvu, bilo kroz knjige, bilo kroz govore, na sve negativnosti koje se pojave.

Pazite, nemojmo se zavaravati, sada da dode na vlast neka opoziciona snaga, neki opozicioni lider (a svi se bore samo za liderska mesta), počeće njihove privilegije, počeće njih da prate telohranitelji, a privilegije su opasna stvar. Privilegije deformišu ljudsku misao, jer dotičnog stvaraju kao čoveka koji može sve, koji ima sve, i koji ima pravo da ima sve. Tako će biti kod nas dokle god se ne stvori takva vrsta građanskog društva u kojem će iznad svega stojati vrhovni sud koji poštuje zakone i ne dozvoljava da neko "važan" ko se pojavi, menja zakon svaki dan. ^{NACIONALNA} Mi tako imamo zakona, ja sam računao još dok sam radio serije, da ^{da} ^{CRNE GORE DURDE} ^{STOP PORNOSTI} ^{AMERIČKE} doneli u toku još onog komunizma, tih propisa, uredbi i zakona, stopam merio i sabirao, množio, da bi jedan čovek pročitao sve te zakone i uredbe i samoupravna akta, koja su bila relevantna u to vreme, bilo mu je potrebno 2.012 godina, i to da čita svaki dan od jutra do mraka i celu noć. Znači, nije postojao čovek koji zna o čemu se radi. Svi su zakoni imali i ovo i ono, rep... A vidite, kod nas u Skupštini, evo sad opet treba da se menjaju neki zakoni. Mi stalno nešto menjamo, ko bajagi ispravljamo, ko da mi ne možemo da kažemo: "Mi hoćemo demokratiju tipa švedskoga. Prevedite te švedske zakone pa da ih usvojimo, pa da živimo kao Švedani!"

Doduše naš predsednik je rekao da mu je to intencija i cilj.

- E pa, što se ne sete zakona? Što pišemo, što nam pišu ovde bidže zakone, molim vas!

Ostavimo na trenutak surovu iracionalnost našeg političkog i društvenog trenutka: iz takvog paranormalnog stanja- da li ponekad razmišljate o zaumnom, parapsihološkom i "natprirodnom?"***

- Pa znate, jedna stvar je parapsihologija i natprirodno, a druga je stvar vradžbine i ovo što se sad od toga komercijalno pravi, počev od onog na

**) Ovo pitanje se nije moglo preuzeti sa kasete pa je formulisano prema odgovoru (sa čim se naknadno saglasio autor, novinar Milan Bećejić).

trećem programu, kad ona gata nešto u horoskopu. Ove bivše glumice, i ove što viču: "Sad će da ti umre majka", itd... Druga je stvar ono što je zaista parapsihologija i što je malo neobično ali sigurno postojeće. Pa i ja sam lično imao iskustva sa tim paranormalnim stvarima, da ne prepričavam sad ovde. I spiritističke seanse sam pravio, kada sam bio mlad. Meni je bio scenograf na filmu neki Vasilije Resnikov. On je bio poznati slikar, između dva rata došao je iz Rusije. On je bio pravi jogi. On je sa mnom radio. Bio je i prijatelj moga oca. On je pred lekarima pravio opite. Recimo - zaustavi krv iz cele ruke, pa nema krvi; pa ga bodu, pa nema pulsa, nema ničeg; pa onda pred lekarima zareže mišicu, otvorи se, ne nema krvi. On zatvori i posle 15-tak minuta pusti - tu ostane samo belega, zarašlo. Kad sam ga ja pitao: "Kako je to moguće djadja Vaska", on kaže: "Organizam radi i leči, vi šetate, radite, živite, a ovo za sedam dana, deset dana zaraste. Ako vi imate snagu, i ako znate kako se to radi, vi svu svoju snagu za tih 15 min. opredelite na to zarastanje i rana zaraste".

Jako je teško verovati u nešto što naukom ne može da se dokaže, ali, recimo, ja sam pre 15-tak godina jednom profesoru univerziteta, sjajnom lekaru, pričao kako je Jova Šćekić, kad je bio u Kini, dobio napad kamena u bubregu, i da su mu zviznuli jednu iglicu u uvo i rekli: "Protrljaj sutra ujutru pa će da ti ispadne kamen, prestaće ti bolovi". I tako, on je to protrljao, i doneo nama, i kaže: "Vidite doneo sam..."

U to vreme akupunktura još nije bila kod nas naročito popularna, i šta se dešava. Ja kažem tom profesoru NACIONALNA BIBLIOTEKA SLOVENIJE
PROF. DR. NIKOLA CRNOJEVIĆ predavanje o tome, i on kaže: "Bože, kako možeš da budeš tako... pa ja sam lekar, kakve veze može da ima ovde uvo sa bubregom". Sada svi znaju da akupunktura "radi". To pre petnaest, dvadeset godina niko nije verovao od naših lekara. Znači, vrlo je teško verovati u nešto što se ne može videti, ili što se ne može opipljivo dokazati, ali to još ne znači da u to čovek ne može da veruje. Jer znate, postoji recimo pitanje vremena. Po Ajnštajnu, ako čovek sedne u vasionski brod i ide brzinom većom od svetlosti, on se vraća u prošlost. Odnosno, putuje brzinom svetlosti, i tog trenutka on je svuda u svemiru; on stoji i za njega vreme prestaje. To niko još nije mogao da dokaže. Mislim, niko nije leteo tom brzinom, mada se to matematički zna. Ja vam tvrdim da u starosti vreme ide mnogo brže nego u mladosti. Moje vreme i vaše vreme nisu ista vremena. Bez obzira šta je na mom satu. Tako isto pilotu vasionskog broda se pomeri sat; prošlo je pet godina, a kad se vrati ovde je prošlo 50 godina. To je taj problem odlaska u svemir i odnosa vremena, brzine i ostalog. Ja sam duboko ubeden da postoji mnogo neotkrivenih tajni.

Verujete li u žene, s obzirom da...
- U koga?

U žene, s obzirom da muškarci danas... Ovo je vreme muškaraca, vreme muške politike?

- Strašno je što je ovo vreme muškaraca. Znate, ja sam izgubio majku kada sam imao sedam godina. I valjda, i zbog toga, tada sam, tog trenutka, jer sam strašno molio boga da mama ostane živa, a ona je umrla - izgubio sam majku, i izgubio boga. Pošto sam atcista, shvatio sam da nema ničega u tome itd, ali sam ostao tužan dečak, jako, bez majke. Celog života, pa i sad naravno, izuzetno poštujem žene. Mislim da su one jedino od ljudskog roda što vredi u ovom čovečanstvu. One su one koje donose život, one koje gaje decu, znači nov naraštaj. One su one koje vode kuću, one su pametnije, one su vitalnije, one su zdravije mnogo od muškaraca koji su, u stvari, kao ono u pčelinjem roju oni trutovi koji samo jure za maticom da je opplode. Drugo, vi nemate prilike da vidite ratobornu ženu, sem ako je neka luda muškobanja. Žene su one koje, da su na vlasti, verovatno ne bi dozvolile rat. Vi imate sada u politici samo jednu i po ženu, ili dve i po žene kod nas, ili tri, i one su zaista mnogo bolje, pametnije od muških političara. Meni je najbliži, recimo, Građanski savez, koji je jedna mala gradarska partija, koja (na žalost) nema velikog uticaja u ovoj zemlji - zbog toga što su svi opsednuti nacionalizmom, a ona je anacionalna. Tu partiju vodi Vesna Pešić. Imate i Danu Drašković, koja humanitarnim radom i svojim izjavama u poslednje vreme dokazuje da je zaista žena izvanredne energije. Imate u SPS doktorku Gruden, koja je sigurno izuzetno časna, vredna, dobra, pozitivna žena. Što je ona u okviru jedna političke struje, a ovde u okviru DURDNE političke struje: čovek koji voli ljude uopšte ne sme da razlikuje... Dokle god si pošten, dokle god si častan, svejedno je za koju partiju navijaš - imaš prava da imaš svoje mišljenje. Prema tome, ja sam strašno za posebno poštovanje žena. Mislim da su žene budućnost čovečanstva!

Ovo je vreme televizije. Verovatno i vreme pred nama je vreme televizije. Da li je to vreme koje biste Vi ponovo izabrali da u njemu živate?

- Znate, slušao sam, čini mi se da je Boba Selenić u ovakvoj emisiji rekao da bi on najviše voleo da je živeo u vreme renesanse. Naravno, i ja se osećam pomalo renesansnim čovekom jer sam svaštar - volim sve. Tad je bio procvat umetnosti; tada je došlo do eksplozije, oslobođenja umetnosti - slikarstva, literature, i svega. Međutim, ja bih voleo, kad bih mogao da biram, da živim u vreme kada televizija postane pravo sredstvo. Ona je nažalost izmakla onome što sam ja, kad sam bio određen da je pravim, i kad sam mislio o programu, kad sam diskutovao o programu sa sličnim meni - mislio da ćemo napraviti od televizije. A to je - prodor za ljude, za nepoznat svet, za onaj siromašni svet iz sela i planina, koji nikako ne mogu da dodu do najboljih informacija, da gledaju lepe predstave, da vide sve u svojim selima,

svojim planinama a mogu sve to samo preko televizije. Vaspitanje ljudi, očovečenje ljudi je moguće preko televizije. Ja sam možda malo pre rekao, sad ču da ponovim kao svaki starac, mislim da je televizija najveći pronalazak u istoriji sveta, jer pruža mogućnost za potpunu komunikaciju između ljudi, između država, između naroda; između umetnosti, kultura i svega ostalog. To je upušteno, jer se pretvorila u nešto naopako. Želio bih da mogu da živim u vreme kada ču postati učitelj preko televizije. Guru neki indijski, koji bi učio ljude ljubavi, poštovanju drugih u koji bi ih učio da mržnja ničemu ne vodi, da osveta ničemu ne vodi, da je sve to ružno i da to samo našu ličnu nevolju i nesreću uvećava - da nam samo ljubav daje lep, miran san i lepo čekanje budućnosti, koja je već sutra.

ZAPISI O PRIJATELJIMA

**-skice za portrete
- nekrolozi
- in memoriam**

ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Đurđe Crnojević
Kralj Crne Gore
Tvrđava Žabljak Crnojevića

MARIJA CRNOBORI

SKICA ZA PORTRET *

Glumački salon u Jugoslovenskom dramskom pozorištu liči na istorijsku slikovnicu. U njemu dostojanstveno šetaju bogovi sa Olimpa, kikoću se kurtizane iz Fejdoovih svezaka, Šejloci traže svoje funte mesa od narodnih poslanika i rodoljuba, galame Robespjeri i Karamazovi, ogovaraju se malogradanke i Lirove kraljevske kćeri. Sve ključa, leprša, tuguje javno i raduje se krišom, uvek u bojama i sa likovima kao na "Promenadi u Mulen Ružu" Tuluza Lotreka...

Samo u uglu, blago zasenčenom, jedna Dama sedi čutke, zaneta nekom svojom skrivenom slikom NACIONALNA BIBLIOTEKA SA LICEM punim čudne tuge i blagosti, poput Bogorodice u Katedralu Sartre u žisklesane u XVI veku...

Marija Crnobori!

Svima bliska i od svih daleka. Oko njenih nogu mogu se plesti one šarene zavrzlame kojih je tako pun glumački način življenja, ključaju strasti, ljubavi i male pakosti... a Dama sedi sa osmehom punim prijateljstva za sve i nerazumevanja za ono što je ružno.

Marija Crnobori!

Već u mlađim godinama nosila je pečat velike tragedkinje, sa srcem Antigone, iskidanim bolom, a i u najzrelijim godinama sačuvala je čednost i verovanje Ofelije. Narod govori da i sunce prolazi blatnjavim ulicama, ali se nikad ne ukalja!... Tako je i Marija Crnobori prošla kroz mnoga lična i glumačka iskušenja, kroz lažne odnose proleterskog drugarstva i buržujskog prijateljstva, a uvek je ostala Dama.

U prošloj godini, odvojen od svoje životne profesije, vratio sam se mlađalačkoj ljubavi i naslikao šezdesetak portreta glumaca, drugih umetnika i običnih smrtnika. Mariju još nisam slikao. Da bi se napravio portret potrebno je potpuno upoznati čoveka, otkriti mu čudi, misli i podsvest... Najlakše je napraviti fizičku sličnost, ali ona je često površna, fotografска. Pokušaću

*) Tekst je nastao 1993. godine: prenosimo ga sa rukopisa (nije nam poznato da li je već publikovan).

sada da otkrijem suštinu Marijinog bića, pa ako mi ona bude rekla da sam je upoznao - moći će i nju da uvrstим u skromnu galeriju svojih naslikanih prijatelja.

Ja ne pokušavam da saznam njene biografske podatke, ili intimne tajne - to je posao biografa, paparaca, ili senzacionalistički nastrojenih novinara. Ali otkud taj mir, kao uklesan u njeno lepo lice? A znam da je moralo biti mnogo nemira i strasti u njenom životu i karijeri!?

Bio sam jednom u njenom letnjem domu u jednom zalivu kraj Dubrovnika. Duboko ispod magistralnog puta, kojim cijelu automobili i turistkinje, gde sve vri i galami... jedna osamljena kuća na morskoj obali. Tako je blizu i tako daleko od ostalog, bučnog sveta... Kao ambijent u kome Penelopa čeka i čeka... Mnogo tišine i samoće. Zašto joj je drugi dom тамо, a ne na Stradunu, gde je, sigurno, mogao da bude?

Prvi put sam je gledao u onoj sjajnoj palati Riječkog kazališta, negde odmah posle Velikog rata. Ne sećam se više koja je to bila predstava, ali pamtim mladu glumicu ispod antičkog stuba, lica osvetljenog bledoplavim reflektorom, fascinantne scenske privlačnosti. Sigurno je bilo još nekog u predstavi, ali se to nije videlo. Za publiku je ona bila sama na pozornici. Čudna je ta magija koju imaju veliki glumci. Sećam se tako i Inokentija Smoktunovskog na carskom prestolu. Ćutao je i slušao svoje dvorjane, ni jedan pokret nije napravio, a svi smo, kao hipnotisani, gledali samo u njegovu desnu ruku, koja je visila prema našima, puna beskrajne vladarske veličanstvenosti!

NACIONALNA
BIBLIOTEKA
CRNE GORE ĐURĐE
CRNOJEVIĆ

Ta Marijina slika pod kapitelom mogla bi da posluži kao osnov za komponovanje njenog portreta. Ali ne u plavom. Ne. Čini mi se da su tonovi njenog bića u sivom, sa iskricama toplog, zlatno smeđeg... srebrno, kao riterski oklop... Ne dati nikom da uđe u njen svet, u njene skrivene strasti koje samo za nju svetluju vrelim goldoker tonovima.

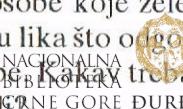
Takav je bio osnovni ton portreta.

Sa Marijom Crnobori nisam nikad radio ni u teatru ni na filmu. Nije ni čudo, jer je moje profesionalno opredeljenje bilo skoro uvek komediografsko. Ali 1965. godine, za svoju seriju "Crni sneg", pozvao sam Mariju. Serija nije bila humoristička, već zbir 10 dogadaja različitih dramskih žanrova: od komedije situacije do tragedije. Naravno, tu se bez prve dramske heroine nije moglo, i ja zamolim gospodu Crnobori da uđe u moju ekipu. Grupa glumaca, koja kroz 10 nedelja mora da spremi i snimi 10 predstava, u vrtoglavom radu, kakav smo gajili tada na televiziji, uvek po malo liči na uzvitlanu cigansku čergu. Sada iskreno priznajem da sam strepeo kako će se ta slavna tragedinja osećati u gužvi koju prave i vode Čkalja, Dokica ili Dana Aćimac. Znao sam da će biti masnih viceva, psovki i zezanja, ali nisam znao kako će Dama reagovati na njih. Naravno, ona ništa šašavo i neprikladno nije ni primetila, ona se, sećam se dobro, radovala snimanju kao dete koje

ulazi u zemlju čuda. Ono što je jedino osećala to je neverovatno zajedništvo i ljubav, koja je u ekipi vladala. Drugo se Dame i nije ticalo. Igrala je u komedijama puna srca, razdragano, potpuno uklopljena u lakrdijanja koja su se razigravala oko nje...

A onda je došla njena emisija. Monodrama "Ruke". Svi ostali su bili tu, ali samo kao nemi svedoci i čutljivi partneri u njenoj životnoj tragediji. Mora se nešto znati: govorila je čitav sat ulogu koju je morala da nauči za dva dana, jer je takav bio ritam u radu u našim serijama. Tekst se dobijao u četvrtak da bi se u subotu, za jedno popodne, emisija snimila. Kažem: govorila je... ne, taj tekst je bio potpuno njen kao da priča o svom ličnom životu. Verovala je u svaku reč. Govorila je moj tekst napisan za jedan dan, (ne) doteran, kao da je Šekspirov ili Sofoklov, sa poštovanjem za svaku misao i smisao. A govorila je savršeno, kao ser Lorens Olivije u Hamletu, sa beskrajno profinjenom melodijom, odmereno, ili strasno, proučeno, savršeno... Svako bi se zakleo da je mesecima radila na tekstu.

Ne znam kako slikom zabeležiti njenu glumačku osobenost. Je li to skriveno u očima i pogledu, ili u dve skoro nevidljive bore koje su usećene kraj usana?

Portret može biti usaden u tamu, da samo lik bude akcentovan, što je, rekao bih, primereno za osobe koje žele da budu same sebi dovoljne, a može imati pozadinu u tonu lika što odgovara ličnostima koje se stapaju sa okolinom i ljudima oko sebe. treba da je fon Marijinog portreta, da bismo nju što bolje sagledali!

Svaki portret je neka vrsta biografije. Tačnije: zaustavljen i zabeležen jedan trenutak nečijeg života. Slika za budućnost. Za uvek.

Naslikaću ovaj tren Marije Crnobori.

U ovom ludom i prljavom vremenu mržnje, ubijanja i šiđardžijstva, kada se razvija zastava nacionalizma da bi se stekla lična slava, a pripadnost nekoj religiji proglašava za jedinu istinu, velika Dama stoji van i iznad toga. Došla iz katoličke Hrvatske, živi pravi umetnički i lični život u Beogradu i postaje najveća tragedinja Srpskog teatra. Jer kada gledamo, kao začarani, Mariju na sceni - njeni likovi veruju sve vere, a nemaju isključivost ni jedne nacije. A kada Mariju sretнемo na ulici možemo biti sigurni da je pred nama ne samo veliki umetnik, već i pravi čovek. Beogradom ide velika Dama!

Pozadina portreta mora biti silueta glavnog grada Južnih Slovena.

Pre mnogo godina, kada sam gostovao kao reditelj u Moskvi, imao sam priliku da prisustvujem poslednjoj, oproštajnoj predstavi velike balerine Galine Ulanove. Igrala je "Umirućeg labuda" od Sen Sansa. Prepuna dvorana Boljšog teatra dugo je aplaudirala jednoj od svojih najvećih zvezva, ona se klanjala, mi pljeskali, ona bacala poljupce, publika cveće, a onda, u jednom trenutku, za koji ne znam kako je nastao, cela sala je naglo začutala i svi gledaoci su se, u potpunoj tišini duboko poklonili pred umetnicom, ruski, do

zemlje. U sali samo muk i taj zajednički duboki poklon. A onda su bez i jedne reči, potpuno tiho, svi napustili salu.

Takvo odavanje počasti velikoj umetnici doživeo sam kao najveće uzbudjenje.

Gospodo Crnobori, za sve što ste učinili za pozorišta naše Domovine, zemlje Južnih Slovena i zbog toga što Vi kao ličnost jeste, ja Vam se duboko klanjam. Do zemlje.

Vaš Lola Đukić

BOŽA ILIĆ

POVODOM IZLOŽBE *

Pre pedesetak godina, na Akademiji likovnih umetnosti, naš profesor Milo Milunović održao nam je jedan od svojih veličanstvenih govora, koji je, otprilike, ovako glasio:

- Mlade kolege, ako emblematizujemo naše psihogene asocijacije kao enkopiju, osetićemo lingviditet, jer kao lapili iz vulkana, iz našeg senzibiliteta u largetu izviru naše istine. Svaki poeta laureatis renonsirati će se plidinga o svom delu, jer mu enkolijastika nije nužna... slažete li se?

Mi, klinci, čutali smo, jer ništa nismo ni razumeli.

- Ne trudite se da razumete - nastavio je veliki maestro piljeći u nas sa puno osmeha, bez potsmeha, jer to ništaj ne znači! Pretenciozna forma i lažna obrazovanost ne treba da vam zaneše, jer pogledajte ovo...

... i on odnekud izvadi cvet "bele CRNOJEVIĆ"

- On je tako jednostavan i zato bezmerno lep!

- Šta kaže, šta kaže? - vikao mi je u uvo naš kolega Boža Ilić, koji je kao dečak izgubio sluh, pa teške strane reči nije uspeo da pročita sa profesorovih usana.

Nešto sam mu, ko zna kako, prepričao, a on impulsivno pride Milu i vrlo glasno reče:

- Hvala. Zapamtiću!

I zapamtio je. Celoga života on slika, kao u transu, svoj svet, bez pokušaja da umetnost i javnost prevari pomodnim, ili lažnim stvaralaštvom...

U prvim godinama posle Oslobođenja, proglašen za velikog majstora soc. realizma; on slika ogromna platna koja su (jer takvo je bilo vreme) bila možda više priče nego slike, ali i one su sadržavale savršenu i snažnu kompoziciju, uzavrelu paletu i jedan talenat koji je tražio najbolji izraz i jednostavnost u svojoj umetničkoj zamisli.

I kasnije, kada ga, zbog političkog raskida sa Rusijom, pokušavaju da bace u ništavilo anonimnosti kao navodnog predstavnika soc. realizma, on nastavlja da istom snagom baca svoja osećanja i svoje boje na prazna platna.

* Preneseno sa rukopisa.

I bez pokušaja da se dodvori javnosti upadanjem u pomodne "izme", koji su se tada rascvetavali.

Samo su platna postala manja, pa mala, jer sirotinja nije imala novaca za velike kompozicije.

Ali pogledajte nove slike Bože Ilića. Teško da ćete još negde u našem slikarstvu naći toliko snage i krvi. Njemu je svako platno malo, meso sa aktova kipi preko ramova, a on, majstor velikih kompozicija i formata, sabija svoje strasti sada u male okvire, ali tako savršeno, tako jednostavno i istinito, da vi osećate kako damari pulsiraju pod obrazima portreta i u preponama golih žena, očekujete da njegov petao zakukuriće i odleti u daleka obzorja Božinih pejzaža.

Ja nisam ni likovni kritičar, ni istoričar umetnosti, ja sam samo običan ljubitelj slikarstva, ali ja duboko verujem u svoje impresije. Božu Ilića godinama nisam video, da bih bio pristrasan kao neki bliski drug i stari priatelj... ali ja sam izišao sa njegove izložbe duboko uzbuđen zbog snage njegovih dela i srećan zbog saznanja: evo jednog umetnika koga ni sve zamke svakidašnjice i pomodnih uspeha nisu odvojile od mladalačkih snova.

Dr JOVAN ČAĐENOVIĆ

SKICA ZA PORTRET *

Ja vam se, dragi moji, stalno ponašam nedolično, ili naopako. Umesto da kao svaki provereni starac postupan oprezno i razumno, ja se zalećem kao kakav adolescent, udaram glavom u zid i zato i upadam u neprilike. Recimo - ovaj moj istup večeras!? Pre mesec, ili dva, pozove me organizator ove književne večeti i upita:

- Hoćeš li da govorиш na proslavi Jova Čadenovića?

- A da ko će nego ja? - kažem samouvereno. - Iz istog smo sela, priatelji novi ali zaista dobri, učinio je toliko za sećanje na mog Trifuna, sjajan je i istoričar književnosti i analitičar i kritičar i stvaralac...

- A na koju ćeš od tih tema govoriti? Onjemu?

- O tome neka govore oni koji su stručniji za to, a ja sam reditelj i pomalo slikar, pa ču mu napraviti portret. Ismeni portret.

Tako sam se zaleteo i evo me zato ovde večeras. Nerazumno od mene, rekoh vam, jer čim sam počeo da razmišljam shvatio sam da je lako usmeno odslikati neku prošlu veličinu, čije je delo završeno, prostudirano i analizirano, a teško, vrlo teško je graditi pred vama lik žive veličine, koja još stvara i koja se menja kao oblak teran životnim vetrovima.

Nažalost, kasno je za mudrovanja, uzmaka nema, pa ču ja pokušati da naslikam svoje viđenje Jove Čađenovića, kao čoveka, kao ličnosti iz naše savremene književne istorije, onako kako ga ja vidim, a govornici koji dolaze za mnom, protumačiće mnogo bolje i stručnije njegov život, rad i svaralaštvo.

Već na prvim časovima slikarstva, naš čudesni profesor Milo Milunović, govorio je:

- Kad posmatrate prirodu tražite sličnosti i raznovrsnosti u bojama, odnose između bliskog i dalekog, zamagljenog, a kada gledate čoveka, želeći da mu napravite portret, pokušajte da mu otkrijete dušu i karakter... a boje će same doći, iz vas.

Pa evo, zažmurite, napregnite maštu i pokušajte da u sebi sagledate

*) Povodom 70 godina života i 40 godina stvaralaštva ovog autora. Podgorica, 1994.
(Preneseno sa rukopisa).

portret Jova Čađenovića, onako kako ga ja tumačim... a boje neka dođu iz vas, prema tome koliko ga volite.

Video sam ga prvi put, čini mi se, pre desetak godina. Znao sam ga od ranije po čuvenju i preko telefona, a onda je, jednog popodneva, zazvonio na mojim vratima...

Ugledao sam čoveka čije su oči bile namrštene i usredsređene, a izraz oko usta osmehnut i skoro stidljiv. Reditelj u meni, koji je celog života tumačio podtekste i stvarao karaktere glumcima, u trenutku je zabeležio: neobična ličnost! Stidi se što više zna od drugih, a uporno uči i dalje.

Rukovao se čvrsto, velikom šakom. Znači: iskren i siguran u sebe.

Posle kafe i obaveznog kratkog razgovora radi upoznavanja rekao je:

- Gde su ti Trifunovi rukopisi?

Nisam znao, jer nisam imao pojma ni gde su tekstovi koje sam ja napisao...

Začudio se. Vrlo se začudio da ima ljudi koji su toliko nepažljivi prema književnoj zaostavštini, prema istoriji i tradiciji. On to istina nije rekao, ali sam prepoznao izraz u očima i laki drhtaj iznad desnog dela usne.

Srećom, tu je bila moja supruga, po struci isto tako profesor književnosti, a po profesiji pedantni novinar, pa ona izvadi iz biblioteke očeve rukopise, a onda njih dvoje sedoše na pod i baciše se u čeprkana i traženja po požutelim papirima...

Jovo više nije obraćao pozornu na mene. Jednom rukom bi povukao naočari na čelo, piljio u nešto, pa ih posprestao na koren nosa, dugo gledao u neke sačuvane papiriće i tatina pisma, a na licu mu je titrao blaženi osmeh, kao kod deteta koje je dobilo željenu igracku.

- Pravi zaneseni istraživač - pomislih. - Mora biti da je rođen u znaku device kad je tako pedantan i uporan da pronađe i prouči ono što je naumio.

- Ovdje nema kompletnih Nibelunga - reče odjednom...

- Daću ti ime i broj telefona čovjeka koji je kao rukovodilac izdavačke kuće primio Trifunov rukopis, a nije vratio. To je bezobrazluk. Napiši mu, Radivoje, pismo i zahtijevaj da nađe i vrati!

Naređivao mi je. Kao da sam ja njegov student, iako sam ja stariji od njega. Obećao sam, jer njega čovek ne može da odbije.

Naravno, ja sam to odmah i zaboravic, kao nedovoljno važno, ali Jovo mi se mesecima javljao telefonom iz Podgorice, pisao mi i pisma, stalno me podsećajući šta treba da uradim da se ne zagubi zaostavština, koja može biti značajna za istoriju književnosti.

Ako dobro pogledate Jovu Čađenovića, primetićete da je ta njegova upornost i pedantnost, urezala dve duboke linije na čelu, između očiju, iznad korena nosa.

Nekoliko godina kasnije pozvaše me u Pljevlja, na nekakvu proslavu, ili književno veče, da i mene nekako pohvale za životno delo u oblasti humora. Glavni govornik je bio - Jovo Čadenović.

- Drž' se sad, Radivoje - vrismem u sebi, jer sam već znao: Jovo će sigurno iščeprkati o meni sve što sam ikad uradio, a ja sam kod tolikog posla, sigurno stvarao i koješta, i još po nešto.

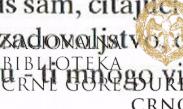
Jovo je govorio skoro sat. Bio je vrlo dobronameran, nije me napadao ni za gluposti koje sam činio, a otkrio je i mnoga dela, koja sam ja bio potpuno zaboravio. Da sam kojom nesrećom učinio u umetnosti i nešto nečasno, ko zna kako bih se proveo. Toliko je on savestan, uporan a svestran, kad dohvati da analizira nekog stvaraoca. Srećom, on je kao čovek dobar i nezlobiv, pa sve gleda sa puno dobre volje i ljubavi. Otuda mu te duboke bore oko usana, a ona sa leve strane, malo podignuta i povijena, posledica je podsmeha, koji vri iz njega, podsmeha prema svim budalaštinama, koje susreće u svom naučnom radu.

Ima malo gadljivosti u Jovinom izrazu. A nije ni čudo. Nije samo ovo vreme puno gadosti, već on kao analitičar i istoričar nailazi na ružne slike i u prošlosti.

Jednom prilikom sam ga upitao:

- Možeš li dugo da sediš sam, čitajući ili razmišljajući?

- Pa to je jedino pravo zadovoljstvo, odgovori on odmah i bez osmeha.

- Znaš Jovo - rekoh mu - ti mnogo više ličiš na mog oca Trifuna nego ja!

Završiću portret...

Kod Jova Čadenovića oči su stisnute, skoro zatvorene za spoljni svet i trenutne događaje. Teški kapci vraćaju mu pogled unutra, u prošlost i u svet imaginacije. Tek kad zažmuri - lice mu se razvedri.

Ja nisam nikad bio u njegovom domu, pa ne znam njegove porodične navike, nisam viđeo ni njegov radni sto, ali sam siguran da je pedantno složen, ne verujem da igra preferans ili šah... Ukratko: vrlo malo znam o njemu, kao privatnom licu. Ali duša i karakter čoveka ogledaju se u fizionomiji, odaju se u pokretima ruku i pri refleksnim reagovanjima. Zato kažem: gledajte da vam Jovo Čadenović postane prijatelj - na njega se možete osloniti. Čitajte njegova dela, jer je u njima sve ozbiljno proučeno i istinito. Zato od njega možete mnogo naučiti. Ako ste i vi stvaralac - zamolite ga da analizira vaša dela, jer će vam njegovo mišljenje mnogo pomoći!

Ja nemam brata. Voleo bih da mi je brat Jovo Čadenović. Naravno - mladi brat!

NACIONALNA
BIBLIOTEKA
CRNE GORE ĐURDE
CRNOJEVIĆ

**NEKROLOZI
IN MEMORIAM**

ĐURĐE CRNOJEVIĆ
NACIONALNA BIBLIOTEKA
CRNE GORE

MIJA ALEKSIĆ *

Starci obično spremno očekuju svoj odlazak. Po malo se plaše bola i ništavila, ponekad tuguju za mladošću i propuštenim prilikama i - čekaju. Mija nikada nije bio starac. On nije čekao. Govorio mi je: voleo bih da živim tri stotine godina. Ima još mnogo štošta da se odigra. Pre nekoliko godina bio je teško oboleo. Ali kada su lekari već očekivali kraj, došla je ponuda za film TANGO ARGENTINO. Želja da odigra još jedan život Miju je potpuno preporodila, i svi znamo kakvu je veličanstvenu ulogu opet stvorio.

Pre desetaka dana posetio sam ga u bolnici. Bilo mu je vrlo teško, ali čim me je video rekao je: jao, mila moja majko!; prošaptao je to na isti onaj način na koji je bezbroj puta to govorio pre tridesetak godina, igrajući malog, uplašenog i poslušnog Culeta. Sa potpuno istom intonacijom i starim podtekstom ušao je **MIJA ALEKSIĆ**. Valjda da bi mi pokazao da je on još uvek spreman.

NACIONALNA
BIBLIOTEKA
CRNE GORE DURĐE
CRNOJEVIĆ

Nažalost, više nije bilo novog zadatka, i Mija je zaspao. Za uvek. Sa njim su otišli svi njegovi likovi. Prešli su u istoriju. U najlepše stranice naše istorije pozorišta.

O velikim ljudima ne mora se govoriti velikim rečima. Sve veličine, sva priznanja, nagrade i eseji o Miji i njegovoj glumi - mogu se ispričati jednom rečenicom: Sve što je igrao, od Šekspira do estrade, sve dobre i zle ljude, sve scene od smeha do tragedije - Mija je igrao duboko verujući u sve što njegovi likovi govore. Nikad, ni u jednom trenutku ništa kod njega nije bilo, lažno. I ne znam ni jednog drugog, čak ni najvećeg glumca, da je bio toliko iskren i savršeno jednostavan. Svi njegovi likovi bili su pravi, živi ljudi. Mija im je davao biografiju, osećanja i verovanja.

Danas se gase svetla na velikoj pozornici Mije Aleksića. Sirano, Pomet, Proka, Raka i bezbroj divnih i dragih ljudi umire ovog trenutka i prelazi samo u sećanje i beleške o prošlosti.

Neću da se od svog druga i prijatelja oprostim uzvikom: Slava mu!... jer on je uvek slavu imao i imaće je. Glumac je najsrećniji kad ga publika nagradi smehom, suzama i aplauzom. Danas je tvoja publika ovde, Mijo. Toliko puta si im pružao radost, a sada plaču.

*) Nekrolog (13. III 1995). Preneseno sa rukopisa.

Dragi moj, ja nemam reči utehe za tvogu Bebu i sinove, ne nalazim ni reči koje bi opisale koliko mi je teško, a one i ne mogu stići do tebe. Poslednji čin je završen i ja mogu samo, plačući, da ti zapljeskam za sve tvoje uloge, za sve što si učinio, dok nije pala zavesa.

JOJ, MILA MOJA MAJKO!... *

Neke daleke 1964. godine održavao se sastanak rukovodilaca jugoslovenske televizije. U jednom trenutku predsedavajući reče:

- Sledeća tačka je dogovor o novoj Lolinoj seriji.

- Kad počinjem? - upitao sam zaprepašćeno - jer mi niko o tome nije ništa govorio.

- Kroz dve nedelje.

Tako smo tada radili. Mislili smo da televizija mora da bude brza i aktuelna.

Panično sam razmišljao o čemu i kako da pišem i kada su me prozvali rekao sam:

- Zvaće se *Ogledalo građanina Pokornog*.

O čemu? To je bila tajna. I za mene.

Poručio sam odmah scenograđiju i ne znajući zašto: jedan malograđanski stan, jedno ogledalo sa filmskom projektorom... A onda sam pozvao Miju Aleksića.

- Pisaću za tebe jedan život. Mali, dobri građanin, uplašen svakodnevicom, poslušan pred roditeljima i vlastima, kome se u ogledalu pojavljuju preci i uče ga šta da radi i kako da živi. A uče ga uvek pogrešno, jer traže da gleda u prošlost, a ne u budućnost.

Tako sam nekako pričao, pokušavajući da u Miji i njegovim reakcijama otkrijem ideju za seriju.

A on je pažljivo slušao, smešio se nekim čudnim, umiljatim osmehom, kao da se smanjio... i odjednom zaplašeno rekao:

- Jao, mila moja majko!...

Tako se rodio Cule Pokorni. Iz njega. Manje iz mene. Sagledao sam ga i prvu epizodu napisao lako, za dva dana. Mija je obukao matrosko odelo, kratke pantalonice i, sa drugarima pošao u školu...

Za dva dana naučio je tekst, iako je samo njegov trajao bar pola sata. Kao i uvek, naučio ga je savršeno, do svake zapete. Svaka reč postala je reč Culeta Pokornog i svi su odmah znali da takav dečak, a kasnije čovek, i ne može nešto drugo i drugaćije da kaže i misli.

* In memoriam: Mija Aleksić. Tekst je urađen za *Vreme* (15. III 1995); preštampano sa rukopisa.

Ta serija je trajala deset nedelja. Deset sati igre. Mija je čudesno igrao Culeta i ja sam preko nedelje pokušavao da otkrijem njegove strahove, ljubavi i želje, pa da mu smislim pričice i dam reči za njegovo življenje. Nikada tekst nisam ispravljao i doterivao, jer sam smatrao da ni u životu svoje reči ne korigujemo, već da one izlaze same i jedinstvene iz naših misli i podteksta. A i čemu ispravljati, kad je sve što odigra Mija Aleksić bilo istinito i savršeno!

Poslali smo posle, Mija i ja, Culeta u vojsku, dali mu devojku, smišljali mu dogadaje, vezali ga, poslušnog i pokornog, uz drugove Amazonca, koji raste u rukovodioца i Medenog, što postaje parajlja, pronalazili mala junaštva i velike strahove.

Kada je Cule imao prvi ljubavni sastanak, napravio sam mu klupicu u parku među soliterima, dao mu nekoliko rečenica unutrašnjeg monologa, kao: "Kažu da je u ljubavi uvek proleće... da ptice pevaju... Bože, može li se i vrabac smatrati pticom zaljubljenih?..." i pustio ga da čeka devojku... Samo je čekao i prosto se smanjivao od straha i nade. Uz neku nebesku muziku. pričalo se tada da je to bila najlepša ljubavna scena. A sve je bilo samo u njemu. U pogledu, uzdahu...

Posle izlaska iz vojske Mijin Pokorni spremao se da radi, da pomogne sebi i Domovini. Ali dan prije snimanja saznao sam neke, tada tajne podatke, koliko je nezaposlenih u našoj zemlji i da ljudi beže u inostranstvo... Zato sam doneo na samo snimanje novi tekst za Miju. Aktuelan. Odložio sam početak za pola sata. Njemunje toliko bio uvoljno da prihvati novu uvodnu scenu i da je unese u svoje misli i svijest, uzetno pamćenje. Snimili smo. Trčao je kroz Knez Mihailovu i vikao FRONTEVAC:

- Gradani, stigao vam je Cule Pokorni, mlad i jak, da ponese teret domovine, da vas odmeni...

Na ekranu su iskakali nekakvi likovi, koji su ga pozivali da radi baš kod njih, u nauci, u privredi, u školama, jer im je baš on potreban! Naravno, on posao nije mogao da dobije, jer je bio samo običan gradanin Pokorni.

Sećam se toga jer sam na snimanju bio ponovo zadivljen fenomenom - zvanim VELIKI GLUMAC. Ni jednu jedinu reč iz dugačkog monologa on nije izostavio i bili ste potpuno sigurni da je on baš tada, tog trenutka, to morao da kaže. I samo to i samo tako.

Radili smo mi zajedno stotinak emisija i više filmova i nikad, ali baš nikad, on nije ništa odigrao neiskreno! Uvek je duboko verovao u ono što govorи i to glumačko čudo ni kod koga drugog nisam video. Ako je prihvatio da igra glupavog Rafa Maksića, ili nesrećnog pesnika Sirana, Šekspira ili Dostojevskog, komediju, ili naopakog čoveka iz Hrastove šume - on je postajao ta ličnost na svakoj probi, na svakoj predstavi i snimanju - i ni jednom rečenicom ili gestom nije izneverio lik. Život građanina Pokornog završili smo scenom u kojoj Cule, pred šalterima nevidljive države i vlasti, uplašeno i pokorno pokušava da objasni nepravednost naših penzija, jer su

brojevi i matematika isti i na zapadu i na istoku, a samo su kod nas, za naše starce, nešto drugo. I opet je, kao i mnogo puta tokom serije, iz njega izletela njegova uzrečica: "Jao, mila moja majko!" Bio je savršen i kao dečak i kao starac - jednostavno, bio je uvek pravi.

Ogledalo grada snimali su i na Slovačkoj televiziji. Bio sam u Bratislavi, ali se nisam usudio da gledam. Znao sam, bez obzira koliko uspešna bila njihova interpretacija - da to ne može biti ono što sam ja pisao i režirao. Jer Pokorni je pisan za Miju, i sa Mijom, i on nije mogao da živi bez njega. Kada je Mijin Pokorni izbrisana sa magnetoskopskih traka i nestao iz filmske arhive televizije, koja ga je nekada i kineskopirala, ja sam sklonio i svoj rukopis i nikada ga više neću ni pogledati! Otišao je Mija i sa njim je morao da ode i njegov Cule.

Nekoliko dana pre Mijine smrti otišao sam u bolnicu da ga obidem. Bilo mu je vrlo teško... Kada me je ugledao, osmehnuo se tužno i prošaptao:

- Jao, mila moja majko!

Govorio je potpuno isto kao pre trideset godina, jer je i taj lik, kao i sve ličnosti koje je tumačio, bio u njemu uklesan kao u kamen. Imao sam utisak da hoće da mi kaže kako je opet i uvek spremjan za novu igru. Jer starci se predaju, oni umiru, a on nikada nije bio star. Kada je pre nekoliko godina teško oboleo, ponudili su mu ulogu u filmu *Tango Argentino* i on je opet blistavo igrao. To ga je preporodilo.

Na žalost, ja nisam mogao da mu pos nudim novi zadatak... jer i ja ih više nemam. Zaspao je kad je video ~~dan~~ već nije potreban. A nedavno je rekao u jednom intervjuu:

- I starim glumcima treba nuditi uloge da ponovo osete svoju publiku. Šta će nam život bez gledališta?

Decenijama je veselio ljude, rastuživao ih, igrao se satiričnim porukama i propovedima i uvek govorio iskrenc i istinito! A sada je otišao...

- Jao, mila moja majko!

NA VEST O SMRTI DRAGANA LAKOVIĆA *

Danas plaču mnoga deca u ovoj zemlji. Danas su tužne generacije koje su, od detinjstva, pevale sa njim, koje su ga slušale i gledale, od "Kolibra" do profesionalnih horova i orkestara. A mi što smo radili sa Draganom Lakovićem i gledaoci, za koje je on igrao svoje dobroćudne i smešne snagatore, Njonje i Badže, osećamo se nesrećno, kao ljudi koji su izgubili brata, ili sina. Svaka smrt je strašna, jer predstavlja kraj svega ličnog, završetak svih nadanja, svih radosti, ljubavi i iščekivanja. Ali smrt umetnika, koji je 35 godina unosio radost u decu, u ljude, u svaku predstavu i emisiju - tragična je jer znači kraj čitavog jednog vremena, jedne stvaralačke epohe.

Nedavno je Dragan rekao Željki Rajner, svojoj prijateljici i bivšoj primadoni njegovog Teatra na Terazijama:

- Još da odigram ovog Don Kihota, pa je gotovo... To mi je poslednja premijera, idem u penziju!

I odigrao je. Briljantno! Na ovu rasnoj reprizi neće se podići zavesa, ni na svim već prodatim predstavama u ovoj sezoni.

Je li sada uopšte važno reći šta je Dragana Laković 35 godina svog umetničkog stvaranja Dragan Laković uradio? I napisati da je rođen u Skoplju 1929. godine, da je studirao u Beogradu i školovao glas kod Stanoja Jankovića; da je odigrao pedeset ili sto pedeset uloga, od *Optužene komedije*, *Opere za tri groša*, *Vesele udovice* i *Orfeja u paklu*, do *Cigana koji lete u nebo*, da je njegova ploča za decu *Nema zemlje dembellije*, bila najbolja ploča '82 godine, da mi je pre dosta godina posle njegovog Maksima u operi *Knez od Zete* poznati dirigent i kompozitor Bora Simić rekao: - Da sam direktor opere Dragan bi mi igrao glavni repertoar, jer takvu muzikalnost, takvu snagu i glumački talenat Beograd odavno nije video.

A možda je neophodno sve to napisati i još kazati da je retko koji glumac zračio takvom nežnošću i dobrotom, da je za svoju publiku uvek bio džin sa dečijim srcem, kao da ga je stvarao Volt Dizni, ili da ga je rodila neka dobra dečija vila.

Deca, koja tek dolaze biće siromašnija u svom detinjstvu jer neće imati čika Dragana, a mi koji ostajemo, i mi se spremamo za odlazak, nesrećni smo jer nema više našeg ogromnog, nasmejanog druga, raspevanog i dobroćudnog umetnika velikog talenta, velikog srca i velikog glasa, nema Pepijevog brata blizanca a našeg brata po shvatanjima. Narod kaže: svakog čoveka bar neko voli... Dragana Lakovića voleli smo svi.

* Nekrolog (preneseno sa rukopisa).

DRAGUTIN - GUTA DOBRIČANIN *

Umro je Dragutin Dobričanin. Bezosećajna statistika rekla bi: jedan od naših najvećih komičara, poznat po bezbrojnim likovima na televiziji, u pozorištu i na filmu. Svi TV gledaoci sećaju se Vase S. Tajčića iz *Pozorišta u kući*, Čutologa, ili Gnjavatora iz starih serija. Umro je poznati humorista i komediograf, čija je komedija *Zajednički stan* bila najpopularnija predstava posleratnog jugoslovenskog teatra. Ali Guta Dobričanin je bio mnogo više od toga: bio je izuzetan i kao čovek i kao stvaralač; osnivač *Vesele večeri* Radio Beograda, jedan od tvoraca beogradske škole humora, glumac, pisac, arhitekta, velemajstor u svojoj stolarskoj radionici, čovek koji peva, svira, crta, i iznad svega: svima oko sebe pruža beskrajno mnogo radosti i smeha.

Obožavao je decu, pa je zato za njih mnogo i pisao i igrao, a svako dete je zvao: Sunce moje. Baš tako: Sunce moje, sa dugim, razdražanim u-u-u. Tako su i sva deca njega zvala.

Podneo je svoju bolest sa nevidljivom duhovnom snagom, šaleći se do zadnjeg trenutka, baš kao i njegov poslednji i izvanredni književni lik - Joko Kokot.

Svi mi koji smo imali sreću da godinama radimo i družimo se sa njim, bili smo pored njega uvek nasmejani i zato smo danas toliko nesrećni. Jer to Sunce je sada zašlo i ostao je samo odsjaj na snimljenim i sačuvanim ulogama i tekstovima našeg Gute Dobričanina.

* * *

Tek kada nam prođe poslednji dan, ljudi zaista saznavaju ko smo bili, šta smo u životu radili i koliko dobra, ili zla, ostaje u sećanjima iza nas! Sa Gutom smo doživeli mnoge radosti, mnogo divljenja za njegovo stvaralaštvo, za maštu, vrednoću i istinsko drugarstvo, mnogo smeha nam je pružao i sa scene i u običnim, privatnim trenucima... Čini mi se da je naša generacija do ovoga dana potrošila sve to lepo i vredno i da nam sad ostaju samo uspomene i tuga.

Dragi moj druže, da možeš da nas vidiš, znam da bi bio nesrećan što mi plačemo, jer ti si navikao da ljudi zbog tebe i kraj tebe budu razdražani. A ja

*) Lolina prva reakcija na vijest o smrti Gute Dobričanina (preneseno sa rukopisa).

**) Nekrolog (preneseno sa rukopisa)

bih želeo u ovom trenutku... neizmerno bih želeo da postoji seljenje duša i reinkarnacija pa da se mi, što se volimo, ponovo sretnemo u nekom drugom svetu, da opet doživimo našu mladost u nekoj kulturnoj ekipi, pa makar ponovo bili gladni, ratom uplašeni i goli; da opet snimamo neki film o izgradnji a maštamo o minerskom pasulju i budućoj umetničkoj slavi; da studiramo arhitekturu, glume ili režije, a prazne džepove zamenjujemo punim srcem; da drhtimo od treme pred premijeru nekog novog *Zajedničkog stana*; da u tom novom, nepoznatom svetu, Cica, ti i ja, pronademo neku pustu plažu kao što je bio Perazića do i iskrcamo se na njoj da bi ti opet sagradio kuću svojih želja i snova.

Dragi moj Guto, dove mi da jaučem, da kao naši brđanski preci zalečećem što su tolike godine, prepune stvaralaštva, ljubavi i drugarstva tako brzo prošle... I što je došao kraj!

Ali ako je naše telo smrtno, a duh možda večit i neuništiv, tvoj duh ćemo sigurno naći u tim beskrajnim prostorima nepostojanja, jer duh ti je bio blistav, nadaleko vidljiv i prepoznatljiv. Sačekaj nas tamo domaćinski, osmehnut i predi nas nekom svojom šalom, kao što si to uvek radio!

Draga Cico i dragi prijatelji... plaćite! Ne stidite se svojih suza, jer tugujete za čovekom za kojim i treba plakati! Dani smeha i radosti, koje je donosio naš Guta - prošli su!

Ostaje nam samo sećanje!

NOVAK NOVAK *

Pre nekoliko meseci Novak je dao oglas, kao sećanje na oca, mladog sveštenika, koji je davno i neobjašnjivo streljan: Dragan i ja se već pedeset godina pitamo - zašto?

I ceo Novakov život bio je pun tih kobnih i neobjašnjivih pitanja. Zašto niko nikada nije napisao esej, ili studiju o njegovom stvaralaštvu, a nesumnjivo je bio najduhovitiji pisac ovog podneblja! Sve nepravde koje su mu od mladosti činjene pretvarao je u osmeh i radost za svet. U njemu nikada nije bilo osvete i mržnje, pa je odbijao i da pišemo satirične tekstove, koji se odnose na ličnosti, a ne na pojave ili događaje, samo da ne bi povredio ma kog čoveka. Napisao je daleko najveću seriju na našoj televiziji, preko 120 *Pozorišta u kući*, koja se mogu gledati bez prestanka tri dana i dve noći, stvorio je stotinak zajedničkih humorističkih emisija, bezbroj priloga i humoreski, radio scenarija za filmove, a njegova pozorišna komedija *Stolica koja se ljuči* igrana je dugo i mnogo... Zašto novac imao vremena i poniznosti da sa merodavnima sedi po klubovima i kafanama, pa da i on, bar nekad, dobije neku nagradu i priznanje, koje bi ga upisalo u interes kritičara i istoričara književnosti.

A on je samo davao i nikada ništa nije dobio.

Teško mi je da govorim o Noletu, jer mi je bio više nego brat, pa ne smem da izneverim njegovu beskrajnu dobrotu i oprاشtanje, a dođe mi da vrisnem i na Boga i na sve one koji odlučuju o životima i sudbinama, zbog nemilosrdne bezdušnosti koju su pokazali prema takvom čoveku i stvaraocu. Delio je svoj talent i ljubav svima, a kada je oboleo i otišao u penziju, prodavao je veće stanove i useljavao se u sve manje i manje, da bi mu ostala neka crkavica za preživljavanje.

Zašto nikad nije roptao i kleo?!... i zašto danas jedan od najvećih humorista Srbije, a najplodniji među njima, ne počiva čak ni u Aleji zaslужnih građana?

Pitanja na koja, znam, niko neće dati odgovor, pa je i naš Noca, znajući za sve to, poznajući i voleći svoj zavičaj, a želeći da ne odstupi od svoje

* Nekrolog (preneseno sa rukopisa)

** In memoriam: Novak Novak(ović). Tekst objavljen u nekom beogradskom listu, a mi ga prenosimo sa rukopisa.

večite skromnosti, tražio i da se ne objavljuje čas njegove smrti i sahrane. Da nikome ne ostane dužan.

Dragi moj Novače... dragi dečko, neka bar zemlja bude laka tvom pepelu, a tvoja slava, ne popularnost kod publike, jer nju si uvek imao, već prava slava, kao posledica tvojih sjajnih stvaralačkih vrednosti - jednom će ipak zasvetleti u ovoj sredini.

* * *

Pre skoro pola veka ušao je u redakciju "Vesele večeri" Radio Beograda, jedan visoki, kovrdžavi momak i stidljivo seo u čošak... Bili su tu već čuveni majstori sprdnje i zezanja: Mira Mitrović, Žika Živulović, Guta Dobričanin, Bane Duričić, Bora Savić... Ako bi neko počeo neku rečenicu, pa zastao, momak bi je završio na potpuno neočekivan, šašavi način i svi bismo se nasmejali... Posle nekoliko takvih upadica zagledali smo se u njega, a već pomatori Mirko Srećković objasnio je: to je moj dečko, iz reklama... a piše i za "Jež".

- Novak Novaković - predstavio se skromno, gledajući nas krupnim očima, čudnim, pomalo nizbrdo postavljenim i pitomim kao kod bernardinaca, koji uvek gledaju kao da paze koga čoveka treba spasavati iz nevolje. - Skratio sam ono Novaković u Novak. Očuvačko je, pa da se ne zamaram.

Tako je ušao među nas NACIONALNA
SLUŽBENIČKA
GRNF GORE PŪRDE
CRNOJEVIĆ najskromniji, najduhovitiji, najmlađi i najvoljeniji... Jer nikome nikad nije učinilo ništa nažao. Osvajao je devojke nekim neodoljivim, trapavim šarmom, a muškarce poštenjem i drugarstvom. Ondašnja udbaško-kadrovska služba obavestila nas je da je došao iz Kruševca, pošto mu je otac, sveštenik, omaškom streljan, umesto strica koji je namigivao na četnike, da izdržava majku i pomaže brata, da je radio i kao fizički radnik završavajući školu i kao potrčko u opštini beogradskoj.

- Nemamo primedbe na momka - rekli su u ime Revolucije.

Oni koji su u početku mislili da nije ambiciozan već pomalo usporen, ili prilenj, poput velikih mačića, brzo su shvatili da on jednostavno ne mora da se trudi i napreže, jer je humor stvarao lako, u dahu, izuzetnim talentom i smisлом za vic i smešno.

Kada sam 1956. godine određen da formiram grupu koja će spremiti program za novu, nerodenu televiziju - prvo sam uzeo Novaka. Za tu nepoznatu igrariju duha bili su mi potrebeni najbolji, luckasti i neopterećeni kalupima i birokratijom, a takav je bio - On.

Na prvi pogled čini se da je lako pričati o čoveku koji je toliko stvarao, da nema oblasti iz našeg života, nema dogadaja i ljudskih vrsta i podvrsta o kojima on nije napisao komedijicu, skeč, humoresku ili veliku seriju. Ali kako izdvojiti šta je bilo najbolje ili najzanimljivije, kad je sve bilo sjajno? Nijedan rukopis, (sem intimnog dnevnika koga je vodio celog života) nije

ostao neodigran, ili neobjavljen. Samo *Pozorišta u kući*, koje se sad ponovo reprizira, napisao je preko 120. Kada bi se priče emitovale u kontinuitetu, gledaoci bi morali da sede tri dana i dve noći da bi videli isečke iz života Olge, Rode i gospode Nikolajević. A tu je sve što se može smešno ispričati o jednoj porodici, njenim susedima i poznanicima. Beskrajni mozaik o beogradskom življenju.

Kada smo počinjali sa tom divnom i prokletom televizijom, mi smo verovali da ona nije imitacija filma ili teatra, ili odslikana novina, već prozor u svet, prozorče kroz koje čovek iz svog doma gleda šta se oko njega događa. Zato smo i humor prilagodili tom shvatanju: ne pišimo za večnost, za trajne istine o opštим glupostima ljudi, ne doterujmo tekstove, već stvarajmo priče o sadašnjem trenutku, smejmo se danas o onom što je danas smešno... Možda smo grešili, ali smo verovali u to, kao da smo najpametniju stvar izmisili.

Tako je nastala ona "beogradska škola humora" kojoj je Novak dao poseban pečat.

Već prve godine postojanja televizije, Novak, kao urednik humorističkog programa, i ja, kao glavni urednik, seli smo, lupali se malo u glavu i smislili *Servisnu stanicu*.

- Vidiš da i kod nas ljudi počinju da kupuju automobile - mozgao je Nole - Na servisne stanice dolaze razni ljudi, pa možemo da utrapimo razne jednočinke ili humoreske najvećih smešnih svetskih pisaca, kao da se tu dogadaju, kod nas.

Tako smo napravili *prvu epizodu*. Ali to je iskočilo iz naše opšte koncepcije o televiziji, pa smo se uhvatili za osoblje te stanice, kao glavne junake i prešli na domaće dogodovštine i zahvalili na prvoj pomoći Nušiću i Tvenu.

Tu je, srećom, bio Mija, kao neponovljivi V.D. šef, glupi i smešni rukovodilac, a kada je i Čkalja bio "pomilovan" zbog glumačkog štrajka, pa i on ušao u ekipu - počela je neviđena popularnost novog medija.

Posle *Servisne* došla je serija *Na tajnom kanalu, Muzej voštanih figura*, a posle pedesetak emisija Noca i ja se dogovorismo da je pusto rasipanje snage što mi zajedno pišemo jednu seriju, i da će programa biti više, ako svako od nas radi sam.

Tako je on napravio *Dežurnu ulicu*, ja *Gradanina pokornog* i *Crni sneg* pa smo se opet ujedinili za *Sačulatca* i *Licem u nalicje*, i tako redom dok on nije stigao do svog *Pozorišta u kući*. Kad spomenuh *Sačulatca* - da ispričam nešto i o toj igarariji.

Sedeli smo jedno popodne u mom stanu i mučkali razne ideje da bi radili novu seriju.

- Hajde da izmislimo neki šašavi naslov, da se malo zezamo sa gledaocima - reče Novak.

Počeli smo da se igramo nepostojećim rečima, tražili reč koja liči na nešto, a nije ništa... i iskoči *Sačulatac*.

Odmah smo se zakleli da nikome nećemo otkriti da to ništa ne znači, pa neka gledaoci malo pate i traže smisao...

Smislili smo i "stihove" za špicu:

sve što želiš i što sanjaš
koga voliš, il proganjaš,
sve je bratac - Sačulatac...

... tako... ili nešto slično - ne sećam se!

Reakcija je prešla sva naša očekivanja. Počela su "svenarodna" istraživanja šta znači ta reč, odakle je, umešala se i Akademija nauka... a mi smo čutali, obećavajući stampi da će na kraju serije sve biti jasno!

Sa poslednjom epizodom priznali smo izmišljotinu, ali nam niko nije verovao. Hteli su i da biju...

Pišem o tome samo da bih se prisetio kakva je popularnost bila tih, tako lako, brzo i aktuelno koncipiranih programa...

S druge strane - možda je i to razlog što su celu tu našu "beogradsku školu" na čelu sa Novakom, kritičari potcenjivali i uvek smatrali samo improvizacijom, nedostojnom ozbiljnih razmatranja. A nismo se ni udvarali moćnicima, radili smo ono što smo voleli i bili ubedeni da treba da radimo. Pa smo još i sve to radili besplatno, to jest za platu. Na kraju tih serija gen. direktor bi nam dao neku nagradu. NACIONALNA BIBLIOTEKA "Svetozar Marković" NOLETU uvek malo manju, jer sam ja i režirao, pa da se televizija ne ostroši pregradujući mnogo Novaka, svog prvog humoristu i stvaraoca.

Zato je i dočekao starost i penziju kao siromašan. Siromašan, ali nikad ozlojeđen, ili ogorčen. Preživljavao je sa ljubavlju i bez zavisti i mržnje, sa onim svojim tužnim, oborenim očima i neodoljivim osmehom.

Voleo bih sada da sam kritičar ili književni istoričar pa da objasnim i ostavim za budućnost esej o njegovom velikom stvaralaštvu, o mestu koje on zaslужuje u našoj kulturi.

Voleo bih bar da mogu da nabrojam sve što je napisao, da se ne zaboravi, ali je njegovo delo suviše obimno za moje skromno sećanje.

Voleo bih da nešto učinim, a sve je već završeno...

Pre mnogo godina u Baljšom teatru, u Moskvi, prisustvovao sam koncertu na kome se oprštala od svoje publike najveća balerina Rusije Galina Uljanova. Na kraju su bile ovacije, bezbrojni aplauzi, a onda, u jednom neverovatnom trenutku, cela sala je prestala da pljeska i svi su se poklonili duboko, do zemlje, dodirujući rukama pod. Velika umetnica bila je sama na sceni, kao Umirući labud, i publika je posle poklona, u potpunoj tišini, na prstima napustila teatar. To je bio kraj.

Danas se ja, pred Novakom i blistavim scenama koje je on stvarao, klanjam duboko... do zemlje!

MIĆA TATIĆ *

Svaka generacija ima svoje čelnike u politici, pronalazače u nauci i tehnički i svoje zvezde u umetnosti. Jedna od najsjajnijih iz našeg godišta je Mića Tatić. Neću da kažem: "bio je" ... jer dokle god postoji u nama sećanje na sve ono što je on stvarao - on će biti živ.

A Mića je pola veka očaravao decu tačkama, pesmama, imitacijama, svojim razgovorom sa lutkom Aćimom, svojim detinjastim drugim "ja", pola veka je razgaljavao i uveseljavao odrasle svojim Violinistom na krovu, svojim ulogama na radiju, televiziji, filmu i teatru... Bio je naš prvi pravi šoumen, voditelj koji je palio publiku i lepršavo vodio kroz estradne programe i "Vesele večeri" ... Ne mogu da u ovom trenutku tuge i sećanja ne ispričam jedan događaj koji osvetljava bar jedan deo Mićine umetnosti. Šezdesetih godina došao je u Beograd veličanstveni Deni Kej, kao ambasador UNICEF-a... Zakazane su i dve priredbe za našu decu. Naravno, izuzetni umetnik, poznat i kao neponovljivi muzički imitator, komičar, figment i parodista oduševio je i naše mališane. Mića, koji je bio voditelj priredbe, smatrao je da, u počast slavnog gostu, treba i on da izvede neku sličnu tačkicu. I počeo je da cvrkuće kao slavuj, da usnama pali razne motore i imitira sve što se može čuti i zamisliti... Pričica koju je on odigrao izazvala je buru oduševljenja... a Deni Kej je rekao da neće da učestvuje u večernjoj priredbi ako ne izbace Miću, pogoden saznanjem da jedan nepoznati mali glumac iz nekog malog Beograda može što i on... Možda i sa više radosti i umetničkog doživljaja.

Pedesetak godina naša generacija se družila, stvarno složno, radila zajedno... Ostala mi je neostvarena želja: godinama sam molio Miću da me uzme u svoju trupu koja nasinhronizuje crtaće, jer sam želeo da se i ja malo proveselim sa drugarima... U te nadrealne junake, crtane da liče i na ljude i na životinje i na snove, Mića je, sa svojima, unosio toliko ljudskosti, radosti i ljubavi, da ti strani crtani filmovi, zahvaljujući njihovim glasovima, i igrom, ostaju neponovljivi doživljaj.

Da smo bogata i razvijena sredina Mića Tatić bi sigurno postao naš Volt Dizni i kao briljantni umetnik specijalnog kova i kao stvaralac toliko blizak deci.

*) Nekrolog (preneseno sa rukopisa)

A Mića kad nije glumio - on je crtao... Kada mu se i to učinilo malo, za njegov nemirni duh - on je postao majstor! Opet odličan! Zatim kamper i povratnik prirodi. Ali ni tu nije mogao da bude sam - vodio je za sobom i druge. Bio je rođeni čelnik, voda i zvezda. I to najređe vrste - koja, umesto svetlosti, rasipa oko sebe radost komedije, čari mjuzikla i dečije veselje.

Sada se ta zvezda ugasila i na nebu naše generacije pojavio se mrak. To generacija odlazi.

Želim dugo, dugo sećanje na našeg velikog malog Mićka.

Slava mu.

SAŠA MARKOVIĆ *

Strašno mi je teško da se pred vama oprštam od svog druga iz mladosti, od kuma i prijatelja, jer ovakvi govorи često zvuče kao fraze, a Saša, kao novinar, publicista i pre svega kao čovek, fraze nikada nije upotrebljavao i najmanje bi ih danas voleo. Ja svaki život vidim kao nenapisanu knjigu, kao biografiju u kojoj su u naše uspomene upletena i sećanja svih onih koji nas vole i koje volimo, koje znamo pa poštujemo, ili ne trpimo. Kakav smo život živeli, šta smo uradili, koliko voleli, ili mrzeli, zna se tek kad smrt zatvori poslednju stranicu naše autobiografije. Sašina javna biografija počinje rano, prepuna je i blistava. Dok su njegovi vršnjaci još učili, on je i ratovao i pisao. Već sa 17 godina piše u *Mladom borcu* i *Omladini*, kada se obnavlja *Nin* on je u njemu, pedeset i treće već je videni slobodni reporter *Radio Beograda*, a kada smo stvarali televiziју, bio je Saša. On, jednostavno, nije mogao da ne bude korak ispred svih. U svemu. Kada smo pušili svoje cigarete, on je već pušio lulu a njen dim sao na neku daleku Evropu. Svi smo, u dokolici, igrali preferans putujući Italijom i učeći to novo televizijsko čudo, a Saša je tražio partnere za bridž, jer mu je preferans već bio suviše jednostavan. Niko drugi nije mogao da osnuje *Radio TV reviju*, novu vrsta glasila, nego on. A kad je i Jugoslavija počela da shvata značaj marketinga, Saša je već vodio *Politikin marketing*.

Zavirite u istoriju fudbala i videćete fotografiju čoveka sa neobičnim i uvek prisutnim osmehom i lulom u zubima.

Svakome bi sve to bilo dovoljno za puni život, a Saša je, kao u nekoj čudnoj životnoj žurbi, napisao još i dvadeset i nekoliko knjiga. Nikada nećete dobro upoznati požarevački kraj, ako ne pročitate ono što je on otkrio o svom užem zavičaju, kopajući po njegovoj bližoj i daljoj istoriji, pronalazeći ljude, svedoke, dokumenta i pišući svoje hronike o jučerašnjici, za danas i za sutra.

Dosta sam radio sa njim, još od onog radio reporterstva i znam sa koliko je novinarske intuicije pronalazio uvek nove i neuobičajene teme. Radio je brzo, lako, u nadahnuću. Kao da se bojao, ili predosećao da neće uspeti sve da uradi što je naumio, a njegovi naumi su bili nemerljivi.

* Nekrolog (preneseno sa rukopisa).

Jedno od učenja jogizma, te stare indijske primjenjene mudrosti kaže: čoveku je određeno da u životu udahne vazduh toliko i toliko miliona puta - ne sećam se brojke - i što brže diše - brže će umreti.

Saša je prosto izgoreo u brzini svoga stvaranja. Srce mu je bilo slabije od duha, telo slabije od želja.

Draga moja Ljiljo, draga deco, prijatelji, od danas više nemamo Sašu već samo sećanje na njega. U knjigu uspomena upišimo samo one lepe trenutke radoći i stvaralaštva, upamtimo njegov stalni osmeh i one pomalo šeretske oči, pronicljive i iskričave, a zaboravimo dane njegove nemoći jer ona na Sašu i ne liči. Saša je imao toliko blistavih trenutaka u svom životu da možemo duge godine živeti u sećanju na njega. Mir njegovoj duši, a slava njegovom imenu.

LAZA LOTVIN *

Strašno je oprاشati se od druga, od prijatelja, od čoveka koga voliš. Odjednom shvatiš da mnogih lepih trenutaka više nikada neće biti. Neće biti poljubaca pri susretu, ni onih nesvesnih lupanja po ramenu i uzvika: - Kako si matori?... More, važno je u ovim godinama da smo svi zdravi! ... neće više biti gorčih kafa, ni subotnjih lunjanja po pijaci..., a jedan broj telefona može da se precrta.

Hteo bih da govorim Lazi, a znam da je on već u nekom beskrajnom mraku nestajanja, ili u blistavoj svetlosti večnosti... jer niko ne zna šta je sa one strane života. Zato ću reći nekoliko reči nama. Nama o Lazi. Jer nama su ostala sećanja i nama ostaje tugovanje.

Možda neko od vas i ne zna: ako pogetite Muzej revolucije u Titovom Užicu videćete sliku kolone nemackih zarobljenika, kako 1941. godine kloparaju ulicama Užičke republike. A krajnjih malih, najmanji - Lazar Lotvin. Sa puškom i petokrakom!

NACIONALNA
BIBLIOTEKA
CRNE GORE DURĐE
CRNOJEVIĆ

Mi, daci beogradske Prve muške, šetali smo unezverno jedne večeri okupiranom Knez Mihajlovom, kao nekada po našem dačkom korzou, kada nam pridoše Laza i Emil. Otrgli su sa ruku žute trake sa Solomonovom zvezdom da bi mogli da prošetaju sa nama i oproste se od nas. Žurili su da te zvezde zamene za petokrake. Jer toga dana, ili možda nekog ranijeg, Laza je na Dorćolu pođegao od klopke esesovaca, pobegao od metaka i od svog detinjstva.

Ja nisam ni biograf, ni istoričar, pa ne znam ni sve dane, ni sve dogadaje, ali u ovom trenutku i nije važno koliko je meseci posle pada Užičke republike lutao Laza, mali, izgubljeni jevrejski - ne, jugoslovenski dečak po selima Srbije, dok nije našao novu partizansku vezu; nije više značajno ni što se vratio iz rata kao zreli vojnik Revolucije, bitno je da je kao verni sledbenik Partije i tog novog života radio, radio, radio...

Preskočiću mnoge i važne i nevažne biografske podatke, ali ne mogu i neću da zaboravim njegovu veliku ljubav i ponos: Auto-moto savez. Možda među vama ima onih koji su sa njim radili, pa neka mi oni budu svedoci: Lazar Lotvin je stvarao tu modernu jugoslovensku organizaciju, poslao žute

*) Nekrolog (preneseno sa rukopisa).

fiće po drumovima, dao našim vozačima čekove sigurnosti za Evropu, a Evropljanima sigurnost kod nas. Jedino njegova Nata zna koliko je sati on provodio u kući, a koliko u radnoj sobi, maštajući, telefonirajući, organizujući...

Pred jedan intervju za televiziju pričao mu je zaprepašćeno: - Zamisli, bio sam na razgovorima u jednoj banci, stavili su pred mene zlatnu tabakeru, zlatni upaljač i ugovor o stanu - uz ponudu da baš njima ustupim poslove sa Nemcima?! Pa šta se ovo dešava, pitao je...

I desilo se. Da li je nekome smetalo što je u godinama euforičnog divljanja i maspokreta i svih naših šoviniza ma i separatizama, na Kongresu u Budvi Laza uspeo da se izbori da AMSJ ipak ostane jedinstven i jugoslovenski, ili je u trenucima represije lepo zvučalo da bar jedan generalni sekretar bude grešnik, ili je neki Lazin zemljak trampio svoje laži za nešto korisno - to niko od nas sa sigurnošću ne zna. Ali svi znamo da je izmišljena sudska farsa i da je ona zametnula užas u Lazinoj svesti! Kad god sam ga sretao posle toga, a bili smo vrlo često zajedno, u njemu se stalno osećao neki grč sumnji, strašno neverovanje u ljudsko poštenje i ono najgore i najteže: tugovanje nad svojim životom, nad svojim dotadašnjim radom, nadama i verovanjima...

Od tog nepravednog sudskog trenutka Laza je samo bitisao. Tražio je uporište u porodici čija ljubav je blažila ali nije mogla da smiri njegove muke. Odlazio je, vraćao se u ^{NACIONALNA} ~~BROJNO~~ ^{CRNE} ~~PRO~~ ^{PRO} ~~ČRNOJEVIĆ~~ ^{ČRNOJEVIĆ} sudu tužbe, dokaze... i kao Jozef Ka u Kafkinom mračnom romanu **PROPSI** uzalud pokušavao da dokaže istinu...

Na kraju - Lazino srce više nije imalo snage.

Sada, ovde, mnogi od nas plačemo za njim. Plaćemo i zbog sebe, jer znamo da je sada mnogo lepog nestalo i otkinulo se od nas.

Ali je isto toliko tužno što kod nas nikad niko ne priznaje grešku i što se neće pojavitи неко да makar mrtvome Lazi Lotvinu kaže: - Izvini druže, pogrešili smo... ogrešili smo se o tebe.

Veruj mi Lazo, veruj mi dobri i časni čoveče, da svi to znaju, iako ostaje nerečeno. Zato mirno spavaj svoj poslednji san.

BOŽA ILIĆ *

Bila je 1941. godina, bila je rana okupacijska jesen... i atelje u beogradskoj Likovnoj akademiji. Nas desetak mladića i devojaka ušli smo da počnemo učenje umetnosti, a između dva prozora, za štafelajem, stajao je kao ukopan jedan četvrtasti momak, snažno šarajući ugljenom po papiru. Došao je pre nas, došao je prvi, jer je uvek želeo da bude prvi u svemu. Rekli smo: - Zdravo! Nije odgovorio. Tada još nismo znali da je sluh izgubio u detinjstvu, nismo znali da kada Boža crta ili slika, svet oko njeđa nestaje i samo neki njegov san, ili maštanje, počinje da se pojavljuje na papiru ili platnu.

Tako sam zapamtio svoj prvi susret sa Božom Ilićem.

Kasnije se već znalo: NACIONALNE CARSTVENE profesor Milo Milunović uđe u naš atelje, običiće svakog od nas, BIBLIOTEKA nešto reći, poučiti ga, a samo će oko Bože kružiti sa osmehom CRNE GORE DURDE kako poput drvoseče stoji raskrečen, teško dišući plućima snažnim kao kovački mehovi i namršten slika, slika...

Mi smo svi bili dečaci, a Boža je na Akademiju stigao sa sedam godina svog samoukog, ali sjajnog slikarskog iskustva. Čini mi se da je on oduvek, od portreta svog strica Milutina koga je naslikao na selu kad je imao 15 godina, bio zreo i sjajan slikar.

Ja sam kasnije pošao drugim, neslikarskim putem, ali se sećam i ja, a valjda se sećaju i svi stariji: iz naše generacije Boža Ilić je prvi postao zvezda jugoslovenske posleratne umetnosti. Njegova fizička snaga, talenat i absolutna opijenost umetnošću i velikim delima, odveli su ga odmah na kompozicije velikog formata. Kod nas i u svetu poreden sa Velaskezom, Tintoretom, ili našim Šumanovićem; on blista svojim bojama, svojom ekspresivnošću i zaista retkim talentom za kompoziciju.

Ja nisam kritičar i neću ni pokušavati da dam umetničku ocenu njegovog ogromnog stvaralaštva, jer će to tek sledeće generacije uspeti da urade, ali se dobro sećam događaja.

Došao je Informbiro. Sa njim je došao i zvaničan idejno-kritičarski stav da je soorealizam u svim oblicima obično đubre! I Boža Ilić, kome su

* In memoriam (preneseno sa rukopisa).

iz
i
ri
li
i
t
i
i
i
i
i
i
i
i
i
i
i
i
i
i
i
samovoljno dodavali idejno-političke kvalitete koje nije imao, izbrisani je iz spiska velikih slikara, jer mu, odjednom, nisu priznavani ni umetnički kvaliteti, koje je zaista imao. Boža se, verovatno, noćima i noćima pitao zašto su stari majstori ostali veliki iako su radili po nalogu papa, kraljeva i moćnika, slikali scene sa dvorova ili iz biblijskih priča, a on, kad slika istoriju svoga naroda i nekakav zanos omladine koja gradi, ako slika Tita, koji je isto tako portret kao i njegov stric Milutin - prestaje da bude majstor. Nažalost, niko to Boži nije mogao da objasni, pa je on sa ogromnih platna, u besparici koju donosi ime na crnoj listi, spao na male formate. Jeste li primetili da sa svih manjih slika Bože Ilića boja kao da kulja preko ravnova? Toliko je snage uvek bilo u njemu da su mu svi prostori bili tesni! Hoće li se ikad, ljudi koji su odlučivali u ime države i naroda, zapitati šta smo sve izgubili kada su oni, potezom pera, sputali snagu jednog stvaraoca. A on je, u svemu što je radio, tražio vrhunac. Čak i kada bi pravio violinu ona bi bila majstorska, iako on nije mogao da je čuje...

Bio je zaista veliki, sjajan slikar. Ostavio je mnogo dela za sobom. Čitav jedan muzej, koji je sad u Nišu, oslikan je njegovim snovima i njegovim nadahnućem. Prvi je iz naše generacije postao slavan, a sada će njegova slava trajati večito. Slava velikom Boži Iliću!

REGISTAR NOVINARA

BATRIĆEVIĆ Dragan

BEĆEJIĆ Milan

BUGARSKI Danilo

BULIĆ Vanja

ĆIRIĆ Emina

ĐORĐEVIĆ Bora

IGRIĆ Gordana

KOSANOVIĆ Jelena

KOSANOVIĆ Marina

KURTALIĆ Samira

LESKOVAC Saša

LIĆINA Đorđe

MILINČIĆ Ljubinka

MILOSAVLJEVIĆ Mafijana

PAPOVIĆ Stanko

PAVIĆEVIĆ Ranko

RAJIĆ Vlado

TOMAŠEVIĆ Radovan

USKOKOVIĆ Dragan

VUČKOVIĆ Slobodan

VUJOVIĆ Milanka

ŽIVKOVIĆ Sanja

SADRŽAJ

Čedomir Drašković: <i>Čovjek pravih leđa u zemlji grabavih, intervju komentari R. L. Đukića</i>	ii
<i>Pouke iz Pouka</i> , samokritika o filmu "Jezero"	iii
<i>Kako je počelo</i> : odlomci iz neobjavljenih humorističkih memoara o T. Beograd.....	1
<i>Ko me gurnu u Televiziju</i>	1
<i>Deljegacija - u Maskvu</i>	1
<i>TV u zgradи za posrnule devojke</i>	1
<i>Prozor(če) u dvorište, a ne u svet</i>	1
<i>Servisna stanica - prva klapa</i>	1
<i>Glume glumci, glumi i narod!</i>	1
<i>Razvod bez parnice</i>	1
<i>Oaza lijepog, starog</i>	1
<i>Lolini "Sklerotični memoari"</i>	1
<i>Režija kao avantura</i>	1
<i>Između zbivanja i nadanja: Nisam meteoolog</i>	1
<i>Političari su ožalošćena porodica</i>	1
<i>Otvoreno pismo predsedniku Predsedstvstva SFRJ Raifu Dizdareviću</i>	10
<i>Ko je odan taj je prodan</i>	10
<i>Dosta nam je dogovorne demokratije</i>	10
<i>Reagovanje L. Đukića na izjavu IO UJDI-a</i>	11
<i>Gradanin nepokorní</i>	11
<i>Gade mi se nacionalisti</i>	12
<i>Tužilac je onaj koji druge sredi</i>	13
<i>Politička poltronerija</i>	13
<i>Značaj vlastite gluposti</i>	13
<i>Velika gužva u malom mozgu</i>	13
<i>Cajnot majstor</i>	14
<i>Romantični recept</i> (objavljeno u rubrici: Lični stav - gledišta, polemike reagovanja)	15
<i>Stidi se voljena zemljo</i> (reagovanje povodom uklanjanja spomenika B. Ćopiću)	15
<i>Kuku, dabome</i> ("Cule Pokorni po drugi put među TV Srbima")	15
<i>Samo država jednakih građana</i> (povodom ankete: Je li Jugoslavija još moguća?)	15
<i>Osvrnite se u vidokrugu</i> (povodom teksta g-de M. Marković "Nepotreban i nemoralan rat")	16
<i>Galerija šišmiša u špilu karata</i> (povodom izložbe "Vreme slepih miševa")	16

<i>Sulude želje</i> (povodom ankete: Uvod u progone?)	165
<i>Šešelj je smešniji od Čkalje</i>	169
<i>Sećanje na prošlu nedelju</i>	170
<i>Nacija gradanina Pokornog</i>	175
<i>Ogledalo gradanina Pokornog</i>	178
<i>Društvo tužnih ljudi</i>	184
<i>Čovek sadašnjice</i>	189
<i>Brod u magli</i>	195
<i>Vrijeme slijepih miševa</i>	201
<i>San letnje noći</i> (diskusija L. Đukića na okruglom stolu "Kotor i Mediteran")	205
<i>Naš "Lola" i Ribar</i> (povodom promjene imena KUD "I. L. Ribar")	207
<i>Sam svoj šef</i>	209
<i>Izmišljeni intervju</i> (Lole Đukića sa N. Novakom)	216
<i>Čovek bez biografije</i>	219
<i>Po(radanje) ekologije</i>	222
<i>Ako je verovati istoriji, nikome ne treba verovati</i>	228
<i>Zapis o prijateljima</i>	245
- skice za portrete	
- nekrolozi	
- in memoriam	
<i>Marija Crnobori</i> (skica za portret)	247
<i>Boža Ilić</i> : povodom izložbe	251
<i>Dr Jovan Čadenović</i> (skica za portret)	253
<i>Mija Aleksić</i> (nekrolog)	259
<i>Joj, mila moja majko!</i> (in memoriam)	261
<i>Na vest o smrti Dragana Lakovića</i> (nekrolog)	264
<i>Dragutin - Guta Dobričanin</i> (na vijest o smrti; nekrolog)	265
<i>Novak Novak</i> (nekrolog; in memoriam)	267
<i>Mića Tatić</i> (nekrolog)	271
<i>Saša Marković</i> (nekrolog)	273
<i>Laza Lotvić</i> (nekrolog)	275
<i>Boža Ilić</i> (in memoriam)	277

ČOVJEK PRAVIH LEĐA U ZEMLJI GRBAVIH
-Intervjui i komentari Radivoja - Lole Đukića-

Priredio
ČEDOMIR DRAŠKOVIĆ

Izdavač
CENTRALNA NARODNA BIBLIOTEKA REPUBLIKE CRNE GORE
"ĐURĐE CRNOJEVIĆ" - CETINJE

Za izdavača
ČEDOMIR DRAŠKOVIĆ

Korektor

MILENIJA VRATAR
NACIONALNA
BIBLIOTEKA
CRNE GORE ĐURĐE
CRNOJEVIĆ
Dizajn i kompjuterska obrada
DIGNITAS - CETINJE

Štampa
YUGRAFIC - PODGORICA

Tiraž
500 PRIMJERAKA

* *

Radivoje Lola Đukić je bio veoma kreativna ličnost, višestruko obdarjen – unikatna ličnost u našoj novijoj istoriji kulture! Ostvario je brojna, i u nekim oblastima još nedosegnuta ostvarenja: na televiziji, u pozorištu, na filmu, u prozi, slikarstvu, poeziji, publicistici...

Svoju filmsku produkciju Đukić je počeo baveći se "ozbilnjim moralnim dilemama", i neskrivenim pretenzijama: *Jezero* (1950) i *Balada o svirepom* (1971), ali je zbog politikanstva vlastodržaca brzo shvatio da "nema malih bogova", pa je radeći na ostalim igranim filmovima, metodološki, tj. humoristički (kako sam kaže) koncipirao radnju kao "sprdnju na račun naših običaja i naravi": *Nema malih bogova* (1951), *Sreća u torbi* (1961), *Na mesto gradanine Pokorni* (1964), *Zlatna pračka* (1967), *Bog je umro uzalud* (1969) i *Čovek sa četiri noge*.

Pozorištu se rado, često i sa uspjehom vraćao – režirajući svoje komedije: *Zlatni majdan* (1952), *Bog je umro uzalud* (1967), *Budibogsnama*, *Čovek sa četiri noge*, *Moram da ubijem Petra* (1975), *Usrećitelji*, *Jedna ljubav i pet pokojnika*, *Kradem, kradeš, kradu...*, mjuzikl *Ubi ili poljubi i mono-komediju* *Glupi Avgust – memoari jednog klovna*.

Najpopularnije i najprodiktivniji Đukićevo stvaralaštvo bile su humoristička TV-serije: *Servisna stanica* (1959–60), *Na tajnom kanalu* (1962), *Muzej vođanih figur* (1962), *Ogledalo gradanina Pokornog* (1963–64), *Ljudi i papagaji*, *Crni sneg* (1966), *Licen u naličje*, *Spavajte mirno* (1966–68), *Sačulatac* (1967–68), *Deset zapovesti* (1969–70), *Ću-ćes-će...*

Iako nije pisao s namjerom da njegov radovi dožive i izdavačko–štamparsko popularisanje, osim već pomenutih *Skleroti čnih memoara* i *Ovce na bulevaru Oktobarske revolucije*, Đukiću su – kao posebna izdan – štampani i sljedeći naslovi: *Bog je umaran* (1967), *Ljudi sa dve glave*, komedi (1995) i *Budale jedu maglu*, roman (1996). Takođe, štampana su i dva kataloga Đukićevih izložbi: *Vreme slepih mišići* (1992) i *Moji prijatelji i oni drugi* (1997). Kao što je već navedeno, 1998. godin publikovan je *Katalog Legata R. L. Đukić* zbornik radova R. L. Đukić– jugoslovenske odiseja i zbornik Đukićevih intervj komentara, zapisa o prijateljima – simboličnim naslovom – *Čovjek pravih le u zemlji grbavib*.

